

REVISTA ARHIVELOR

IULIE • AUGUST • SEPTEMBRIE

3/1984

CUPRINS

CONGRESUL AL IX-LEA — CONGRESUL AL XIII-LEA V. ARIMIA — Două decenii de remarcabile realizări în activitatea arhivistică	241
40 DE ANI DE LA REVOLUȚIA SOCIALĂ ȘI NAȚIONALĂ, ANTIFASCISTĂ ȘI ANTIIMPERIALISTĂ	
A. CACIORA, M. TIMBUS — Activitatea Blocului pentru Apărarea Libertăților Democratice — organizația Arad	249
I. MARIN, GH. RADU — Lupta antifascistă a mase- lor populare din județul Neamț (1940—1944)	253
N. NISTOR, V. CIOBANU — Lupta țărânilor din ju- dețul Sibiu împotriva regimului antonescian	255
V. BOBOCESCU — Acțiuni patriotice pentru apărarea independenței naționale și ecoul internațional în vara anului 1940	262
M. COTENESCU — Informații privind desfășurarea luptelor antifitleriste din august 1944 în zona de sud- est a Bărăganului	269
F. ABRUDAN — Documente privind evenimentele mil- itare din sud-estul Transilvaniei și zona Aradului în zilele de 24 și 25 august	272
STUDII ȘI COMUNICĂRI	
V. STĂNICĂ — Preturile din Țara Românească și Moldova între anii 1601—1628	282
T. GEMIL — Mărturiile din arhivele turcești referitoare la sfârșitul tragic al domniei Moldovei Grigore Al. Ghica (1777)	289
T. MATEESCU — Sate dobrogene dispărute în cursul secolului al XIX-lea (II)	293
TR. RUS — Date privind ecoul Memorandumului în opinia publică din România	309
TEORIE ȘI PRACTICĂ ARHIVISTICĂ	
V. NICULA — Puncte de vedere privind fondarea în Arhivele Statului	314
EXPERIENȚE PRAHOVENE	
E. HANGANU — La organizațiile socialiste din do- meniul sanitar	319
A. C. HALICHIAS — Opinii din unități productive	321
LEGISLAȚIE	
M. R. MOCANU — Cu privire la preluarea în cus- todie. Opinie	325
PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII	
L. BOAR, E. ZEPECZANER — Colecția de docu- mente a Muzeului din Odorheiu-Seceș	328
ACHIZIȚII NOI	
N. TRANDAFIRESCU — Fondul personal „Doctor Apostol Arsachi”	333
C. I. GĂRNEAȚA — La F.A.S. Vaslui	338
ȘTIINȚE SPECIALE	
C. REZACHEVICI — Cel mai vechi sigiliu inelar (mar- trice) de dregător moldovean (sec. XV), păstrat în Polonia	340
PREȚUITORI AI ARHIVELOR	
G. D. IONESCU — Un iubitor al istoriei : ing. Mihai Băilăianu și donația sa de documente	348
CRONICĂ	
M. PIRVULESCU — O nouă etapă în perfecționarea profesională a cadrelor de conducere	349
G. MĂRĂȘOIU — A IX-a Consfătuire a conducătorilor de Arhive din țările socialiste (Vietnam, 18—23 Iunie 1984)	351
*** — Manifestări organizate de Arhivele Statului în cinstea zilei de 23 August	359

CONSILIUL DE CONDUCERE

Vasile Arimia, Dan Berindel,
Ioana Burlacu, Nicolae Chipurici,
Constantin Condrea, Costin Feneșan,
Elena Gheorghe, Mihail Guboglu,
Ștefan Hurmuzache, Petru Ignat,
Dumitru Ivănescu, Corneliu Lungu,
Alexandru Matei, Nicolae Mocioiu,
Mircea Mușat, Emilia Poștăriță,
Ioan Pușcaș, Mihai Rachieru,
Ioan Ranca, Traian Rus,
Maria Soveja, Mioara Tudorică

COLEGIUL DE REDACȚIE

Vasile Arimia, Ioana Burlacu,
Constantin Condrea, Costin Feneșan,
Elena Gheorghe,
Ștefan Hurmuzache — președinte,
Corneliu Lungu, Mihai Rachieru,
Mioara Tudorică

Redactor șef :

Ștefan HURMUZACHE

Redactor principal :

Ana-Cristina HALICHIAS

Secretar de redacție :

Alexandru NASTOVICI

Copertele I și IV : Realizări și activități
ale Arhivelor Statului

CONGRESUL AL IX-LEA— CONGRESUL AL XIII-LEA

DOUĂ DECENII DE REMARCABILE REALIZĂRI ÎN ACTIVITATEA ARHIVISTICĂ

VASILE V. ARIMIA

Cele două decenii care au trecut de la data cînd a avut loc cel de al IX-lea Congres al Partidului Comunist Român au confirmat noile orientări stabilite pentru toate domeniile de activitate, au evidențiat justetea strategiei politice și economice în perspectiva pe care congresul a adoptat-o. Meritul în elaborarea lor, ca și în aplicarea în viață este al celui pe care congresul, în numele tuturor comuniștilor, l-a ales secretar general al partidului — tovarășul NICOLAE CEAUȘESCU.

De la tribuna celui de al IX-lea Congres, în cuvîntarea postită la încheierea lucrărilor, exprimînd năzuințele întregului popor român și, în același timp hotărîrea de a infăptui ideile directoare ce au jalonat viitoarea dezvoltare a României, tovarășul Nicolae Ceaușescu arăta: „Congresul a dezbătut și adoptat în unanimitate documente de însemnătate istorică, care cuprind programul multilateral al dezvoltării României socialiste, liniile directoare ale continuării pe o treaptă superioară a operei de desăvîrșire a construcției socialismului”¹, atrăgînd atenția că pentru realizarea lor „Va trebui să nu precupețim nici un efort, să mergem într-un ritm rapid pentru a ridica poporul nostru pe o nouă treaptă a civilizației socialiste”.

Astăzi, după aproape douăzeci de ani de la istoricul congres, România se prezintă ca o țară industrial-agrară, cu o industrie modernă, puternică și cu o agricultură socialistă modernă în plină dezvoltare.

Politica științifică a partidului comunist, hărnicia și munca eroică a popoului nostru au făcut ca producția industrială a țării să fie de peste 100 de ori

¹ *Congresul al IX-lea al P.C.R.*, Edit. politică, București, 1965. p. 743.

mai mare decît în anul 1945, iar agricultura să realizeze în acest an o producție de 7 ori mai mare în comparație cu cea din 1945. În aceeași perioadă, produsul social a crescut de 28 de ori, iar venitul național de 32 de ori. Într-o perioadă scurtă, România s-a transformat din temelii, devenind o țară socialistă modernă².

Nivelul de dezvoltare pe care l-a atins economia românească și perspectivele mărețe stabilite în planurile de dezvoltare pe următorii 10—15 ani, autoritatea și prestigiul pe care le are România pe arena mondială, cu alte cuvinte, politica internă și externă, au asigurat și asigură ridicarea patriei noastre pe o treaptă superioară de civilizație, de dezvoltare economică și socială, asigură popoului nostru o viață liberă, demnă, conduce la întărirea continuă a patriei, a independenței și suveranității naționale.

Dînd o mare atenție dezvoltării economiei, conducerea partidului a cerut și în același timp, a creat condiții stimulării gîndirii, știința aducîndu-și astfel contribuția tot mai activă la întărirea continuă a forței economice a patriei, la dezvoltarea întregii societăți.

„Pentru a satisface tot mai bine necesitățile de dezvoltare ale industriei, agriculturii și altor domenii, în pas cu cele mai noi cuceriri ale științei mondiale, este nevoie — spunea la Congresul al IX-lea tovarășul Nicolae Ceaușescu — să dăm impuls activității de cercetare din țara noastră... Dovedind îndrăzneală creatoare pentru deschiderea unor căi noi în cunoașterea naturii și societății, pentru abordarea unor probleme de înaltă valoare științifică și practică, ducînd mai departe tradițiile progresiste ale științei românești, oamenii noștri de știință vor spori aportul la îmbogățirea patrimoniului științific național și mondial“³. Este cuprins aici un întreg program de activitate la îndeplinirea căruia cercetătorii din diferite domenii și-au adus și își aduc contribuția. Știința românească participă astăzi cu valori de prestigiu nu numai la problemele cerute de economia națională, ci și la îmbogățirea patrimoniului științific mondial.

La înfăptuirea acestor mărețe obiective o participare activă și majoră a venit celor ce lucrează în domeniul istoriei, al cercetării trecutului poporului român, pentru a înfățișa generațiilor actuale istoria poporului român așa cum a fost, pentru a desprinde din bogatul, eroicul și mărețul nostru trecut învățăminte care să slujească educării, dezvoltării dragostei față de patrie și popor, dorinței de a face totul pentru dezvoltarea patrimoniului național și pentru apărarea moștenirii lăsate de generațiile anterioare.

Aprecierea făcută la Congresul al IX-lea că în perioada anterioară au fost elaborate o serie de lucrări importante în domeniul istoriei patriei era un imbold în realizarea a ceea ce *Raportul* cerea: „Continuîndu-se această activitate de o deosebită însemnătate, trebuie aprofundate de pe pozițiile materialismului istoric cele mai importante etape și evenimente din istoria țării și a poporului român, ogîndindu-se faptele în mod obiectiv, în deplină conformitate cu realitatea“⁴.

În multe din cuvîntările ulterioare ale secretarului general se găsesc aprecieri, deosebit de mobilizatoare referitoare la rolul și contribuția activității teoretice, ideologice și politico-educative, la rezolvarea marilor probleme ale revoluției și construcției socialiste. O deosebită însemnătate din acest punct de vedere

² Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare rostită la sesiunea solemnă comună a Comitetului Central al Partidului Comunist Român, Marii Adunări Naționale și Consiliului Național al Frontului Democrației și Unității Socialiste consacrată împlinirii a 40 de ani de la 23 August 1944 în „Scînteia“* anul LIV nr. 13063 din 23 august 1984, p. 2 col. 2—3.

³ *Congresul al IX-lea al P.C.R.* Edit. Politică, 1965, p. 60—61.

⁴ *Ibidem*, p. 92.

o are expunerea tovarășului Nicolae Ceaușescu la plenara lărgită a C.C. al P.C.R. din 1—2 iunie 1982, care pune în evidență cu claritate atât rezultatele, dar și greutățile și neajunsurile, stabilind noi direcții și obiective de realizat. Între acestea se află și unul din obiective la care personalul Arhivelor poate contribui mult: „Este, de asemenea, necesar să intensificăm activitatea de elaborare a istoriei poporului român în spiritul concepției materialist-dialectice și istorice, redând — pe baza datelor, a documentelor, a realității — viața, munca și lupta sa din cele mai vechi timpuri pînă în anii construcției socialiste. Va trebui să avem o istorie unitară care să redea corespunzător fiecare etapă de dezvoltare economico-socială, fiecare perioadă istorică și luptele sociale, activitatea politică, să caracterizeze în lumina adevărului bazat pe fapte și documente, atât rolul claselor sociale, al poporului, cît și al diferiților conducători ai statului și personalități politice, științifice, culturale“. Ținînd seama că elaborarea istoriei poporului român necesită timp îndelungat, secretarul general al partidului nostru cerea istoricilor să treacă „la editarea unor lucrări istorice de sinteză de mare tiraj, atât în limba română, cît și în limbi de circulație internațională.^{5/}

La realizarea acestor cerințe Arhivelor Statului, personalului lor, le reveneau sarcini deosebite, sarcini pe care Direcția generală le-a concretizat în planurile de activitate pe durată mai scurtă sau mai lungă.

La acea dată (în 1965) se găseau în depozitele Arhivelor Statului mari cantități de documente strinse în anii de după război de pe unde vitregia timpului le împrăștiase, fără evidențe. Ani de-a rîndul, concomitent cu elaborarea legislației și a reglementărilor practice de lucru, s-au depus eforturi pentru stabilirea evidenței documentelor, inventarierea și darea lor în cercetare. Procesul s-a încheiat, în linii generale, în anul 1970. Astfel că, cercetarea dispunea de o bogată sursă documentară ce includea peste 20.000 de fonduri documentare cu o cantitate de peste 120.000 m.l. poliță raft arhivă. Această bază documentară a crescut în cursul anilor, pe măsură ce Arhivele au primit noi spații de depozitare, ajungînd acum la peste 25.000 fonduri cu cca. 200.000 m.l. arhivă.

Concomitent, s-a acționat și pentru aducerea din Arhivele, bibliotecile și muzeele din alte țări copii de pe documentele ce conțin informații despre istoria românilor. Dacă în anul 1965 fondul de microfilme al Direcției generale se compunea din aproximativ 250.000 cadre microfilm, acum el a ajuns la peste 3 milioane de cadre aduse din peste 20 de țări. Toate acestea au fost inventariate și puse la dispoziția cercetării prin intermediul sălilor de studiu.

Acționînd pentru aplicarea legislației arhivistice, Arhivele Statului au sprijinit ministerele și alte instituții centrale, ca și pe cele locale, pe toți creatorii de arhivă, să inventarieze documentele ce le păstrează, să le pună la dispoziția cercetării și, în același timp, să le poată utiliza pentru activitățile practice ale instituțiilor.

Astăzi tezaurul arhivistic — Fondul Arhivistic Național — în care se găsește o bogăție de informații, indiferent dacă documentele se află în depozitele Arhivelor Statului sau la alte instituții, are instrumente de evidență, dar și de informare asupra conținutului și stă la dispoziția cercetării. Folosind această inepuizabilă sursă de informații, cercetătorii, specialiștii pe diferite perioade ale istoriei sau teme au elaborat și elaborează lucrări fundamentale — tratate, manuale, compendii, lucrări de sinteză, monografi etc. privind istoria patriei și a poporului român. Pregătirea documentelor — aducerea în depozitele Arhivelor

^{5/} Nicolae Ceaușescu. *Expunere cu privire la stadiul actual al edificării socialismului în țara noastră, la problemele teoretice, ideologice și activitatea politică, educativă a partidului prezentată la plenara lărgită a C.C. al P.C.R. din 1—2 iunie 1982*. Edit. Politică, București, 1982, p. 60—63.

Statului, ordonarea și inventarierea lor, eliminarea celor fără valoare, amenajarea sălilor de studiu și servirea cercetătorilor sînt cîteva din contribuțiile Arhivelor Statului la îndeplinirea sarcinilor cu privire la elaborarea lucrărilor de istorie care să reflecte trecutul așa cum a fost.

Arhivele Statului, îndeplinindu-și una din atribuțiile sale — folosirea documentelor —, pe lângă punerea la dispoziția cercetătorilor prin sălile de studiu a documentelor, au elaborat de-a lungul anilor diverse categorii de publicații, dintre care amintim edițiile de documente, cataloagele de documente, inventarele arhivistice, îndrumătoarele arhivistice, inventarele generale, albumele de documente, lucrările de istorie, de arhivistică, de științe auxiliare ale istoriei etc.⁶

După 1965 și în deosebi după 1970, cînd s-a încheiat inventarierea celor ce se găseau în depozite, activitatea de pregătire a unor instrumente de informare științifică s-a dezvoltat considerabil căpătînd extindere mai ales edițiile de documente, cataloagele și îndrumătoarele în Arhivele statului, lucrări apreciate și căutate de specialiști. Astfel, dacă în întreaga perioadă dintre editarea primei lucrări cuprinzînd documente (1860) pînă în anul 1965 — deci în peste o sută de ani — s-au tipărit 15 lucrări (volume de documente), din 1966 pînă în 1984 au apărut, după evidențele de care dispunem, 40 de lucrări în 50 de volume.

Orientarea conducerii Direcției generale către edițiile de documente izvora din cerința documentelor de partid de a contribui la scrierea istoriei „pe baza datelor, a documentelor, a realității”. Elementul mobilizator a fost, în același timp, sărbătorirea unor evenimente în cinstea cărora colective de arhiviști au pregătit, singuri sau în colaborare cu cercetătorii de la alte instituții, volume de documente.

Înfăptuirea *Unirii Țărilor Române* de către Mihai Viteazul este oglindită într-o ediție de 4 volume, două de documente și două de fragmente din lucrări despre Mihai Viteazul sau despre epoca în care a trăit apărute în secolele XVI—XX. Pînă în prezent s-au publicat deja două volume.⁷ La pregătirea lor a participat un colectiv format din arhiviști de la Direcția generală a Arhivelor Statului și cercetători de la Biblioteca Centrală de Stat. Același colectiv a întocmit volumul al III-lea și-l pregătește pe al IV-lea. Un alt volum apărut sub egida Direcției Generale a Arhivelor Statului și a Institutului de Istorie „Nicolae Iorga” cuprinde documente externe din perioada 1590—1630.⁸

Un corpus de documente, în mai multe volume, va cuprinde documente referitoare la răscoala lui Horea. Volumele vor fi pregătite de către specialiști de la Institutul de istorie și arheologie din Cluj-Napoca și Direcția Generală a Arhivelor Statului. Pînă acum au apărut două volume.⁹

Revoluția din 1821 este tematica volumului de documente externe realizat de un colectiv alcătuit din arhiviști de la Direcția Generală a Arhivelor Statului și cercetători de la Institutul „Nicolae Iorga”.¹⁰

⁶ *Publicațiile Arhivelor Statului (1860—1977). Bibliografie analitică*, București, 1978.

⁷ *Mihai Viteazul în conștiința europeană. Documente externe vol. I și Mihai Viteazul și conștiința europeană*, vol. II, *Cronicari și istorici străini, secolele XVI—XVIII. Texte Alese*, Edit. Academiei R. S. România, București, 1982, 1993.

⁸ *Lupta pentru unitate națională a Țărilor Române (1590—1630). Documente externe*, București, 1981.

⁹ *Isvoarele răscoalei lui Horea* sub redacția Acad. Prof. Ștefan Pascu *Seria A. Diplomataria*, vol. II, *octombrie-decembrie 1784*, Edit. Academiei R. S. România, București, 1983.

¹⁰ *Revoluția de la 1821 condusă de Tudor Vladimirescu. Documente externe*, Edit. Academiei R. S. România, București, 1980.

Despre Revoluția de la 1848 informează documentele din mai multe volume pregătite de Arhivele Statului în colaborare cu alte instituții sau de arhiviști de la filiale și cercetători de la alte instituții locale.¹¹

Înfăptuirea Unirii Moldovei cu Muntenia în 1859 este oglindită de două volume de documente elaborate de D.G.A.S. împreună cu Biblioteca Centrală de Stat, din care unul cu documente externe,¹² iar cel de al doilea cu fragmente din lucrări străine despre Unire apărute în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.¹³ Un alt volum¹⁴, ce cuprinde corespondența diplomatică franceză pregătit de Direcția generală și Institutul de istorie „Nicolae Iorga” și încă unul cu corespondența diplomatică engleză în curs de apariție, completează documentele Unirii.

Marea răscoală a țăranilor din 1907 este tema mai multor volume de documente pregătite de prestigioase institute de cercetare la care a colaborat și D.G.A.S.,¹⁵ precum și de către Filiala Arhivelor Statului județul Dolj,¹⁶ Filiala Arhivelor Statului județul Teleorman,¹⁷ Filiala Arhivelor Statului județul Giurgiu.¹⁸

Centenarul cuceririi independenței de stat a României a fost întâmpinat de lucrătorii din Arhivele Statului concentrându-și activitatea în pregătirea și publicarea a mai multor volume de documente,¹⁹ care cuprind documente externe și interne, apărute sub egida Academiei R. S. România, Academiei de Științe Sociale și Politice, a Direcției generale și a Institutului de istorie „Nicolae Iorga”.²⁰

Filiala Arhivelor Statului din județul Argeș împreună cu muzeul județean au publicat, de asemenea, un volum de documente.²¹

În anul 1983 s-au împlinit 65 de ani de când lupta pentru unitate dusă de poporul român timp de secole a fost încununată de succes, făurindu-se statul național unitar român. Acestui eveniment de mare însemnătate în viața poporului român i-au fost dedicate două volume de documente externe, între care

¹¹ *Documente privind revoluția de la 1848 în Țările Române. Țara Românească*. Edit. Academiei R. S. România, București 1983; *Aspecte militare privind revoluția de la 1848 în Oltenia*. Scrisul Românesc, Craiova 1979; *1848 în județul Teleorman*. Edit. Academiei R. S. România, București, 1980.

¹² *Românii la 1859. Unirea Principatelor române în conștiința europeană* vol. I. *Documente externe*. Edit. Științifică și Enciclopedică București, 1984.

¹³ *Românii la 1859. Unirea Principatelor române în conștiința europeană* vol. II. *Texte străine*. Edit. Științifică și enciclopedică București 1984.

¹⁴ *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. VI. *Corespondență diplomatică franceză 1856—1859*. București, 1980.

¹⁵ *Documente privind marea răscoală a țăranilor din 1907*, vol. I. Edit. Academiei R. S. România, București 1977, vol. II București 1983.

¹⁶ *Problema țărănească în Oltenia în sec. al XIX-lea*. Documente. București 1967.

¹⁷ *1907 în județul Teleorman*, București, 1977.

¹⁸ *Documente privind răscoala din 1907 în județul Giurgiu*, 1982.

¹⁹ *Independența României. Documente*, vol. I. *Documente și presă internă* vol. II partea I. *Corespondența diplomatică străină 1853—1877 mai, și partea II-a 1877 mai — 1878 decembrie*; vol. III *Presa străină*. Edit. Academiei R. S. România, București, 1977.

²⁰ Aceluiași eveniment i-a fost consacrat încă un volum de documente interne — al IV-lea, editat tot sub egida celor două Academii, pregătit de un colectiv de arhiviști de la Ministerul de Externe și intitulat *Independența României. Documente diplomatice* vol IV. *1873—1881*. Edit. Academiei R. S. România, București, 1978.

²¹ *Argeșenii și mușcelenii participanți la războiul de independență a României. 1877—1878*. Pitești, 1980.

au fost incluse documente din perioada 1879 pînă în decembrie 1918.²² Tot lui 1918 i-au fost dedicate încă două volume de documente, unul pregătit de Filiala Arhivelor Statului județul Bihor²³, și altul de Filialele Arhivelor Statului Timiș și Caraș Severin.²⁴ Un volum de documente din perioada 1848—1918 a pregătit și Filiala Arhivelor Statului județul Maramureș, intitulat semnificativ „Maramureșenii în lupta pentru libertate și unitate națională”.²⁵

De asemenea, în acest an, 1984, poporul român a sărbătorit patru decenii de cînd a împlinit actul de importanță istorică de la 23 August 1944. Direcția Generală a Arhivelor Statului împreună cu Institutul de istorie și teorie militară au pregătit și publicat două volume de documente — interne și externe.²⁶

În preocuparea Arhivelor Statului au fost și alte evenimente din istoria poporului român sau teme de istorie, pentru care s-au elaborat lucrări.²⁷ De asemenea, filialele Arhivelor Statului în colaborare cu unele instituții județene (comitete ale culturii, bibliotecii, muzee etc.) au publicat volume de documente²⁸ din fondurile de arhivă pentru a face cunoscut publicului larg aspecte din lupta și munca populației de pe raza județelor. Din acest punct de vedere s-au remarcat îndeosebi colectivele de la Vilcea, Arad, Ploiești, Deva, Iași, Dolj, Brăila etc.

La cele aproape 15.000 de documente care au fost publicate în diversele volume se adaugă alte cîteva mii publicate de „Revista Arhivelor” în paginile căreia au fost reproduse atît documente din perioada feudală, cît și din cea modernă și contemporană, atît documente din arhivele interne, cît și din cele externe. Toate acestea constituie o bogată sursă documentară pentru specialiști, dar și pentru publicul iubitor de istorie, și contribuie nu numai la scrierea diferitelor lucrări de istorie prin informațiile noi sau mai puțin cunoscute, ci și la educarea publicului în spiritul dragostei față de patrie, de popor, de trecutul nostru istoric atît de bogat, măreț și eroic.

²² 1918 la români. *Desăvîrșirea unității național-statale a poporului român. Documente externe* vol. I. 1879—1916, vol. II 1916—1918. Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1983.

²³ 1918. *Bihorul în epopeea Unirii. Documente*. Oradea, 1978.

²⁴ *Făurirea Statului Național Unitar Român. Contribuții documentare bănuțene (1914—1919)*, București, 1983.

²⁵ *Maramureșenii în luptă pentru libertate și unitate națională. Documente, 1848—1918*, București, 1981.

²⁶ 23 August 1944. Volumul I. 1929—1943. Volumul II. 1944. Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1984.

²⁷ *Documente străine despre români*. București 1979; *Premize ale formării pieței economice unitare românești. Documente 1862—1914*. București, 1982; *Moldova și Transilvania în vremea lui Petru Rareș. 1527—1546*. București, 1978; *Documente privind istoria orașului Brăila. 1831—1918*. București, 1975; *Documente privind istoria Dobrogei. 1830—1877*. București, 1975.

²⁸ *Revoluția de la 1821 în județul Vilcea. Studii și documente*. Bălcești pe Topolog, 1980; *Revoluția de la 1848 în județul Vilcea. Studii și documente*. Bălcești pe Topolog, 1978; *Contribuția județului Vilcea la Unirea Principatelor. Studii introductiv și documente*. Rîmnicul Vilcea, 1982; *Contribuția județului Vilcea la susținerea războiului de independență (1877—1878)*. Studii și Documente. Bălcești pe Topolog, 1977; *județul Vilcea în anii primului război mondial. Studii și Documente*. vol. I și II. Bălcești pe Topolog, 1979; *Pagini de istorie revoluționară Caraș-Severineană 1920—1944*. Reșița, 1981; *Aradul în luptă pentru eliberare socială și națională. Documente* vol. I, Arad, 1978; vol. II, 1980; *Documente Hunedorene din istoria mișcării revoluționare. 1920—1944*. Deva, 1971; *Izvoare istorice Prahovene. Contribuții la istoria mișcării muncitorești. 1918—1928*. vol. I, Ploiești, 1975 și vol. II, Ploiești, 1976; *Documente din Arhivele ieșene*. vol. I, Edit. Minerva, București, 1973; vol. II, Edit. Minerva, București, 1976; *Alexandru Ioan Cuza. Acte și scrisori*. Edit. „Junimea”, Iași, 1978; *Documente privind istoria orașului Alexandria 1833—1982*, București 1984.

Publicarea documentelor este una din laturile muncii științifice făcută de Arhivele Statului. Tot pentru a veni în ajutorul cercetării, majoritatea filialelor au pregătit și publicat instrumente de informare asupra conținutului documentelor și al fondurilor din depozitele proprii. Dintre acestea amintim îndeosebi îndrumătoarele în Arhive, inventarele arhivislice, ghidurile microfilmelor, cataloagele de documente etc. Mai recent s-au publicat și difuzat micromonografiile filialelor, în care se prezintă, în afară de un scurt istoric al filialei respective, conținutul principalelor fonduri documentare. Acestea înlesnesc munca cercetătorilor și deplasările în diverse localități. Pe baza acestor instrumente cercetătorii pot afla ce fonduri de arhivă se găsesc atît la D.G.A.S., cit și la filiale, anii între care sînt documentele și cantitatea lor.

Tezaurul documentar se îmbogățește an de an cu noi documente. Preocuparea Arhivelor Statului pentru documente începe încă de la crearea lor la registraturi, la compartimentele instituțiilor și păstrarea în depozitele de arhivă ale acestora.

Conform termenelor stabilite de legislație ele urmează să fie preluate de Arhivele Statului. Din acest punct de vedere, astăzi Arhivele Statului dispun de condiții deosebite. În cele două decenii care au trecut au fost alocate fonduri și s-au construit depozite în 25 de localități, cu o capacitate ce depășește 120.000 m.l. arhivă. Preocuparea pentru depozit corespunzător datează încă de la înființarea instituției, din 1831—1832.²⁹ Stau mărturie studiile și planurile făcute de diverși specialiști în cursul anilor care se găsesc și ele în arhive. Dar arhivele au trebuit să fie adăpostite prin pivnițe, beciuri, subsoluri, camere care nu mai puteau fi folosite pentru altceva. Abia în anii regimului socialist au intrat în preocuparea organelor de stat și arhivele, creindu-se filiale corespunzător împărțirilor administrativ-teritoriale, repartizîndu-li-se și spații corespunzătoare activității de început.

Din anul 1966 au fost alocate fonduri pentru construirea de localuri noi, cu capacitate în măsură să adăpostească baza documentară creată de instituțiile, întreprinderile și organizațiile de pe raza județului respectiv. Mărturie a grijii pentru tezaurul arhivistic sînt localurile de arhivă noi din Iași și Cluj, din Craiova și Tirgu Mureș, precum și din Arad, Timișoara, Drobeta-Turnu Severin, Tirgu Jiu, Rîmnîcu Vilcea, Slatina, Pitești, Ploiești, Buzău, Galați, Slobozia, Vaslui, Miercurea-Ciuc, Alba Iulia, Bistrița-Năsăud, Sălaj, ca și cele repartizate din fondul de clădiri al județelor în localități ca Giurgiu, Alexandria, Tirgoviște, Sibiu, Focșani, Suceava și altele.

Baza tehnică a Arhivelor Statului — mijloacele de restaurare, de microfilmare, faximilare, copiere etc. — nici nu se poate compara cu cea de acum douăzeci de ani. Au fost alocate sume însemnate pentru realizarea de laboratoare, cumpărarea de mijloace tehnice și materiale necesare. De asemenea, au fost încadrați ingineri, tehnicieni, specialiști pe diferite domenii care să folosească tehnica, metodele și procedeele cele mai înaintate. Ca urmare, anual se restaurează circa 500.000 file documente, se realizează aproximativ 4 milioane cadre-microfilm și se facsimilează un număr însemnat de documente. Toate acestea atît

²⁹ *Arhivele Statului 125 ani de activitate, 1831—1956*. București, 1957, p. 66—84; A. Sacerdoțeanu. *Proiecte pentru palatul Arhivelor Statului. Contribuții la istoria Arhitecturii noastre în sec. XIX*, București 1940; N. Sulescu. *Studii pentru construirea unui palat al Arhivelor Statului* în „Revista Arhivelor“, anul III (1960), nr. 1 p. 3—30.

pentru păstrare și conservare, cit și pentru nevoile altor instituții ori persoane particulare.

Spațiul corespunzător, condițiile de păstrare și conservare deosebite, înzestrarea cu mobilier specific și dotarea cu aparatura necesară au făcut din unitățile Arhivelor Statului instituții moderne, la nivelul cel mai ridicat.

Răspunzînd grijii permanente a partidului și statului pentru condițiile create, personalul muncitor din Arhive contribuie la desfășurarea vieții științifice și cultural-educative de pe raza județelor, este solicitat la marile acțiuni științifice și culturale ce se organizează, îndeplinește atribuții pe linia rezolvării diferitelor cereri ale populației sau ale unor instituții: acte de vechime în muncă, copii după acte de școlaritate etc.

Realizările Arhivelor Statului sînt răspunsul pe care personalul muncitor din această instituție l-a dat înțelegerii sarcinilor ce le-au revenit din *Cuvîntările* secretarului general, din documentele de partid, o modestă contribuție pe tărîmul spiritualității românești la îmbogățirea patrimoniului cultural-științific. Ne-a călăuzit și ne călăuzește în muncă exemplul pe care tovarășul Nicolae Ceaușescu îl dă, dorința și dragostea de a sluji cît mai bine interesele poporului, interesele patriei.

40 DE ANI DE LA REVOLUȚIA SOCIALĂ ȘI NAȚIONALĂ, ANTIFASCISTĂ ȘI ANTIIMPERIALISTĂ

Activitatea Blocului pentru Apărarea Libertăților Democratice — organizația Arad

ANDREI CACIORA, MIRCEA TIMBUS

Cercetările întreprinse la Arhivele Statului din localitate au dezvăluit de curînd dosarul penal al procesului intentat în anul 1936 Blocului pentru apărarea libertăților democratice -- organizația Arad¹ — de către organele de siguranță pentru delictul de „agitație contra guvernului și autorităților publice“.

În cele peste 200 file ale sale, dosarul relevă cu forța de necontestat a izvoarelor documentare unele momente semnificative din istoria mișcării antifasciste românești, confirmînd o dată în plus aversiunea maselor față de fascism.

Blocul pentru apărarea libertăților democratice sau Blocul democratic — cum mai este cunoscut în literatura de specialitate — se alătură numeroaselor organizații de masă democratice, legale, ilegale sau semilegale conduse sau influențate de Partidul Comunist Român, însușindu-și și urmînd tactica acestuia privind mobilizarea în jurul clasei muncitoare, forța socială principală a mișcării antifasciste din România, a unor largi categorii ale populației, unindu-le într-un front democratic antifascist².

Blocul democratic, organizație de stînga, a fost constituit în București la sfîrșitul anului 1935³. Președintele Comitetului Central al Blocului era profesorul universitar Petre Constantinescu-Iași, iar secretar general Athanase Joja, personalități proeminente ale vieții politice și cultural-științifice din țara noastră a căror orientare antifascistă era bine cunoscută.

În expozeul său politic din 21 februarie 1936, Petre Constantinescu-Iași, referindu-se la succesul reputat de forțele democratice în lupta contra fasciștilor cu ocazia alegerilor parțiale din județele Hunedoara și Mehedinți, arăta că această victorie a fost posibilă datorită participării la alegeri într-un front unic a Blocului democratic, a Partidului Social-Democrat, a Frontului Plugarilor și a Uniunii muncitorilor și țărănilor maghiari (MADÓSZ). În continuare, militanțul comunist chema la unirea tuturor partizanilor luptei antifasciste, indiferent de coloratura lor politică, într-un larg și puternic front popular. De aici nevoia desfășurării unei vaste campanii de organizare a Blocului democratic, a mobilizării maselor largi de muncitori, țărani, meseriași, funcționari și intelectuali în

¹ Arh. St. Arad, fond Tribunalul Arad, secția III, dosar 85/1936, f. 1—236.

² Gh. I. Ioniță, *Lupta Partidului comunist, a mișcării muncitorești și democratice din România, împotriva organizațiilor fasciste (1933—1940) în Impotriva fascismului*, Edit. politică, București, 1971, p. 144—145.

³ Arh. St. Arad, fond Tribunalul Arad, secția III, dosar 85/1936, f. 218.

jurul Blocului, socotit „element motor în constituirea frontului popular în România“⁴.

În vederea înlăptuirii programului său, Comitetul Central al Blocului a trecut la înființarea unor organizații teritoriale pe întreg cuprinsul țării. La Arad, organizația, care și-a stabilit sediul la început în strada Cercetașilor nr. 3 și apoi în casa din strada I. Calvin nr. 7—9⁵, a elaborat un manifest pe care l-a adresat „muncitorilor, meseriașilor, comercianților și intelectualilor arădeni“⁶, prin care le înfățișa situația politică și socială a țării la data respectivă: „Azi ne aflăm în fața a două regimuri. Pe de o parte regimul fascist, bazat pe dictatură, pe ura de rasă, pe teroare, lagăre de concentrare, mizerie, șomaj și război, într-un cuvânt (pe) sugrumarea și răpirea unei brume de libertate. Pe de altă parte, regimul de stînga, care luptă pentru o adevărată democrație, pentru libertatea tuturor naționalităților conlocuitoare, pentru pace, dreptate și pentru ridicarea nivelului de trai al maselor producătoare“. Manifestul chema cetățenii Aradului să-și înscrie numele printre membrii Blocului pentru apărarea libertăților democratice, să sprijine în acest fel încheierea frontului popular din țară, lupta contra fascismului, dușmanul cel mai înverșunat al maselor muncitoare.

După mai multe întruniri preliminare la care au fost invitați reprezentanții locali ai partidelor politice și organizațiilor profesionale s-a hotărît, în cele din urmă, la 12 martie 1936, înființarea unui comitet de inițiativă⁷ format din 7 persoane, cu atribuții de organ executiv. Misiunea imediată a comitetului de inițiativă, cum se consemnează în procesul-verbal de constituire, era de a coordona lucrările Blocului, conform programului său de acțiune, pînă la ținerea unei adunări generale care urma să aleagă comitetul județean. Nu se știe dacă respectiva adunare generală a avut loc, piesele dosarului nemaipăstrînd referiri la aceasta. Este, în schimb, cu claritate înfățișată lupta organizației arădene în condițiile în care autoritățile guvernului Tătărescu au intentat procese frunțașilor antifasciști. Organizația din Arad, într-o moțiune de protest semnată de comitetul său de inițiativă⁸, cerea cu hotărîre oorie imediată a proceselor luptătorilor antifasciști, exprimîndu-și în numele clasei muncitoare din județ respectul și recunoștința față de acei care se sacrificau pentru binele și dreptatea muncitorimii, suferind martiriul închisorilor. „Condamnarea antifasciștilor — se arată în moțiune — ar însemna condamnarea întregii clase de muncitori și producători la robia dictaturii fasciste“. Organizația arădeană a Blocului, în numele democrației și umanității, făcea apel către toate organizațiile Blocului din țară, către Partidul Social-Democrat, Frontul Plugarilor, MADOSZ, Partidul Național Țărănesc, precum și către toate organizațiile ce luptau pentru democrație, pace, dreptate și pentru binele clasei muncitoare, să se ralieze la lupta Blocului în vederea apărării libertăților democratice și a închegării frontului popular antifascist.

Blocul și-a îndreptat privirile și spre tineretul țării, pe care-l chema să se unească într-un larg front al tinerei generații, ca parte componentă a frontului popular antifascist. Frontul tinerei generații urma să grupeze — cum rezultă dintr-o circulară⁹ — toate organizațiile nefasciste ale tineretului — politice, sportive, culturale, democratice —, cît și tineretul neorganizat, unindu-le în lupta pentru libertate, pace și progres.

⁴ Ibidem, f. 34—36.

⁵ Ibidem, f. 11—12.

⁶ Ibidem, f. 25.

⁷ Ibidem, f. 50.

⁸ Ibidem, f. 24.

⁹ Ibidem, f. 38—39.

La temelia constituirii frontului popular antifascist, blocul punea un program minimal, democratic, care dezvăluia în cele 18 puncte ale sale¹⁰ hotărîrea nestrămutată de a se opune ofensivei fascismului în România și căile de urmat pentru înlăturarea acestui deziderat patriotic. O variantă a programului adresată „muncitorilor, meseriașilor, comercianților și intelectualilor arădeni” aparține organizației locale a Blocului și cuprinde 14 puncte¹¹. Este o sinteză a programului general fără ca, în problemele esențiale, să difere de acesta. Programul chema la luptă împotriva dictaturii fasciste, indiferent de forma pe care o îmbrăca, împotriva stării de asediu și a cenzurii, pentru libertatea întrunirilor, a grevelor, pentru dreptul la organizare politică a muncitorilor și intelectualilor, pentru desființarea impozitelor asupra salariilor și veniturilor mici și majorarea impozitelor asupra veniturilor mari, pentru lichidarea datoriilor agricole, ajutorarea șomerilor, reducerea zilei de muncă, majorarea salariilor, drepturi egale pe seama naționalităților conlocuitoare, amnistierea luptătorilor antifasciști, legalizarea grupărilor antifasciste dizolvate, desființarea organizațiilor fasciste. În final, organizația se pronunța în favoarea încheierii pactelor de asistență mutuală cu țările democratice și împotriva unei alianțe militare cu Germania hitleristă.

Un asemenea vast și clarvăzător program democratic îndreptat fațăș împotriva fasciștilor, care, cu sprijinul hitleriștilor germani încercau să-și aducă la îndeplinire principalele pîrghii politice și economice în țară, avea să atragă curînd prigoana autorităților. La 29 aprilie 1936, organele poliției din capitală au închis și sigilat sediul Comitetului Central al Blocului democrat din B-dul Tache Ionescu nr. 2¹². Asemenea acțiuni au fost întreprinse și în alte centre din țară. Organizația arădană, rămasă nedescoperită, a continuat să funcționeze. Din această perioadă datează mișcarea ei de protest împotriva dizolvării Blocului, prin care se cerea imediată desilgurare a sediilor închise și eliberarea membrilor arestați¹³.

Indignarea aderenților organizației arădane împotriva măsurilor autorităților răzbate dintr-un manifest-rechizitoriu la adresa fascismului¹⁴, care înfățișa pericolul prezentat de acesta pentru însăși temelia civilizației mondiale. Manifestul relevă că simpatizanții lui Hitler, Mussolini și Horthy, sub masca lor naționalistă, sînt în realitate cei mai mari dușmani ai României și împing țara spre un război distrugător. Manifestul se încheie prin chemarea la unitate a tuturor forțelor democratice, cheazășe a construirii frontului popular antifascist.

Organizația din Arad nu a reușit însă nici ea să supraviețuiască prea mult celor dizolvate. La 7 mai 1936, la sediul organizației au descins organele locale ale Siguranței, percheziționînd localul și pe cei găsiți acolo și sfîrșind prin a confisca actele¹⁵.

Deși cu existența întreruptă la puțin timp după constituire, organizația din Arad a Blocului pentru apărarea libertăților democratice a reușit prin programul său, prin manifestele și mișcările elaborate, prin întreaga și rodnică sa activitate, să se înscrie la loc de frunte între celelalte organizații democratice legale sau ilegale conduse de Partidul Comunist Român, contribuind din plin la sădirea în mase a ideilor antifasciste, patriotice, la cunoașterea adevărului

¹⁰ Ibidem, f. 31, 44—45.

¹¹ Ibidem, f. 29.

¹² Ibidem, f. 131.

¹³ Ibidem, f. 13.

¹⁴ Ibidem, f. 15.

¹⁵ Ibidem, f. 8—9.

despre fascism și, prin aceasta, la întârzierea pătrunderii fascismului pe scena vieții politice a României.

(1936 martie). Manifest emis de organizația din Arad a Blocului pentru apărarea libertăților democratice adresat muncitorilor, meseriașilor, comercianților și intelectualilor, prin care aceștia sînt chemați să se înroleze în organizație.

MANIFEST

Muncitori, meseriași, comercianți și intelectuali arădani !

Blocul pentru apărarea libertăților democratice a inițiat lupta pentru încheierea FRONTULUI POPULAR din România, pentru a lărgi lupta începută în interiorul țării contra fascismului amenințător a însăși existenței fizice a clasei producătoare.

Cetățeni arădani ! Azi ne aflăm în fața a două regimuri : pe de o parte regimul fascist, bazat pe dictatură, pe ura de rasă, pe teroare, lagăre de concentrare, mizerie, șomaj și război, într-un cuvînt (pe) sugrumarea și răpirea ultimei brume de libertate ; pe de altă parte, regimul de stînga, care luptă pentru o adevărată democrație, pentru libertatea tuturor naționalităților conlocuitoare, pentru pace, dreptate și pentru ridicarea nivelului de trai al maselor producătoare.

Iubiți cetățeni ! Pe baza punctelor de mai sus s-a încheiat un acord între Blocul democratic, Partidul Național Tărănesc, precum și între organizațiile politice și profesionale cu caracter democratic, care, sub egida FRONTULUI POPULAR, au cucerit o mare victorie la Mehedinți și Hunedoara¹, cu toată teroarea fascistă a huliganilor mercenari (înarmați cu ghioage și revolve). Cu tot succesul nostru obținut la Mehedinți și Hunedoara, lupta nu s-a terminat. Iluziile nu trebuie să ne amăgească. Nu ne oprim decît la izbînda definitivă a FRONTULUI POPULAR, singura cheazășie a naționalismului² constructiv și a democrației.

Nu ura de rasă și învrăjbirea contra evreilor și a altor minorități, nu ciomagul sau revolverul nici dictatura fascistă vor putea rezolva criza și mizeria în care se zbate întreaga clasă producătoare, ci acțiunea comună a tuturor cetățenilor și organizațiilor democratice, în FRONTUL POPULAR.

Cetățeni ! Fascismul ne stă în prag. Soarta voastră e în mîinile voastre. Faceți-vă datoria înrolîndu-vă în Blocul democratic și votînd FRONTUL POPULAR.

Blocul democratic

Sediul str. Cercetașilor 3, Arad.

Arh. St. Arad, fond Tribunalul Arad, Secția a III-a, dosar 35/1936, f. 25.

¹ Referire la victoria forțelor democratice care au aderat la constituirea Frontului popular împotriva fasciștilor, în alegerile din Mehedinți și Hunedoara.

² Aici cu sens de patriotism.

Lupta antifascistă a maselor populare din județul Neamț (1940-1944)

IONEL MARIN, GHEORGHE RADU

În documentele elaborate încă în anii 1940—1941, „Punctul nostru de vedere“ din septembrie 1940, „Manifestul către popor“ din 27 iunie 1941, „Circulara C.C. al P.C.R.“ din 8 iulie și „Platforma program a C.C. al P.C.R. din 8 septembrie 1941 intitulată „Lupta poporului român pentru libertate și independență națională“, partidul a chemat poporul la lupta împotriva războiului și pentru răsturnarea regimului antonescian, formarea unui guvern al independenței naționale, pentru eliberarea țării de sub dominația hitleristă.

Organizațiile județene Neamț și Roman ale P.C.R., corespunzător obiectivelor strategice stabilite de partid în perioada dată și ținând seama de condițiile concrete, au desfășurat o amplă activitate politico-organizatorică atît în rîndul muncitorilor, cît și mai ales în direcția sporirii legăturii cu masele țărănești, întrucît teritoriul pe care-și desfășurau activitatea era din punct de vedere economic preponderent agrar. Situația țăranilor greu loviți de mobilizările pentru front, de concentrări, de blocarea și rechiziționarea cerealelor și a animalelor, afectați de impozite și de lipsa multor bunuri de strictă necesitate a îndemnat această largă categorie socială să răspundă chemării lansate de partid prin organizațiile sale locale.

În anul 1940, Ministrul de Interne atrăgea atenția prefectului de Neamț că în cuprinsul județului propaganda comunistă desfășurată cu deosebită intensitate în regiunile unde se aflau dislocate trupe¹ își întinde cu ușurință efectele asupra ostașilor țării². De aceea i se ordona prefectului să supravegheze mișcarea comunistă sub pretextul că „alarmismul trebuie urmărit și înlăturat cu toată severitatea“³.

Deși organele de represiune au identificat conducerile organizațiilor județene din Neamț și Roman⁴ ale P.C.R. și au ridicat „un bogat material de propagandă comunistă tipărit parte la Iași, parte la București“, iar pe majoritatea comunistilor i-au arestat⁵, acțiunile politice de influențare și de atragere a maselor la lupta împotriva mașinii de război germane, a regimului antonescian și a războiului au continuat. Poliția orașului Roman era nevoită să recunoască realitatea că „cel mai important curent politic și social din circumscripția acestei poliții este cel al mișcării comuniste, care a prins mai ales la tineret“⁶.

Acționînd în spiritul rezoluției C.C. al P.C.R. din ianuarie 1942 în care se sublinia datorită fiecărui muncitor față de poporul român, de a sabota producția de război, comunistii din părțile Neamțului și Romanului i-au convins pe muncitori de necesitatea de a încetini sistematic producția, de a întîrzia livrarea produselor, de a executa cu defecte comenzile militare și, totodată, de a împiedica efectuarea transporturilor de mărfuri destinate frontului antisovietic și chiar de a participa la distrugerea căilor de comunicații.

La fabrica „Bistrița“, de pildă, unde se confecționau mijloace de transport pentru armată, s-a acționat în vederea întîrzierii comenzilor militare, precum

¹ Arh. St. Neamț, fond Prefectura județului Neamț, dosar 14/1940, f. 230.

² Ibidem.

³ Ibidem, fond Poliția orașului Piatra Neamț, dosar 21/1940, f. 38.

⁴ Ibidem, f. 309.

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem, fond Poliția orașului Roman, dosar 4/1940, f. 71.

și a folosirii unor materiale subdimensionate calitativ⁷. La fabrica „Moldova“, unde se executau subansamble necesare barăcilor din lemn destinate militarilor germani, în mai multe rânduri, s-au trimis comenzi incomplete⁸. Astfel de acțiuni s-au desfășurat la întreprinderea de industrializarea lemnului din Tîrgu Neamț, Fabrica de zahăr Roman și în alte unități.

La Fabrica de hîrtie și mucava din Piatra Neamț lipsa de la serviciu era un fapt permanent. Comandantul militar al întreprinderii, punîndu-și la o adunare cu muncitorii întrebarea „care este cauza acestui fel de a judeca a acelor ce lipsesc?“ trăgea concluzia că sabotau întreprinderea⁹.

Atitudinea muncitorilor a mers pînă la sacrificarea libertății, mulți fiind trimiși spre judecare în instanțele militare. În aceeași întreprindere și la fabricile de cherestea „Carpați“, „Moldova“ și „Bistrița“, la întreprinderea de industrializare a lemnului Tîrgu Neamț au fost cazuri cînd muncitorii au provocat încetarea parțială sau totală a lucrului¹⁰.

Bucurîndu-se de increderea maselor muncitoare, comuniștii au determinat pe temeiul luptei antifasciste un amplu proces de organizare, de unire a tuturor forțelor pentru răsturnarea regimului antonescian. Adresîndu-se cu repetate ape-uri și manifeste militarilor cantonați pe aceste meleaguri, de a întoarce armele împotriva agresorului fascist, organizațiile P.C.R. au atras 3 280 militari patrioți, care în ianuarie 1942 au adresat Comandamentului Corpului IV armată un memoriu în care se exprima hotărîrea lor de a nu participa la campania din est¹¹. Semnatarii cereau „evacuarea germanilor din țară, întoarcerea armelor împotriva acestora, îndepărtarea criminalului Kilinger, diplomatul cu nutră de măcelar și cu chip de bestie care-și permite să dicteze la noi în țară. Sîntem un popor independent și nu mercenari și nu vom mai face nici un pas spre răsărit. Ne putem conduce singuri fără nici un amestec străin. Ne putem apăra singuri și nu avem nevoie de tinichelele străine pe pieptul nostru. Nu mai vrem sacrificarea zadarnică a tineretului nostru. Cei 3 280 militari doreau ca memoriul lor să fie trimis lui Ion Antonescu¹². Atitudinea militarilor era izvorîtă din sentimentul de înaltă responsabilitate pentru soarta poporului român și ilustra gîndirea și acțiunea tuturor forțelor patriotice ale țării hotărîte să se unească într-un front unic de luptă pentru salvarea patriei de la pieire. Acțiunile organizate de comuniști relevă abnegația, curajul, spiritul de sacrificiu al comuniștilor din județul Neamț de a înfrunta măsurile luate de autoritățile antonesciene. De altfel, cu prilejul procesului celor 43 de comuniști din acest județ, desfășurat în ianuarie 1944 la Curtea marțială din Iași, procurorul militar atrăgea atenția instanței că „acțiunile lor (ale comuniștilor) s-au făcut în vederea formării Frontului Unic Național Patriotic și Antihitlerist în care sub masca naționalismului și patriotismului trebuiau să se unească toate organizațiile comuniste ce desfășurau propaganda contra războiului și înlăturarea regimului mareșalului Antonescu“¹³.

⁷ Din relatările membrilor de partid cu stagiu în ilegalitate Ion și Alexandru Căciuleanu.

⁸ Ibidem.

⁹ Arh. St. Neamț, fond Fabrica de hîrtie și cartoane „Comuna din Paris“ Piatra Neamț, dosar 25/1943, f. 6.

¹⁰ Ibiçem, fond Poliția orașului Piatra Neamț, dosar 31/1943, f. 15.

¹¹ Ibidem, dosar 15/1942, f. 238.

¹² Ibidem.

¹³ Arhiva CC al PCR, fond 96, dosar 2514, f. 275.

Lupta țăranimii din județul Sibiu împotriva regimului antonescian

NICOLAE NISTOR, VASILE CIOBANU

Instaurarea dictaturii legionar-antonesciene în septembrie 1940 și împingerea României în războiul hitlerist au avut grele consecințe și pentru evoluția agriculturii românești. Războiul a dus la intensificarea exploatării țăranilor cu gospodării mici și mijlocii, la ruina lor. Politica nefastă a noii dictaturi, de subordonare tot mai accentuată a intereselor țării față de Germania hitleristă, a dus la contradicția dintre întreaga țăranime și regimul antonescian, adâncind în același timp conflictul maselor rurale cu moșierimea.

Încercînd, să-și atragă țăranimea, Ion Antonescu a semnat la 7 septembrie 1940 un decret-lege prin care erau recunoscuți proprietari deplini asupra pămînturilor cei care le stăpîniseră în baza legilor de reformă agrară, dar pentru care nu se operaseră întabulările în cărțile funciare¹. Aceasta n-a însemnat însă încheierea reformei agrare din 1921; procesele cauzate de aplicarea ei au continuat și în anii următori². În septembrie 1941, ocolul agricol Sebeș raporta că mulți impropietăriți din comunele Vingard, Ghirbom, Daia Română și Cut nu achitaseră încă prețul lotului și al lucrărilor de măsurătoare. Cu toate somațiile, țăranii n-au putut plăti și raportul amintit propunea trimiterea lor în judecată³. Pentru că se vorbea despre o nouă reformă agrară la sfîrșitul războiului, fapt ce dăduse naștere la agitații, guvernul antonescian s-a văzut nevoit, în aprilie 1942, să publice un comunicat prin care cerea ca „ostașii și urmașii lor să aștepte [...] în liniște înfăptuirea promisiunilor”⁴.

Impozitele au generat și în acești ani mari nemulțumiri în lumea satului, mai ales că numărul lor a crescut, iar abuzurile la încasări au continuat. Locuitorii de Nocrich, Tichindeal, Ghijasa au protestat împotriva impunerii anupra grădinilor din jurul curților⁵. Un val de protest a stîrnit și impozitul statistic, instituit în aprilie 1944 și fixat la 100 lei de fiecare persoană între 17—60 ani, fără nici o diferențiere în ce privește starea materială. Noul impozit trebuia achitat anual pînă la 30 iunie, în caz contrar suma dublîndu-se. Pretorul plasei Sibiu informa că în comunele din subordinea sa populația nu se supune noii dispoziții fiscale pentru că nu mai poate plăti și cerea ca măcar soțiile mobilizaților să fie scutite⁶. În județele Brașov, Sibiu, Alba, Hunedoara aprovizionarea populației era în general dificilă chiar în timp de pace și totuși autoritățile au trecut la blocarea cerealelor și la rechiziționarea lor înfometînd populația, în timp ce Germania scotea din România trenuri pline cu cereale. Împotriva ridicării grînelor de la țărani au protestat pînă și autoritățile comunale numite de dictatură. Astfel, în decembrie 1941, primarul comunei Spring, arăta că majoritatea consătenilor săi

¹ „Monitorul Oficial” partea I, nr. 208 din 8 septembrie 1940, p. 5.294.

² Arh. St. București, fond Reforma agrară din 1921, județul Sibiu, dosar 395, f. 2; Arh. St. Alba Iulia, fond Camera agricolă, dosar 3/1942, f. 3; vezi D. Șandru, *Reforma agrară din 1921 în România*, Edit. Acad. R. S. România, București, 1975, p. 249—250.

³ Arh. St. Alba Iulia, fond Camera agricolă, dosar 4/1941, f. 250.

⁴ Lucrețiu Pătrășcanu, *Problemele de bază ale României*, Edit. Socec, București, 1944, p. 12; „Gazeta Hunedoarei” II, 1942, nr. 13, din 2 mai.

⁵ Arh. St. Sibiu, fond Camera agricolă, dosar 82/1942, f. 45.

⁶ Arhiva Consiliului Popular al Municipiului Sibiu (în continuare A.C.P.M.S.), fond Prefectura județului Sibiu, pachet 76/1944, dosar 6.939.

erau săraci și aprecia că rechiziționarea grîului lor era „o adevărată crimă“. În raportul său el continua, argumentînd : „Vin zilnic femei la primărie și se roagă să le lăsăm grîul căci ele l-au grijit ca pe ochii din cap ca să aibă în primăvară ce mîncea, cînd începe munca cîmpului“⁷. Un tablou zguduitor cuprinde și darea de seamă pe luna februarie 1942 a prefectului județului Bihor, care precizează că situația descrisă este reală și că „pînă la tulburări cu caracter local nu mai este mult, dacă se întîrzie cu expedierea porumbului“⁸. În multe sate, de săptămîni întregi populația se hrănea numai cu cartofi. Porumbul dispăruse de pe piață, iar țărani făceau adevărate marșuri în căutarea hranei. Mulți și-au vîndut pămîntul, vitele și uneltele pentru a-și cumpăra porumb. În același timp, din județul Arad se raporta că „marii proprietari primesc [...] cantități ce nici pe departe nu se apropie de spiritul de echitate“ pe care le folosesc la îngrășarea animalelor⁹.

Satele erau greu lovite și de pierderea unui număr mare de animale de tracțiune. Numai în județul Sibiu numărul cailor a scăzut de la 19.634 în 1939 la 13.407 în 1944¹⁰. Nutrețurile erau, de asemenea supuse rechizițiilor, sătenii fiind astfel împiedicați să utilizeze cu randament maxim și vitele care le mai rămăseseră. Documentele vremii atestă faptul că ridicarea finului și paielor de la țărani a trezit proteste vii și în județul Sibiu¹¹.

În aceste condiții s-a adîncit conflictul dintre chiaburi și țărani săraci. Lucrețiu Pătrășcanu a remarcat că războiul accelerase diferențierea din lumea rurală, chiaburimea fiind „una din beneficiarele principale ale politicii prețurilor la produsele pămîntului, practică de dictatură“¹². Pătîra înstărită a achiziționat acum întinse terenuri luate pe prețuri de nimic de la consăteni chinuți de foame. La Ocna Sibiului grîul de sămîntă adus „s-a împărțit la locuitorii cei mai bogați din comună“, în timp ce soțiile celor concentrați și alți nevoiași au fost excluși de pe lista pentru distribuire¹³. Împărțirea lemnelor din pădurile comunale se făcea, de asemenea, în defavoarea țăranilor săraci¹⁴. Aprovizionarea cu cereale a permis chiaburilor să realizeze mari cîștiguri¹⁵. Sustragerea lor de la rechiziții și concentrări și cîștigurile realizate au stîrnit multe frămîntări.

Cea mai grea jertfă impusă satelor de dictatura antonesciană a fost mobilizarea bărbaților, susținători de familie, și trimiterea lor pe front. Numai în județul Sibiu erau mobilizați sub arme în 1943 14.205 oameni iar alți 1.938 se aflau sub stare de mobilizați pentru lucru¹⁷.

Țărani înțeleg tot mai mult legătura dintre creșterea prețurilor și posibilitățile celor bogați. Prefectul județului Alba informa în 1942 că prețurile

⁷ Ibidem, pachet 13/1941, dosar 5, *Raportul primăriei comunei Spring* din 16.XII.1941.

⁸ Ibidem, pachet 50/1942, dosar Dări de seamă informative.

⁹ Ibidem, pachet 67/1942, dosar Dări de seamă informative.

¹⁰ Ibidem, pachet 96/1944, dosar Procese-verbale inspecției, f. 2—3; Arh. St. Sibiu, fond Camera agricolă, dosar 6/1944, f. 118.

¹¹ A.C.P.M.S., fond Prefectura județului Sibiu, pachet 63/1942, dosar Reclamații, f. 11—12, pachet 50/1940, *Dare de seamă a prefecturii județului Hunedoara pe luna februarie 1942*.

¹² Lucrețiu Pătrășcanu, *op. cit.*, p. 93.

¹³ A.C.P.M.S., fond Prefectura județului Sibiu, pachet 63/1942, dosar Reclamații, f. 43.

¹⁴ „Detunata“ (Alba Iulia), II, 1944, nr. 2 din 16 ianuarie.

¹⁵ A.C.P.M.S., fond Prefectura județului Sibiu, pachet 63/1942, dosar Reclamații, f. 39—40.

¹⁶ Arhiva Ministerului Apărării Naționale (în continuare Arh. M.Ap.N.), fond Curtea Martială Sibiu, dosar 3.758/1942, f. 5—6.

¹⁷ Arh. St. Sibiu, fond Camera agricolă, dosar 53/1943, f. 32—39.

foarte ridicare ale unor produse „nu pot fi suportate decât de marii capitaliști”; scumpirea unui număr tot mai mare de bunuri a provocat agitații, care constituiau „adevărate pericole interne”¹⁸. Lipsa încălzimii, a uneltelor agricole și prețul lor mare erau puse pe seama organizațiilor monopoliste ORAP și ODESFER¹⁹.

În anii dictaturii antonesciene P.C.R. a acordat o atenție sporită țărănimii, pentru că din frontul larg patriotic preconizat nu putea lipsi clasa socială cea mai numeroasă și în același timp greu încercată de politica guvernamentală. În toate documentele elaborate începând cu „Punctul nostru de vedere” din 10 septembrie 1940 și terminând cu cele din august 1944, există o serie de prevederi privind masele țărănești, prevederi care vor alcătui de fapt programul agrar al P.C.R.²⁰. În rezoluția C.C. al P.C.R. din ianuarie 1942 se sublinia necesitatea activității zilnice la țară în sprijinul satisfacerii revendicărilor maselor rurale și în același timp se arăta: „comuniștii trebuie să facă toate eforturile pentru înglobarea țărănimii — marea majoritate a națiunii — în frontul patriotic al poporului român, pe sate, plăși, județe și pe toată țara”²¹. Deși îngreuiată de intensificarea represiunilor, activitatea comuniștilor la sate este semnalată și în județul Sibiu, îndeosebi în zonele din jurul centrelor muncitorești. În octombrie 1940 un grup de comuniști sibieni au primit misiunea să organizeze propagandă în satele județului și să înființeze noi celule în mediul rural. În cadrul acestei acțiuni au fost create o celulă a U.T.C. și una a P.C.R. la Săliște²². Autoritățile antonesciene au devenit atât de suspicioase, încât până și notarul comunei Racovița a fost acuzat că ar fi făcut propagandă comunistă²³. În 1941, la Birghiș și la Mohu era semnalată activitatea militanților Partidului Comunist. Posturile de jandarmi informau că ostilitatea țărănimii față de armata hitleristă și regimul antonescian era stimulată de această activitate²⁴. O metodă eficientă, în condițiile terorii îndreptate împotriva comuniștilor, era propaganda făcută verbal și prin scris în mijlocul țărănilor veniți la târguri. Documentele semnaleză pentru anul 1942 prezența activă a comuniștilor la târgurile periodice din județul Sibiu și propaganda lor „pe tema înfringerii Germaniei”²⁵. În manifestele care au fost răspindite în septembrie 1942 la Ruși, Slănic, Hașag și Ocna Sibiului sătenii erau îndemnați să saboteze prin toate mijloacele mașina de război hitleristă²⁶. Legiunea de jandarmi Alba raporta că o serie de materiale de partid descoperite în județele vecine, între care și Sibiu, au fost aduse de soldații veniți în concediu²⁷. Influența crescândă a cuvintului partidului printre soldați, în cea mai mare parte țărani, este relevată și de

¹⁸ A.C.P.M.S., fond Prefectura județului Sibiu, pachet 67/1942, dosar Dări de seamă, f. 34.

¹⁹ Ibidem, f. 45.

²⁰ Traian Udrea, *Poziția Partidului Comunist Român față de problema agrară (1921—1945)*, în „Revista de istorie”, tom 27, 1974, nr. 1, p. 18—21.

²¹ *Documente din istoria Partidului Comunist Român*, ediția a II-a, E.P.L.P., București, 1953, p. 361—362.

²² Arh. St. Sibiu, fond Parchetul Tribunalului, dosar 32/1940, doc. nr. 9837.

²³ „România Nouă” (Sibiu), VII, 1940, nr. 13 din 22 octombrie.

²⁴ Arh. St. Alba Iulia, fond Inspectoratul regional de poliție Alba, dosar 26/1941, f. 302; M. C. Stănescu și V. Mocanu, *Din lupta antifascistă a oamenilor muncii din regiunea Brașov sub conducerea PCR între anii 1941—1944*, în „Studii”, „Revista de istorie”, tom. 16, 1963, nr. 6, p. 128.

²⁵ A.C.P.M.S., fond Prefectura jud. Sibiu, pachet 37/1942, dosar 7, Nota informativă din 26.XI.1942.

²⁶ Ibidem, Nota informativă din 1.X.1942.

²⁷ Arh. St. Alba Iulia, fond Legiunea de jandarmi, dosar 33/1942, f. 132.

alte mărturii. Astfel, sesizînd nemulțumirile crescînde ale țaranilor dintr-un detașament de muncă de la uzinele Mîrșa, în august 1943, șeful secției de jandarmi Tălmăciu propunea „să înceteze imediat“ asemenea abuzuri, deoarece „propaganda comunistă“ nu întîrzie să le demaște în fața maselor. Astfel — continua raportul — se va ajunge „la infiltrarea urei între clasele sociale de la noi, care, în mod fatal, ar duce la dezlănțuirea revoluției comuniste“²⁸.

Nemulțumirile acumulate împotriva exploataților, a regimului antonescian și a Germaniei hitleriste s-au manifestat cu intensitate crescîndă, luînd diferite aspecte, de la cereri și plîngeri pînă la ajutorul dat partizanilor sau lupta cu arma în mînă. Întreaga țară a fost cuprinsă de o frămîntare uriașă compusă din acte semnificative pentru înlăturarea dictaturii militare. Măsurile teroriste, munca forțată, mobilizările n-au slăbit lupta truiditorilor pămîntului împotriva exploataților lor și a dictaturii antonesciene. În județul Sibiu, în anul 1942, existau 2 234 de muncitori agricoli care erau în conflict cu proprietarii din cauza sumelor foarte mici plătite pentru ziua de muncă²⁹.

În anii războiului conflictul dintre țărani săraci și cei înstăriți s-a accentuat. Elementul nou față de perioada anterioară este acțiunea femeilor nevoiașe, a soțiilor celor concentrați, căci de obicei chiaburii scăpau de mobilizare și rămîneau în sate, anii de război fiind un bun prilej pentru ei de a-și spori averile, speculînd lipsurile în care se zbăteau majoritatea familiilor țărănești³⁰. Documentele timpului relevă existența unei adevărate mișcări printre soțiile și mamele celor mobilizați³¹. La Aiud, Miercurea Sibiului³², Doștat³³ și Aciliu³⁴ femeile și țărani săraci nemulțumiți de felul cum se realiza aprovizionarea cu cereale, prin forța protestelor lor au determinat autoritățile să recunoască starea grea, adeseori disperată a locuitorilor. Uneori, țărăncile scriau soldaților aflați pe front despre suferințele lor. Într-o asemenea scrisoare, veritabilă filipică la adresa dictaturii, o femeie cu trei copii din Tilișca scria soțului său aflat pe front, exprimînd hotărîrea tuturor celor aflate în situația ei de a acționa: „Ne-om face noi dreptate, care suntem mai înăcăjite pe comuni“. Scrisoarea a fost reținută de cenzura militară, iar autoarea ei a fost judecată de Curtea Marțială, care a achitat-o, constatînd că era „într-un moment de disperare din lipsa alimentelor cînd a scris“³⁵.

Numeroase procese au fost intentate și țaranilor care au refuzat să se conformeze planurilor de cultură impuse de organele agricole care aveau în vedere mai ales plantele tehnice. În județele Sibiu, Alba, Tirnava Mare, Brașov și altele era semnalat faptul că țărani nu mai însămințau decît suprafețe strict necesare pentru hrana lor, „din cauză că guvernul menține blocarea cerealelor“³⁶. În 1942

²⁸ A.C.P.M.S., fond Prefectura județului Sibiu, pachet 5/1943, Nota informativă din 28.VIII.1943.

²⁹ „România Nouă“ (Sibiu), VIII, 1941, nr. 14 din 19 ianuarie.

³⁰ Al. Matei, *Date privitoare la situația social-economică și unele acțiuni ale maselor populare din județele Alba, Hunedoara, Sibiu și Turda-Cluj în perioada pregătirii insurecției armate din august 1944*, în „Revista Arhivelor“, VII, 1964, nr. 1, p. 192.

³¹ Arh. St. Alba Iulia, fond Inspectoratul regional de poliție Alba, dosar 26/1941, f. 158.

³² Ibidem, fond Legiunea de jandarmi, dosar 12/1942, f. 21.

³³ A.C.P.M.S., fond Prefectura județului Sibiu, pachet 63/1942, dosar Reclamații cereale, f. 144—145.

³⁴ Ibidem, f. 200.

³⁵ Arh. M.Ap.N., fond Curtea Marțială Sibiu, dosar 3758/1942, f. 1—8.

³⁶ A.C.P.M.S., fond Prefectura județului Sibiu, pachet 40/1942, dosar V, Telegrame către Ministerul de Interne din 28.VIII.1942; Arh. St. Alba Iulia, fond Legiunea de Jandarmi, dosar 33/1942, f. 65.

Consiliul de colaborare al județului Sibiu constata cu îngrijorare că suprafața semănată cu grâu scăzuse cu 2 000 de hectare față de anul anterior³⁷.

O altă formă de rezistență, caracteristică țărănimii, a fost refuzul de a preda cerealele blocate, ascunderea lor înainte de a fi recenzate. Aproape în toate așezările rurale s-au înregistrat cel puțin câteva cazuri în care unul sau mai mulți săteni au refuzat să se supună rechizițiilor apăsătoare, cu toate că, acuzați de sabotaj, erau greu amendați sau trimiși în lagăre de muncă. În județul Sibiu nemulțumirea populației rurale era generală iar prefectul informa în iulie 1942 că ridicarea cerealelor a produs în sate „serioase frământări și agitații”³⁸. Din plasa Miercurea se raporta că țărani își ascundeau recolta pentru a o feri de înregistrarea de către autorități³⁹. Au existat și alte forme active de împotrăvire. Astfel, țărani băteau snopii noaptea pe câmp, pentru a sustrage grâul de la rechiziții⁴⁰. La Săsăuși 78 de locuitori s-au adunat și la îndemnul unuia dintre ei au refuzat să semneze procesul-verbal în care erau consemnate cantitățile de grâu blocate⁴¹. O dîrză rezistență au opus, solidari, țărani din Avrig, Racovița și Tălmăcel la colectarea linii⁴². Acțiunea s-a extins în 1943, când se cerea pedepsirea primarilor din 21 de comune ale județului Sibiu, care nu reușiseră să colecteze decît 300 grame lînă de fiecare oaie, ca și a celor din Nucet, Mohu, Veștem, Poplaca, Mag, Glimboaca, Săcel și Apoldul de Sus, care nu adunaseră deloc⁴³.

Toate aceste acțiuni erau reprimare. Astfel, un locuitor din Ocna Sibiului era adus în fața Curții Martiale pentru că își îndemnase consătenii, români și maghiari, să nu-și dea vitele la rechiziție; acuzatul era bătut, în același timp, de ideile comuniste. Un alt sătean, din Săsciori, era judecat pentru că a refuzat ordinul de rechiziție în vederea unui transport de lemne⁴⁴.

Marele sacrificii impuse țărănimii prin concentrări și trimiterea pe front a diviziilor române alături de cele hitleriste au dus la numeroase cazuri de nesupunere la încorporare și dezertări. La cercul de recrutare Sibiu, în 1942, erau 4.062 de tineri în majoritate țărani, care nu au răspuns chemării la încorporare⁴⁵. În martie 1944 fenomenul luase o amploare sporită; la unitățile în formare pe teritoriul județului Sibiu s-au prezentat numai circa 60% din cei chemați⁴⁶.

Conducătorii naziști ai germanilor din România au trimis încă din primul an de război tineri sași în armata hitleristă⁴⁷. Aceștia pierdeau însă cetățenia română prin încadrarea într-o armată străină. Datorită pierderilor grele suferite, Hitler a insistat noul pe lângă Ion Antonescu pentru a obține dreptul de a

³⁷ A.C.P.M.S., fond Prefectura județului Sibiu, pachet 31/1942, dosar Proces-verbal al Consiliului de colaborare din 26.VI.1942.

³⁸ Ibidem, pachet 40/1942, dosar V, Telegrame către Ministerul de Interne din 28.VIII.1942.

³⁹ Ibidem, pachet 29/1942, Dare de seamă pe luna iulie 1942 a pretorului plasei Miercurea.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Ibidem, pachet 13/1941, dosar V, Nota pretorului plășii Nocrich din 30.XI.1941.

⁴² Ibidem, pachet 31/1942, adresa Ministerului de Interne din 15. VII.1942.

⁴³ Ibidem, pachet 12/1943, dosar 14.

⁴⁴ Arh. M.Ap.N., fond Curtea Marțială Sibiu, dosar 8.600/1943, f. 3, Sentințe 1943, vol. XIII, nr. 6.508.

⁴⁵ Arh. St. Alba Iulia, fond Legiunea de jandarmi, dosar 33/1942, f. 29.

⁴⁶ Arh. M.Ap.N., M. St. M., dosar 1/124, f. 11, 13; citat după M. C. Stănescu, V. Mocanu, *op. cit.*, p. 1288; C. Olteanu, I. Ceaușescu, V. Mocanu, *Activitatea Partidului Comunist Român în armată. 1921—1923*, Edit. militară, București, 1974, p. 194.

⁴⁷ Walter May, *Deutscher Aufbruch in Südosten 1939/1943*, în „Volk im Osten“, V, 1944, nr. 3, p. 229.

face recrutări printre germanii din România, îndeosebi pentru SS. Acordul româno-german din 12 mai 1943 permitea înrolarea sașilor și șvabilor în Wehrmacht și SS, dar recrutarea lor trebuia să aibă un caracter benevol. Recrutarea s-a făcut de către conducerea Grupului Etnic German, care a folosit presiuni și persecuții împotriva celor care se eschivau. Caracterul benevol al acțiunii de înrolare nu putea fi nici măcar mascat de vreme ce, deja în octombrie 1943, comandamentul german urmărea circa 200 de germani din România, dezertori din Wehrmacht și SS, din care cițiva erau din județul Sibiu⁴⁸. Un țaran sas din Noul a fost exclus din Grupul Etnic pentru reclamația sa că unii conaționali înstăriți sint exceptați de la înrolări, iar el avea deja doi fii pe front⁴⁹. Nemulțumirile împotriva naziștilor aflați la conducerea Grupului Etnic German, care cereau mereu noi impozite, ajutorare pentru armată și care nu respectau promisiunile făcute de a ajuta familiile celor înrolați, au dus la unele luări de poziție⁵⁰. Opoziția țaranilor sași față de conducătorii naziști și Grupul Etnic a crescut după ce aceștia au acaparat averile bisericii evanghelice și ale școlilor pe care le întrețineau⁵¹. Masa populației săsești și, în primul rând, țărănimia scăpa tot mai mult de sub influența sloganurilor lansate de Andreas Schmidt, conducătorul Grupului Etnic, și de acoliții săi, fapt sesizat în august 1943 și de autoritățile române⁵².

Soldații țărani inapoiati de pe front în concediu au cerut socoteală primăriilor comunale pentru faptul că familiile lor nu au primit ajutoarele promise. Uneori tonul lor devenea amenințător, ceea ce făcea Inspectoratul de jandarmi Alba să considere această stare de spirit „dăunătoare ordinii sociale“⁵³. Alte documente relevă că cei întorși de pe front făceau propagandă comunistă⁵⁴. Prezența hitleriştilor în România, prin sprijinul dat dictaturii antonesciene și jaful practicat în gospodăriile țărănești, „tinde să creeze o atmosferă de ură și neîncredere contra lor“, arăta o altă informație din octombrie 1942. Tot aici se preciza că și printre săteni „se manifesta neîncredere cu privire la rezultatul final al războiului“⁵⁵. Odată cu înmulțirea victoriilor sovietice și anglo-americane se vorbea în sate tot mai mult despre înfrîngerea Germaniei hitleriste, despre inutilitatea participării armatei române la războiul împotriva U.R.S.S. și se exprima speranța că, într-o zi „armata noastră va lupta pentru dreptatea Ardealului“⁵⁶. Discuțiile pe teme politice, privind viitorul războiului și al țării, frământările vii au creat panică în rîndurile virfurilor regimului care urmăreau reacțiile opiniei publice la toate evenimentele din țară și de peste hotare⁵⁷. Astfel, s-a constatat cu îngrijorare că „în rîndurile poporului“ căderea lui Mussolini, în 1943, vinovată de Dictatul de la Viena, a produs satisfacție⁵⁸. În 1943 se constata că la sate sfîrșitul războiului era așteptat cu nerăbdare, că se înmulțeau cazurile de încălcare a legilor și dispozițiilor date de autoritățile antonesciene⁵⁹. În octombrie 1943

⁴⁸ A.C.P.M.S., fond Prefectura județului Sibiu, pachet 54/1942, dosar VI, f. 132, pachet V/1943, Nota informativă din 12.X.1943.

⁴⁹ Ibidem, pachet 54/1942, dosar VI, f. 21.

⁵⁰ Arh. St. Alba Iulia, fond Legiunea de jandarmi, dosar 33/1942, f. 75.

⁵¹ Ibidem, f. 9, 12.

⁵² Arh. St. București, fond Ministerul de Interne, dosar 1/1943, f. 18.

⁵³ Arh. St. Alba Iulia, fond Legiunea de jandarmi, dosar 33/1943, Ordin circular din 20.I.1942.

⁵⁴ A.C.P.M.S., fond Prefectura județului Sibiu, pachet 3/1943, dosar Generale, Nota din 18.III.1943; pachet 67/1942, dosar Dări de seamă informative, f. 45.

⁵⁵ Ibidem, dosar 33/1942, f. 139.

⁵⁶ Ibidem, dosar 12/1942, f. 9; dosar 19/1944, f. 8.

⁵⁷ „Gazeta Transilvaniei“ an 107, 1944, nr. 12 din 12 februarie.

⁵⁸ Arh. St. București, fond Ministerul de Interne, dosar 1/1943, f. 15.

⁵⁹ Ibidem, f. 19.

prefectul județului Sibiu, raporta că și „populația săsească de la sate se manifesta extrem de nemulțumită și nu sînt puțini aceia care cer o cît mai grabnică curmare a războiului în detrimentul Germaniei⁶⁰. O parte din soldații veniți în concediu nu se mai întorceau la unitățile lor, dezertînd și ascunzîndu-se în păduri. Dezertorii se ajutau între ei fiind sprijiniți și de ceilalți săteni, ceea ce făceau deseori inefficiente acțiunile de urmărire întreprinse de jandarmi⁶¹.

O altă formă de luptă directă a țărănilor a fost tăierea cablurilor telefonice care treceau pe teritoriul comunelor rurale, împiedicînd astfel bunul mers al mașinii de război hitleriste. Asemenea acțiuni au fost semnalate între Predeal și Dîrste, între Sebeș și Miercurea Sibiului⁶² și în alte locuri, de vreme ce un decret—lege din 1942 punea sub paza și răspunderea colectivă a comunităților rurale firele telefonice și alte instalații militare⁶³. De asemenea, trebuie menționat ajutorul dat grupelor de partizani compuse din cei ce nu voiau să se mai înlăoacă pe front. Asemenea grupări au existat și în Munții Cibinului și în Munții Sebeșului. Un raport din 30 iulie 1944 al conducerii Grupului Etnic German relevă că forțele rezistenței din România „au îndemnat pe soldații români recrutați să nu dea curs chemării și să se apere împreună în munți“⁶⁴. Același document remarcă intensificarea activității militanților comuniști în rîndurile armatei. Acțiunile țărănilor împotriva dictaturii militarofasciste și a ocupanților hileristi au culminat cu participarea lor la luptele date de trupele române în zilele de la sfîrșitul lui august 1944. Sătenii, la aflarea vestii despre răsturnarea regimului antonescian, la 23 August 1944, au dat ajutor unităților militare să captureze pe militarii hitleristi aflați în teritoriul controlat de ele și să limiteze efectele atacurilor trupelor horthyste și hitleriste⁶⁵. Țăranii din județul Sibiu au acționat și ei în acele zile istorice, ca și întregul popor român, împotriva invadatorilor. La Moșna, lângă Mediaș, premilitarii din comună, împreună cu un jandarm, au reușit să captureze o mașină cu soldați hitleristi⁶⁶. Sătenii din Arpașul de Jos și-au adus și ei contribuția la sprijinirea luptei armatei române prin transporturi de muniții și participarea la construirea unui aerodrom⁶⁷.

Înfringerea trupelor hitleriste a fost ușurată și prin aportul maselor țărănești din zona de operații, curajul și hotărîrea sătenilor arătînd din nou ura lor față de cîmpăritori și de cei care îi sprijiniseră.

Participarea țărănimii la revoluția de eliberare socială și națională, anti-fascistă și antiimperialistă constituie treapta cea mai înaltă atinsă de luptele sale sociale și formează baza angajării ei plene în edificarea noii orînduiri socialiste, alături de clasa muncitoare și de celelalte categorii de oameni ai muncii.

⁶⁰ A.C.P.M.S., fond Prefectura județului Sibiu, pachet 5/1943, Notă informativă din 12.X.1943.

⁶¹ Arh. St. Alba Iulia, fond Legiunea de jandarmi, dosar 33/1942, f. 127.

⁶² „Ardealul“ (Brașov), XX, 1941, nr. 5 din 9 februarie; Arh. St. Alba Iulia fond Legiunea de jandarmi, dosar 33/1942, f. 167; Cf. Maria Covaci, *Acțiuni ale țărănimii din România împotriva dictaturii militarofasciste (1941—1944)* în „Analele I.S.I.S.P. de pe lângă CC al PMR“, IX, 1963, nr. 4, p. 100.

⁶³ „Desrobirea“ (Alba Iulia), II, 1942, nr. 57, din 25 decembrie.

⁶⁴ Arh. St. București, colecția Microfilme S.U.A., rola 477, cadrul K. 209.615; cf. Petru Igant, *Mărturie documentare privind contribuția poporului român la victoria asupra fascismului*, în „Revista Arhivelor“, LVII, 1980, vol. XLII, nr. 2, p. 159.

⁶⁵ I. Mîndrea, *Acțiuni ale țărănimii din județul Brașov împotriva dictaturii militarofasciste (1940—1944)*, în „Cumidava“, 14. 1970, p. 418.

⁶⁶ M. C. Stănescu, V. Mocănu, *op. cit.*, p. 1293—1295.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 1295—1296.

Acțiuni patriotice pentru apărarea independenței naționale și ecoul lor internațional în vara anului 1940

VASILE BOBOCESCU

În vara anului 1940 poporul român a trecut prin momente deosebit de grele în ceea ce privește integritatea teritoriului statului său, fiind supus unor presiuni puternice din partea statelor fascist-revizioniste și amenințat cu declanșarea războiului.

Pentru apărarea hotarelor țării în fața acțiunilor revanșarde, în întreaga țară s-a declanșat o puternică mișcare patriotică de rezistență care a cuprins masele populare, armata, personalități proeminente ale vieții politice și culturale și imensa majoritate a naționalităților conlocuitoare (maghiari, germani, evrei, sârbi etc.). În orașele și comunele Transilvaniei, masele populare au cerut cercurilor conducătoare politice de la București să nu facă nici un fel de concesie teritorială Ungariei horthyste și să lupte cu arma în mână pentru apărarea hotarelor strămoșești, a integrității teritoriale a țării.

1. *Memorii adresate conducătorilor marilor puteri și opiniei publice internaționale de a nu admite dezmembrarea României.* Paralel cu acțiunile politico-diplomatice, militare, de spionaj și diversiune împotriva României, pentru a o forța să cedeze o parte din teritoriul său, Ungaria horthystă, susținută de Germania nazistă și Italia fascistă, a inițiat în vara anului 1940 o violentă propagandă revizionistă în străinătate împotriva statului român. În acest scop, au fost editate lucrări străine de adevărul istoric prin care se denigra poporul român, se contestau drepturile sale istorice asupra Transilvaniei și se susțineau pretențiile horthyste și asupra teritoriilor altor state vecine. Posturile de radio și presa horthystă exaltau spiritul de revanșă și de acțiune militară împotriva României.

Pentru a combate această propagandă cu rezonanță în statele fasciste, personalități de seamă ale vieții publice, culturale și științifice din România, în seara zilei de 1 august 1940, au înaintat legațiilor Germaniei hitleriste și Italiei fasciste din București, precum și primului-ministru român I. Gigurtu *Memoriul opoziției privitor la integritatea teritorială a României*¹. Documentul era semnat de aproape 200 de personalități politice ale vremii.

După reîntoarcerea primului-ministru român, I. Gigurtu, și a ministrului de externe, M. Manoilescu, de la conferințele de la Salzburg și Roma, la sfârșitul lunii iulie 1940, unde au fost „sfătuiți” de conducătorii statelor Axei să rezolve favorabil pretențiile statelor revizioniste, forțele politice patriotice din România și-au intensificat activitatea de propagandă în străinătate cu privire la justetea cauzei sale naționale. La 6 august 1940 a fost adresat un memoriu conducătorilor marilor puteri, semnat de o serie de oameni politici, oameni de știință și generali².

În ambele memorii sint combătute argumentele propagandei revizioniste horthyste, care se întemeia îndeosebi pe așa-zisele drepturi ale Coroanei Sfântului

¹ Arhiva Ministerului de Interne, fond documentar, dosar 546, vol. 51, f. 72—78.

² Ibidem, f. 694.

Ștefan. Argumentele oamenilor politici români erau că Transilvania „a avut o viață deosebită de aceea a Ungariei, avînd voievozi și pe urmă principii săi neatîrnați, pînă ce abia în 1867 a fost alipită Ungariei, în cadrul regimului dualist austro-ungar”³. Unul din inemorii sublinia totodată că „frontierele noastre dinspre Ungaria nu sînt, așa cum se afirmă de alîtea ori și tendențios, numai o consecință a tratatului de la Trianon. Acesta n-a făcut decît să confirme și încă nu deplin realitățile etnice ale poporului român. Românii din Ardeal, în-deosebi, și-au manifestat libera lor voință națională în virtutea dreptului fiecărui popor de a hotărî liber și singur de soarta sa. Acest drept a fost afirmat încă înainte de cererea de armistițiu a monarhiei austro-ungare de organul național al românilor din Ardeal și Ungaria și proclamat de reprezentantul său în parlamentul de la Budapesta, la 18 octombrie 1918. Guvernul maghiar, constituit după prăbușirea monarhiei, a recunoscut oficial această stare de drept și de fapt și a admis ca ofițerii și soldații români să depună jurămîntul pentru Consiliul național român, care a avut o conducere militară proprie la Viena”⁴.

Relevînd caracterul just și democratic al procesului de realizare a statului național unitar român, semnatarii memoriilor arătau marilor puteri că Marea Adunare de la Alba Iulia de la 1 decembrie 1918, expresia liberă a voinței tuturor românilor din Ardeal și Ungaria, a proclamat unirea cu România, la care au aderat deîndată și reprezentanții populației germane din Transilvania prin hotărîrile de la Mediaș. Românii din Transilvania nu au făcut decît altceva decît ceea ce au făcut toate naționalitățile cuprinse în hotărîrea fostei monarhii austro-ungare⁵.

Semnatarii memoriilor precizau că revoluția din Ungaria din 1918 cu caracter burghezo-democratic s-a făcut tocmai pentru a se elibera națiunile subjugate, care în zadar au cerut pe cale pașnică înfăptuirea unui statut de dreptate⁶ și că nu se putea admite să se smulgă din trupul țării teritorii locuite de români din timpuri străvechi pe temelul coloniilor minoritare, infipte în corpul național românesc, după cum nu se putea nesocoti nici voința mereu repetată a sașilor și șvabilor de a rămîne în cuprinsul hotărîrilor României⁷.

Cum revizionistii horthyști își întemeiau politica revanșardă pe existența unei populații maghiare în Transilvania, autorii memoriilor apreciau ca o mare greșeală luarea în considerare de către oricine a unor astfel de argumente, fără a ține seama de „datele problemei românești”. Memoriile dovedeau că peste 1.200.000 de români trăiau în Uniunea Sovietică, Jugoslavia, Bulgaria, Ungaria, Grecia și Albania, dar România nu cerea intrarea lor în componența granițelor ei. „Ea cere numai tuturor statelor vecine de a arăta același mod de rațiune și de a face aceleași sacrificii în interesul păcii, al liberei dezvoltări a popoarelor și al progresului economic al Europei”⁸.

Avînd în vedere situația internațională, autorii memoriilor apreciau că a impune poporului român „hotărîri nedrepte, nu poate asigura în această regiune a Europei, ordinea și condițiunea pașnică a popoarelor”, ci „dimpotrivă, prin dezmembrarea unității românești, împotriva căreia protestau în numele întregului popor românesc, nu putea fi decît adîncită învrăjbirea, creîndu-se noi și puternice motive de vrăjmășie între state și națiuni în viitor”⁹. Pentru a pre-

³ Ibidem, f. 75 (693).

⁴ Ibidem, f. 76 (693).

⁵ Ibidem, f. 76 (693) și verso.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem, f. 75 (693).

⁸ Ibidem, f. 77 (693) verso.

⁹ Ibidem, f. 77—78 (694).

veni o astfel de evoluție a raporturilor ungaro-române, se cerea conducătorilor marilor puteri și opiniei publice internaționale „așezarea unei păci temeinice și drepte“ în această parte a Europei¹⁰.

Alături de români, elementele patriotice din rîndurile naționalităților conlocuitoare (maghiari și germani) au adresat memorii conducătorilor statelor Axei, prin care cereau să nu se dea satisfacție pretențiilor revanșarde horthyste asupra statului român și să recunoască drepturile istorice ale poporului român asupra Transilvaniei, stravechi teritoriu românesc.

Îngrijorați de agresivitatea propagandei revizioniste horthyste împotriva statului român și manifestînd temerea că statele Axei vor da satisfacție pretențiilor Ungariei horthyste, unde naționalitățile conlocuitoare, inclusiv poporul ungar, aveau o situație social-economică și politică inferioară naționalității maghiare din România, Szabo Bela, Kiss Iosef și Varodi Ferenc din Reșița au adresat, la 28 iulie 1940, cancelarului Germaniei, Adolf Hitler, o scrisoare în care arătau: „Ascultînd postul de radio maghiar ne-am distrus deja nervii din cauza multor minciuni pe care le transmit zilnic. Noi sintem mulțumiți cu actuala noastră situație și nu dorim să fie modificate granițele. [...] Ardealul nu s-a alipit la România în urma tratatului de la Trianon, ci poporul român și-a cîștigat acest pămînt la care avea drept prin luptă și cu sacrificiul multor vieți“¹¹. Autorii scrisorii recunoșteau drepturile istorice ale românilor asupra Transilvaniei, care e „leagănul poporului român“ și că afit timp cît această provincie românească s-a aflat sub stăpînirea ungară „au izbucnit numeroase revoluții din cauza tratamentului“¹² popoarelor și naționalităților.

Cei trei locuitori ai Reșiței îi cereau lui Hitler „să nu admită ca noi (maghiarii — n.n.) să fim din nou smulși de la această țară (România — n.n.) în care fiecare om se simte acasă“¹³.

Refuzînd să dea ascultare agitațiilor revizioniste întreprinse de cercurile fasciste horthyste de la Budapesta, grupuri însemnate de maghiari, îndeosebi de secui, au declarat că nu doresc să primească jugul horthyst, nici prin strămutare și nici prin cedări teritoriale. În județele Ciuc, Odorhei și Trei Scaune s-a creat un puternic curent împotriva schimbului de populație, locuitorii secui afirmînd că „nici nu se gîndesc să părăsească regiunea unde au fost împrietăriți toți țărani, fără deosebire de origine etnică“¹⁴.

Locuitorii din Beba Veche au declarat că „sub nici un motiv ei nu vor să-și părăsească haturile lor de aici și să plece în Ungaria, deoarece le este cunoscut traiul ungarilor din Ungaria în prezent și prevăd ce-i poate aștepta“¹⁵.

Repudiînd acțiunile revizioniste ale statelor fasciste și exprimîndu-și dorința de a trăi mai departe în granițele statului român, populația germană din țara noastră s-a pronunțat în iulie 1940, la „ancheta“ organizată de nazistul Wilhelm Fabricius, în proporție de 80%, împotriva planurilor de dezmembrare a României¹⁶. Au urmat memorii adresate Berlinului prin care numeroși germani s-au pronunțat împotriva satisfacerii pretențiilor revizioniste horthyste.

Într-o notă a organelor informative românești din 29 iulie 1940, se menționa că, în urma recrudescenței acțiunilor revizioniste horthyste împotriva țării

¹⁰ Ibidem, f. 78 (694).

¹¹ Ibidem, dosar 546, vol. 51, (fotocopie de pe original) f. 565.

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem, f. 566.

¹⁴ Arhiva M.Ap.N., fond M. St. M., dosar 1001/55, f. 271.

¹⁵ Ibidem, dosar 725/I. *Buletin informativ despre acțiunea germană în România*, 1 iulie — 1 august 1940.

¹⁶ Arhiva Ministerului de Interne, fond documentar, dosar 546, vol. 51, f. 510.

noastre, în rîndurile populației germane din Transilvania, „se formează în prezent un puternic curent împotriva pretențiunilor guvernului de la Budapesta“¹⁷.

2. *Correspondenții de presă străini prezenți la tratativele de la Turnu Severin despre justetea luptei poporului român.* În cea de a doua jumătate a lunii august 1940, la Turnu Severin, între reprezentanții guvernului român și cel ungar au început tratative în problema pretențiilor teritoriale ale Ungariei horthyste asupra părții de nord-vest a României. Delegația română era condusă de fruntașul politic transilvănean Valer Pop, iar cea horthystă de András de Horry și cuprindea o serie de militari. Guvernul român, în baza dreptului istoric multimilenar, a respins cu hotărîre cererile anexioniste ale Ungariei horthyste. Delegația horthystă s-a situat pe linia satisfacerii cererilor sale revizioniste maxime asupra României, cu scopul de a provoca eșecul acestor tratative și de a determina puterile Axei să intervină amenințător pentru a se pronunța în defavoarea României.

Lucrările convorbirilor româno-ungare de la Turnu Severin prezentînd un interes deosebit, au fost urmărite cu atenție de 18 corespondenți de presă ai unor posturi de radio și agenții de presă din partea țărilor neutre, din Jugoslavia, Ungaria, Germania și Italia. Demn de remarcat că mulți dintre acești ziariști și corespondenți de presă au relatat în telegramele trimise în țările lor o mare parte din adevărul istoric, mai ales privind poziția poporului român, inclusiv a minorităților germană și maghiară, de împotrivire față de orice concesie teritorială.

Spre exemplu, corespondentul Agenției „HAVAS“, Castagnet, transmitea din București la Berna, la 16 august 1940, că „cercurile politice române nu se așteaptă la rezultate favorabile din contactul celor două delegații. Acest contact, care a fost sfătuit, sau mai bine zis dictat de cele două puteri ale Axei, va preceda un arbitraj germano-italian, care va hotărî soarta României [...] Emoția răspîdită în România la vestea cedărilor teritoriale nu s-a aplanat încă“¹⁸. El își încheie telegrama cu aprecierea că „românii din Transilvania știu să moară pentru drepturile, unitatea și libertatea lor națională“¹⁹.

Ziaristul italian Squartini comunica în aceeași zi la Milano redacției ziarului „Corriere de la Sera“ că „din informațiile culese din unele cercuri se spune că cererile Ungariei sînt exagerate“²⁰.

La 18 august 1940, ziaristul Collier transmitea din București în Germania informații privind întrevederea avută de reprezentanții populației germane din România cu primul-ministru român I. Gîrțu și ministrul de externe M. Manoilescu în timpul căreia au exprimat dorința populației germane de a face parte în continuare din statul român²¹. Referitor la atitudinea antihorthystă a populației de naționalitate germană, Legatia ungară din București comunica, la 18 august 1940, Ministerului de Externe din Budapesta că în ziarul „Tageblatt“ din aceeași zi a apărut un articol vehement al șvabilor și al sașilor din Satu Mare, în care se opuneau cu îndrăjire trecerii lor sub stăpînire ungară²².

Ziaristul Theil, la 20 august 1940, comunica la Viena că cererile ungare prezentate la Turnu Severin sînt „absurde“²³, iar colegul său de breaslă Kovacs

¹⁷ Ibidem, dosar 546, vol. 51, f. 36.

¹⁸ Ibidem, f. 210.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Ibidem, f. 211.

²¹ Ibidem, dosar 546, vol. 51, f. 217.

²² Ibidem, f. 297.

²³ Ibidem, f. 252.

releva în corespondența sa din 21 august 1940 că „harta prezentată de delegația ungară, cu noua frontieră la Mureș, este de neacceptat“²⁴.

Iugoslavul Tomici transmitea, la 21 august 1940, la Belgrad că „discuțiile care urmează la Turnu Severin se bazează pe cele două principii: cel teritorial, discutat de unguri, iar cel etnic susținut de români. Singura speranță este ca Ungaria să renunțe la principiul revizuirii și să se împace cu realitatea problemelor de astăzi“²⁵.

Urmărind cu atenție atitudinea populației minoritare față de presiunile horthyste împotriva României, ziaristul St. John comunica la Budapesta în ziua de 21 august 1940 că „germanii vor să rămână în România ca minoritari“, iar maghiarii din Transilvania „nu vor să treacă sub stăpânirea Ungariei horthyste, ci vor să rămână unguri liberi sub români“²⁶.

După cum se știe, tratativele au fost întrerupte. Ziarisții americani din București socoteau că faptul s-a datorat „pretențiilor exagerate ale Budapestei“ și trăgeau concluzia că „raporturile dintre România și Ungaria înrăutățindu-se, pacea din Balcani este grav amenințată“²⁷.

3. *Alte ecouri în străinătate. Jurnalul de călătorie al ziaristei americane Rosie Phillipss.* Opinia publică din numeroase țări ale lumii a urmărit cu un viu interes și simpatie în vara anului 1940 pregătirea rezistenței naționale românești în vederea apărării hotarelor țării.

Publicațiile engleze „Manchester Guardian“ și „New Chronicle“ din august 1940 admirau fermitatea cu care poporul român respingea orice încercare de atentat la granițele țării și remarcău că dacă rezistența României la planul german de ordine în sud-est va fi dîrză, va obține succes, obligînd statele revizioniste să renunțe la cererile lor.

După ce statele Axei au impus totuși României, datorită situației ei de izolare completă pe plan politic și militar, să treacă la tratative diplomatice cu Ungaria horthystă, tot mai mulți corespondenți ai unor agenții de presă și ai unor posturi de radio, publiciști, ziarisți și cadre ale serviciilor de informații și de propagandă, atît din țările aflate în conflictul militar, cît mai ales din cele neutre, îndeosebi din S.U.A., au sosit în vizită în țara noastră pentru a se informa asupra poziției poporului român față de pericolul mutilării teritoriului său.

În cursul celei de a doua decade a lunii august 1940, un grup de ziarisți din țările neutre au efectuat o călătorie de studii și informare în partea de vest a României, în județele Arad, Bihor, Satu Mare, Carei, Sălaj, Someș, orașele Cluj și Baia Mare, pentru a cunoaște starea de spirit a populației românești și a naționalităților conlocuitoare față de recrudescența pretențiilor revanșarde horthyste, susținute de statele Axei. În rîndurile acestor ziarisți s-a numărat și publicista nord-americană Rosie Phillipss de la ziarul „Presse News-week“ New York.

În timpul călătoriei sale, în zilele de 15—18 august 1940, ziarista americană a vizitat numeroase orașe și comune din apropierea frontierei cu Ungaria, a participat la diferite manifestări ale populației din această zonă, a discutat cu reprezentanții autorităților și ai naționalităților conlocuitoare, cu diverși cetățeni și a studiat la fața locului obiceiurile și portul oamenilor din localitățile prin care a călătorit.

²⁴ Ibidem, f. 257.

²⁵ Ibidem, f. 256.

²⁶ Ibidem, f. 271.

²⁷ Ibidem, f. 522.

Efectuind adevărate cercetări sociologice, demografice și etnografice la fața locului, Rosie Phillipss a avut prilejul să se convingă de falsitatea propa-
gandei revizioniste horthyste și să constate că românii constituiau majoritatea
absolută a populației din județele de nord-vest ale Transilvaniei. Spre exem-
plu, în jurnalul ei de călătorie notează că în județul Sălaj, revendicat de Un-
garia horthystă, din totalul de 374.868 de locuitori, 229.234 erau români, care
dețineau majoritatea absolută, 103.406 maghiari, 19.128 germani, 13.050 evrei,
750 ruteni și 9.300 de alt neam²⁸. La Carei constatase că orașul număra 49.000
de locuitori, din care 19.500 erau români, 19.500 germani, 9.000 maghiari, 3.400
evrei și 1.200 de alt neam²⁹.

Cunoscându-i pe propagandiștii revizionisti-horthyști ca „mari meșteri în
jocul cu statisticile”³⁰, ea a rămas surprinsă că în comuna Petri, despre care
statistica demografică ungară din 1910 consemna că cei 2.000 de locuitori sînt
unguri, erau în realitate 1.700 de germani, 200 de români și nici un maghiar.

Ziarista americană s-a convins de posibilitățile de dezvoltare oferite de
statul român copiilor germani, care beneficiau de două școli de stat în limba
maternă și una confesională, precum și de grădinițe³¹. Tot ea a reținut cu
multă atenție că din cele 18 comune vizitate pe direcția Oradea-Cluj nu a în-
tîlnit populație maghiară decît în trei localități. Referindu-se la populația ju-
dețului Bihor, ziarista nord-americană aprecia că „regiunea este curat româ-
nească și că minoritatea ungurească este foarte mulțumită”³².

În timpul călătoriei prin Oaș, Rosie Phillipss nota în articolele trimise la
„Presse Newsweek” New-York că în această zonă a României trăiesc descen-
denții dacilor pe care i-au cucerit romanii și care se văd sculptați pe Columna
lui Traian din Roma³³.

Copleșită de adevărurile constatate în partea de nord-vest a României,
de frumusețea portului și folclorului românesc și de sentimentele patriotice ale
românilor, dar și de îngrijorarea și teama ce-i cuprinsese pe români față de o
eventuală dominație horthystă, ziarista nord-americană scria cu amărăciune:
„Mă doare cînd mă gîndesc că poporul (român — n.n.) pe care l-am văzut dan-
sînd și cîntînd astăzi de dimineață (duminică 18 august 1940 — n.n.) în cos-
tumele sale minunate, se va întoarce sub dominația ungurească, sub care li se
va interzice să-și joace jocurile și să-și poarte costumele”³⁴. Ea ajunge la con-
cluzia că Transilvania aparține românilor, care nu aveau nici cel mai mic mo-
tiv să cedeze ceva din teritoriul lor³⁵.

Convinsă de justetea luptei românilor pentru apărarea independenței na-
ționale și a integrității teritoriale în fața pericolului agresiunii hitlerist-horthyste,
Rosie Phillipss le-a adresat personal îndemnul la rezistență. „Exelență — se
adresa ea rezidentului regal al ținutului Someș — ar trebui să vă bateți pentru
țara Dv. Nu trebuie să stați și să vă uitați cum vi se ia bucată cu bucată. O
pierdeți dacă nu vă bateți. Dacă vă bateți, vă salvați cel puțin onoarea și vă
păstrați respectul oamenilor de aici”³⁶. În scrisoarea adresată, la 19 august 1940,

²⁸ Arhiva Ministerului de Interne, fond documentar, dosar nr. 546, vol. 51,
f. 418 (432, fotocopie de pe original).

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibidem, f. 414.

³¹ Ibidem, f. 421.

³² Ibidem, f. 415.

³³ Ibidem, f. 424.

³⁴ Ibidem, f. 426.

³⁵ Ibidem.

³⁶ Ibidem, f. 427.

soțului ei la New York scria: „Eu aş dori din tot sufletul ca românii să se lupte pentru Transilvania. Ea le aparține din punct de vedere etnic [...]”³⁷.

Intrucît în județele vizitate trăia și o populație evreiască, care în timpul ocupației monarhiei austro-ungare fusese maghiarizată în cea mai mare parte, ziarista nord-americană a purtat îndelungi discuții cu reprezentanții acesteia. Ea preciza în scrisoarea amintită, adresată soțului ei, că evreei din Transilvania, deși îngrijorați de unele măsuri întreprinse sub regimul dictaturii regale, au devenit filoromâni³⁸, întrucît se tem să ajungă sub dominația horthystă din cauza legilor antisemite din Ungaria.

În ceea ce privește localitățile din vestul Transilvaniei unde existau șvabi, Rosie constata că această populație, care în timpul dominației austro-ungare suferise de pe urma procesului de maghiarizare, manifesta aversiune față de o revenire a dominației ungare și avea dorința de a fi lăsată să trăiască mai departe în componența statului român, care i-a asigurat drepturi și libertăți naționale.

În întrevederea avută la Careii Mari, în cursul zilei de 17 august 1940, cu reprezentantul populației germane din nord-vestul țării, Joseph Schönborn, unul din cei cinci deputați minoritari germani în parlamentul românesc, acesta i-a declarat „[...] nimic mai rău nu s-ar putea întîmpla celor 600.000 germani care trăiesc în Banat și Transilvania, decît să se reîntoarcă sub dominația maghiară”³⁹. De asemenea, fruntașul politic german i-a relatat că în timp ce era copil la școală a trebuit să învețe în limba maghiară, încît se maghiarizase complet.

Îngrijorat de consecințele negative ce ar decurge din restabilirea ocupației ungare asupra Transilvaniei, fruntașul politic german i-a declarat lui Rosie că dominația horthystă „ar fi mult mai rea pentru germani decît pentru români, pentru că românii au propria lor credință și astfel sînt mult mai puțin expuși maghiarizării”. Din această cauză numeroși germani au fost maghiarizați, fiind trecuți în rîndurile unguirilor. Dar de data aceasta, declara Schönborn, acest lucru nu se va mai întîmpla, căci erau hotărîți să lupte pentru a păstra ființa etnică a germanilor de pe granița de vest a Transilvaniei⁴⁰.

Răspunzînd la întrebarea ziaristei nord-americane privind atitudinea germanilor din vestul Transilvaniei, dacă Hitler va hotărî ca această zonă să fie cedată Ungariei horthyste, Schönborn i-a declarat că „un asemenea rău ca acesta nu ni s-ar putea întîmpla”⁴¹.

Asistînd la serbarea tineretului german din Careii Mari, studenți, țărani, învățători etc. Schönborn și-a manifestat dorința „de a lupta”, în cazul în care horthystii ar încerca să ocupe Transilvania⁴².

În ceea ce privește atitudinea populației maghiare din Transilvania, ziarista nord-americană avea să constate că aceasta, cu excepția cercurilor iredentiste, era îngrijorată de o eventuală trecere a ei sub regimul horthyst. Rosie Phillipss observa temerea țăranilor maghiari și români din Transilvania de a nu pierde terenurile agricole primite în urma reformei agrare din 1921, în cazul anexării unei părți a României la Ungaria. Teamă pornea de la antecedentul din Cehoslovacia unde terenurile expropriate au fost retrocedate foștilor proprietari⁴³.

³⁷ Ibidem.

³⁸ Ibidem, f. 407.

³⁹ Ibidem, f. 418.

⁴⁰ Ibidem, f. 419—420

⁴¹ Ibidem, f. 419.

⁴² Ibidem.

⁴³ Ibidem, f. 425.

În întrevederea avută cu primarul oraşului Eia Mare — a cărui soţie, născută Csaki, era înrudită cu o serie de familii nobiliare din Ungaria — acesta i-a declarat că el consideră necesar ca ungurii şi românii să se înţeleagă, căci în caz contrar îi va ocupa Germania hitleristă, care „va face din ambele ţări un protectorat“. El aprecia, totodată, că armata română ar putea face faţă unei eventuale agresiuni horthyste, dacă nu va interveni în sprijinul ei Germania hitleristă.

Simpatia internaţională de care s-a bucurat justeţea cauzei românilor în momentele grele din vara anului 1940 n-a încetat nici un moment în anii războiului hitlerist. Ea confirmă preţuirea de care s-au bucurat întotdeauna poporul român, politica internaţională a României destinată apărării libertăţii, independenţei şi integrităţii sale teritoriale, apărării păcii şi progresului popoarelor faţă de pretenţiile revanşarde ale statelor fasciste, agresoare.

Informaţii privind desfăşurarea luptelor antihitleriste din august 1944 în zona de sud-est a Bărăganului

MIHAI COTENESCU

Pentru încununarea eforturilor tuturor forţelor patriotice de a elibera ţara de trupele hitleriste, şi în judeţul Ialomiţa comuniştii au acţionat în legătură cu unităţile militare din zonă a căror sarcină era capturarea trupelor hitleriste existente şi asigurarea bunei funcţionări a căilor ferate şi rutiere, de legătură cu Valea Prahovei, Dobrogea şi capitala ţării¹.

După cum se ştie, când frontul s-a stabilit pe aliniamentul Iaşi-Chişinău, în zona sud-estică a Bărăganului a fost organizată o zonă de etapă pentru trupele retrase de pe front. Astfel au început să sosească aici numeroase trupe pentru reorganizare, autorităţi civile şi militare şi refugiaţi din zona Moldovei, dizlocaţi în comunele şi oraşele din judeţ. Potrivit estimărilor făcute de Inspectorul general administrativ Constanţa, numai în luna iunie 1944 existau în zona ialomiţeană peste 130 000 militari germani şi români, 320 000 de refugiaţi, iar localităţile erau tixite de funcţionari civili din alte judeţe dizlocaţi aici cu familiile, instituţiile şi bunurile respective².

Evenimentele din Bucureşti din ziua de 23 August 1944, au fost cunoscute de populaţia judeţului Ialomiţa prin intermediul radioului, legăturilor telefonice, curierilor militari şi a unor persoane particulare. De altfel, locuitorii au întâmpinat cu entuziasm vestea arestării guvernului condus de Ion Antonescu.

Potrivit mărturiilor timpului, eliberarea acestei zone a Bărăganului şi lichidarea focarelor de rezistenţă hitleriste s-a făcut în două etape. În prima, trupele române acţionând potrivit celor stabilite de Marele Stat Major au trecut

¹ Costache Mîndru, *Focuri în Bărăgan*, Edit. Militară, Bucureşti, 1974, p. 32.

² Arh. St. Constanţa, fond Inspectoratul Regional Administrativ Constanţa, dosar 20/1944, f. 17.

la dezarmarea formațiunilor hitleriste staționate în punctele cheie ale județului : gara Fetești, aerodromul Bărăganul, localitățile Urziceni, Tândărei, Alexeni, Giurgeni, Jilavele și Slobozia.

Neutralizarea trupelor hitleriste s-a făcut rapid prin conlucrarea trupelor românești cu formațiunile patriotice locale. Astfel, într-un raport pe care Inspectoratul Regional Administrativ Constanța îl înainta la 25 august 1944 Ministerului Afacerilor Interne se arată că la aceste acțiuni au fost luați prizonieri peste 300 ofițeri și soldați hitleriști.

În acest raport se arată că, deși trupele hitleriste ocupaseră gara Fetești și stația Bărăganul iar în orașul Urziceni instalaseră aparate de radio pe străzi, trupele române împreună cu civili din localitățile respective au trecut rapid la neutralizarea lor³.

În zona localității Tândărei, efective aparținând flotilei 3 de bombardiere conduse de colonelul Topor Silviu au purtat lupte ce au durat mai multe ore cu formațiunile germane ce staționaseră aici și blocaseră toate ieșirile spre Constanța și București și organizaseră un important punct de rezistență în sediul școlii aflate într-o margine a comunei.

La refuzul trupelor hitleriste de a se preda, militarii români au trecut cu hotărâre la lichidarea acestui punct de rezistență. În acțiunile lor ostașii români au fost sprijiniți și de formațiunea locală de jandarmi condusă de utecistul Paul Georgescu, precum și de secția de jandarmi locală. Despre luptele ce s-au purtat aici, directorul școlii primare din Tândărei raporta Revizoratului Școlar al județului Ialomița la sfârșitul lunii august : „luptele din împrejurimile școlii au durat mai multe zile și pentru a-i scoate pe nemți din clădire a fost nevoie de intervenția aviației ce a executat o misiune de bombardament anihilând principalele focare ale inamicului“⁴.

Cu prilejul ciocnirilor ce au avut loc la Tândărei au fost luați prizonieri 7 ofițeri, 285 de soldați și gradați, pe teren rămânând un mare număr de morți și răniți⁵.

În zona orașului Urziceni au acționat o companie din regimentul 516 transmisiuni și efectivele secției de jandarmi Urziceni, care au anihilat cu rapiditate comunicațiile hitleriste, posturile de radio ale acestora și efectivele bari-cadate în centrul localității. Aici au fost luați prizonieri peste 120 de ofițeri, 255 subofițeri și 624 soldați⁶.

Toate aceste localități de mai sus fiind importante noduri de cale ferată au constituit ulterior principalele locuri de trecere ale unităților românești din Dobrogea spre zona de concentrare Ploiești — București stabilită de Marele Stat Major încă din ziua de 23 August 1944.

A doua etapă a luptelor din această zonă a țării s-a desfășurat în perioada 27—31 august, când trupele noastre staționate sau aflate în trecere prin județul Ialomița au trebuit să zădărnicescă trecerea unor masive coloane militare hitleriste, care, venind din mai multe direcții, căutau să ajungă în Bulgaria.

Paralel cu misiunile de observare, capturare și lichidare a formațiunilor de luptă germane, ajutate permanent de populația locală, efectivele militare românești au trebuit să asigure buna funcționare a căilor fluviale și terestre existente, pentru a permite înaintarea rapidă a trupelor sovietice spre alte zone ale țării.

³ Ibidem, f. 62.

⁴ Ibidem, f. 64.

⁵ Ibidem, fond Revizoratul Școlar al Județului Ialomița, dosar 322/1944, f. 16.

⁶ Arh. St. Slobozia, fond Prefectura Județului Ialomița, dosar. 20/1944, f. 62.

Majoritatea trupelor hitleriste ce veneau din zonele Buzău și Brăila făceau parte din Corpul 29 armată condus de generalul Bechtolsteim. Astfel, la Slobozia, în ziua de 26 august a sosit o asemenea coloană venind din direcția Buzău. În prealabil, efectivele din divizia 10 română de instrucție organizaseră aici un dispozitiv de apărare care să împiedice trecerea hitleriștilor prin oraș. Pentru intimidarea populației, trupele motorizate hitleriste au deschis focul asupra baricadelor și clădirilor aflate pe strada principală a localității. În acest timp, pe șoseaua Constanța-Țândărei se aflau în mers trupe ale diviziei a 10-a infanterie care aveau misiunea de a ajunge cât mai rapid în zona de concentrare din Capitală. De notat, că la comandamentul acestei divizii nu se știa despre prezența trupelor germane în zona Slobozia.

Cu toate că numărul hitleriștilor era superior, forțele diviziei a 10-a infanterie română au dat lupte cu dușmanul care pînă la urmă a reușit să pătrundă prin localitate și să se apropie de podul ce făcea legătura cu malul drept al Ialomiței și cu drumul de acces spre Călărași. În dreptul acestui pod o altă companie de infanteriști din aceeași divizie a opus o rezistență fermă hitleriștilor, făcându-i să renunțe la trecerea podului și să se îndrepte spre localitatea Bucu în vederea găsirii unui alt loc de trecere a râului Ialomița.

Trupele germane din coloana Burchardt care nu au reușit să treacă podul de la Slobozia, au întărit un eșalon care căuta să ocolească localitatea Bucu. Împotriva lor au intrat în acțiune și trupele românești aferente regimentelor 29 și 33 infanterie care ocupau poziții de apărare la est de localitate. Acestea vor da între orele 19—23 puternice lupte de-a-lungul șoselei Slobozia-Țândărei spre pădurea Bucu.

În timpul luptelor a căzut eroic și tinărul locotenent Gheorghe Amza, care, trăgînd cu un tun antitanc, distrusese într-un interval scurt 7 mașini de luptă germane⁷.

Din mulțimea localnicilor care au sprijinit concret trupele române pentru stăvilirea înaintării hitleriștilor au făcut parte și operatoarele telefoniste de la centrala SART Slobozia care nu și-au părăsit postul și au asigurat legătura permanentă între unitățile militare din zonă. Remarcabilă este și fapta soldatului Constantin Vasile (ridicat la gradul de caporal post mortem), care, ajutat de tinărul muncitor Ion Ionescu, a oprit timp de 2 ore coloana germană în centrul localității Slobozia, provocîndu-i pagube grele în oameni și materiale.

După terminarea muniției, acest soldat originar din localitate a încercat să se retragă spre pădurea din apropierea râului Ialomița, dar a fost prins de cercetașii hitleriști și împușcat.

O contribuție importantă la lichidarea hitleriștilor din județul Ialomița a avut-o și organele de ordine existente aici. Astfel, dintr-un raport pe care Legiunea de Jandarmi Ialomița îl înainta Inspectoratului Regional de Jandarmi București la 31 august 1944 se arată că toate posturile de jandarmi din județul Ialomița coordonate de secțiile de jandarmi din principalele centre ale județului au participat direct, cu arma în mînă, la dezarmarea formațiilor germane din localitățile Bucu, Țândărei, Crunți, Reviga, Jilavele, Rovine ș.a., capturînd peste 680 de prizonieri și asigurînd paza capturilor luate în această perioadă⁸.

În luptele purtate în zona sud-estică a Bărăganului numărul prizonierilor luați a depășit cifra de 3 000 (potrivit datelor oficiale)⁹. Lichidarea rapidă a

⁷ Arh. St. Constanța, fond Inspectoratul Administrativ Constanța, dosar 20/1944, f. 69.

⁸ Arh. St. București, fond Inspectoratul Regional de Jandarmi București, dosar 121/1944, f. 3.

⁹ Costache Mîndru, *op. cit.*, p. 121.

incercării trupelor hitleriste de a se retrage spre Dunăre și Bulgaria, participarea directă a populației din aceste localități la lupte au constituit elemente care au contribuit la eliberarea rapidă a teritoriului de hitleriști, la facilitarea înaintării spre capitală a trupelor române din Dobrogea, reușindu-se astfel să se realizeze în întregime țelul stabilit de Marele Stat Major al Armatei Române — eliberarea rapidă a zonei de trupele hitleriste.

Documente privind evenimentele militare din sud-estul Transilvaniei și zona Aradului în zilele de 24 și 25 august

La data declanșării insurecției, moment de început al revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă, întreaga armată română a întors armele împotriva trupelor hitleriste. În zilele următoare, unitățile române, acționând pe baza ordinelor superioare, au făcut inofensive trupele germane, fie prin izgonirea lor peste graniță, fie prin dezarmarea acestora. Concomitent au trecut la apărarea frontierei amenințate și atacate local de subunități ungare și germane, începând de la Doboli de Jos, lângă Brașov, și pînă la Dunăre.

În fondurile de arhivă ale Ministerului Apărării Naționale se păstrează o serie de documente de epocă inedite, ordine și ordine de operații, pe baza cărora au acționat forțele românești, rapoarte și note informative ale unităților și subunităților, în legătură cu evenimentele militare din acele zile fierbinți. Dintre ele am selecționat zece documente, din zilele de 24 și 25 august 1944, pe care, dorind să le punem la îndemîna cititorilor, le încredințăm tiparului.

PAUL ABRUDAN

1

1944 august 24, Făgăraș. Ordinul de operații al generalului I. Dumitriu comunică încetarea ostilităților cu armata sovietică, scoaterea trupelor române din subordonarea comandamentelor germane și stabilește misiunea detașamentelor și rezervelor Centralului de instrucție al infanteriei față de orice încercare a formațiunilor hitleriste de a ataca în zona Făgăraș.

Centrul de instrucție al infanteriei
Nr. 2.206 din 24 august 1944

P. C. Făgăraș
24.VIII.1944, orele 10

Ordin de operații nr. 1

Harta 1:100 000 Blaj, Mediaș

Partea I-a

I. Situația generală

Începînd cu noaptea de 23/24.VIII.1944 ostilitățile cu armata sovietică au încetat, totodată încetînd și subordonarea comandamentelor trupelor române către trupele germane [...]

Unitățile vor reacționa însă drastic împotriva oricărei încercări de a fi dezarmate și vor împiedica ocuparea instituțiilor publice.

II. În cazul că forțele germane sau ungare încearcă să pătrundă din afară pe teritoriul nostru :

Misiunea Centrului de instrucție al infanteriei, intrat sub ordinul Armatei 1-a, și încadrat la vest de Corpul 6 teritorial și la est de Corpul de munte este :

a) Să garanteze frontiera actuală contra atacurilor locale sau de bande în sectorul limitat :

— la vest : Vinători inclusiv, Agnita exclusiv :

— la est : Homorod, Șercaia (ambele inclusiv).

b) Atacat de forțe mult superioare va apăra direcțiunea Homorod, Făgăraș, rezistînd succesiv, în special, pe aliniamentele :

— Vinători, Beia, Homorod, Hoghiz și

— Făgăraș, Șercaia.

c) Silit de inamic, va continua retragerea spre Tâlmaci, după ordinea Armatei 1-a.

Mijloace la dispoziție :

— Grănicerii pază din Sector.

— Regimentul Centrului de instrucție al infanteriei.

— Batalioanele de marș ale Diviziei 11 infanterie.

III. Pentru îndeplinirea misiunii, Centrul de instrucție al infanteriei va gravita cu grosul la est, în lungul comunicației Homorod, Crihalma, Șercaia, Făgăraș.

IV. Linii succesive de rezistență.

1. Sud Vinători, Archita, Beia, Paloș, Homorod, nord Hoghiz.

2. Făget (cota 642), Dealul Mesteacăn (sud Sachi). S—V Criț, S—V Visoi, sud Dacia, dealul Capul (663), sud Ungra, nord Cuciułata.

3. Sud datele : Hendorf, Rețișul, Bărcuț, Ticușul Vechi, Ticușul Nou.

4. Sud satele : Dealul Frumos, Merghindeal, Cincu, nord Calbor, Galați, Șona, Șercaia.

V. În acest scop :

a. Detașamentul lt. colonel Brăduțeanu (vest), compus din Batalionul de marș al regimentelor 2 și 19 infanterie, în sectorul limitat :

— Vest : limita de vest a C.I.I.

— Est : Beia, Viscări, Podbav, Voila, toate inclusiv, are misiunea să interzică inamicului accesul și în prima urgență a blindatelor din valea Tîrnavei Mari către :

— Sacșiz, Daia, Noiștat, Agnita, Archita, M. Viteazul.

— Criț, Bărcuț, Cincu, Voila, Beia și Bunești.

ocupînd inițial o poziție pe aliniamentul Vinători, Beia, în care scop detașamentul se pune în marș pe o singură coloană începînd din 25 August 1944, orele 4 pe itinerariul Făgăraș, Șoars, Grînari, Criț, Mireni.

Gata de luptă în 25.VIII pînă la orele 12.

În caz de atac cu forțe mult superioare, Detașamentul, acoperit spre vest, va apăra direcția Sacșiz, Criț, Bărcuț, Cincu, Voila, rezistînd succesiv în special pe aliniamentele :

— Vinători, Beia și

— Sud : satele Dealul Frumos, Merghindeal, Cincu ; nord : Calbor, pe care nu-l va părăsi ordinul C. I. Inf.

În caz de întîlnire cu forțe slabe inamice înainte de a atinge linia Vinători, Beia, detașamentul va ataca și respinge elementele inamice și își va atinge obiectivul.

În caz de întîlnire cu forțe puternice inamice, detașamentul va ocupa o poziție pe aliniamentul atins, împiedicînd pătrunderea inamicului, conform misiunii.

b. Detașamentul colonel Calețeanu (est), compus din Regimentul C.I.I., în restul sectorului, are misiunea să interzică inamicului accesul și în prima urgență a blindatelor dinspre nord și nord-est către Făgăraș pe direcțiile :

— Paloș și Cața spre Rupea, Jibert, Șoars, Galați, Făgăraș.

— Homorod, în lungul văii Oltului.

Ocupînd inițial o poziție pe aliniamentul sud satele Daia, Paloș, Homorod, nord Hoghiz, în care scop detașamentul se pune în marș începînd cu 24.VIII.1944.

orele 17, pe itinerariul : Făgăraș, Șercaia, Hălmeag, Crihalma, Homorod, acoperindu-se puternic pe șoseaua est Olt.

Pe prima linie succesivă și la legătura cu Corpul de munte, detașamentul va avea o companie întărită, care va bara trecerea de la Hoghiz și în seama căreia va rămîne și distrugerea podului peste Olt de la Hoghiz, distrugere care se va efectua la ordinul detașamentului său din inițiativa comandantului de companie. În caz de atac cu forțe superioare sau încercare de învăluire dinspre nord-est sau est, compania va lupta în retragere, sprijinindu-se pe localități.

Detașamentul gata de luptă în 26.VIII pînă la orele 10.

În caz de atac cu forțe mult superioare, detașamentul apără direcția Homorod, Făgăraș, rezistînd succesiv, în special pe aliniamentele :

— Beia, Homorod, Hoghiz și

— Făgăraș, Șercaia, pe care nu-l părăsește fără ordinul C.I.I.

c. În rezerva Centrului de instrucție al infanteriei : Batalionul de marș al Regimentului 3 infanterie în zona Făgăraș-Șercaia cu misiunea :

— De a bara comunicațiile ce vin dinspre nord și nord-est către Făgăraș și Șercaia, ocupînd o poziție cu o companie întărită pe dealul la Cruce, dealul Șipotului, barînd comunicațiile dinspre Soars, Felmer și cu restul batalionului, în zona nord și nord-est Șercaia, barînd comunicațiile dinspre Hălmeag, Pîriu și Grid.

Sînt de luat în considerație în prima urgență barajele contra mecanizatelor.

VI. De la ajungerea pe aliniamentul Vinători, Beia, Homorod, detașamentele iau în subordine grănicerii pază din sectoarele respective, pe care, după replicarea înapoia detașamentelor, îi va dirija pentru grupare în sate ; grănicerii, respectiv Jibert, după care îi va dirija pe itinerariul : Lovnic, Soars, Făgăraș, unde intră în rezerva C. I. Inf. după ordine ce li se vor da la timp.

VII. Legături și transmisiuni

a. Legături tactice :

— Între Corpul Teritorial și Detașamentul lt colonel Brădățeanu, prin grija Corpului 6 Teritorial se va căuta legătura în zona vest Vinători.

— Între Corpul de munte și Detașamentul colonel Calețeanu prin grija acestuia din urmă în zona Hoghiz.

— Între detașamentele, legătura comună din zona botului de deal est Beia.

— Între rezervă și Detașamentul lt. col. Brădățeanu pe ultima linie succesivă în zona vest Calbor.

b. Posturi comandă :

— Armata 1-a, Sibiu.

— C. I. Inf., Făgăraș, ulterior pe axul Făgăraș-Tâlmaci.

— Detașamentele vor raporta P.C. pînă în 25.VIII. orele 22.

c. Transmisiuni Prin telefon (rețeaua permanentă) și orice mijloc hipo și auto.

Comandantul Centrului de instrucție al infanteriei
General

I. Dumitriu

Arh. M. Ap. N., fond 355, dosar 52, f. 30—32.

2

1944 august 24, Sibiu. Ordin special dat de Corpul 6 Teritorial Regimentul 7 grăniceri pază pentru respingerea sau întîrzierea oricărui atac hitlerist pe direcția Luduș, Dealul Română, Orăștie.

Corpul 6 Teritorial

Ordin special nr. 3
din 24 august 1944 ora 13.20

Către

Regimentul 7 grăniceri pază

Batalionul instrucție Luduș, încadrat la dreapta de Regimentul 82 infanterie și la stînga de Regimentul 83 infanterie, are misiunea de a face față atacurilor locale sau de bande, organizînd poziții la Luduș și Cipău.

Silit de forțe superioare, va întîrzi înaintarea inamicului pe direcția generală Luduș, Daia Română, Orăștie.

Pe direcția Tîrnavei Mici acționează Regimentul 82 infanterie cu ultima rezistență pe aliniamentul Blaj-Copșa Mică.

P. C. inițial la Nandra.

Ordin de operații urmează.

Comandantul Corpului 6 Teritorial

General de divizie

Gheorghe Stavrescu

Arh. M. Ap. N., fond 352, dosar 22, f. 66.

3

1944 august 24, Sibiu. Ordinul special al Corpului 6 Teritorial dat Regimentului 82 infanterie cu privire la rezistența pozițiilor față de o eventuală înaintare germană.

Corpul 6 Teritorial

Nr. 32.959 din 24 august 1944,
orele 13,30

Către,

Regimentul 82 infanterie

Ordin special nr. 2

Regimentul 82 infanterie, încadrat la vest de Regimentul 7 grăniceri pază, se opune înaintării inamicului pe văile celor două Tîrnave, rezistînd succesiv pe pozițiile :

- Pădurea Bahnea-Dumbrăveni,
- Tîrnăveni-Dumbrăveni,
- Blaj-Copșa Mică,

după care se va regrupa în zona Orăștie.

Grosul forțelor pe Tîrnava Mică.

Postul de comandă inițial Păucea, apoi pe axul Tîrnavei Mici.

Ordin de operații urmează.

Comandantul Corpului 6 Teritorial

General de divizie

Gheorghe Stavrescu

Arh. M. Ap. N., fond 352, dosar 22, f. 67.

4

1944 august 24, Sibiu. Ordin de operații al Corpului 6 Teritorial prin care se stabilesc dispozitivul de luptă și misiunile unităților și subunităților din compunerea sa pentru respingerea oricărui atac hitlerist și horthyst.

Corpul 6 Teritorial
Stat-Major, Bir 3

Nr. 32.961 din 24 august 1944,
ora 17

Ordin de operații nr. 5

I. Forțe germane și ungare în concentrare și organizare în zona Huedin — Florești — Cluj — Cojocna — Feleac — Sălicea.

Este posibil să încerce o pătrundere din afară pe teritoriul nostru.

II. Corpul 6 Teritorial, rămînînd subordonat Armatei 1-a, are misiunea :

a. Să garanteze frontiera actuală contra atacurilor locale și de bande în sectorul limitat ;

— la vest : Gilău — Burul — Poiana Aiudului (toate inclusiv), Zlatna — Simeria — Hațeg (toate exclusiv) ;

— la est : Vinători (exclusiv) — Agnita (inclusiv).

b. Atacat de forțe mult superioare va apăra direcțiile ce converg către zona Deva — Orăștie, rezistind succesiv în special pe aliniamentele :

— Turda — Luduș — Ogra — Pădurea Bahnea — Sighișoara,

— Mirăslău — Mureșul — Tîrnăveni — Dumbrăveni,

— Sîntimbru — Blaj — Copșa Mică — Agnita.

c. Silit de inamic să continue retragerea, își va regrupa forțele în zona Orăștie pentru a rezista pe Mureș cu fața la nord, în legătură la vest cu Corpul 7 Teritorial, interzicînd totodată pătrunderile prin valea Mureșului dinspre est.

d. Va asigura totodată paza internă, însă numai la noua sa zonă de acțiune, inclusiv întregul județ Sibiu.

III. Ideea de manevră.

— Cu grănicerii de pază voi asigura frontiera actuală contra atacurilor locale sau de bande, luptînd în retragere, sub presiunea inamicului, pe direcția Luduș — Daia Română — Orăștie.

— Cu grosul forțelor ;

a) Voi interzice direcțiile : Cluj — Turda — Alba Iulia — Orăștie ;

— Valea Mureșului ;

— cele două Tîrnave.

b) Rezistînd succesiv pe aliniamentele :

— Turda — Ogra — Pădurea Bahnea — Sighișoara ;

— Mirăslău — Mureșul — Tîrnăveni — Dumbrăveni ;

— Sîntimbru — Blaj — Copșa Mică,

voi duce o acțiune de întîrziere între aceste poziții.

c) Sub presiunea puternică, voi continua retragerea pe direcția : Alba Iulia — Orăștie, regroupîndu-mă în regiunea Orăștie.

Cu rezervele fracționate : în regiunea Alba Iulia, în măsura concentrării lor, voi interveni pe Valea Mureșului și a celor două Tîrnave, contribuind la acțiunea de întîrziere ; în regiunea Orăștie pentru organizarea rezistenței cu fața la nord și dinspre valea Mureșului.

IV. Dispozitiv și misiuni

a. Detașamentul vest. Comandant : General Vissarion C., comandantul permanenței Diviziei 20 infanterie ; compunere : Regimentul 83 infanterie (3 batalioane + compania garnizoană) + 1 batalion din Regimentul 91 infanterie + 2 batalioane de munte Aiud + Batalionul grăniceri Turda + Batalionul Fix Regional Cluj + Divizioanele 2 și 5 tunuri munte (Sebeș și Aiud) + Regimentul 39 artilerie.

Misiune : interzice pătrunderea inamicului pe direcția generală Feleac — Turda — Unirea — Aiud — Alba Iulia — Orăștie.

Sub presiunea inamicului (atacat de forțe cu mult superioare) se retrage pe direcția generală Turda — Aiud — Alba Iulia — Orăștie, rezistînd pe următoarele aliniamente succesive :

— Turda ;

— Mirăslău — Cisteiu de Mureș — D. Domocuș ;

— Înălțimile Sîntimbru — cota 399 — Obreja.

b. Detașamentul est. Comandant : Lt. col. Roșu, comandantul Regimentului 82 infanterie (3 batalioane) + 1 companie garnizoană Sighișoara + Batalionul grăniceri pază Sighișoara + Regimentul 40 artilerie.

Misiune : se opune înaintării inamicului pe căile celor două Tîrnave, rezistînd succesiv pe pozițiile :

— Pădurea Bahnea — Sighișoara — avînd un punct de sprijin la Ogra ;

— Tîrnăveni — Dumbrăveni ;

— Blaj — Copșa Mică, după care se va regrupa în zona Orăștie.

Grosul forțelor pe Tîrnava Mică.

c. Limită de despărțire între detașamente : Luduș — Bucerdea Grînoasă — Daia Română (toate la Detașamentul est).

d. Rezerva Corpului 6 teritorial amplasată în regiunea Daia Română (Regimentul 10 călărași) — Alba Iulia (Regimentul 6 Pionieri, Regimentul 7 artilerie grea, Divizionul 57 artilerie grea) și Șard (2 batalioane din Regimentul 91 infanterie).

Comandant : lt. col. Ostrovăț ; compunere : Regimentul 91 infanterie (2 batalioane), compania garnizoană, Regimentul 10 călărași, Regimentul 6 pionieri, Regimentul 7 artilerie grea, Divizionul 57 artilerie grea, în măsură a interveni în sprijinul Detașamentului general Vissarion și Detașamentului lt. col. Roșu în acțiunea de întirziere.

Divizia 2 munte (mai puțin forțele din Aiud și Sebeș) are misiunea de a organiza o poziție la sud Mureș, în regiunea sud-est Cigmău (cota 198) și înălțimile împădurite est Orăștie.

e. Sectorul pază Sibiu, cu forțele ce-i rămân la dispoziție (Regimentul 90 infanterie, Regimentul 35 artilerie, Regimentul Centrului de instrucție al cavaleriei, Regimentul 3 CFK și școli) va asigura ordinea internă în garnizoana și județul Sibiu, conform planului de acțiune „Mihai”.

În caz de pătrundere a inamicului pe valea Tîrnavei Mari va intercepta direcțiile de pătrundere prin cîte un detașament în zona Seica Mare — Calvasar și Cașolț.

V. Execuția apărării.

Dispozitivul gata cu începere de la ora 20.

Pozițiile se vor alege folosind la maximum obstacolul anticar.

Acțiunea de desprindere, la ordinul comandanților de detașamente, va gravita pe înălțimi și obstacole cît mai inaccesibile carelor.

În caz de atac cu care, se va acționa pe formațiuni cît mai slabe, care se vor întruni imediat după depășire și manevra în retragere.

VI. Siguranța terestră și aeriană pe seama detașamentelor.

Acțiune la acțiunea eventuală a parașutiștilor, care vor fi manevrați și nimicivi cu rezerve mobile, întotdeauna prevăzute.

VII. Lucrări ușoare de campanie în special gropi individuale și taluzări contra carelor.

VIII. Unitățile vor executa imediat distrugerea traseelor telefonice — telegrafice ale armatei germane.

IX. P.C. al C.6.T. Alba Iulia (la Permanența Diviziei 20 Inf.) cu începere de la 24 august ora 21.

Permanența C.6.T. la Sibiu (lt. col. Iuga).

P.C. Detașamente Vissarion : — inițial Aiud,

— ulterior Alba Iulia — Orăștie.

P.C. Detașament lt. col. Roșu — inițial Tîrnăveni,

— ulterior Roșia de Secaș — Orăștie.

Transmisiuni : prin rețeaua permanentă ;

— motocicliști

— agenți călări

Comandantul Corpului 6 Teritorial

General de divizie

Gheorghe Stavrescu

Șeful de stat major

Colonel

C. Atanasiu

Arh. M.Ap.N., fond 352, dosar 22, f. 26—28.

5

1944 august 24, Tîrnăveni. Nota informativă a Regimentului 82 infanterie înaintată Corpului 6 Teritorial cu privire la ciocnirile unei companii române cu formațiuni hitleriste și horthyste în zona Vidrasău.

Regimentul 82 infanterie

24 august 1944

Către

Corpul 6 Teritorial

Notă informativă

O companie care se deplasa spre poziție a întâlnit 4 mașini germane, care, somate, au refuzat să se oprească. Trăgînd foc au omorît doi soldați români. Două mașini se găsesc pe șosea lângă Vidrasău, iar celelalte două au dispărut, trecînd frontiera.

Din cele două mașini oprite au fost capturați 8 germani, care se transportă sub escortă la Diciosînmartin.

La punctul de frontieră Vidrasău, elemente germane și maghiare atacă. Grănicerii au intervenit. Regimentul 82 infanterie intră în acțiune.

Comandantul Regimentului 82 infanterie

locot. colonel

Roșu

Arh. M.Ap.N., fond 352, dosar 22, f. 84.

6

1944 august 24, Alba Iulia. Raportul Inspectoratului de jandarmi Alba Iulia înaintat Corpului 6 Teritorial informează asupra mișcărilor de trupe hitleriste și horthyste în punctul Vidrasău, comunele Ungheni, Cucerdea, Tîrnava Mare și dezarmarea unor formațiuni hitleriste la Tîrnăveni.

Inspectoratul jandarmi Alba Iulia

Nr. 1285 din 24 august 1944,
ora 19,15

Către

Corpul 6 Teritorial

Raportăm :

Pichetul de grăniceri de la Vama Vidrasău a fost ocupat de ostași germani, care au ridicat pe cei 7 grăniceri români de la pichetul de la Vamă și (i-au) înlocuit cu 7 ostași germani, sub comanda unui căpitan german.

— Podul CFR Vidrasău, situat la cca. 500 m de la frontieră în interior, de asemenea, e ocupat de germani.

— Din informațiunile primite rezultă că în comuna Ungheni, teritoriul cedat Ungariei, ar fi sosit cca 50—60 camioane cu ostași cu munițiuni, ca trupă de întărire.

— Pe frontieră se observă mișcări de trupe.

— Nemții de la pichetul de vamă Vidrasău se interesează de trupele române din interior.

— În comuna Cucerdea, Tîrnava Mare, spre Tîrnăveni, la km 7, un pluton din Regimentul 82 infanterie român din Tîrnăveni a dezarmat 2 camioane cu ostași germani, care în prezent se află la garnizoana Tîrnăveni.

Inspector jandarmi Alba Iulia

Colonel

Popa

Arh. M.Ap.N., fond 352, dosar 22, f. 85.

7

1944 august 25, Sibiu. Raportul Șefului de Stat Major al Corpului 6 Teritorial către Comandament despre încercările hitleristilor de a înarma populația germană din Mediaș să lupte împotriva armatei române și despre dejucarea acestui plan.

Corpul 6 Teritorial

Nr. 32.611 din 25 august 1944

Către

Domnul colonel Iliescu Aurel

În conformitate cu ordinul verbal al Armatei I-a,
Cu onoare vă rugăm a vă deplasa imediat în garnizoana Mediaș, unde
avioane germane au adus armament pentru a înarma populația civilă.

S-a dat ordin garnizoanei Mediaș să confişte armamentul și să adune populația săsească și maghiară pentru a o sfătui prin bună înțelegere să renunțe la asemenea procedee, deoarece în caz contrar va suferi rigorile legii.

Trenul cu materiale germane din gara Mediaș va fi dirijat la Blaj, unde va fi luat în primire de garnizoană.

Dvs. veți controla la fața locului modul cum s-a rezolvat incidentul și cum s-a executat ordinul Corpului 6 Teritorial.

D.O.

Șeful de Stat Major

Căpitan

R. Stoian

Arh. M.Ap.N., fond 352 dosar 22, f. 56.

8

1944 august 25, *Tîrnăveni*. Notă informativă a comandantului Detașamentului est sesizează Corpul 6 Teritorial despre lucrările de întărire în teren făcute de trupele hitleriste și horthyste pe dealul Feleac.

Detașamentul est

Notă informativă
din 25 august 1944

În comuna Chendul Mare, Chendul Mic, Bălăușeri și Cioca se află cantonate trupe maghiare și germane în valoare de un batalion.

Cei de la Bălăușeri, se văd deasupra dealului Coroiu, pădurea Beia, fac continuu recunoașteri, mergînd de-a lungul liniei de demarcație, notînd pe carnete sau pe hartă diferite puncte. Aceste grupuri care fac recunoașteri sînt însoțite de patrulare germane și maghiare, care patrulează.

Observatorul dealului Feleac raportează că pe dealul din fața observatorului, ce duce la postul fix „Zizicaș“, sub pădurea „Hamo“, se găsesc mulți civili și militari, care fac lucrări de sapă.

La postul fix maghiar de la postul de trecere Săcel s-a mărit efectivul de la 2 la 15 oameni.

Comandantul Detașamentului est

locct. colonel

Roșu

Arh. M.Ap. N., fond 352, dosar 22, f. 105.

9

1944 august, 25, *Breaza*. Ordinul special al Corpului 5 Teritorial dat Garnizoanei Brașov pentru a ști situația trupelor române din zona Ploiești, modul în care trupele hitleriste încearcă să se organizeze în timpul retragerii spre nord și măsurile comandamentului român pentru închiderea defileului Predeal-Bran.

Corpul 5 Teritorial
Stat-Major
Nr. 23.566

P. C. Breaza — Prahova
1944 august 25, orele 18

Ordin special nr. 6
Garnizoana Braşov

I. Sinteza informativă

1. În oraşul Ploieşti :

- Liziera oraşului este ocupată de trupe germane care se organizează în teren.
- Bateriile A.A. germane sînt în alarmă.
- La barierele oraşului, gărzi germane opresc ostaşi români, dezarmîndu-i. Ofiţerii, parte sînt reţinuţi. Trupa este lăsată liberă.
- Rafinăriile sînt libere.
- Garnizoana română este blocată în oraş, neputînd exercita comandamentul asupra trupelor de intervenţie din exterior.
- Legătura telefonică sub controlul român şi german.

2. Pe teritoriul

- Linia ferată şi soseaua Ploieşti — Bucureşti, interceptate de germani. Nu se poate circula.
- Posturi germane la Bucov şi Păuleşti, pe şoselele spre Buzău şi Cîmpina, opresc şi dezarmează ostaşii români.
- Aerodromul Tîrguşorul Nou, lângă Ploieşti, stăpînit de aviaţia germană.
- Pe traseul Ploieşti — Braşov se scurg continuu coloane auto germane, cu material aparţinînd serviciilor. Unităţi constituite de infanterie, artilerie ş.a. nu au trecut pînă în prezent.
- Traseul spre Braşov este lăsat liber trupelor germane, spre Braşov, şi interzis spre Ploieşti.
- Circa 50 germani, nesupunîndu-se acestui consemn, în Breaza, au atacat un local al comandamentului, cu grenade şi arme automate, pierzînd cu această ocazie : 2 morţi, 2 răniţi, 8 prizonieri. Comandamentul are 1 ostaş mort şi 1 rănit.

3. Atitudinea germanilor

- Pînă în prezent, cu excepţia unor incidente locale, este rezervată.
- Coloanele în trecere se scurg în linişte.
- În Ploieşti rămîn ferm pe poziţie.

II. În cazul cînd trupele germane, în retragerea spre nord ar căuta să distrugă lucrările de artă de pe şoseaua Ploieşti — Braşov, veţi lua măsuri pentru închiderea defileului Predeal şi Bran.

În acest scop veţi studia un plan de apărare, care-l veţi comunica prin curier şi acestui comandament, asupra modului cum concepţi acţiunea.

Dispozitivul de apărare va fi realizat la ordinul Corpului 5 Teritorial.

III. Garnizoana care apără postul de radio Bod va fi întărit cu o subunitate din Şcoala militară de infanterie Zărneşti.

IV. Raportaţi prin ofiţerul curier, care aduce prezentul ordin, ce informaţii deţineţi asupra trupelor germane din judeţul Braşov.

Precizaţi de cite secţii de artilerie dispuneţi dvs. în Sector.

V. În mod permanent veţi raporta prin orice mijloace (telefonice, telegraf, curier) raportul informativ la acest comandament, dimineaţa şi seara.

Comandantul Corpului 5 Teritorial

General de divizie

C. Vasiliu-Răşcenu

Şeful de Stat-Major
colonel

Toma Zotter

Arh. M.Ap.N., fond 355, dosar 52, f. 15—16.

10

1944 august 25, Arad. Ordinul de operaţii al Comandamentului Corpului 7 Teritorial dat Diviziilor I Cavalerie Arad şi I infanterie de intrare în dispozitivul de luptă împotriva trupelor hitleriste care ocupaseră aeroportul Arad.

Corpul 7 Teritorial
Biroul 3 operaţii

25 august 1944

Ordin general de operaţiuni nr. 2

(Harta Arad — Timişoara, sc. 1 : 100.000)

1. O grupare de forte germane (cca 600) s-a organizat defensiv pe aeroportul de la Arad Dispun de puşti mitralieră, mitraliere antiaeriene, pistoale automate şi mijloace pentru lupta apropiată, precum şi de 17 aparate de zbor.

Sînt hotărîți a nu părăsi și a nu ceda aeroportul.

Pentru lichidarea incidentului ordon :

a) Divizia I-a cavalerie Arad, întărită cu mijloace suplimentare, va închege pe teren un plan de foc executat de toate gurile de foc și mitralierele ce le are, pentru a distruge pe sol avioanele sau a doborî pe cele care vor încerca să zboare. Parte din mitraliere vor fi instalate în podurile locuințelor din apropierea aeroportului.

Bateria antiaeriană și Regimentul I artilerie călăreată acționează pe malul stîng al Mureșului.

Brandurile vor fi instalate de Divizia I-a, astfel ca să poată bate aeroportul și în special avioanele.

b) Divizia I infanterie deplasează la primirea acestui ordin 2 baterii anti-aeriene de la Timișoara la podul Aradul Nou, la dispoziția Diviziei I cavalerie Arad.

De asemenea, pune la dispoziția Diviziei I cavalerie Arad următoarele unități :

- Regimentul I artilerie călăreată complet ;
- Brandurile de 120 mm ale Regimentului 5 vînători.

Brandurile vor fi transportate cu autocamioane sau căruțe procurate de cercurile teritoriale în baza ordinului dvs. Aceste branduri vor avea dotarea regulamentară de munițiuni.

c) Ziua de 26 august va fi folosită pentru recunoașteri și intrarea în dispozitiv.

Comandantul Corpului 7 Teritorial

General de divizie

Carol Schmidt

Șeful de Stat-Major
Colonel

C. Checiulescu

Arh. M.A.F.N., fond 352 dosar 22, f. 38.

Prețurile din Țara Românească și Moldova între anii 1601 — 1626

VITALIE STĂNICĂ

La noi s-a publicat destul de puțin în acest domeniu¹ pentru a ne face o imagine mai cuprinzătoare asupra economiei românești. Un astfel de studiu este și dificil de alcătuit din cauza sărăciei izvoarelor, care, cel puțin pentru Moldova, este aproape descurajatoare.

Cert este însă că în primul pătrar al veacului al XVII-lea exista o intensă viață economică, activau negustorii, se afla capital cămătăresc. Istoricul află relativ mai multe consemnări ale prețurilor, îndeosebi din documentele Țării Românești.

Că există negustori este vădit, dar că practică comerțul și unele persoane care nu sînt încadrate în bresle negustorești sînt cîteva date pe care le exemplificăm în continuare. Astfel, un oarecare Andronie împrumută de la Oprea, fiul lui Zlatea din Izvorani-Gorj, suma de 350 de galbeni cu care cumpără 700 de berbeci și-i trimite peste Dunăre² spre a-i vinde acolo cu cîștig. Și mai mult, un boier, spătarul Balea, văzînd deosebita ieftinătate a vitelor în timpul bătăliei lui Radu Șerban de la Brașov (iulie 1611), își vinde partea sa din satul Sărățeni cu 20 000 de aspri, spre a-i investi în vite³ și, evident, a le revinde mai tîrziu cu mare cîștig.

Numerarul necesar alît tranzacțiilor cu sate, vecini, ocine, cît și negoțului propriu-zis, la nevoie, se putea găsi pe la cămătarii turci de dincolo de Dunăre sau de la Giurgiu, dar și aici în țară. Dacă Radu Buzescu, în pragul morții, avea circa 5 000 de galbeni disponibili lichizi, existau și alții, mult mai puțin importanți decît el, care posedau sume de bani ce le împrumutau. Dragomir, fiul lui Cioroescul, spre exemplu, lua în anul 1625 o camătă de aproximativ 41% pe o perioadă mai mică de un an (50 galbeni dobîndă la un împrumut de 24 000 aspri)⁴.

Dobinzile pe care erau nevoiți a le plăti cei care aveau nevoie de bani erau deosebit de ridicate. Cămătarii turci luau și 7% pe lună; cu toate acestea, se puteau găsi bani disponibili.

Tranzacțiile în vechime se făceau direct, prin troc, sau printr-un intermediar. Acest intermediar ajunge să fie metalul-etalon (aurul, argintul), moneda. Chiar dacă persistă multă vreme și trocul, moneda își face tot mai mult loc pe piață⁵.

¹ Vezi de ex. Lia Lehr, *Comerțul Țării Românești și Moldovei în a doua jumătate a secolului XVI și prima jumătate a secolului XVII*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. IV, 1960; R. Cămărășescu, C. Fotino, *Din istoria prețurilor. Evoluția prețului cailor în Țara Românească, (secolele XV—XVII)*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. VI, 1973.

² *Documente privind istoria României, B. Țara Românească*, (pe viitor DIR B. TF) veacul XVII, vol. III, 1951, p. 25—26.

³ DIR, B. ȚR, veacul XVII, vol. II, 1951, p. 12—13.

⁴ *Ibidem*, vol. IV, 1954, p. 555—556.

⁵ Asupra acestui subiect, vezi G. Zane, *Economia de schimb în Principatele Române*, 1930, p. 27 ș.a.

În primul sfert al secolului al XVII-lea găsim încă schimburi în care nu intervine moneda nici ca mijloc de plată, nici măcar ca măsură a valorii. Acesta este și un mare inconvenient în stabilirea și studiul prețurilor.

Persistă, de asemena, tranzacțiile mixte, adică se schimbă mărfuri pe alte mărfuri și bani. Dar, din fericire pentru cel care se ocupă de prețuri, există și tranzacții în care marfa este evaluată sau plătită numai în monedă.

Monedele cele mai uzitate în această perioadă erau asprul și galbenul în Țara Românească, iar în Moldova, talerul și galbenul.

Echivalența între ele, așa cum reiese din documente, era: 1 galben valora 200 de aspri sau 20 costande. Talerul echivala cu 13 costande, așadar 130 de aspri. Dintre aceste monede, asprul turcesc era cel mai supus fluctuațiilor⁶, de obicei coborât.

★

Este deosebit de important a încerca în primul rând stabilirea prețului principalului mijloc de producție în sistemul economiei agrare, pământul, pentru care se purtau atâtea procese, dintre care unele fără de sfârșit, sau se folosea orice procedeu pentru sporirea cantității de stînjeni sau pogoane de către foarte mulți locuitori.

Desigur că în funcție de calitatea sau starea pământului și, mai ales, dacă era sau nu lucrat, prețurile difereau foarte mult. Mai difereau și în funcție de recoltă, de starea de pace sau război, de presiunea ce o putea exercita vreun dregător care voia să intre în posesia a cit mai mult pământ.

Terenul arabil ce se însămînța cu cereale (griu, mei) se estima între 100—200 aspri falcea de arătură⁷ și tot cam atît valora falcea de livadă⁸.

Se cunoaște și prețul aproximativ al defrișărilor, curățirilor, care oscila între 100—150 aspri pentru un ogor⁹.

Prețul viilor este rar indicat în documente dar per pogon începea de la 120 aspri¹⁰ și ajungea pînă la 1800 aspri¹¹. Desigur că prețul diferea după regiuni sau chiar anumite dealuri, cum ar fi dealurile Piteștilor sau ale Bucureștilor, ale căror vii erau mai scumpe, ajungînd la suma de 16 000 aspri, plătită pentru 4 răzoare de vie în Dealul Bucureștilor în 1626¹².

În Moldova se consemnează, de regulă, numai prețul viilor din renumitele podgorii ale Cotnarilor și Hușilor. Astfel, falcea de vie din aceste podgorii se vindea cu prețuri destul de ridicate ce porneau de la 60 de taleri¹³ și ajungeau la 150 de galbeni¹⁴.

Prețul global al terenurilor, atît arabile cit și de pădure, pășune, baltă etc., al „ocinelor“ cum apare în documente, era extrem de oscilant. El începea de la 7 aspri pentru stînjen¹⁵ și ajungea pînă la 160 aspri stînjenul în satul Pirliti-Ialomita, fără a include și pe vecini¹⁶. Mai mult ca sigur această diferență mare

⁶ Vezi Tahsin Gemil, *Date noi privind haraciul Țărilor Române în secolul al XVII-lea*, în „Revista de istorie“, tom. XXX nr. 8, 1977.

⁷ *Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească* (pe viitor DRH, B,TR), vol. XXI, 1965, p. 374.

⁸ DR. B. TR. *veacul XVII*, vol. II, 1951, p. 408—409.

⁹ *Ibidem*, vol. I, 1951, p. 204.

¹⁰ *Ibidem*, vol. II, 1951, p. 203—206.

¹¹ *Ibidem*, vol. IV, 1954, p. 203—204.

¹² *Ibidem*, vol. IV, 1954, p. 203—204.

¹³ DRH. B. TR, vol. XXI, 1965, p. 300—302.

¹⁴ DRH. A. Moldova, vol. XXII, 1974, p. 334.

¹⁵ DR. A. Moldova, *veacul XVII*, vol. IV, 1956, p. 264—269.

¹⁶ DR. B. TR. *veacul XVII*, vol. II, 1951, p. 429—430.

¹⁷ DRH. B. TR., vol. XXI, 1965, p. 215—221.

provine de acolo că sumele mari se cereau pentru terenul arabil, iar cele mici pentru terenurile sărace.

Cea mai mare parte a pământului agricol nu apare însă prețuit separat, ci în cadrul satelor. Prețul acestor unități (satele) cuprinde atât vatra cu casele, terenurile aferente, lucrate și nelucrate, cât și elementul uman, producătorii direcți, țărani liberi sau dependenți. Din acest motiv, prețul satelor nu exprimă decât o valoare globală, prea generală, chiar dacă găsim și cazuri de prețuiri ale satelor fără vecini, de exemplu, cu 10 000 de aspri unul¹⁷ și cu 40 000 aspri altul¹⁸.

Așa stînd lucrurile, prețurile satelor fiind prea legate de elementul om, nici nu s-ar putea prezenta cîteva evaluări ale acestora, fără a considera ca un element foarte important al prețului oamenii care trăiesc și produc acolo.

Pentru noi, prețul satelor este foarte general, pentru că, de cele mai multe ori, de altfel firesc, documentele ce-l dau nu menționează nici măcar sumar cantitatea și calitatea pământului, bunurile și numărul de locuitori. Aceste prețuri pornesc de la suma de 28 000 aspri¹⁹ și ajung pînă la sume mari, ca de pildă satul Herești-Ilfov, a cărui valoare în anul 1623 era de 1 000 de galbeni²⁰ (200 000 de aspri).

În Moldova, prețul satelor întregi, ce se negociază, oscilează între 120 și 500 de galbeni²¹.

Prețul ce sînt nevoiți să-l plătească vecinii pentru a se elibera este, de regulă, mai mare decît cel primit în momentul căderii în starea de dependență. Satele de vecini plătesc (uneori nu o singură dată) prețul eliberării lor cu sume începînd cu 13 000 aspri²² și sfîrșind cu suma colosală de 150 000 de aspri²³.

Individual, rumîinii cînd se eliberează cu delnița lor, trebuie să plătească între 900—20 000 de aspri²⁴. Atunci cînd nu li se permite răscumpărarea decît „cu capetele“, adică fără pămînt, prețul eliberării variază între 2 000—6 000 aspri²⁵.

Prețul rumînilor cu delnița lor, care li se plătește la aservire sau se folosește în tranzacțiile dintre feudali, flota între 300—15 000 aspri²⁶. Se observă o ușoară urcare a valorii vecinilor către sfîrșitul primului pătrar al veacului al XVII-lea.

Documentele epocii menționează unele cazuri în care rumîinii își obțin eliberarea plătiînd importante sume de bani; dar numai pentru persoana lor; fără ocină. De regulă este vorba de persoane vîrstnice, bolnave sau aflate în situații grele. Prețurile pe care le primesc stăpînii feudali în schimbul libertății rumînilor fără ocină, pornesc de la 3 000 de aspri²⁷ și urcă pînă la suma de 6 000 aspri²⁸. Există și cazul invers, adică cumpărarea de către boier a unui vecin fără ocină, al cărui preț a fost de 2 000 de aspri²⁹.

Important mijloc de producție în sistemul economiei agrare din evul mediu, morile de apă au, în general, un preț destul de ridicat și o firească căutare.

¹⁷ *Ibidem*, vol. IV, 1954, p. 50—51.

¹⁸ *Ibidem*, p. 62—63.

¹⁹ *Ibidem*, vol. II, 1951, p. 225—227.

²⁰ *Ibidem*, vol. IV, 1954, p. 329.

²¹ *DIR. A. Moldova, veacul XVII*, vol. III, 1954, p. 2.

²² *DIR. B.Ț.R. veacul XVII*, vol. II, p. 265—267.

²³ *Ibidem*, p. 228—229.

²⁴ *Ibidem*, vol. IV, 1954, p. 554.

²⁵ *Ibidem*, vol. III, 1951, p. 525—526.

²⁶ *DRH. B.Ț.R.*, vol. XXI, 1965, p. 163—167.

²⁷ *Ibidem*, p. 338—345.

²⁸ *DIR. B.Ț.R. veacul XVII*, vol. III, 1951, p. 525—526.

²⁹ *DRH. B.Ț.R.*, vol. XXIII.

Vadurile de moară în care se construiau morile sînt apreciate la prețuri relativ neomogene, de la 1 200 aspri³⁰ pînă la 16 000 de aspri³¹.

Prețul morilor propriu-zise prezintă și el același joc. Pornind de la 4 000 aspri³², prețul lor urcă pînă la 40 000 de aspri pentru o moară cu două roți și cu grădina aferentă, la Curtea de Argeș³³, iar în alt caz, numai o jumătate dintr-o moară cu două roți și cu jumătate din grădina ei din Tirgoviște se vinde cu 15 200 aspri în anul 1627³⁴. Prin urmare, morile de pe teritoriul orașelor se vindeau cu un preț mult mai mare decît al celor din sate.

Interesante sînt și prețurile ce le găsim în documente pentru materialele și lucrările de executare a morilor. Astfel, un car de lemne de construcție pentru moară se plătea prin anul 1622 cu 1 galben³⁵, o piatră de moară cu 4 galbeni și jumătate³⁶, iar pentru executarea gardurilor de la o moară se luau 10 galbeni și jumătate³⁷. Tot așa, pentru refacerea unei mori, probabil mai mică, se plăteau în anul 1627, 8 galbeni³⁸.

În Moldova, găsim vinzîndu-se vaduri de moară cu prețuri între 16 taleri în 1618³⁹ și 80 de taleri în anul 1626⁴⁰. Morile prețuiesc de la 30 de galbeni⁴¹ pînă la 120 de galbeni în cazul unei mori cu două roți,⁴²

Prețul altor elemente componente ale sistemului agricol apare mai rar. Iazurile și bălțile, din care se pescuia aveau o valoare de 200—360 aspri⁴³, în Țara Românească, iar în Moldova era cu mult mai mare, între 6 și 80 taleri⁴⁴; cu certitudine și suprafața lor trebuie să fi fost mai mare. Un loc de helesteu s-a cumpărat în anul 1615 cu 12 taleri, iar facerea iazului pe acel loc a costat tot atîția bani⁴⁵.

Prisăcile, amenajate de obicei în pădure, se vindeau cu 120 aspri⁴⁶ în Țara Românească, iar în Moldova cu 35 de taleri⁴⁷, cînd aveau firește temnic, grădini și poiană. Prețul stupilor era în Țara Românească în jurul sumei de 130 aspri⁴⁸, pe cînd în Moldova era ceva mai mare, în jur de 1 galben⁴⁹.

Animalele, dintre care unele erau folosite în procesul muncii (caii și boii de tracțiune), altele crescute fie pentru consum intern (vacii, oi, porci), fie pentru export (boii de negoț, berbecii și oile), au prețuri care se fixau în funcție de: belșug sau secetă; pace sau război; situația exportului, mai ales către Poarta Otomană.

Prețul cailor⁵⁰, în medie, în Țara Românească, în primul sfert al secolului XVII, era de 2 238 aspri, aproape dublu față de ultimul sfert al veacului

³⁰ DIR. B.ȚR. *veacul XVII*, vol. IV, p. 480—482.

³¹ *Ibidem*, vol. III, p. 159—161.

³² DRH. B. ȚR. vol. XXI, 1965, p. 300—302.

³³ DIR. B. ȚR. *veacul XVII*, vol. III, 1951, p. 503.

³⁴ DRH. B. ȚR. vol. XXI, 1965, p. 408.

³⁵ DIR. B.ȚR. *veacul XVII*, vol. IV, 1954, p. 183.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ DRH. B.ȚR. vol. XXI, 1965, p. 412—415.

³⁹ DIR. A. Moldova, *veacul XVII*, vol. IV, 1956, p. 243—244.

⁴⁰ DRH. A. Moldova, vol. XIX, 1969, p. 141—142.

⁴¹ *Ibidem*, p. 466—468.

⁴² *Ibidem*, p. 155—156.

⁴³ DIR. B.ȚR. *veacul XVII*, vol. IV, 1954, p. 82—84.

⁴⁴ DIR. A. Moldova, *veacul XVII*, vol. III, 1954, p. 185—186; *ibidem*, vol. IV, 1956, p. 114—116.

⁴⁵ *Ibidem*, vol. III, 1954, p. 219.

⁴⁶ DIR. B.ȚR. *veacul XVII*, vol. IV, 1954, p. 82—84.

⁴⁷ DIR. A. Moldova, *veacul XVII*, vol. IV, 1956, p. 44.

⁴⁸ DIR. B.ȚR. *veacul XVII*, vol. IV, 1954, p. 576—577.

⁴⁹ DIR. A. Moldova, *veacul XVII*, vol. IV, 1956, p. 428—429.

⁵⁰ Cf. analiza temeinică făcută de R. Cămărășescu și C. Fotino, *op. cit.*, p. 225—241.

precedent. Cea mai mare urcare a prețurilor a avut loc în cel de-al doilea deceniu al secolului al XVII-lea⁵¹.

În Moldova, prețurile sînt între 2 000 și 10 000 de aspri, existînd și salturi ale lor, în cazuri izolate, pînă la 20 000 sau chiar 50 000 de aspri, desigur, în funcție de rasa cailor⁵².

Prețul boilor cel mai des întîlnit este de 1 000 aspri, dar el oscilează de fapt între 950⁵³, și 2 000 de aspri⁵⁴. Există documente în care se consemnează în timp de război asemenea prețuri la animale care par puțin verosimile. Documentele din vremea luptelor purtate de Radu Șerban la Brașov, în iulie 1611 pretind că atunci cu 4 aspri se putea cumpăra o oaie, iar vacile și boii cu cîte 100 de aspri⁵⁵. Or, starea de război a existat și înainte de acea bătălie și după ea, dar prețuri atît de scăzute pentru epoca respectivă n-au fost consemnate.

În Moldova, prețurile boilor ziși de negoț, cu excelente calități, erau desigur mai ridicate decît în Țara Românească ajungînd la 32 de galbeni unul în 1628⁵⁶. Boii obișnuiți erau însă la un nivel inferior al mediei prețurilor față de Țara Românească, sub 1 000 de aspri, adică între 2 și 4 galbeni⁵⁷.

Cu un preț ceva mai mic se vindeau vacile. Acest preț pornea de la 750 aspri⁵⁸ și putea atinge suma de 1 750 aspri⁵⁹. La fel și în Moldova, prețul varia între 1 galben și jumătate⁶⁰ pînă la valoarea de 18 zloți⁶¹.

Oile, foarte căutate de turci, prețuiau între 100—200 aspri⁶² pe piața internă în Țara Românească, iar în Moldova aveau o valoare ceva mai ridicată, atîngînd și suma de 4 zloți⁶³ pentru un exemplar, evident, de rasă, cu miel și lînă.

În sfîrșit, porcii sînt menționați destul de rar în tranzacțiile consemnate în documente, probabil și pentru faptul că nu interesau piața turcească. Astfel, dacã o mențiune din al treilea sfert al veacului al XVI-lea vorbește de 120 de aspri⁶⁴, în al doilea deceniu al secolului al XVII-lea prețul urcă la 260 aspri⁶⁵. În Moldova prețurile erau între 2 și 4 taleri pentru un porc gras⁶⁶.

Cerealele aveau un preț relativ ridicat, mai ales în vreme de foamete. Cum astfel de perioade negre apăreau destul de des, iar rezerve mari de cereale nu existau, prețul ridicat era firesc. Însăși menționarea prețului grînelor în documentele de epocă este legată, în cea mai mare parte, tot de astfel de urcări ale prețului. Este foarte adevărat că în timpul foametei de pe vremea lui Radu Șerban Voievod (prin anul 1610) prețurile cerealelor ating cel mai înalt nivel (ferdeleaua de grîu ajunge la 320 aspri⁶⁷, iar cea de mei la 230 aspri⁶⁸), care nivel, în mod obișnuit, însemnează 100—200 aspri⁶⁹ pentru speia de grîu.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² Lia Lehr, *op. cit.*, p. 240.

⁵³ DRH.B.ȚR. vol. XXIV, 1974, p. 115—116.

⁵⁴ DIR. B.ȚR. *veacul XVII*, vol. II, 1951, p. 12—13.

⁵⁵ DIR.B.ȚR. *veacul XVII*, vol. II, 1951, p. 12—13.

⁵⁶ DRH. A. Moldova, vol. XIX, 1969, p. 628—629.

⁵⁷ DIR.A.M. *veacul XVII*, vol. IV, 1956, p. 10—12 ; *ibidem*, vol. III, 1954, p. 66.

⁵⁸ DIR.B.ȚR. *veacul XVII*, vol. IV, 1954, p. 576—577.

⁵⁹ *Ibidem*, vol. I, 1951, p. 176—178.

⁶⁰ DIR. A. Moldova, *veacul XVII*, vol. III, 1954, p. 66.

⁶¹ DRH. A. Moldova, vol. XIX, 1969, p. 628—629.

⁶² DIR.B.ȚR. *veacul XVII*, vol. I, 1951, p. 186—187.

⁶³ DRH. A. Moldova, vol. XIX, 1969, p. 628—629.

⁶⁴ DIR.B.ȚR. *veacul XVII*, vol. I, 1951, p. 366—368.

⁶⁵ DRH.B.ȚR. vol. XXIV, 1974, p. 115—116.

⁶⁶ Lia Lehr, *op. cit.*, p. 275.

⁶⁷ DIR.B.ȚR. *veacul XVII*, vol. II, 1951, p. 370—372.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ DIR.B.ȚR. *veacul XVII*, vol. IV, 1954, p. 34—36.

Valoarea locurilor de casă și a caselor era, firesc, mai coborâtă la sate și mult mai ridicată la orașe. Astfel, casele de locuit, care se vindeau de regulă cu loc sau chiar grădină în jurul lor, prețuiau la sate între 160⁷⁰ și 1 000⁷¹ aspri, iar în Tirgoviște se negociau casele (care aveau de obicei pivniță) pentru sume de la 3 000⁷² la 20 000 aspri⁷³. Locurile de casă cu pivniță, grădini, locuri în jur, din același oraș, se vindeau pentru 7 000⁷⁴ și chiar pentru 9 000 aspri⁷⁵. În București, locurile de casă valorau între 1 000⁷⁶ și 3 000 de aspri⁷, în schimb locurile pentru construcții comerciale (prăvălii) erau mai la preț, putând să atingă suma de 15 000 aspri⁷⁸. Valoarea prăvăliilor, la Tirgoviște, se plasa între 2 250⁷⁹ și 11 000 aspri⁸⁰, iar la București, între 3 000⁸¹ și 4 000 aspri⁸² per prăvălie.

În Moldova, prețurile caselor din Iași sînt la nivel ceva mai ridicat. Astfel, locurile de casă valorează 120⁸³—150 taleri⁸⁴, iar casele de la 20 taleri⁸⁵ pînă la 300 de taleri⁸⁶, avînd în acest caz pivniță de piatră și loc în jur.

Îmbrăcămintea era scumpă în raport cu produsele agricole. Astfel, o manta prețuia 400 de aspri⁸⁷ cînd era din postav indigen, iar cînd era din grava ajungea la 2 000 de aspri⁸⁸. O haină de grava valora 2 000 aspri⁸⁹, iar dacă era împodobită cu blănuri putea ajunge la 5 000 de aspri⁹⁰. Un cojoc se prețuia cu 300 aspri⁹¹, iar o gheordie de zarpa, de lux, atingea chiar suma de 100 galbeni⁹². Briul costa, fiind mai simplu 1 galben⁹³ iar unul mai luxos ajungea la 600 aspri⁹⁴.

Materialul din care se confecționau unele din aceste obiecte de îmbrăcăminte, neprelucrat, valora, desigur, mai puțin decît obiectele gata confecționate. Astfel, cotul de grava se vindea cu 400—500⁹⁷ aspri, cel de tălpan cu 54 de aspri⁹⁸, iar o blană de vulpe cu 130 aspri⁹⁹.

⁷⁰ *Ibidem*, vol. I, 1951, p. 350—351.

⁷¹ *Ibidem*, vol. II, 1951, p. 233—234.

⁷² *Ibidem*, vol. IV, 1954, p. 334—336.

⁷³ *Ibidem*, vol. II, 1951, p. 90.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 233—234.

⁷⁵ *Ibidem*, vol. I, p. 14.

⁷⁶ *DRH.B.ȚR.* vol. XXI, 1965, p. 120—121.

⁷⁷ *DIR.B.ȚR. veacul XVII*, vol. II, 1951, p. 5—6.

⁷⁸ *DRH.B.ȚR.* vol. XXI, 1965, p. 417—419.

⁷⁹ *DIR.B.ȚR. veacul XVII*, vol. II, 1951, p. 278.

⁸⁰ *Ibidem*, vol. III, 1951, p. 497—498.

⁸¹ *Ibidem*, vol. IV, p. 122.

⁸² *Ibidem*, vol. II, 1951, p. 20—21.

⁸³ *DRH. A. Moldova*, vol. XXII, 1974, p. 268.

⁸⁴ *Ibidem*, vol. XIX, 1969, p. 251—252.

⁸⁵ *DIR. A. Moldova, veacul XVII*, vol. IV, 1956, p. 434—435.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 47—48.

⁸⁷ *DIR. B. ȚR. veacul XVII*, vol. III, 1951, p. 1—3.

⁸⁸ *Ibidem*, vol. II, 1951, p. 327—328.

⁸⁹ *Ibidem*, vol. IV, 1954, p. 556—557.

⁹⁰ *Ibidem*, vol. I, 1951, p. 225—226.

⁹¹ *Ibidem*, vol. IV, 1954, p. 175—176.

⁹² *Ibidem*, vol. I, 1951, p. 366—368.

⁹³ *Ibidem*, p. 342—343.

⁹⁴ *Ibidem*, vol. III, 1951, p. 1—3.

⁹⁵ V. nota 110.

⁹⁶ *DIR.B.ȚR. veacul XVII*, vol. I, 1951, p. 229—231.

⁹⁷ *Ibidem*, vol. IV, 1954, p. 340—342, p. 433—434.

⁹⁸ *Ibidem*, vol. III, 1951, p. 556—557.

⁹⁹ *Ibidem*, vol. IV, 1954, p. 34—36.

Alte produse meșteșugărești prețuiau : covorul între 300—1 000 aspri ¹⁰⁰, pătura 300 de aspri ¹⁰¹, cotul de frînghie (vădit specială) 240 aspri ¹⁰²; spada 780 de aspri ¹⁰³, iar leagănul de Brașov (probabil un fel de trăsură) prețuia 4 000 de aspri ¹⁰⁴. Obiecte de podoabă și de uz casnic, precum și 2 inele de aur, 2 pahare de argint și 12 linguri de argint valorau împreună 40 de galbeni ¹⁰⁵.

În Moldova aceste articole valorau : un cojoc 1 galben ¹⁰⁶, dar dulama de adămască roșie cu nasturi de aur prețuia 24 de galbeni ¹⁰⁷; o rochie costa 1 galben ¹⁰⁸, o cămașă 1 taler ¹⁰⁹ și o pereche de cizme aproape un taler ¹¹⁰. Articole de podoabă : o pereche de cercei se prețuiau un taler ¹¹¹ și tot atît o spilcă ¹¹², însă un teasc de argint valora 20 de taleri ¹¹³.

Manuscrisele, hrană spirituală, erau deosebit de scumpe. Astfel, un octoih se vinde cu 50 de galbeni, iar apoi, cu 30 de galbeni ¹¹⁴, însă un minei ales cu 8 galbeni ¹¹⁵.

Pentru scrierea unui document în Moldova, cunoscutul grămătic Nebojateo incasa 2—3 galbeni ¹¹⁶.

Mesele, ce constituiau adălmășurile cu care se încheia orice tranzacție, la care erau ospătați martorii și participanții la acțiunile de vînzare-cumpărare, erau oarecum costisitoare, din moment ce în destul de numeroase cazuri se menționează în documente prețul lor. Acesta putea fi relativ modest, de 130 ¹¹⁷ — 300 aspri ¹¹⁸, dar putea atinge și suma de 1 000 aspri ¹¹⁹.

Desigur că valoarea unei astfel de mese era inferioară unei mese sărbătorești, de nuntă, care, făcută chiar pentru robi, atîngea prețul de 1 000 de aspri ¹²⁰.

Cheltuielile ce se făceau cu judecățile erau și ele importante. Documentele vremii le precizează uneori chiar cu multă exactitate. Astfel, cu o piră purtată se cheltuiau aproximativ 1 000 de aspri ¹²¹, dar și frumoasa sumă de 7 678 aspri, cheltuiți timp de doi ani în pira pentru un sat ¹²².

Nu este lipsit de interes să știm valoarea unor gloabe ce se aplicau pentru diferite delictе sau crime. Astfel, pentru tăierea unei branște, domnia ia 6 boi ¹²³; pentru schilodirea unui om, cei vinovați plătește o gloabă domnească de 2 000 de

¹⁰⁰ *Ibidem*, vol. I, 1951, p. 342—343; vol. IV, 1954, p. 34—36.

¹⁰¹ *Ibidem*, vol. III, 1951, p. 257.

¹⁰² *Ibidem*, vol. IV, 1954, p. 422—423.

¹⁰³ *Ibidem*, vol. I, 1951, p. 352—354.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 366—368.

¹⁰⁵ *Ibidem*, vol. IV, 1954, p. 80—81.

¹⁰⁶ *DIR. A. Moldova, veacul XVII*, vol. III, 1954, p. 70—71.

¹⁰⁷ *Ibidem*, vol. IV, 1956, p. 398—399.

¹⁰⁸ *DRH. A. Moldova*, vol. XXI, 1971, p. 85—86.

¹⁰⁹ *Ibidem*.

¹¹⁰ *Ibidem*.

¹¹¹ *Ibidem*.

¹¹² *Ibidem*.

¹¹³ *DIR. A. Moldova, veacul XVII*, vol. IV, 1956, p. 317.

¹¹⁴ Petre P. Panaitescu, *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei R.P.R.*, vol. I, 1959, p. 137.

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 351.

¹¹⁶ *DIR. A. Moldova, veacul XVII*, vol. IV, 1956, p. 317.

¹¹⁷ *DIR.B.ȚR. veacul XVII*, vol. III, 1951, p. 42.

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 447—448.

¹¹⁹ *Ibidem*, vol. II, 1951, p. 278.

¹²⁰ *DRH.B.ȚR.* vol. XXI, 1965, p. 431.

¹²¹ *DIR.B.ȚR. veacul XVII*, vol. II, 1951, p. 326.

¹²² *Ibidem*, vol. III, 1951, p. 452—453.

¹²³ *Ibidem*, vol. IV, 1954, p. 380—381.

aspri¹²⁴, iar în Moldova se plătea capul cuiva salvat de la spinzurătoare cu 46 de taleri¹²⁵.

Robirile de locuitori ce le făceau turcii și mai ales tătarii în incursiunile lor aducătoare de pustiire constituiau de-a dreptul o calamitate. Ni s-au păstrat unele prețuri pe care au fost nevoiți să le plătească oamenii pentru răscumpărarea din robie. Cuantumul acestor sume era, desigur, corespunzător stării sociale și averii celui robit. Astfel, pentru un boier se plătesc 300 de galbeni¹²⁶, iar pentru un simplu locuitor 35 de galbeni¹²⁷, pe cînd pentru o femeie s-au plătit 4 000 de aspri¹²⁸.

În Moldova se plătea suma de 200 taleri pentru un boiernaș, iar pentru o femeie 70 de galbeni¹²⁹.

Aceste prețuri și evaluări din anumite domenii ale vieții sociale, culese din documentele de epocă, ne ajută să ne formăm o imagine mai largă asupra societății românești, să observăm existența unui comerț dinamic care, deși vehicula o parte din producția unei economii agrare, contribuia la acumulări importante de capital și de pămînt. Istoricilor economiei naționale le revine sarcina să facă studii comparative privind rolul cametei, valoarea principalului mijloc de producție din acel timp, specificul dezvoltării comerțului la noi, ponderea și rolul lui în angrenarea economiei românești în economia internațională a timpului.

Mărturii din arhivele turcești referitoare la sfîrșitul tragic al domnului Moldovei Grigore Al. Ghica (1777)

TAHSIN GEMIL

Se știe că domnul în exercițiu al Moldovei, Grigore Al. Ghica (1764—1767 ; 1774—1777), a fost ucis din porunca Porții otomane, în noaptea de 1—2 octombrie 1777. Tragedia petrecută în acea noapte în salonul beilicului (reședința trimișilor oficiali ai Porții) din Iași a produs o puternică impresie în toate provinciile locuite de români. La puțină vreme după consumarea lui, evenimentul a fost evocat în numeroase cronici rimate apărute în Moldova și Muntenia¹, precum și în cea mai veche piesă de teatru românească cunoscută, piesă scrisă — ceea ce este grăitor —

¹²⁴ *Ibidem*, p. 409—401.

¹²⁵ *DIR. A. Moldova, veacul XVII*, vol. IV, 1956, p. 350—351.

¹²⁶ *DIR.B.ȚR. veacul XVII*, vol. IV, 1954, p. 416—418.

¹²⁷ *Ibidem*, p. 26—27.

¹²⁸ *Ibidem*, vol. I, 1951, p. 171—172.

¹²⁹ *DIR. A. Moldova, veacul XVII*, vol. III, 1954, p. 115—116 ; vol. IV, 1956 p. 418—419.

¹ Vezi Emil Turdeanu, *Contribuții la studiul cronicilor rimate*, în „Cercetări literare”, II, 1936, p. 1—26 ; Dan Simonescu, *Cronici și povestiri românești versificate (sec. XVII—XVIII)*, Edit. Acad. R. S. România, București, 1967, p. 178—179.

în Transilvania, probabil la Blaj². Totodată, tragicul eveniment a fost consemnat, ca o știre deosebit de importantă, în rapoarte diplomatice străine și în paginile unor mari gazete din Occident³.

Năprasnicul său sfârșit a făcut din Grigore Al. Ghica un adevărat martir al luptei pentru integritatea și libertatea țării — ceea ce era o expresie semnificativă a adâncilor mutații ce aveau loc atunci în conștiința politică românească.

Atât contemporanilor avizați, cât și cercetătorilor de mai târziu, nu le-a scăpat însă faptul că acest omor a reprezentat, în fond, un efect al accentuării rivalităților interne din Moldova, un element al agravării contradicțiilor dintre marile puteri în privința problemei statutului internațional al Principatelor Române⁴.

A doua domnie a lui Grigore Al. Ghica a fost impusă Porții de Rusia, în condițiile internaționale generate de tratatul de pace de la Kiuciuk Kainardja (1774). Era evident faptul că Rusia destinase noului domn un rol însemnat în proiectele sale politice de extindere către sud-estul Europei, ceea ce a provocat nu numai ostilitatea Porții, ci și pe cea a Austriei și a Franței. Poziția sa deja șubredă la Poartă a fost agravată de împotrivirea pe care a manifestat-o el vehement față de ocuparea de către habsburgi, în octombrie 1774, a unei întinse zone din nordul Moldovei. Demersurile sale în acest sens nu au avut însă nici un rezultat. Amenințată de Austria și nesușținută efectiv nici de Rusia, nici de Franța, Poarta a fost silită, în cele din urmă, să accepte, la 7 mai 1775, faptul implinit al trecerii nordului Moldovei sub stăpânirea habsburgilor.

În schimb, străduințele lui Grigore Al. Ghica de a apăra integritatea țării — acțiuni în care el nu a ezitat să recurgă chiar și la amenințarea că moldovenii vor cere protecția unei alte puteri străine — au alimentat, pe de o parte, suspiciunea Porții, iar pe de alta, iritarea Austriei în privința sa.

Dar, factorul decisiv în prăbușirea lui Grigore Al. Ghica l-a reprezentat accentuarea conflictului său cu o parte însemnată a vechii boierimi a Moldovei, care era nemulțumită de preponderența elementelor intruse, greco-levantine, vinovate de săvârșirea a numeroase samavolnicii cu concursul tacit al domnului. Acest conflict a dobândit caracter acut la sfârșitul lunii septembrie 1777, când un grup de mari boieri s-a refugiat lângă pașa de la Hotin. Grigore Al. Ghica nu a izbutit în tentativele sale de a-i readuce pe fugari în țară.

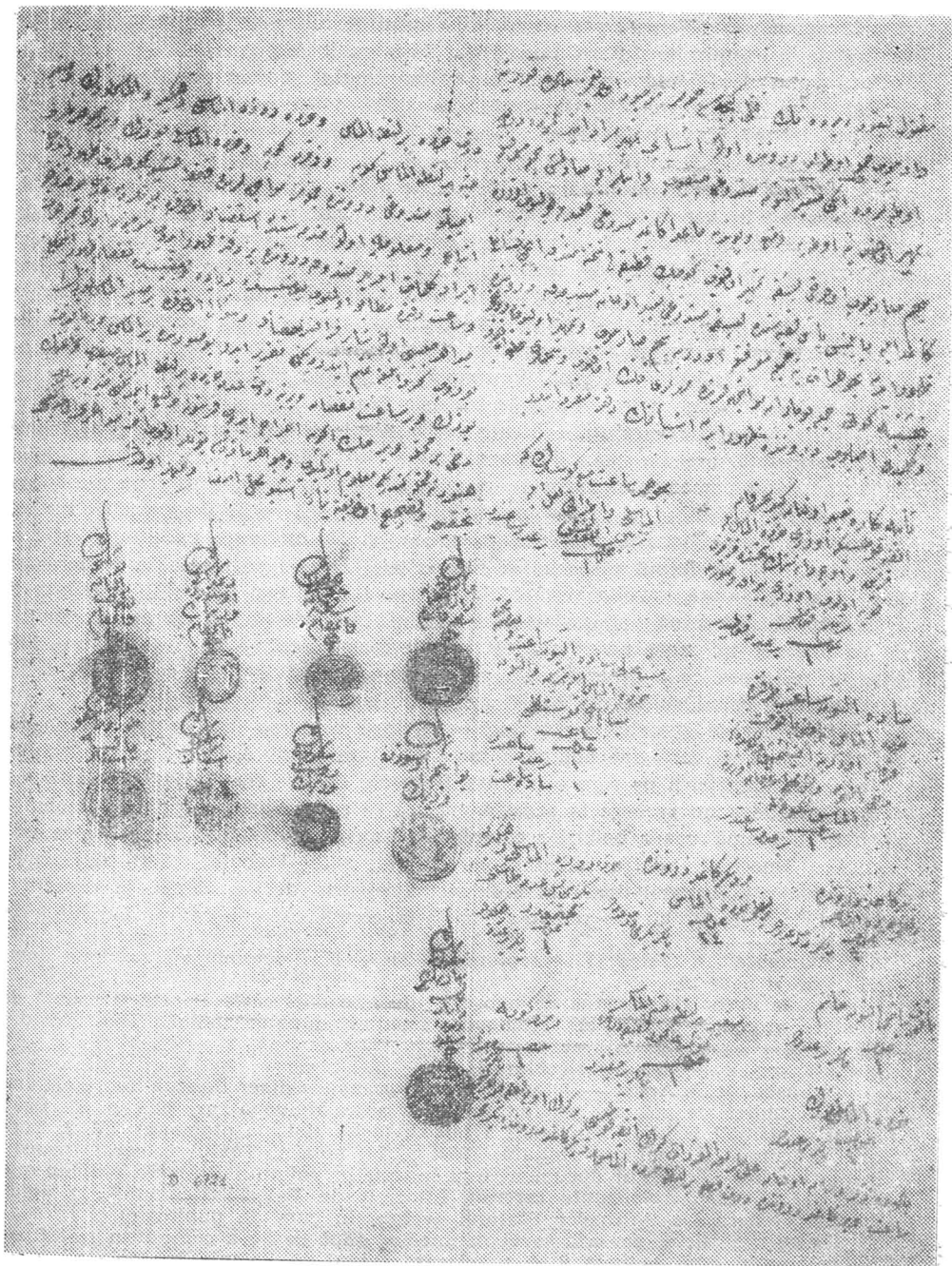
Situația lui Grigore Al. Ghica s-a agravat și mai mult odată cu sosirea la Iași, în aceleași zile, a capugi-bașiuului Karahisarli Ahmed; despre misiunea acestuia domnul nu știa nimic. În schimb, boierii opoziționiști se pare că erau la curent cu scopul venirii acestuia, de vreme ce o delegație a lor se întâlnise cu trimisul otoman încă înainte de intrarea lui în Iași. De asemenea, faptul că boierii opoziționiști se întruniseră la mitropolie mai devreme decât clipa în care s-a pus capăt vieții lui Grigore Al. Ghica, vădește existența unei strînse corelări între inițiativele boierilor ostili domnului și acțiunea Porții îndreptată împotriva acestuia. Grigore Al. Ghica a căzut astfel lesne în cursa întinsă de împuțernicitul otoman, care, simulând boala, a reușit să-l atragă în belice și să-l ucidă. Karahisarli Ahmed a rămas în Iași o lună și jumătate, timp în care a sigilat și confiscat întreaga avere a lui Grigore Al. Ghica.

² *Occisio Gregorii in Moldavia Vodae tragedice expressa (Uciderea lui Grigore Vodă în Moldova expusă în formă de piesă de teatru)*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Lucian Drîmba, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1983; *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, Edit. Acad. R. S. România, București, 1979, p. 636—637.

³ Vezi detaliu la N. Grigoraș, *Beilicul din Iași și asasinarea domnitorului Grigore al III-lea Ghica (1 octombrie 1777)*, în „Cercetări istorice”, seria nouă, VI, Iași, 1975, p. 101—122.

⁴ Vezi Veniamin Ciobanu, *Relațiile politice româno-polone între 1699 și 1848*, Edit. Acad. R. S. România, 1980, p. 130 și urm.

Acestea sînt, pe scurt, faptele cunoscute în istoriografia noastră⁵. Dar, documentele turcești — neincluse pînă acum în dosarul acestui caz — aduc unele precizări și elemente de detaliu ce nu pot fi găsite în sursele care au stat la

⁵ Vezi, pe larg, la Veniamin Ciobanu, *Jurnal ieșean la sfîrșit de veac (1775—1800)*, Edit. Junimea, Iași, 1980, p. 122 și urm.

îndemina cercetătorilor problemei. Noile informații pe care le punem aici în evidență sînt de natură nu numai să confirme și să nuanțeze rezultatele investigațiilor întreprinse în privința acestei chestiuni, ci să releve, în același timp, cu date certe, și aspecte ale ei rămase în umbră.

În porunca sultanului Abdul Hamid I (1774—1789), din *evass-ı Ramazan 1191* (13—22 octombrie 1777), adresată capuși-bașului Karahisarlı Ahmed — „care, cu rangul de prim-mirahor, se află în tîrgul Iași, cu însărcinarea de a-l mazili pe vechiul voievod al Moldovei”⁶ — și baș-caimacamului și caimacamilor (locuitori) noului domn al Moldovei, Constantin Moruzi (1777—1782), precum și boierilor țării, se arată : „fiind adevărat faptul că, din ziua în care a sosit în țara Moldovei și i-a luat în stăpînire domnia, vechiul voievod al Moldovei, Ligor⁶, luîndu-și obiceiul de a fi brutal și tiranic, a început a arăta felurite împotrivi și lipsuri și nepăsare... în rezolvarea problemelor puse în sarcina sa prin înaltele mele ordine; mai mult decît atît, a adunat mulți bani de la sârmanii supuși, (chiar) în perioada celor doi ani de scutire⁷, și că năpăstuirea săvîrșită de el nu are limite. De aceea, înalta mea voință a decis mazilirea sa, numai pentru a asigura astfel liniștea sârmanilor supuși și îndeplinirea problemelor privind propășirea țării. Și, totuși, în privința pomenitului (Ligor) nu s-a adoptat o altă atitudine decît de a i se porunci să vină, împreună cu familia și servitorii săi, și să se stabilească în locuința ce o are la mareaștea mea Poartă.

În raportul pe care tu, cel care ești emirul mai sus-pomenit⁸, l-ai trimis de această dată, precum și în mahzarul (memoriu) boierilor țării, se arăta faptul că atunci cînd pomenitul Ligor i s-a anunțat mazilirea sa, acesta nu s-a supus în vreun fel firmanului, și că s-a încumetat să rostească vorbe de ocară, de natură să cauzeze daune onoarei înaltului meu Staț și să motiveze executarea sa; a arătat astfel fâțiș chipul răscoalei și răzmeriței... Dacă i se trecea cu vederea și se dădea îngăduință, revolta și răscoala sa s-ar fi întetit și țara (Moldovei) ar fi fost scăpată din mîină; și, deoarece a devenit limpede că, din această pricină, se va produce un mare necaz, porivit împuternicirii depline ce ți se dăduse, i-ai aranjat pedeapsa ce i se cuvenea; și, s-a raportat că a fost trimis la Poarta Justiției mele capul său tăiat...”⁹

Este clar că acest firman a fost emis după uciderea lui Grigore Al. Ghica, avînd menirea să confirme hotărîrea luată de Karahisarlı Ahmed, la fața locului, potrivit împuternicirii pe care o primise. Se poate deduce că trimisul otoman avea latitudinea de a nu recurge la această măsură extremă; dar, atitudinea domnului și, mai cu seamă, cea a boierilor complotiști l-au determinat să aleagă calea mai sigură a omorului, pentru îndeplinirea misiunii sale. Trebuie arătat că Grigore Al. Ghica este singurul domn al Moldovei ucis, prin decizia Porții, în exercițiul domniei¹⁰. În cazul țarilor române, Poarta a recurs extrem de rar la astfel de

⁶ Grigore Al. Ghica (1774 septembrie 28 — 1777 octombrie 1, a doua domnie); vezi și nota 10.

⁷ Este vorba de scutirea de haraci și de alte dări către Poartă, acordată de sultanul otoman populației Moldovei, imediat după războiul ruso-turc din 1768—1774.

⁸ Capuși-bași Karahisarlı Ahmed.

⁹ Başbakanlık Arşivi — Istanbul, *Romanya nâm-ı diğer Bogdan'ınun ahkâm defteri* (Condița de porunci privind România alias Moldova) nr. 80/4, p. 57. Publ. parțial de İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı tarihî* (Istoria otomană), IV, 2, Türk Tarih Kurumu Basımevi — Ankara, 1959, p. 73, nota 1. Textul integral (transliterat și tradus) al acestui document este inserat în volumul *Relațiile româno-otomane (1711—1821)*. *Documente turcești*, întocmit de Valeriu Veliman, sub egida Direcției Generale a Arhivelor Statului (volum în curs de publicare).

¹⁰ De fapt, uciderea sa a survenit imediat după ce i s-a comunicat mazilirea în documentul citat la nota 9 se precizează faptul că domnia în Moldova a lui Constantin Moruzi era „socotită începînd cu cea de-a paisprezecea zi a lunii Șaban” (17 septembrie, 1777).

măsuri violente și aceasta numai în cazurile în care ea a fost sigură de adeziunea unei foarte puternice grupări a boierimii autohtone. Se relevă și în acest mod faptul că autonomia politică a Moldovei și Țării Românești a fost un principiu cu tărie respectat, chiar și în plină epocă fanariotă.

Atît sursele interne românești¹¹, cît și documentele turcești la care apelăm aici demonstrează limpede faptul că Poarta a decis înlăturarea lui Grigore Al. Ghica cu asentimentul marii boierimi a Moldovei. Capugi-bașiu a reușit să-l suprima pe domn chiar cu concursul direct al unor mari boieri¹².

Într-o altă poruncă a Porții, adresată aceluiși Karahisarlı Ahmed, la *evahir-ı Ramazan 1191* (23 octombrie — 1 noiembrie 1777), sînt reamintite principalele capete de acuzare formulate împotriva lui Grigore Al. Ghica, între care cel privind „trădarea sa față de mărețul meu Stat“, a fost, desigur, precumpănitor. Faptul fusese adus din timp la cunoștința Porții de către boieri și dovedit de „ciorna scrisorii ce a fost găsită asupra sa după executare“. Avînd în vedere tocmai această „conduită dreaptă și cinstită a întregii boierimi a Moldovei“, trimisul otoman aflat în Iași era împuternicit să vegheze ca nici unul din ei să nu aibe ceva de suferit; el trebuia să colaboreze cu boierii pentru a pune mîna pe întreaga avere a fostului domn (din care fuseseră deja confiscate „circa două sute pungi de akce“ și urmau să fie sechestrați și alți bani ai săi, ce fuseseră investiți în negoț) și pentru a pregăti zahereaua care fusese cerută noului domn, Constantin Moruzi¹³.

Fără îndoială, nu întreaga boierime din Moldova a fost împotriva lui Grigore Al. Ghica¹⁴; dar cert este faptul că domnia sa abuzivă, cu clientelă greco-ievantină, a nemulțumit profund vechea boierime a țării. Grigore Al. Ghica nu a reușit să oprească la timp dezvoltarea acestui factor de opoziție internă, pe care Poarta a știut însă să îl folosească pentru a scăpa de un domn cu orientare vădită către Rusia. Această conlucrare dintre o parte însemnată a boierimii Moldovei și Poartă, în pregătirea și săvîrșirea actului uciderii lui Grigore Al. Ghica, este pusă în lumină și de un alt document, pe care l-am descoperit recent în arhiva fostului palat al sultanilor otomani¹⁵. Este vorba de originalul procesului-verbal de inventar al bijuteriilor lui Grigore Al. Ghica, întocmit în limba turco-osmană, „în a patra joi“ de la uciderea domnului, ceea ce corespunde cu 23 octombrie 1777¹⁶. Documentul poartă numele și pecetea a nouă boieri de seamă ai Moldovei care, „în noaptea omorîrii voievodului Ligor“, fuseseră „cu toții prezenți“, „la Curte“, la operațiunea de sigilare a bunurilor domnului ucis. Cu alte cuvinte, acești boieri

¹¹ N. Iorga, *Istoria românilor*, VII, București, 1938, p. 339, aprecia că boierii ostili lui Grigore Al. Ghica „se făcuseră complicitii unui asasinat politic“.

¹² Cel puțin logofătul Vasile Costachi Razu a participat efectiv la uciderea lui Grigore Al. Ghica. El a fost văzut în acea noapte cu încălțămîntea pătată de sînge (Vezi N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 130).

¹³ Başbakanlık Arşivi-Istanbul, *Bogdan'lunun ahkâm defteri*, nr. 80/4, p. 59 (Arh. St. București, colecția Microfilme Turcia, r. 93, c. 191).

¹⁴ Într-o poruncă-circulară, datată tot în *evahir-ı Ramazan 1191* (23 octombrie — 1 noiembrie 1777), adresată comandanților otomani de la Tighina, Hotin, Dumbasar, Vozia și Căușani, Poarta le cerea să ia măsuri stricte de securitate, la Nistru, pentru a împiedica fuga în Rusia a unor boieri din partida fostului domn și a zădărnici eventualele acțiuni ale Rusiei de a produce tulburări în Moldova, ca urmare a uciderii lui Grigore Al. Ghica (Başbakanlık Arşivi-Istanbul, *Bogdan'lunun ahkâm defteri* nr. 80/4, p. 60; Arh. St. București, colecția Microfilme Turcia, r. 93, c. 193).

¹⁵ Topkapı Sarayı Müsesi Arşivi-Istanbul, D-6721 (Arh. St. București, colecția Microfilme Turcia, r. 156, c. 127).

¹⁶ Într-adevăr, noaptea de 1—2 octombrie 1777, cînd a fost ucis Grigore Al. Ghica, a fost între miercuri și joi. Avem astfel precizarea că acest omor a avut loc în primele ore ale zilei de 2 octombrie 1777.

erau dintre cei care, în frunte cu mitropolitul Gavril Callimachi, așteptaseră întruniți rezultatul întrevederii de la Beilic, dintre domnul Grigore Al. Ghica și trimisul Porții, Karahisarlı Ahmed. Astfel, pe lista celor care uneltiseră împotriva domnului¹⁷ trebuie adăugate noi nume: logofătul Ioniță Delianu, hatmanul Iordache Ghica, vornicul Ioniță Sturza, vornicul Nicolae Ruset, spătarul Manase, spătarul Todirașcu Balș și marele paharnic Nicolae Balș, acesta din urmă fiind chiar ginerele domnului ucis¹⁸. Așadar, dincolo de a fi un simplu act de inventar, acest document reprezintă o piesă revelatoare pentru dimensiunea complotului căruia i-a căzut victimă Grigore Al. Ghica.

Întrucît redăm mai jos textul integral, transliterat și tradus, al acestui document, nu considerăm necesar să adăugăm alte considerații pe marginea lui. Trebuie să facem însă precizarea că el se referă doar la conținutul unei singure lădițe, numită de Lipsca, din averea lui Grigore Al. Ghica.

Într-o altă condică, păstrată în aceeași arhivă de la Istanbul¹⁹, există o însemnare, datată în *Zilhicce 1191* (31 decembrie 1777 — 29 ianuarie 1778), despre „sosirea (la Poartă) a feluriților bani lichizi ai lui Ligor, cel care a murit ucis pe cînd era voievodul Moldovei; (acești bani) au fost găsiți în locul menționat (palatul domnesc din Iași — n.n.), prin împuternicirea dată lui Karahisarlı Ahmed bei, capugi-bași al Înaltei Porți“. Se pecizează că acești bani fuseseră găsiți în odaia tezaurului, în lăzi sigilate cu pecetea domnului, precum și „în odaia numitului creștin Papa Filou“, a cărei ușă era, de asemenea, sigilată. Fiind rupte sigiliile, au fost înregistrate următoarele cantități de monede: 18 000 galbeni ungurești (*Macar altunu*), care, în argint, au fost socotiți la valoarea de 66 220 guruși, precum și 3 620 galbeni venețieni (*yaldız altunu*), avînd echivalența de 14 480 guruși, 3 945 galbeni egipteni (*zincirli Mısır*) în valoare de 10 148 guruși și 1 tugralî, care făcea 2 guruși. Valoarea globală înregistrată în condică fiind de 91 551 guruși²⁰, deci aproape identică cu suma de 200 pungi raportată de Karahisarlı Ahmed, imediat după ce a sechestrat averea privată a lui Grigore Al. Ghica²¹.

Desigur, aceste elemente nu reprezintă valoarea totală a averii lui Grigore Al. Ghica confiscată de Poartă. Ceea ce știm acum precis că a fost sechestrat din bunurile domnului ucis constituie o valoare mare, aproape echivalentă cu darea de 150 000 guruși, pe care fiecare din domniile celor două Principate Române era obligat să o trimită atunci la Poartă²². Dar, este de presupus că Grigore Al. Ghica

¹⁷ Veniamin Ciobanu, *op. cit.*, p. 130, enumeră printre complotiști pe logofătul Vasile Razu, marele logofăt Ioniță Cantacuzino, marele vornic Dumitrașcu Sturza, Costache Ghica, marele vistiernic Iordache Balș și marele spătar Manolache Bogdan.

¹⁸ În porunca sultanului, din 23 octombrie — 1 noiembrie 1777, citată mai sus (nota 13), i se cerea lui Karahisarlı Ahmed să nu se atingă sub nici o formă de bunurile uneia din fiicele lui Grigore Al. Ghica, căsătorită cu „numitul boier Balș, care este unul dintre boierii cei mai credincioși și în toate privințele cinstit față de marea mea Stat“. Se menționează că firmanul în această privință era emis la rugămintea „voievodului actual al Moldovei, Constantin (Moruzi) voievod“.

¹⁹ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi-Istanbul, D-3141 (Arh. St. București, colecția Microfilme Turcia, r. 76, c. 608).

²⁰ Atît la suma totală, cît și la echivalențele cantităților de monede există și unele calcule adiacente, specifice cancelariei fiscale otomane, care, în final, explică diferența de 703 guruși ce apare între cifra globală înregistrată în condică și suma cifrelor de echivalență. Observăm aici și raportul dintre aur și argint pe piața otomană de atunci: 1 florin unguresc — 3,66 guruși, 1 ducat venețian — 4 guruși, 1 galben egiptean — 2,57 guruși și 1 tugralî — 2 guruși.

²¹ Vezi mai sus, nota 13. O pungă conținea 500 guruși; 200 pungi = 100 000 guruși.

²² În aceeași condică (vezi nota 19) există și o însemnare privind „obligatia asumată a voievozilor Țării Românești și Moldovei“ de a trimite la „visteria

puse la adăpost — potrivit obiceiului domnilor fanarioți — o însemnată parte din averea sa, cu atât mai mult cu cât știa prea bine că domnia sa nu era pe placul Porții.

Mărturiile turcești pe care le punem aici în evidență reprezintă elemente prețioase pentru deslușirea problemei, mai ales sub aspectul consecințelor ei economice pentru Moldova; totodată, ele constituie noi probe împotriva unei însemnate părți a marii boierimi a țării. Ca orice complot politic reușit, și cel căruia i-a căzut victimă Grigore Al. Ghica a fost ținut cu deosebită grijă. Rămân încă destule lucruri învăluite în mister. Dar, cert este faptul că la căderea lui Grigore Al. Ghica au concurat mai mulți factori, care s-au dezvoltat în timp. Nemulțumirea boierimii și cea a Porții față de domnia sa au constituit, fără îndoială, elementul de bază al eșafodajului de intrigi și uneltiri, de care nu au fost deloc străini nici Constantin Moruzi, atât de doritor să se așeze pe scaunul domnesc din Iași, nici ambasadorul austriac la Poartă, Thugut, care nu uitase, desigur, opoziția violentă a lui Grigore Al. Ghica față de anexarea de către Austria a nordului Moldovei. Complotul a căpătat proporții și s-a concretizat în condițiile creșterii tensiunii din relațiile otomano-ruse. Dar, așa cum am mai arătat, Poarta nu ar fi îndrăznit totuși să îl lichideze fizic pe Grigore Al. Ghica, dacă acest complot nu ar fi fost temeinic pregătit cu concursul unei puternice grupări boierești din Moldova.

Dincolo însă de caracterul ei odios, această acțiune a boierimii din Moldova a fost, într-adevăr, „o expresie a unei stări de spirit care tindea la înlăturarea regimului fanariot“, al cărui exponent era Grigore Al. Ghica²³.

<1777 octombrie 23>. Inventarul casetei cu bijuterii aparținând domnului Moldovei, Grigore Al. Ghica, întocmit de o comisie de boieri, după uciderea domnului.

Maktûl Ligor voyvodanın katlı gecesi cümlemüz mevcûd olduğumuz hâlde Kürte'ye varılıb cümle odalar derûnunda olan eşyayı temhîr-i murad itdiğimizde derûn odalarda iki sagır altın sanduđı çıkub ve ipler ile sârlmış cümle ma'rifetiyle temhîr olunub yine odaya vaz' ve bundan mâ-adâ kâğıd sanduđı kilid ile bulunub üzerine sicim sarılıb ol dahi başka temhîr olunub küçük kadifeli tahta sandık içi nişanlı kâğıd ile yapılmış Yaş kasabasında Lipska sanduđı ta'bir olunan sanduk derûnunda zuhûr iden mücevherât yine cümle ma'rifetiyle üzerine sicim sarılıb ve temhîr olunub dördüncü pençenbih günü cümle boyârân müvâcehelerinde mühürleri fekk olunub ve sicimleri kat' olunub ve kilidi açılıb derûnunda zuhûr iden eşyânın defter-i müfredâtıdır :

Tâbah-kâre ta'bir olunan kebîr-i irfân-i enfiyye kutusu ki üzeri hurde elmâs ile müzeyyen ve üç danesinin tahtında kırmızı kûpa olub üzeri bayrak ve sûr ile müressim kutu.

Aded 1. Bir aded kutudur.

Mücevher sâat ma' kôsdek ki elmâsh ve etrâfi lâ'l ile müzeyyen olunmuş.

Aded 1. Bir aded sâatdır.

împărătească dinăuntru“ (*Hazine-i enderun-ı hümayun*), „cite o sută cincizeci de mii de guruși“. Din această sumă, domnul Țării Românești achitase două rate, de cite 25 000 guruși fiecare, la 10 și 14 noiembrie 1777. Astfel că, în *Şeval 1192* (23 octombrie — 21 noiembrie 1778) se consemna faptul că fusese emisă porunca împărătească pentru ca domnul Țării Românești să trimită restul de 100 000 guruși, iar cel al Moldovei sumă întreagă de 150 000 guruși. Cantitatea totală de 250 000 guruși urmînd a fi depusă la *Darbhané-i amire* (Monetăria imperială) (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi-Istanbul, D-3141, f. 1 verso).

²³ Veniamin Ciobanu, *op. cit.*, p. 131.

Sâde altun sâat ; zarfında hurde elmâs ve bazı yâkût irfân üzerine işlenmiş ve kösteği dahi altun dış mahalli irfân üzerine elmâs şükûfeli.

Sâat 1. Bir aded sâatdır.

Mineli sâde altun sâat ve bazı mahalli hurde elmâs ile müzeyyen ve altun mine-kâri köstekli sâat.

Aded. 1. Bir aded sâatdır.

1 sâde sâat.

Bir kâğıd derûnunda pırlanta hurde elmâs.

Aded 4. Yalnız dört adeddir.

Ve diğer kâğıd derûnunda pırlanta hurde elmâs.

Aded 24. Yalnız yigirmi dört adeddir.

Hurde düze elmâşlı zih-gir ki yigirmi beş aded taş muctemi'dir.

Aded 1. Yalnız bir aded zih-girdir.

Yâkût beyâz altun hâtim.

Aded 1. Yalnız bir adeddir.

Sağır pırlanta habbe elmâs küpe kuvud kadife derûnunda.

Çift 1. Ya İmza bir çifttir.

Zümrüt küpe.

Çift. 1. Yalnız bir çifttir.

Bâlâda zikr ve beyân olunan âlâ' tarikü'l-müfredât gerek enfiyye kulusu ve gerek üç kat' mücevher-i lünc sâat ve bir kâğıd derûnunda dört kat' pırlanta hurde elmâs ve diğer kâğıd derûnunda yigirmi dört hurde pırlanta elmâs ve hurde düze elmâşlı zih-gir ve elmâs yüzük ve sağır habbe pırlanta elmâs küpe ve zümrüt küpe ve hurde elmâşlı yüzük ve bir mücevher-i zarf ar açılan sanduğu derûnunda cümlemiz muvâcehelerinde fakat işbu mücevherât zuhûr idüb elbâ' ve ma'lûmları olan hademesinden istifsâr olundukda bunlardan gayri yoktur deyü irâd-i kelimât eylediler sanduk derûnunda bir defter zuhûr idüb mevcûd olan mücevherât ve sâat deftere mutabik olmayub bazısında ziyade ve bazısında noksan zuhûr itmekle cevâhircisi Ouduşâir (?) fransız ihzâr ve sual olundukda bir sağır elmâs yüzük bozub gerdânlığa zamm itürdügünü takrir ider. Bu suretde bir elmâs ve bir yakut yüzük ve bir sâat noksan ve yerine dört aded hurde pırlanta elmâs çıkub ve sâatın dahi bir mahalle virmek için ihrâc idüb koynuna vaz' eylediğini haber virilüb henüz ne mahalle gittiği ma'lûm olmayub ve cevâhir mâddesi bunlar olub âher cevâhiri olmadığı tahkik ve tasliih olundığına binâen işbu mahalli-mza ve temhir olundu.

Bende-i
Vasilâki
Râzu hatmân-ı
sâbik kâim-makâm
hâlâ
<Mühür>

Bende-i
Yorgâki
hatmân-ı
sâbik
kâim-makâm
hâlâ
<Mühür>

Bende-i
Dimitrâki
Ustürza
vornik
kâim-makâm
hâlâ
<Mühür>

Bende-i
Yovâniç
Delîân
logofet
kâim-makâm
hâlâ
<Mühür>

Bende-i
Yovâniç Ustürza
vornik
<Mühür>

Bende-i
Nikolây
Rûset
vornik
<Mühür>

Bende-i
Manâsi
ispatâr
<Mühür>

Bende-i
Todûrâşkû
Balşa
ispatâr
<Mühür>

Bende-i
Nikolâki
pahârnik
başı
dâmâd-ı
voyvoda-i

mesfūr
hălă
<Mühūr>

Arh. St. București, colecția Microfilme Turcia, r. 156, c. 127 (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi-Istanbul, D-6721).

Trădăcure

În noaptea omorării voievodului Ligor¹ cel ucis, fiind cu toții prezenți, s-a mers la Curte; și cînd am dorit să pecetluim bunurile aflate înăuntru al tuturor odăilor, în odăile dinăuntru au ieșit la iveală două lăzi mici de aur și, <care, > fiind legate cu sfori, au fost pecetluite cu știința tuturor <celor prezenți > și au fost lăsate tot în odaie.

Și, în afară de aceasta, lada de hirtii fiind găsită cu lacăt, a fost legată cu fringhii, fiind și ea pecetluită separat.

Dinăuntru lăzii mici de scindură cu catifea, făcută pe dinăuntru cu hirtie marcată, care în țirgul Iași se numește ladă de Lipsca, au ieșit la iveală bijuterii; și această <ladă > a fost legată cu fringhii și pecetluită în văzul tuturor <celor prezenți acolo >. În a patra joi², în fața tuturor boierilor, i-au fost rupte pecetele și tăiate fringhiile și fiindu-i descuiat și lacătul <s-a întocmit > conștia de inventar a bunurilor ieșite dinăuntru ei³:

Cutie mare pentru prizat tutun, denumită tabacheră; deasupra este ornată cu diamante mărunte; sub trei din ele este <o > cupă rușie, iar partea lor de sus este împodobită cu stindard și trompetă.

Bucată 1. Este una bucată cutie.

Ceas bijuterie cu lanț; cu diamante și împodobită de jur împrejur cu rubine.

Bucată 1. Este una bucată ceas.

Ceas de aur curat; capacul său este lucrat în chip măiestru cu diamante mărunte și cîteva nestemate, și lanțul său este, de asemenea, din aur; iar partea sa exterioară este ornată cu flori din diamante.

Ceas 1. Este una bucată ceas.

Ceas de aur curat cu email și unele părți ale sale sînt împodobite cu diamante mărunte; ceas cu lanț de aur în lucrătură de email.

Bucată 1. Este una bucată ceas. 1 ceas simplu.

Într-o hirtie — brilante mărunte.

Bucăți 4. Sînt numai patru bucăți.

Și într-o altă hirtie — brilante mărunte.

Bucăți 24. Sînt numai douăzeci și patru de bucăți.

Inel de arc bătut cu diamante mărunte; sînt reunite douăzeci și patru bucăți de piatră.

Bucată 1. Este numai una bucată inel de arc.

Sigiliu <din > aur alb <cu > nestemate.

Bucată 1. Este numai una bucată.

Într-o catifea bleu cercei cu brilante mici <din > grăunțe de diamant.

Pereche 1. Este numai una pereche.

Cercei cu smarald.

Pereche 1. Este numai una pereche.

Inventarul detaliat menționat și declarat mai sus cuprinde ceea ce era înăuntru lăzii care a fost deschisă în fața noastră a tuturor: cutia de prizat tutun și trei ceasuri bătute pe față cu nestemate și patru brilante mărunte într-o hirtie și douăzeci și patru brilante mărunte într-o altă hirtie și inel de arc împodobit cu diamante mărunte și inel cu diamant⁴ și cercei cu grăunțe mici de brilante și cercei cu smarald și inel cu diamante mărunte⁴ și un capac bătut cu nestemate.

Au ieșit însă la iveală numai aceste bijuterii. Cînd au fost întrebați membrii suitei sale și servitorii săi știutori, au răspuns argumentat că în afară de acestea nu sînt <alte >.

¹ Grigore Al. Ghica, domn al Moldovei (1764—1767; 1774—1777).

² Grigore Al. Ghica a fost ucis în noaptea de 1—2 octombrie 1777; a patra joi de la această dată a căzut în ziua de 23 octombrie 1777.

³ Este vorba doar de conținutul „lăzii de Lipsca”.

⁴ Este de observat că în lista de inventar nu este menționat decît un inel-sigiliu.

Din ladă a apărut <și> o condică; bijuteriile existente și ceasurile nu corespundeau condiciei, fiind în unele privințe mai mult, iar în altele mai puțin. De aceea, a fost adus și întrebat bijutierul său francez Eau-de-Chair (?); acesta a arătat că <voievodul> îl pusese să strice un inel mic cu diamant și să-l adauge la colier. Astfel s-a aflat că lipsesc un inel cu diamant și unul cu nestemate și un ceas; în locul lor au ieșit la iveală patru bucăți mici de briliante; și că, ceasul îl pusese în sîn pentru a-l da undeva; nu se știe încă unde s-a dus <acest ceas>.

Și, articolele reprezentînd bijuterii fiind acestea, confirmăm și întărim, prin semnăturile și pecetele noastre puse în acest loc, faptul că nu are alte bijuterii.

Robul, Vasilachi	Robul, Iordache,	Robul, Dumitrache
Razu, fost hatman, acum caimacam	fost hatman, acum caimacam	Sturza, vornic,
<Sigiliu>	<Sigiliu> ⁵	acum caimacam <Sigiliu>

Robul, Ioniță	Robul, Ioniță	Robul, Nicolae	Robul, Manase,
Delianu, logofăt, acum caimacam	Sturza, vornic	Ruset, vornic	spătar
<Sigiliu>	<Sigiliu>	<Sigiliu>	<Sigiliu>

Robul, Todirașcu	Robul, Nicolache ⁶ ,
Balș, spătar	baș-paharnic, gînerele pomenitului
<Sigiliu>	voievod, acum <Sigiliu>

⁵ Singurul sigiliu cu legenda în caractere arabe: ... *Yorgaki*.

⁶ Nicolae Balș — mare paharnic, membru al Divanului domnesc.

Sate dobrogene dispărute în cursul secolului al XIX-lea (II)

TUDOR MATEESCU

Completarea tabloului geografic al Dobrogei în trecut devine posibilă prin cercetarea unei game largi de izvoare. Astfel, pot fi cunoscute tot mai multe localități dobrogene dintre cele dispărute, îndeosebi în secolul al XIX-lea (pînă la 1878), existența lor putînd fi reconstituită printr-un minimum de date, la care, cu timpul, se vor adăuga, desigur, noi informații. Cercetările pe care le-am întreprins pînă acum, mai ales cele care au stat la baza primei părți a acestei lucrări¹, au avut drept rezultat scoaterea la lumină a unora dintre aceste loca-

¹ Vezi prima parte a articolului de față în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie «A. D. Xenopol»”, XIII, Iași, 1976, p. 171—183, unde se găsește și introducerea. Vom face apel și vom reveni asupra unor afirmații de acolo numai în cazul cînd acest lucru va fi neapărat necesar. Menționăm că despre satul

lități, cele mai multe rurale², dar și unele urbane³. Numărul lor a fost însă mult mai mare, ceea ce face necesară continuarea și aprofundarea cercetărilor. Deosebit de interesantă este stabilirea cauzelor care au dus la dispariția acestor așezări. În cele mai multe cazuri, așa cum am arătat pe larg în prima parte a lucrării de față, este vorba de efectele dezastruoase ale războaielor ruso-turce purtate pe teritoriul Dobrogei începând din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Au fost însă, după cum vom vedea, și cauze de altă natură, având aceleași rezultate tragice asupra destinului unor sate dobrogene și al locuitorilor acestora.

Prezentăm în continuare o nouă serie de așezări rurale dispărute de pe harta Dobrogei în cursul secolului al XIX-lea, păstrind însă speranța că cercetările viitoare vor îngădui completarea datelor asupra lor. Nădăjduim totodată că vom putea face cunoscute și alte localități dobrogene, cărora vitregia vremurilor le-a curmat în aceleași împrejurări existența.

AHMEDFACI. Cuvîntul *fakı* (în arabă *fakih*) are mai multe înțelesuri: „înțelept“, „cunoscător al legilor“, „cunoscător al teologiei islamice“. În acest caz este un epitet al numelui de persoană Ahmed. În Dobrogea au existat de altfel mai multe denumiri de sate formate în mod similar: Alifaci, Hasanfaci, Omurfaci, Osmanfaci, Pirifaci, Suleimanfaci, Velifaci. Așezarea Ahmedfaci se găsea în zona situată între brațul Sfîntul Gheorghe și lacul Razim, numită Cotul Dunavățului sau Cotul Bugeacului⁴. Prin tratatul de pace de la Adrianopol din 1829 s-a stabilit ca această regiune să fie nelocuită pînă la o depărtare de două ore de fluviu⁵, devenind zonă neutră⁶. La 3 noiembrie 1830, comisia de delimitare, constituită în vederea aplicării prevederilor tratatului, a convocat pe reprezentanții satelor din acest ținut — Prislav, Beștepe Moldovenească și Beștepe Turcească din cazaua (districtul) Tulcea și Caraibil, Sarinasuf, Dunavăț, Ahmedfaci (*Ameth-faké*) și Beibugeac⁷ din cazaua Babadag — pentru a li se pune în vedere că vor trebui să se mulțe dincolo de linia de delimitare. Li se lăsa doar răgazul de a-și transporta recoltele, animalele și materialele pentru noile locuințe⁸.

Ulmi, printre cele 11 prezentate în prima parte, am găsit între timp un mare număr de informații, din care rezultă caracterul curat românesc al acestei așezări.

² Pentru cele dispărute mai demult vezi Tudor Mateescu, *Un sat dobrogean în stăpînirea Mănăstirii Sf. Ioan din București (sec. XVIII)*, în „Biserica Ortodoxă Română“, XCIII (1975), nr. 3—4, p. 371—376.

³ Idem, *Un oraș dobrogean dispărut — Ester*, în „Pontica“, II, Constanța, 1969, p. 413—426; idem, *Une ville disparue de la Dobroudja — Karaharman*, în „Tarih Enstitüsü Dergisi“, II, Istanbul, 1971, p. 275—343. Pentru prima dintre aceste așezări vezi și Mihai Rada și Nicolae Cochină, *Identificarea aerofotografică a orașului medieval Ester, județul Constanța*, în „Revista muzeelor și monumentelor. Monumente istorice și de artă“, XLVI (1977), nr. 2, p. 62—64.

⁴ Al. P. Arbore, *Cotul Bugeacului. O încercare de reconstruire istorică a unui ținut de hotar dobrogean*, în „Analele Dobrogei“, II (1921), nr. 3, p. 353.

⁵ Gabriel Elfendi Noradounghian, *Recueil d'actes internationaux de l'Empire ottoman*, vol. II (1789—1856), Paris, 1900, p. 167.

⁶ Al. P. Arbore, *Cotul Bugeacului...*, p. 354.

⁷ Denumirile sînt transcrise defectuos. Pentru forma lor corectă vezi Al. P. Arbore, *Informațiuni etnografice și mișcări de populațiune în Basarabia sudică și Dobrogea în veacurile XVIII și XIX cu specială privire la coloniile bulgărești din aceste regiuni*, în „Analele Dobrogei“, X (1929), p. 29—30.

⁸ *Protocoale redactate în 1830 în vederea demarcațiunii fruntariei formată de Dunăre între Imperiul otoman, Rusia și Principatele dunărene...*, București, 1903, p. 39—40. (În continuare se va cita *Protocoale...*). Apare și sub forma *Meth-faké*.

Astfel, spre sfârșitul anului 1830, locuitorii acestor opt sate au fost nevoiți să-și părăsească vechile așezări, găsindu-și adăpost în alte locuri⁹. În marea hartă statistică rusă, tipărită în 1835, localitățile din Cotul Dunavățului sînt arătate ca nelocuite. Fostul sat Ahmedfaci nu figurează însă deloc, ci doar lângă Caraibil apare un lac numit *Amatfa*¹⁰, desigur, o transcriere defectuoasă pentru Ahmedfaci, lacul avînd deci aceeași denumire ca și satul care dispăruse. La 1850, Ion Ionescu de la Brad menționează în lista satelor dispărute din Dobrogea și *Amofalki*, așadar tot într-o formă coruptă, imediat după *Karaibeli*¹¹ (Caraibil). În urma cercetărilor pe care le-a făcut la fața locului, el face următoarea observație interesantă într-o scrisoare către Ion Ghica: „În căzaoa Tulcii, o mulțime de sate românești pustiite, pe malul Dunavățului pînă în Razâm. Locul dintre Razâm, mare și uscat este nelăcuit. Fin se face în el. Tăunii și țințarii sînt pricina de nu sînt acolo oameni“¹². Cauza reală era, cum am văzut, alta, dar de mare valoare este aprecierea reputatului agronom că satele din regiunea aceea fuseseră românești. Localitatea Ahmedfaci, de altfel ca și alte așezări din Dobrogea cu denumiri turcești, a avut, măcar în parte, și populație românească.

După declanșarea războiului Crimeii, tratatul de la Adrianopol n-a mai fost recunoscut de către turci și, încă înainte de încheierea acestui conflict militar, Poarta a trecut la repopularea Cotului Dunavățului, ca și a Deltei Dunării¹³, care i-a și revenit prin pacea de la Paris din 1856. Au fost refăcute toate satele părăsite prin strămutarea forțată a populației la sfârșitul anului 1830, cu excepția lui Ahmedfaci, rămas dispărut pentru totdeauna. În deceniul al treilea al secolului nostru, urmele acestei așezări se mai găseau încă, după cum putea să constate profesorul Al. P. Arbore, fiind situate „între Caraibil și Calica, acolo unde se termină dealul Sarghiolului, la sud de cota 82, în marginea bălților ce se desfac din lacul Razim și unde se vede astăzi vechiul cimitir turcesc“¹⁴.

BALABAN. Cuvîntul este de origine turcească și înseamnă „mare“, „uriaș“. În toponimia și onomastica românească a intrat probabil mai demult, dinaintea contactului cu turcii osmanlii, fiind luat așadar de la pecenegi sau cumani. La sînta Dunării se găsesc sate, lacuri, munți, movile, junci purtînd această denumire¹⁵. În Dobrogea este atestat un sat numit Balaban la 1543, în cazaua *Tekfûr-gölü*¹⁶ (mai tîrziu Techirghiol), care cuprindea părțile centrale ale provinciei. Alte două sate se numeau, tot atunci, Balabandji (tc. *Balabanci*)¹⁷. Nici unul dintre ele nu este identic însă cu cel care face obiectul acestor rînduri și care se găsea într-un ostrov al Dunării numit Balaban, de unde și denumirea satului.

⁹ Tudor Mateescu, *Chilia Veche și biserica românească din această localitate în timpul stăpînirii otomane*, în „Biserica Ortodoxă Română“, XCIX (1981), nr. 3—4 p. 346.

¹⁰ Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Hărți, D. XIX, 1.

¹¹ I. Ionescu (de la Brad), *Excursion agricole dans la plaine de la Dobrodja*. Constantinople, 1850, p. 76.

¹² Victor Slăvescu, *Correspondența între Ion Ionescu de la Brad și Ion Ghica, 1846—1874, publicată de...*, București, 1943, p. 106—107.

¹³ E. von Sydow, *Ein Blick auf des Russisch-Türkische Grenzgebiet an der unteren Donau*, în „Mittheilungen aus Justus Perthes geographischer Anstalt über Wichtige neue Erforschungen auf dem Gesamtgebiete der Geographie von Dr. A. Petermann (Petermann's Mittheilungen)“, Gotha, 1856, p. 156.

¹⁴ Al. P. Arbore, *Informațiuni etnografice...*, p. 30.

¹⁵ *Marele dicționar geografic al României*, vol. I, București, 1898, p. 207.

¹⁶ M. Tayyib (Gökbilgin, *Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-i Fâtihân* (Yürük-ii, tătarii și „copiii cuceritorilor“ în Rumelia), Istanbul, 1957, p. 243.

¹⁷ *Ibidem*, p. 224, 226. Un sat Balabancea există și astăzi în părțile de nord ale Dobrogei.

Așa cum se știe, în trecut un număr mare de ostroave dunărene au fost locuite, având așezări stabile, unele cu o populație destul de numeroasă. Prin tratatul de la Adrianopol din septembrie 1829, s-a stabilit ca granița dintre Principate și Imperiul otoman să fie șenalul (*Thalweg*-ul) Dunării, iar insulele aflate pe partea stângă să revină teritoriului românesc¹⁸, de la care de altfel fuseseră răpite. Drept urmare, un număr de 79 de ostroave, după delimitarea din cursul anului 1830, au fost trecute în stăpînirea Țării Românești, alte 88 rămînînd în continuare Imperiului otoman¹⁹. Printre acestea din urmă se afla și ostrovul Balaban, care se afla în apropierea satului dobrogean Topalu²⁰ și care nu trebuie confundat deci cu ostrovul omonim din Delta Dunării, însemnat într-o hartă rusească manuscrisă din timpul războiului din 1768—1774²¹.

În marea hartă statistică rusă, care reflectă situația de la sfîrșitul războiului din 1828—1829, apare satul Balaban, cu 23 de case, situat într-un ostrov al Dunării, în imediata apropiere a satului Topalu de pe malul drept al fluviului²². Această așezare dunăreană exista așadar la acea dată, dar nu putem preciza deocamdată nimic în legătură cu vechimea ei. Tradiția păstrată la locuitorii satului Topalu, consemnată în deceniul al 3-lea al secolului nostru, nu are un temelie istoric, ci se bazează doar pe urmele de locuire aflate în ostrovul Balaban. Potrivit acestei tradiții, în secolul al XVIII-lea, fugarii din județul Ialomița ar fi venit în ostrov, unde au înființat o așezare stabilă la punctul numit „Coșere”. Mai tîrziu, ei au părăsit treptat insula, trecînd pe malul drept al Dunării, unde au întemeiat satul Topalu²³. Această tradiție este însă departe de adevărul istoric, mai întîi pentru că satul Topalu este atestat încă din secolul al XVI-lea²⁴ și apoi pentru că marea hartă statistică rusă menționează ambele așezări, Balaban și Topalu²⁵, care existau deci concomitent la acea dată.

Este adevărat însă că locuitorii satului Balaban s-au aflat în legături foarte strînse cu cei din Țara Românească. Ne sînt atestate, în primul rînd, schimburile comerciale, care vor continua, desigur, în virtutea unei vechi tradiții, și după dispariția așezării din ostrov. Astfel, la 24 octombrie 1831, Ștefan Ciolac „ot Balabanu, Țara Turcească” (Dobrogea) cumpăra de la un locuitor al satului Bîrdusani Mari, județul Ialomița, 280 ocale rachiu de prune²⁶.

¹⁸ *Protocoloale...*, p. 1.

¹⁹ *Ibidem*, p. 41—44. Vezi și Ion I. Nistor, *Ravagiile epidemiilor de ciumă și holeră și instituirea cordonului carantinal la Dunăre*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice”, seria III, tom. XXVII (1944—1945), p. 383—384.

²⁰ *Protocoloale...*, p. 24—25, 42; Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 384.

²¹ Alexandru Ungureanu, *Hărți referitoare la țările române în arhivele și bibliotecile pariziene*, în „Revista Arhivelor”, anul L (1973), vol. XXXV, nr. 4, p. 647. În harta lui Schmidt (1774), tot în Delta, la sud-est de Letea, aproape de mare, este menționată o cișlă (stîină de iarnă), numită „Kiszla Balaban”. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Hărți, D. VII. 12).

²² Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Hărți, D. XIX, 1.

²³ G. N. Șerbănescu, *Monografia comunei Topalu*, în „Analele Dobrogei”, IV (1923), nr. 1, p. 104; Victor Morfeș, *Relațiile satului Topalu cu ostroavele din fața sa*, *ibidem*, p. 113—114; *idem*, *Monografia comunei Topalu*, *ibidem*, nr. 4, p. 86—87; *idem*, *Infiltări românești dintr-o parte în alta a Dunării peste Balta Ialomiței. Note antropogeografice și istorice*, în „Buletinul Societății regale române de geografie”, XLVI (1927), p. 130.

²⁴ Bistra A. Cvetkova, *Cenen osmanski iztočnik za istorijata na Dobrudža prez XVI v.* (Un prețios izvor otoman pentru istoria Dobrogei în secolul al XVI-lea), în „Izvestia na narodnija Muzej-Varna”, vol. VIII (XXIII), Varna, 1972, p. 226.

²⁵ Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Hărți, D. XIX, 1.

²⁶ Arh. St. București, fond Comitetul Carantinelor, dosar 1322 B/1831, f. 905, 910.

Cînd, după războiul ruso-turc din 1828—1829, un mare număr de creștini din Dobrogea și Bulgaria se refugiază la stînga Dunării, printre aceștia s-au aflat și locuitori ai ostrovului Balaban. Într-un raport al Ocîrmuirii județului Ialomița din 24 aprilie 1834 privitor la acești refugiați, se arată că la satul Bordușanii Mari din acel județ se aflau așezați următorii „plugari“, originari din ostrovul Balaban, împreună, desigur, cu familiile lor: Voicu Albu, Petre Mocanu, Necula Buga, Stan Albu, Dinu Gadin, Petre Dragu, Necula Ciripeanu, Chiru Ciripeanu (Ciripan), Vintilă Dumitrache, Neagu sin Neagu, Vișan Neculaie Chiriac, Costandin sin Gheorghe Bulat²⁷. Pe de altă parte, are loc însă și procesul invers. La 29 septembrie 1832, Subocîrmuirea plășii Borcea raporta că un locuitor al satului ialomițean Găița, numit Stan Beidaut, era fugit în ostrovul Balaban²⁸.

La data aceea, satul din acest ostrov nu mai exista însă. La 12 iulie 1832, două familii „din sat(ul) Balaban, din ținut(ul) Turchii“ fugeau în Țara Românească²⁹. A doua zi se raporta de către trupele de pază de la Dunăre că „lăcuitoari(i) ostrovului Balaban au voit să fugă dintr-acel ostrov, de a trece dincoaci în prințipat“; dar autoritățile turcești au dovedit acest lucru, luînd măsuri de a-i împiedica, astfel că numai două familii reușiseră să fugă³⁰. Acestea erau familiile lui Dinu sin Ivan, de fel din Bordușanii Mari, compusă din patru persoane, și Stroe Țigău, originar din Găița, numărînd cinci suflete. Aduceau cu ei mici sume de bani, obiecte de îmbrăcăminte și „alte mărunțișuri ale casi(i)“³¹. La 2 august, aianul Hirșovei trimitea la carantina Piuă Petrii un om al său, Ghencea Ahmet, pentru a da de știre că „la satul Balabanu, în ostrovul turcesc din malul drept al Dunării(i), s-au bolnăvit șase oameni, mari și mici, din care doi băieți au murit cu moarte foarte grabnică, iar ceilalți patru s'au află bolnavi, și că, pă locuitori(i) acelu sat, după bănuiala ce s-au dat, i-au rînduit sub pază, prin știința aianului“³².

S-a luat imediat măsura ca revizorul carantinelor, căpitanul Andricu, să cerceteze acest caz pentru a descoperi adevărul³³. Acesta, ajuns la carantina Piuă Petrii, l-a găsit acolo chiar pe turcul Ghencea Ahmet, care adusese acea veste. Întrebat fiind, el a tăgăduit cele spuse anterior, arătînd, în cele din urmă, că aianul a răspîndit special această știre pentru ca șeful carantinei „să nu primească pe cei din decindea fugari“. Mai mult decît atît, erau mai bine de trei săptămîni de cînd aianul îi ridicase pe toți locuitorii din ostrov, mutîndu-i forțat pe malul drept al Dunării, încît în acel sat nu mai rămăsese „nici un suflet“. Căpitanul Andricu, pentru încredințare, a trimis doi oameni de încredere în ostrovul Balaban, „de s-au dus și au văzut cu ochii lor și nu au găsit nici un suflet de om în acel sat al ostrovului, fără numai casile, cu ușile și ferestrele stricate“. Mergînd și la satele din apropiere, oamenii de acolo au declarat că „este mai bine de trei săptămîni de cînd aianul a trimis vreo cîțiva neferi de ai lui de au ridicat pă toți săteni(i) de la acel ostrov, fără de voia lor, de i-au

²⁷ Ibidem, fond Vistieria Țării Românești, dosar 5725 A/1834, f. 126—127. Vezi și Constantin Velichi, Veselin Trajkov, *Bălgarskata emigracia vāv Valahija sled rusko-turskata vojna 1828—1829* (Emigrația bulgară în Țara Românească după războiul ruso-turc din 1828—1829), Sofia, 1980, p. 391, unde transcrierea acestor nume nu este totdeauna corectă; de pildă cei doi locuitori numiți Albu apar cu numele tradus în limba bulgară — *Belija*. Incluziunea acestor fugari, fără nici un dubiu român, de către editorii documentelor printre emigranții bulgari este în contradicție evidentă cu adevărul istoric.

²⁸ Arh. St. Slobozia, fond Ocîrmuirea județului Ialomița, dosar 1766/1832, f. 4.

²⁹ Arh. St. București, fond Comitetul Carantinelor, dosar 2438/1832, f. 5, 10.

³⁰ Ibidem, f. 10.

³¹ Ibidem, f. 28—29.

³² Ibidem, dosar 3922/1832, f. 49.

³³ Ibidem, f. 49, 54.

trecut peste Dunăre, decindea, pentru că simțise că toți săteni(i) acei(a) era(u) să treacă dincoace³⁶. Așa a dispărut satul din ostrovul Balaban, așezare românească avind, foarte probabil, o vechime mult mai mare decât s-a presupus pe baza tradiției păstrate la Topalu.

Un timp, în virtutea obișnuinței, satul Balaban mai este pomenit în unele documente, ceea ce i-ar putea face pe cei neavizați să creadă că localitatea mai exista încă. Astfel, printre neguțătorii din Dobrogea care veneau la carantina Piuă Petrii, îndeosebi cu produse ale pescuitului, sint înregistrați, la 1833, Manea ciorbagiul³⁵, Dumitru Ciobă, Mihai Craiu și Marin Pescaru „ot Balaban“³⁶; la 1834, din nou Mihai Craiu³⁷, Dumitru Cîrnat și Stan Vulpe³⁸; la 1835, Ion și Ilie (fără alt nume)³⁹. La 1838, Mihai Craiu este arătat ca locuitor al satului Topalu⁴⁰, iar satul Balaban încetează de a mai fi pomenit în documentele vamale de la Piuă Petrii sau de la altă vamă a Țării Românești.

Informația referitoare la Mihai Craiu constituie o dovadă că cel puțin o bună parte din populația fostului sat Balaban, dacă nu chiar în totalitate, a fost mutată la Topalu. Grăitor în acest sens este și un document din 16 iunie 1851 privind pichetele liniei Dunării, în care, enumerîndu-se satele de pe malul dobrogean al fluviului, este menționat și „Topalu sau Balaban“⁴¹. La acestea se adaugă și faptul că, așa cum se știa mai tîrziu, ostrovul Balaban aparținea sătenilor din Topalu. În deceniul al 3-lea al secolului nostru, jumătate din vitele lor, cai, boi, oi și mai ales porci, erau „date la iernatic“ în acest ostrov; acolo erau duși primăvara și stupii⁴².

Satul Balaban n-a mai fost refăcut însă niciodată⁴³. La 1850 niște mocani își țineau acolo caii⁴⁴, iar la sfîrșitul secolului trecut este descris ca o insulă lungă de 4 kilometri, conținînd numai pășuni și păduri de salcie și plop⁴⁵. După primul război mondial urmele satului se puteau vedea încă în ostrov, la punctul „Coșere“, unde se mai găseau morminte și cruci. Ciobanii și pescarii care mergeau acolo foloseau expresia „mă duc la Coșere“, dar și „mă duc la sat“⁴⁶, dovadă a dăinuirii amintirii satului Balaban de altă dată.

CARAHASAN. Cuvîntul turcesc *kara*, „negru“, intră în componența unui mare număr de denumiri de sate din toponimia otomană a Dobrogei, unele dintre ele, ca în acest caz, determinînd un nume de persoană („Hasan cel Negru“):

³⁶ Ibidem, f. 54, 62. Vezi și Tudor Mateescu, *Documente privind istoria Dobrogei (1830—1877)*, volum întocmit de..., București, 1975, p. 57—58.

³⁵ Arh. St. București, fond Visteria Țării Românești, dosar 42/1832, f. 71—72. Este vorba de primarul satului, probabil ultimul primar dinaintea desființării acestei așezări. Pentru acest termen vezi Tudor Mateescu, *Contribuții la istoria instituțiilor administrative ale românilor din Dobrogea în timpul stăpînirii otomane*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie «A. D. Xenopol»“, XVII, Iași, 1980, p. 609—610.

³⁶ Arh. St. București, fond Visteria Țării Românești, dosar, 43/1832, f. 1013, 1016.

³⁷ Ibidem, dosar 105/1833, f. 252—253.

³⁸ Ibidem, dosar 106/1833, f. 942, 945.

³⁹ Ibidem, dosar 78/1834, f. 590—591.

⁴⁰ Ibidem, dosar 49/1837, f. 735, 740; dosar 50/1837, f. 75, 96.

⁴¹ Ibidem, fond Ministerul de Război, Departamentul ostășesc, dosar 318/1851, f. 46—47.

⁴² Victor Morfeș, *Relațiile statului Topalu cu ostroavele...*, p. 114.

⁴³ În harta lui D. Papazoglu, elaborată în deceniul al VII-lea al secolului trecut, figurează în satul Balaban, chiar în ostrov, (Arh. St. București, colecția Hărți, D. XIV. 1). Dispariția acestei așezări era, la data aceea, demult o realitate, pe care cartograful respectiv nu o putuse probabil cunoaște.

⁴⁴ Tudor Mateescu, *Documente privind istoria Dobrogei...*, p. 153.

⁴⁵ *Marele dicționar geografic...*, vol. I, p. 207.

⁴⁶ Victor Morfeș, *Relațiile satului Topalu cu ostroavele...*, p. 113—114; idem, *Monografia comunei Topalu*, p. 86—87; idem, *Infiltrări românești...*, p. 130.

Caraaptula, Caramurad, Caranasuf, Caraomer, Caraomur, Carasinan etc. În vorbirea curentă se pronunța, de regulă, Caraasan. Satul cu această denumire se afla pe malul Dunării, imediat în amonte de marea așezare românească Răsu-hata (numită mai tirziu impropriu Rasova).

Este vorba de o localitate cu o însemnată vechime, dalînd, în orice caz, dinainte de mijlocul secolului al XVIII-lea. Pe un *Antologhion* tipărit la București în 1766, carte care a aparținut mai multor biserici românești din Dobrogea, se găsește următoarea însemnare: „Această carte este a lui Tudor logofătul sin Popa Ioan ot Carahasan și cîndu am scris era cursul anilor de la zidirea lumii 7293 iar de la Hristos 1781“. O altă însemnare, din același an, privește nașterea fiicei sale Rada. Sînt însemnări și mai vechi referitoare la evenimente din 1770, legate de războiul ruso-turc din 1768—1774⁴⁷.

La sfîrșitul anului 1835, potrivit unui raport militar de la Călărași, au trecut într-o noapte, pe sîniile, pe gheață, în ostrovul Chiciu al Țării Românești „mai toți dicienii din satul Cara Asan“, unde au tăiat nuiele. Paznicii pichetului românesc Răsu-hata (*Răsuoata*), numit după satul dobrogean din acel drept, au prins pe unul dintre ei, Vlad Chiriță, pe care l-au adus la carantina Călărași. Curînd după aceea au venit la pichet „toți săteni(i)“ din Carahasan, împreună cu ciorbagiul satului, cerîndu-l pe acel om înapoi⁴⁸. În ciuda denumirii turcești, ca și în alte cazuri, satul era așadar românesc, termenul „dicieni“, așa cum se știe, desemnînd pe românii dobrogeni autohtoni⁴⁹. Tot prin 1835—1836, englezul C. B. Elliot, călătorind cu vaporul pe Dunăre, consenma la un moment dat că a trecut de „satele turcești“ Carahasan (*Karahassan*), Rasova și Cochirleni (*Gokirlen*)⁵⁰. Informația ne ajută, totodată, să localizăm cu exactitate această așezare care, la fel ca celelalte pe care le amintește Elliot, se afla chiar la Dunăre, fiind vizibilă de pe vas.

Izvoarele cartografice nu înregistrează satul Carahasan, dar acest lucru nu constituie pentru Dobrogea un caz singular. Mai important este faptul că, la 1850, Ion Ionescu de la Brad, enumerînd satele românești „de la Rasovata la Silistra, cale de 12 ceasuri“, nu menționează nici o așezare cu acest nume⁵¹. Pe de altă parte, la 1839, potrivit altei însemnări de pe *Antologhionul* amintit mai sus, această carte aparținea bisericii din Garvân⁵², sat situat spre sud-vest, ceva mai în interiorul Dobrogei. Localitatea Carahasan a dispărut, foarte probabil, în intervalul 1837—1839, în condiții și din cauze pe care nu le putem, deocamdată, cunoaște.

CEMŞILER. Cuvîntul, în forma aceasta, nu are nici o semnificație în limba turcă. Se pare însă că este vorba de o pronunție deformată a denumirii Cemceşiler (tc. *Çemçeciler*) de la *çemçe*, „recipient de lemn“, „blid“, *çemçeci* însemnînd „blidar“ (plural *çemçeciler*)⁵³. Și alte nume din toponimia otomană a Dobrogei desemnează profesii: Arabagilar, „cărufașii“; Daulgilar, „toboșarii“;

⁴⁷ Constantin Cioroiu, Aurel Mocanu, *Cartea românească în Dobrogea înainte de 1877*, Constanța, 1978, p. 51—52.

⁴⁸ Arh. St. București, fond Vornicia din Lăuntru, dosar 671/1836, f. 2; fond Comitetul Carantinelor, dosar 466/1836, f. 6. Vezi și Tudor Mateescu, *Documente privind istoria Dobrogei...*, p. 72.

⁴⁹ Const. C. Giurescu, *Știri despre populația românească a Dobrogei în hărți medievale și moderne*, [Constanța], [1966], p. 6; Tudor Mateescu, *Permanența și continuitatea românilor în Dobrogea*, București, 1979, p. 10.

⁵⁰ C. B. Elliot, *Travels in the three great empires of Austria, Russia, and Turkey*, vol. I, Londra, 1838, p. 186.

⁵¹ Victor Slăvescu, *op. cit.*, p. 120—130.

⁵² Constantin Cioroiu, Aurel Mocanu, *op. cit.*, p. 51.

⁵³ Această presupunere este întărită și de faptul că uneori apare și sub forma *Cimciler*. (D. Șandru, *Mocanii în Dobrogea*, București, 1946, p. 182, 192).

Devegichioi, „satul cămilarului“ etc. Era situat în imediata apropiere a actualului sat Făgărașu Nou, județul Tulcea⁵⁴.

Acest sat este menționat încă din secolul al XVIII-lea în izvoare cartografice: în harta austriacă manuscrisă intitulată „Plans der Moldau, Bassarabien und Walachey“ (1769—1774) — *Schimschiler*⁵⁵, ca și în altă hartă austriacă din 1773 — *Schemschiler*⁵⁶. După 1800 îl găsim într-o hartă rusă din 1817—1820 — *Cimjeleri*⁵⁷, în ceea a lui Lapie („Carte générale de la Turquie d'Europe“ — 1821) — *Tchemtchilar*⁵⁸ și în marea hartă statistică rusă din 1835 amintită mai sus — *Cemșiler*, unde i se dă și numărul caselor — 40, cu indicativul de așezare creștină⁵⁹.

În mai 1832, mai multe familii „bulgărești“ refugiate cu doi ani mai înainte în Țara Românească făceau cerere să li se îngăduie întoarcerea „la urma lor“. Capii acestor familii (11 în total) aveau însă cu toții nume românești, iar localitățile unde mergeau erau situate în Dobrogea. Cinci dintre ei, și anume Daniil Răuleanu, Daniil Bălăiță, Alecsentie Cojocar, Nicolae Platon și Grigore Ursache indicau satul *Simțireli*, iar altul, Vasile Bocaici, satul *Siluciler*⁶⁰. În cercetările noastre n-am întâlnit însă așezări dobrogene cu asemenea nume. Credem că, în ambele cazuri, este vorba de toponimul Cemșiler, redat defectuos de un dregător al Țării Românești nefamiliarizat cu limba turcă.

Satul apare apoi în mai multe izvoare cartografice: harta lui Hellert („Carte générale de la Valachie, de la Bulgarie et de la Roumilie“ — 1843 — *Tschimonelely*⁶¹, harta lui Ion Ionescu de la Brad anexată la lucrarea sa (1850) — *Chemchiler*⁶², harta lui F. von Stülpnagel („Karte der Moldau und Bessarabien“ — 1856) — *Tschimaneler*⁶³, harta geologului austriac Karl F. Peters („Geologische Übersichtskarte der nordlichen Dobrudscha“ — 1864 — *Tschemschiler*⁶⁴. Ultimul autor ne spune, în altă lucrare, că în satul Cemșiler, pe care l-a vizitat cu prilejul cercetărilor sale geologice, ca și în alte localități din apropiere, se găseau mocani „stabiliți și în parte foarte înstăriți“⁶⁵. Este știut faptul că mocanii statorniciți definitiv în Dobrogea înainte de 1877 se așezau numai în sate locuite de români, ceea ce constituie încă o dovadă pentru caracterul românesc al satului Cemșiler.

În ultimii ani ai stăpînirii otomane această localitate mai este menționată în harta lui Josef von Scheda (1869) — *Cemziler*⁶⁶ și în harta lui I. V. Massaloup („România și țerile vecine danubiene“ — 1875) — *Cemziler*⁶⁷. În harta elaborată de Marele Stat Major al Armatei Române între anii 1880—1883 figurează însă numai ca „siliște“ (imediat la nord de Făgărașu Nou)⁶⁸. Satul a fost distrus, foarte probabil, în virtutea evenimentelor tragice care au precedat războiul

⁵⁴ *Ibidem*, p. 41, 96.

⁵⁵ Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Hărți, D. XXVII.4.

⁵⁶ Arh. St. București, colecția Microfilme Austria, rola 3, c. 250.

⁵⁷ *Ibidem*, c. 278.

⁵⁸ Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Hărți, H. IV. 393.

⁵⁹ *Ibidem*, III, 461.

⁶⁰ Arh. St. București, fond Visteria Țării Românești, dosar 3201 A/1831, f. 577. Vezi și Constantin Velichi, Veselin Trajkov, *op. cit.*, p. 340—341 (cu unele greșeli de transcriere).

⁶¹ Arh. St. București, colecția Hărți, A. XVIII.71.

⁶² I. Ionescu de la Brad, *op. cit.*, harta.

⁶³ Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Hărți, H. V. 1659 (Atlasul Dimăncescu), f. 192.

⁶⁴ *Ibidem*, C. III. 40.

⁶⁵ Karl F. Peters, *Grundlinien zur Geographie und Geologie der Dobrudscha, I. Geographischer Theil*, Wien, 1867, p. 52.

⁶⁶ Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Hărți, II. 130.

⁶⁷ Arh. St. București, colecția Hărți, A. XXIV. 2.

⁶⁸ Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Hărți, C. XXXII. 1.

ruso-româno-turc din 1877—1878, cînd mai multe localități creștine din Dobrogea au căzut pradă bașibuzucilor și cerchezilor. Locuitorii săi (toți sau măcar o parte dintre ei) și-au găsit adăpost ceva mai la nord, la Meidanchioi (azi Valea Teilor, județul Tulcea), unde, așa cum se știa pe la sfîrșitul secolului trecut, „familiile românești Tuslăreștii, Butuceștii, Sendreștii și Mutileștii“ erau de fel din satul *Simcilieni*, de unde fugiseră „de persecuția turcilor“⁶⁹. Locuitorii unor așezări vecine au păstrat pînă tirziu amintirea satului Cemeșiler⁷⁰. Se știa chiar că pe locul fostei sale vetre se mai găsea o troiță veche pe care scria: „aci a fost altarul bisericii creștine în orașelul Cimciler“⁷¹.

DEPREN. Cuvîntul turcesc *depren*, de la care derivă acest toponim, înseamnă „cutremur de pămînt“. Denumirea localității a fost dată probabil de la vreun seism; în orice caz, toponimia turcă abundă de nume curioase. Primele știri despre acest sat ne-au rămas de la austrieicii Lauterer și Mihanovici care, la 1783, au făcut cercetări amănunțite pe Dunăre. Potrivit descrierii lor, se afla chiar pe malul Dunării, ceva mai sus de Rasova (*Rasovat*) și era situat pe un rîu numit tot Depren, pe care se aflau citeva mori. Pe podul care străbătea acest rîu trecea drumul dintre Silistra și Rasova⁷². Lauterer face, în plus, următoarele observații: „La Depren se află pe fluviu 5 mori plutitoare și alte numeroase mori se află pe uscat, de la care își trage numele și localitatea“. Explicația nu este însă corectă, deoarece în turcește la moară se spune „dermen“ (derivat de la „değirmen“). Tot el mai spune că Dunărea era acolo foarte periculoasă „din cauza stîncilor ce se găsesc în fața Deprenului, pe malul drept“⁷³. Ultima informație despre această așezare ne-a rămas de la C. B. Eliot, călătorul englez amintit, care, pe la 1835—1836, trecînd pe Dunăre, amintește satul *Tepren*, după care urmau pe malul dobrogean al fluviului, Carahasan, Rasova, Cochirleni⁷⁴. N-ar fi exclus ca localitatea Depren să fi urmat soarta satului vecin Carahasan, dispărînd în aceleași condiții, necunoscute deocamdată.

HĂSĂNEȘTI. Denumirea este românească, derivată însă de la toponimul turcesc *Hasanbey* (*Hasan Bey*), format de la un nume de persoană, caz care nu este deloc singular în Dobrogea (compară cu Aidînbei, Alibei, Ezibei, Mihalbei, Musubei). Se afla chiar pe malul Dunării, în imediata apropiere a satului Topalu, așadar, într-o zonă din totdeauna curat românească. Mai tirziu, locuitorii acestui sat îi mai spuneau și *Alsănești* sau *Halsănești*⁷⁵, pe lîngă pronunția curentă *Asănești*⁷⁶. Presupunerea, lansată în deceniul al 3-lea al secolului nostru că așezarea Hăsănești ar fi luat ființă cu 200 de ani înainte⁷⁷ nu se bazează pe nici o știre precisă.

⁶⁹ Grigore Gr. Dănescu, *Dicționarul geografic, statistic și istoric al județului Tulcea*, București, 1896, p. 327.

⁷⁰ D. Șandru, *op. cit.*, p. 182, 192.

⁷¹ *Ibidem*, p. 192.

⁷² N. Docan, *Explorațiuni austriece pe Dunăre la sfîrșitul veacului al XVIII-lea*, în „Academia Română. Memoriile Secțiunii istorice“, seria II, tom. XXXVI (1913—1914), p. 670.

⁷³ *Ibidem*, p. 631.

⁷⁴ C. B. Eliot, *op. cit.*, vol. I, p. 186. Faptul că le spune sate „turcești“ nu se referă la populația lor, ci la apartenența regiunii respective la Imperiul otoman. Peste cîțiva ani, la 1839, călugărul rus Partenie, care a călătorit prin acele locuri, arată că tot malul dobrogean al Dunării era locuit de români. (*Din călătoriile ieromonahului rus Partenie prin Moldova în jumătatea întîi a veacului XIX*, trad. V. Puiu, Vălenii de Munte, 1910, p. 40).

⁷⁵ Victor Morfeș, *Monografia comunei Topalu*, p. 87.

⁷⁶ Idem, *Infiltrări românești...*, p. 130.

⁷⁷ Idem, *Monografia comunei Topalu*, p. 87.

Satul este totuși menționat încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Astfel, îl găsim în lucrarea cartografică austriacă „Plans der Moldau, Bessarabien und Walachey“ (1769—1774) : *Gasinesti*⁷⁸, într-o altă hartă austriacă din 1773 : *Gozanestij*⁷⁹, ca și în harta lui Schmidt (1774) : *Choseneti*⁸⁰. Este amintit apoi. la 1783, de austriecii Lauterer (*Hasambej*)⁸¹ și Mihanovici (*Hasambeg*), acesta adăugînd că era un sat „închis de la deal într-un mal îngust, mlăștinos“⁸². Curînd după aceea, la 1786, este pomenit, sub forma *Hasson-Bei*, în jurnalul călătoriei pe Dunăre al germanului Jenne⁸³. Apare de asemenea într-o hartă a sud-estului Țării Românești și a unei părți a Dobrogei, datînd probabil din primele decenii ale secolului al XIX-lea : *Hasan*⁸⁴ și în harta lui Guillaume de Vandoncourt („Carte générale de la Turquie d'Europe“ — 1828) : *Kosinest*⁸⁵. În marea hartă statistică rusă imprimată în 1835 este trecut sub forma *Asanești*, fiind plasat chiar pe malul Dunării, puțin mai sus de Topalu, în dreptul insulei Balaban. Nu i se indică însă numărul caselor⁸⁶, ceea ce arată limpede că această localitate fusese distrusă în timpul războiului ruso-turc din 1828—1829.

La 1850, în lista satelor dobrogene care nu mai existau, înlocmită de Ion Ionescu de la Brad, figurează și *Hassanesti*⁸⁷. Această așezare nu a mai fost refăcută niciodată, deși într-o hartă nepusă în concordanță cu realitatea, ca cea a lui D. Papazoglu, apare încă⁸⁸. Denumirea satului s-a păstrat însă⁸⁹ și chiar urmele lui s-au menținut multă vreme. Victor Morfei, autorul unei monografii a comunei Topalu, consemna, prin 1923, următoarele : „Bătrînul Marin Gidei îmi spunea că-și amintește că mama bătrînei Marina Vulpe obișnuia să se ducă la Hăsănești, unde plîngea la mormîntul mamei sale“⁹⁰. Este totodată un indiciu că, după distrugerea acestui sat, locuitorii lui, ca și cei din ostrovul Balaban, s-au mutat în așezarea vecină Topalu.

LOZOVA. Este un toponim româno-slav foarte vechi, întilnit și la stînga Dunării : un sat, o baltă, un pîriu și o vale din sudul Moldovei (fostul județ Covurlui) au acest nume⁹¹. Satul dobrogean omonim se afla cam în același drept, în părțile de nord ale provinciei. Este menționat la 1830, cu prilejul refugierii mai multor locuitori ai Dobrogei la stînga Dunării. Printre aceștia figurează și Vasile Mocanu și Simion Cîrciumaru, de fel din Lozova, care mergeau la Brăila⁹². Este aproape sigur că și acest sat a fost distrus în timpul războiului ruso-turc din 1828—1829, deoarece marea hartă statistică rusă nici nu-l înregistrează măcar.

⁷⁸ Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Hărți D. XXVII. 4.

⁷⁹ Arh. St. București, colecția Microfilme Austria, rola 3, c. 250.

⁸⁰ Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Hărți, D. VII. 12.

⁸¹ N. Docan, *op. cit.*, p. 652.

⁸² *Ibidem*, p. 671—672.

⁸³ Constantin I. Karadja, *Un călător pe Dunăre în anul 1786*, în „Revista istorică“, X (1924), nr. 1—3, p. 45.

⁸⁴ Arh. St. București, colecția Hărți, A. XX. 8.

⁸⁵ *Ibidem*, A. VI. 2.

⁸⁶ Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Hărți, D. XIX. 1.

⁸⁷ I. Ionescu de la Brad, *op. cit.*, p. 76.

⁸⁸ Arh. St. București, colecția Hărți, D. XIV, j.

⁸⁹ Un ostrov dunărean, Gisca Mică, era numit și Hasan Bei ; același nume îl purta și canalul care-l despărțea de ostrovul Gisca Mare. (Arh. St. Buc., fond Ministerul de Război, Departamentul ostășesc, dosarele 186/1857, f. 264, 115/1861, f. 7; *Marele dicționar geografic...*, vol. III, București, 1900, p. 691). Acest ostrov se găsea însă mult mai în josul Dunării, neavînd deci vreo legătură cu denumirea turcească a satului Hăsănești.

⁹⁰ Victor Morfei, *Monografia comunei Topalu*, p. 88.

⁹¹ *Marele dicționar geografic...*, vol. IV, București, 1901, p. 189.

⁹² Arh. St. București, fond Visteria Țării Românești, dosar 162 B/1830, f. 823—824. Vezi și Constantin Velichi, Veselin Trajkov, *op. cit.*, p. 224.

Amintirea acestei așezări s-a păstrat însă. La 1872, Mănăstirea Cocoșu cumpără, cu suma de 2000 de piaștri, o moară la punctul numit „Lozon“, lângă satul Meidanochioi⁹³. Peste mai bine de două decenii moara exista încă la „Lozova“, aflându-se tot în stăpînirea acelei mănăstiri⁹⁴. Este un indiciu sigur pentru a stabili locul unde a fost vatra localității Lozova. De altfel, în aceeași zonă se găsea și un pîriu numit Lozova, afluent al râului Taița⁹⁵, pe care, foarte probabil, fusese așezat satul avînd aceeași denumire.

MÎNJINA. Denumirea se întîlnește și la stînga Dunării; este bine cunoscut satul cu acest nume din ținutul Covurlui, unde a fost moșia lui Costache Negri. O așezare omonimă există însă și în județul Dimbovița, în imediata apropiere a satului Manga. Mînjina este, credem, un diminutiv al numelui Manga; așa se explică de ce toponimul dobrogeean apare și cu variantele *Mangina* și *Manjina*. Satul numit astfel se afla în vecinătatea localității Cerna (județul Tulcea), de o parte și de alta a unui pîriu purtînd aceeași denumire⁹⁶.

La 1850, Ion Ionescu de la Brad menționează, printre așezările dispărute din Dobrogea, și „Mangina“⁹⁷. Într-o scrisoare către Ion Ghica din 2 iulie același an, el arată că găsise, lângă dealul Prihobcea, „una din cele mai frumoase văi de Șvițera, unde sunt trei ciușmele vechi, apă de izvor limpede și bună ca de munte și în ea un lucru la care nu mă așteptam, siliștea numită Mînjina“. Aceasta îi amintise de prietenul comun, Costache Negri, și, făcînd aluzie la proiectele revoluționarilor români în emigrație legate de Dobrogea, unde unii voiau să-și creeze ferme⁹⁸, își exprima dorința „ca aceste siliști locuite de români să vie tot românii să le ieie și Mînjina tot a lui Negri, a bunului Negri să fie, ca așa și dincolo și dincoace de Dunăre, Mînjina să înflorească“⁹⁹. Aceste proiecte nu s-au realizat însă¹⁰⁰, iar fosta așezare dobrogeană Mînjina nu s-a mai refăcut niciodată. Prin deceniul al 4-lea al secolului nostru urmele acestui sat erau încă vizibile, suprapuse fiind pe numeroase vestigii din epoca stăpînirii romane¹⁰¹.

VALEA LUPULUI. Este un toponim curat românesc (ambele cuvinte componente fiind de origine latină), avînd o arie largă de răspîndire. În Dobrogea, un sat cu acest nume figurează, la sud-est de Măcin, într-o hartă austriacă din 1773: „Vale Lupa“¹⁰². Este pomenit din nou abia la 1850 cînd un român dobrogean, Costache sin Vasili Dombroveanu, fugit la Brăila, declară că era de fel din „satu(l) Valea Lupului, ținutul Măcinului“¹⁰³. A fost distrus credem, ca și alte localități din Dobrogea, în timpul războiului Crimeii. În harta Marelui Stat Major al Armatei Române, amintită mai sus, ridicată între 1880—1883, nu

⁹³ Ioan Dragomir, *Cîteva documente turcești necunoscute privitoare la Mănăstirea Cocoș*, în „Biserica Ortodoxă Română“, LXXXIII (1964), nr. 11—12, p. 1118.

⁹⁴ Grigore Gr. Dănescu, *op. cit.*, p. 159.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 297.

⁹⁶ G. Coatu-Cerna, *Manjina*, în „Analele Dobrogei“, XIII—XIV (1932—1933), p. 76.

⁹⁷ I. Ionescu de la Brad, *op. cit.*, p. 76. Vezi și Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 61, în notă, unde se consideră că *Mangina* „poate fi o transcriere greșită sau pentru Marginea sau pentru Mînjina“. Prima ipoteză trebuie însă exclusă.

⁹⁸ T. Mateescu, *Projets roumains d'exploitation agricole en Dobroudja au milieu du XIXe siècle*, în „Revue roumaine d'histoire“, XI (1972), nr. 4, p. 660.

⁹⁹ Victor Slăvescu, *op. cit.*, p. 125.

¹⁰⁰ T. Mateescu, *Projets roumains...*, p. 662—663.

¹⁰¹ G. Coatu-Cerna, *op. cit.*, p. 76—77.

¹⁰² Arh. St. București, colecția Microfilme Austria, rola 3, c. 250.

¹⁰³ Tudor Mateescu, *Documente privind istoria Dobrogei...*, p. 157.

apare nici un sat cu acest nume, dar în zona situată la sud-est de Măcin este însemnată o vale denumită „Valea Lupului”¹⁰⁴. Toponimul, singura amintire, se pare, a fostului sat s-a păstrat și după aceea, desemnând o mică vale din apropierea localității Țiganca¹⁰⁵ (azi Nifon, județul Tulcea).

Date privind ecoul Memorandumului în opinia publică din România

TRAIAN RUS

În șirul luptelor duse de poporul român pentru unitate și independență, dreptate și libertate socială și națională, un moment de seamă l-a constituit mișcarea memorandistă din anii 1892—1894. Prin conținutul său, Memorandumul — care „n-a fost opera personală a unor oameni, ci a fost hotărârea fermă a tuturor românilor”¹ — a reprezentat o sinteză istorică, politică, juridică a situației românilor transilvăneni. În acest document, cu caracter politic precumpănit, înaintat în 1892 Curții de la Viena, se cereau pentru românii din Transilvania, care reprezentau trei sferturi din populația acesteia, drepturi echivalente cu importanța lor în viața social-politică a țării.

Refuzul împăratului Francisc Iosif I de a primi memoriul și pe delegați, manifestațiile șovine puse la cale de oficialități împotriva memorandiștilor, arestarea fruntașilor politici transilvăneni, procesul intentat acestora² au provocat

¹⁰⁴ Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Hărți, C. XXXII. 1. Vezi și Const. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 62.

¹⁰⁵ Grigore Gr. Dănescu, *op. cit.*, p. 306.

¹ Arh. St. București, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 228¹ 1939, f. 9.

² „În anul 1892, când apăsarea politică, socială și economică a românilor ardeleni, prin suirea la cîrma țării a teroristului renumit Banffy Desző a trecut toate marginile — se arată într-un document semnat de un număr de 15 memorandiști — poporul român a hotărît ca toate prigonirile, relele și nedreptățile ce bîntuie acest popor să fie cuprinse într-un document numit „Memorand” și acesta prezentat împăratului din Viena ca semn de protest al neamului românesc. Pelerinajul memorandist a durat din 29 mai pînă la 10 iunie. Deputația a avut 300 de membri, delegați ai județelor. Din fiecare județ erau aleși 5—6 delegați. La 29 mai delegațiile s-au întrunit în primăria veche — Altes Rathaus — a Vienei într-o manifestațiune impunătoare. Primirea românilor a fost admisă la început. În scurt timp a sosit la Viena contele Szapary, ministru de interne. Tot atunci baronul Banffy — în calitate de președinte al camerei maghiare — a mers personal la împărat și l-a amenințat cu detronarea și deslîpirea Ungariei de către Austria, dacă dă ascultare valahilor. Bătrînul împărat a prins frică și a dispărut din oraș” (Ibidem, f. 5).

Într-un alt document se face următoarea subliniere : „Întorși înapoi memorandiștii, drumul lor a fost presărat de ruini și grozăvii. Ardealul a fost prefăcut într-un vast cîmp de inchișiție, teroare, măceluri, temniți, omoruri și martirizări. Împotriva lor s-au deslănțuit prigoane înfiorătoare. În urma memorandumului, unii au fost umiliți și torturați, alții au fost insultați și loviți. Li s-au distrus casele, li s-au confiscat întregul lor avut, au fost sărăciți pînă la extrem. Au auzvîrlit în ei cu pietre. Au fost batjocoriți, au fost țîriți și în fața tribunalelor maghiare și condamnați pe capete. Au fost purtați în lanțuri” (Ibidem, f. 9).

pe întreg cuprinsul țării noastre o mișcare de protest de o amploare și intensitate deosebite.

Mișcarea memorandistă, „simbolul unei colectivități românești“, se încadra organic în lupta de eliberare națională a românilor din toate provinciile subjugate, în amplele acțiuni de realizare a unui stat național unitar. „Neamul românesc din Ardeal fusese constrâns secole întregi la o viață de stat vitregă și exclusivă numai în folosul dinastiei habsburgilor și a magnaților unguri. În acele vremuri și împrejurări, ce nu sînt lipsite de interes, noi memorandiștii ne-am avîntat în vîltoarea luptelor pentru desrobirea și întregirea neamului... Pentru țara noastră — una și eternă — am luptat, am suferit întemnițări și pauperizări... Triumful neamului românesc l-am plătit cu chinurile robiei și cei mai mulți dintre noi ale morții“³.

La rîndul lor, românii din provinciile subjugate au apreciat la adevărata lui valoare sprijinul primit din partea opiniei publice românești din statul independent în lupta dusă pentru eliberare națională și unitate politică. Semnificativ, în acest sens, este răspunsul dat de Vasile Lucaci unui ziarist cu ocazia vizitei făcute la București, la începutul lunii iunie 1892. La întrebarea privind impresia pe care i-au făcut-o marile manifestații din România, de solidaritate cu cauza românilor transilvăneni, secretarul Partidului Național Român a răspuns: „Mișcarea națională din țară a pătruns pînă prin cele mai ascunse colibe țărănești și pot să spun că nu este țaran român care să nu aibă cunoștință de cele ce s-au petrecut aici... Populația română, în special cea rurală, de la noi, a primit adîncă convingere, în urma mișcării naționale din țară, că identitatea sentimentelor și solidaritatea aspirațiilor se manifestă ca o forță îmbucurătoare la toți românii“⁴.

Solidaritatea opiniei publice din România independentă cu lupta dreaptă a românilor transilvăneni pentru drepturi politice și culturale s-a manifestat sub diferite forme: articole de protest în presa vremii, mitinguri și demonstrații de stradă, telegrame și scrisori de îmbărbătare trimise memorandiștilor, organizarea de colecte publice, intervenții la autorități etc. De pildă, întrunirea din 8 iunie 1892, din București, unde cei prezenți, „indignați de jосnicia și barbaria“ politicii autortăților dualiste, și-au manifestat solidaritatea cu memorandiștii, hotărîrea lor fermă de a sprijini, prin toate mijloacele, pe „frații lor pe care soarta îi ține încătușați“⁵.

În zilele de 11 și 12 iunie 1892 astfel de manifestații s-au organizat și în alte orașe din România. La Iași, din inițiativa studenților, s-a desfășurat la 11 iunie un impresionant miting în fața statuilor lui Ghica Vodă și Ștefan cel Mare la care au luat parte „o imensă mulțime de cetățeni“. Locuitorii Mehedințului, la întrunirea din ziua de 12 iunie, dezaprobau politica de asuprire națională la care erau supuși românii transilvăneni, manifestîndu-și deplinul lor sprijin față de cauza pentru care s-au ridicat la luptă memorandiștii. La rîndul lor, cetățenii din Slatina și-au manifestat încrederea în mișcarea memorandistă, în „cauza cea sfîntă și dreaptă“, fiind convinși că „Unirea și idealurile românismului tot vor învinge“⁶.

Manifestațiile de solidaritate cu memorandiștii au crescut în amploare în ziua de 14 iunie, cînd au avut loc mari mitinguri și demonstrații în toată țara, hotărîrea fermă a celor prezenți fiind „de-a duce la bun sfîrșit opera celor bătrîni, de a realiza unirea tuturor românilor“. La impresionanta demonstrație organizată în Capitală au fost prezenți, alături de miile de bucureșteni, și „români

³ Ibidem, f. 1, 4 și 22.

⁴ „Adevărul“ din 4 iulie 1892.

⁵ „Turda“ din 14/26 iunie 1892.

⁶ „Adevărul“ din 13 iunie 1892.

delegați din toate unghiurile țării libere“. Participanții, purtând tricoulul cernit, „căci în doliu erau inimile românilor“, au manifestat pentru gloria străbună și pentru „încrederea pe care tot acest neam trebuie să o arate în acea zi în viitorul său, care va să fie plin de glorie și măreție, manifestare puternică a trăinicieii lui de a vieții plin de demnitate și liber în viitor“. În sala „Orfeu“ unde a avut loc acest miting, vorbitorii, printre care Al. Orăscu, rectorul Universității, și Costa Foru, au subliniat dorința de pace ce caracterizează, din timpurile cele mai vechi, poporul român, dorința ca toate popoarele „liber să se dezvolte“, hotărârea tuturor de a „face unitatea întregului neam românesc“.

În numele „păcii și al progresului popoarelor“, al sentimentelor „legitime ce ne leagă de frații noștri de peste Carpați“, participanții au denunțat în moțiunea votată „actele și măsurile de deznaționalizare“ ale imperiului austro-ungar și au protestat „contra acestor odioase atentate“, care constituie „o violare flagrantă a dreptului naționalităților“.

După terminarea mitingului, s-a depus o coroană de flori îndoliată la statuia lui Mihai Viteazul, a „acestui brav domn de odinioară al tuturor românilor“, în prezența a mii de bucureșteni. „Un popor întreg după trei veacuri se adună în jurul acestuia care, în lupta cu ursita dușmană, a reușit să realizeze visul urmărit continuu de poporul român“, nota cu entuziasm un martor ocular al acestei grandioase manifestații de solidaritate cu lupta românilor din Transilvania⁷.

Intruniri asemănătoare au fost organizate și în orașele Tg. Neamț, Tulcea, Pitești, Galați, Orșova, Ploiești, Rm. Sărat, Iași, Rm. Vilcea, Focșani, Bacău, Botoșani, Călărași, Cimpulung, Constanța, Calafat și în alte localități, unde participanții au protestat „în numele celor mai sfinte drepturi, contra teroarei și vandalismului“ deslănțuite împotriva „fraților noștri care luptă pe căi legale și apără naționalitatea, familia și exercițiul celor mai sfinte drepturi“ și care „sînt stăpîni de drept“ în această veche provincie românească⁸.

În același timp, opinia publică românească a sprijinit și a fost de acord cu acțiunile întreprinse de Partidul Național Român în anul 1893. Avem în vedere, de pildă, hotărârile Conferinței Naționale de la Sibiu, din 23—24 iulie 1893, cînd a fost acceptată, în unanimitate, moțiunea de solidaritate fără rezerve cu conținutul Memorandumului. În preajma convocării conferinței, a fost adresată Dr. I. Rațiu o scrisoare semnată de circa 10 000 de cetățeni din Regatul român în care aceștia își manifestau deplinul lor acord cu toate acțiunile întreprinse de Partidul Național Român și de fruntașii politici ai românilor transilvăneni⁹. Măsurile represive luate împotriva unor delegați participanți la conferință au prilejuit un alt val de proteste însoțite de manifestații pentru unitate. Amintim întrunirea publică de la Ploiești, la care Barbu Șt. Delavrancea, referindu-se la suferințele celor peste trei milioane de români din Transilvania și Ungaria, sublinia că „nici cărturari, nici negustori, nici bătrîni, nici tineri, nici copiii lor chiar, din regatul nostru, nu pot rămîne în liniște, în nepăsare“, deoarece „durerea lor este durerea noastră“¹⁰.

Mișcarea de sprijin și solidaritatea cu memorandiștii care au cuprins cetățeni de toate categoriile (studenți și elevi, muncitori și țărani, cadre didactice și funcționari, ingineri și ofițeri etc.), au cunoscut o deosebită intensitate în preajma și în timpul procesului intentat memorandiștilor. La întrunirea publică din 20 februarie 1894 ținută în sala „Dacia“ din capitală, condamîndu-se politica de asuprire națională, s-a reliefat rolul maselor în lupta pentru cucerirea și menți-

⁷ „14 iulie 1892“ (număr unic); „Adevărul“ din 16 iunie 1892.

⁸ „Adevărul“ din 16 iunie 1892.

⁹ „Calendarul pentru toți românii pe anul 1895“, p. 33.

¹⁰ B. Delavrancea, *Rolul și drepturile românilor transilvăneni. Chestiunea națională*, București, 1894, p. 6.

nera libertății. „Dumneavoastră sînteți istoria, principiul, fundamentul ei“, sublinia un orator. La rîndul său, Barbu Șt. Delavrancea, printre altele, a spus : „Un singur cuvînt a făcut minunea de a ridica, din mormînt, un popor întreg, și acel cuvînt fermecător, acel cuvînt care a cuprins imaginația și inimile tuturor, care a ridicat frumos și mare pe poporul român, este cuvîntul sfînt de libertate. În acest cuvînt este istoria renașterii noastre“¹¹.

În ziua de 19 aprilie 1894, bucureștenii și-au ridicat glasul din nou în apărarea fraților lor de peste munți într-o adunare de protest unde „și-au dat pe față hotărîrea lor nedîntită de a lupta cu inima pînă la definitivă dezlegare a războiului de rasă purtat... contra românilor“. În aceeași zi au fost organizate în 23 de orașe peste 40 de mitinguri la care au luat cuvîntul 136 de oratori, oameni de știință și cultură, oameni politici, țărani și meseriași etc.¹².

Din toate colțurile țării s-au trimis telegrame regelui, primului ministru și lui Ion Rațiu, precum și „martirilor ce luptă pentru libertatea lor, pentru naționalitatea noastră“¹³. În telegrama cetățenilor din Hirșova adresată regelui Carol I se arată : „Cînd limba, credința și originea fraților noștri de peste munți sînt prigonite, poporul român liber... nu poate sub nici un motiv să stea nepăsător“. Cetățenii din Rîmnicu Sărat, „în numele umanității și interesului păcii și pentru triumful dreptății“, au cerut regelui să intervină „în favoarea fraților noștri de peste munți amenințați în existența lor națională“¹⁴. La rîndul lor, cetățenii din Constanța adunați într-o impresionantă adunare populară au adresat suveranului român o emoționantă telegramă în care printre altele se arată : „Faptele ce se petrec peste Carpați au zguduit adînc simțurile tuturor românilor pînă în unghiurile cele mai departe. Înjungherile ce continuu se fac în corpul națiunii noastre prin întemnițarea, pînă acum pe alese, iar acum a tuturor frunțașilor frați ai noștri de dincolo... renalță în gradul cel mai suprem toate inimile românești. Pustiirile ce se pot face acolo și împrejurime, flăcările aprinse cu atîta nesocotință sînt incomensurabile și ne umplu de jale și groază pentru viitorul patriei noastre“.

Cetățenii capitalei și delegații din toată țara, întruniți în mitinguri în sala „Eforie“, în ziua de 4 aprilie 1894, „în fața procesului fără seamă, intentat de politica de maghiarizare“, adînc „indignați de prigonirea răzvănoătoare la care sînt expuși frații noștri“, în numele legăturilor de sînge „care sînt mai presus de orice hotare politice“, în „numele întregului neam românesc“ au protestat împotriva „atentatului comis împotriva naționalității române din Ungaria și Transilvania“. Exprimîndu-și simpatia și admirația față de mișcarea memorandistă, participanții le-au urat din tot sufletul românilor de peste munți „izbîndă cauzei lor care este cauza lumii“¹⁵.

Muncitorii din Ploiești în moțiunea votată cu ocazia unei întruniri au protestat „contra asupririi românilor din Transilvania și Ungaria de către clasele exploatare“¹⁶.

Procesul memorandiștilor prilejuiește apariția la București a ziarului „Golgota“, o condamnare a nedreptăților la care erau supuși românii din Transilvania, o apoteoză a memorandiștilor, socotiți martiri ai neamului, o exaltare a libertății și dreptății care va încununa această luptă grea¹⁷. În ziarele „Golgota“ și „Viața“

¹¹ Idem, *Intrunirea naționalilor-liberali. Regimul personal*, București, 1894, p. 12—13.

¹² „Golgota“ din 24 aprilie 1894 (număr unic).

¹³ „Tribuna“ din 5/17 mai 1894.

¹⁴ Arh. St. București, fond Casa Regală, dosar 2/1894, f. 4—5, 11—12 și 34.

¹⁵ Ibidem, f. 13.

¹⁶ „Dreptatea“ din 25 aprilie/9 mai 1894.

¹⁷ *Desăvîrșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*, București, 1968, p. 65.

Devegichioi, „satul cămilarului“ etc. Era situat în imediata apropiere a actualului sat Făgărașu Nou, județul Tulcea⁵⁴.

Acest sat este menționat încă din secolul al XVIII-lea în izvoare cartografice: în harta austriacă manuscrisă intitulată „Plans der Moldau, Bassarabien und Walachey“ (1769—1774) — *Schimschiler*⁵⁵, ca și în altă hartă austriacă din 1773 — *Schemschiler*⁵⁶. După 1800 îl găsim într-o hartă rusă din 1817—1820 — *Cimjeleri*⁵⁷, în cea a lui Lapie („Carte générale de la Turquie d'Europe“ — 1821) — *Tchemtchilar*⁵⁸ și în marea hartă statistică rusă din 1835 amintită mai sus — *Cemșiler*, unde i se dă și numărul caselor — 40, cu indicativul de așezare creștină⁵⁹.

În mai 1832, mai multe familii „bulgărești“ refugiate cu doi ani mai înainte în Țara Românească făceau cerere să li se îngăduie întoarcerea „la urma lor“. Capii acestor familii (11 în total) aveau însă cu toții nume românești, iar localitățile unde meregeau erau situate în Dobrogea. Cinci dintre ei, și anume Daniil Răileanu, Daniil Bălăiță, Alecsentie Cojocar, Nicolae Platon și Grigore Ursache indicau satul *Simțireli*, iar altul, Vasile Bocaici, satul *Siluciler*⁶⁰. În cercetările noastre n-am întâlnit însă așezări dobrogene cu asemenea nume. Credem că, în ambele cazuri, este vorba de toponimul Cemșiler, redat defectuos de un dregător al Țării Românești nefamiliarizat cu limba turcă.

Satul apare apoi în mai multe izvoare cartografice: harta lui Hellert („Carte générale de la Valachie, de la Bulgarie et de la Roumilie“ — 1843 — *Tschimonelely*⁶¹), harta lui Ion Ionescu de la Brad anexată la lucrarea sa (1850) — *Chemchiler*⁶², harta lui F. von Stülpnagel („Karte der Moldau und Bessarabien“ — 1856) — *Tschimaneler*⁶³, harta geologului austriac Karl F. Peters („Geologische Übersichtskarte der nordlichen Dobrudscha“ — 1864 — *Tschemschiler*⁶⁴). Ultimul autor ne spune, în altă lucrare, că în satul Cemșiler, pe care l-a vizitat cu prilejul cercetărilor sale geologice, ca și în alte localități din apropiere, se găseau mocani „stabiliți și în parte foarte înstăriți“⁶⁵. Este știut faptul că mocanii statorniciți definitiv în Dobrogea înainte de 1877 se așezau numai în sate locuite de români, ceea ce constituie încă o dovadă pentru caracterul românesc al satului Cemșiler.

În ultimii ani ai stăpînirii otomane această localitate mai este menționată în harta lui Josef von Scheda (1869) — *Cemziler*⁶⁶ și în harta lui I. V. Massaloup („România și țerile vecine danubiene“ — 1875) — *Cemziler*⁶⁷. În harta elaborată de Marele Stat Major al Armatei Române între anii 1880—1883 figurează însă numai ca „siliște“ (imediat la nord de Făgărașu Nou)⁶⁸. Satul a fost distrus, foarte probabil, în vîrtejul evenimentelor tragice care au precedat războiul

⁵⁴ *Ibidem*, p. 41, 96.

⁵⁵ Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Hărți, D. XXVII.4.

⁵⁶ Arh. St. București, colecția Microfilme Austria, rola 3, c. 250.

⁵⁷ *Ibidem*, c. 278.

⁵⁸ Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Hărți, H. IV. 393.

⁵⁹ *Ibidem*, III, 461.

⁶⁰ Arh. St. București, fond Visteria Țării Românești, dosar 3201 A/1831, f. 577. Vezi și Constantin Velichi, Veselin Trajkov, *op. cit.*, p. 340—341 (cu unele greșeli de transcriere).

⁶¹ Arh. St. București, colecția Hărți, A. XVIII.71.

⁶² I. Ionescu de la Brad, *op. cit.*, harta.

⁶³ Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Hărți, H. V. 1659 (Atlasul Dimăncescu), f. 192.

⁶⁴ *Ibidem*, C. III, 40.

⁶⁵ Karl F. Peters, *Grundlinien zur Geographie und Geologie der Dobrudscha*, I. *Geographischer Theil*, Wien, 1867, p. 52.

⁶⁶ Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Hărți, II. 130.

⁶⁷ Arh. St. București, colecția Hărți, A. XXIV. 2.

⁶⁸ Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Hărți, C. XXXII. 1.

ruso-româno-turc din 1877—1878, cind mai multe localități creștine din Dobrogea au căzut pradă bașibuzucilor și cerchezilor. Locuitorii săi (toți sau măcar o parte dintre ei) și-au găsit adăpost ceva mai la nord, la Meidanchioi (azi Valea Teilor, județul Tulcea), unde, așa cum se știa pe la sfîrșitul secolului trecut, „familiile românești Tulsărăștii, Butuceștii, Sendreștii și Mutileștii“ erau de fel din satul *Simcilieni*, de unde fugiseră „de persecuția turcilor“⁶⁹. Locuitorii unor așezări vecine au păstrat pînă tîrziu amintirea satului Cemeșiler⁷⁰. Se știa chiar că pe locul fostei sale vetre se mai găsea o troiță veche pe care scria : „aci a fost altarul bisericii creștine în orașelul Cimciler“⁷¹.

DEPREN. Cuvîntul turcesc *depren*, de la care derivă acest toponim, înseamnă „cutremur de pămînt“. Denumirea localității a fost dată probabil de la vreun seism; în orice caz, toponimia turcă abundă de nume curioase. Primele știri despre acest sat ne-au rămas de la austriecii Lauterer și Mihanovici care, la 1783, au făcut cercetări amănunțite pe Dunăre. Potrivit descrierii lor, se afla chiar pe malul Dunării, ceva mai sus de Rasova (*Rasovat*) și era situat pe un rîu numit tot Depren, pe care se aflau cîteva mori. Pe podul care străbătea acest rîu trecea drumul dintre Silistra și Rasova⁷². Lauterer face, în plus, următoarele observații : „La Depren se află pe fluviu 5 mori plutitoare și alte numeroase mori se află pe uscat, de la care își trage numele și localitatea“. Explicația nu este însă corectă, deoarece în turcește la moară se spune „dermen“ (derivat de la „değirmen“). Tot el mai spune că Dunărea era acolo foarte periculoasă „din cauza stîncilor ce se găsesc în fața Deprenului, pe malul drept“⁷³. Ultima informație despre această așezare ne-a rămas de la C. B. Elliot, călătorul englez amintit, care, pe la 1835—1836, trecînd pe Dunăre, amintește satul *Tepren*, după care urmau pe malul dobrogean al fluviului, Carahasan, Rasova, Cochirleni⁷⁴. N-ar fi exclus ca localitatea Depren să fi urmat soarta satului vecin Carahasan, dispărînd în aceleași condiții, necunoscute deocamdată.

HĂSĂNEȘTI. Denumirea este românească, derivată însă de la toponimul turcesc Hasanbei (*Hasan Bey*), format de la un nume de persoană, caz care nu este deloc singular în Dobrogea (compară cu Aidînbei, Alibei, Ezibei, Mihalbei, Musubei). Se afla chiar pe malul Dunării, în imediata apropiere a satului Topalu, așadar, într-o zonă din totdeauna curat românească. Mai tîrziu, locuitorii acestui sat îi mai spuneau și *Alsănești* sau *Halsănești*⁷⁵, pe lîngă pronunția curentă *Asănești*⁷⁶. Presupunerea, lansată în deceniul al 3-lea al secolului nostru că așezarea Hăsănești ar fi luat ființă cu 200 de ani înainte⁷⁷ nu se bazează pe nici o știre precisă.

⁶⁹ Grigore Gr. Dănescu, *Dicționarul geografic, statistic și istoric al județului Tulcea*, București, 1896, p. 327.

⁷⁰ D. Șandru, *op. cit.*, p. 182, 192.

⁷¹ *Ibidem*, p. 192.

⁷² N. Docan, *Explorațiuni austriece pe Dunăre la sfîrșitul veacului al XVIII-lea*, în „Academia Română. Memoriile Secțiunii istorice“, seria II, tom. XXXVI (1913—1914), p. 670.

⁷³ *Ibidem*, p. 631.

⁷⁴ C. B. Eliot, *op. cit.*, vol. I, p. 186. Faptul că le spune sate „turcești“ nu se referă la populația lor, ci la apartenența regiunii respective la Imperiul otoman. Peste cîțiva ani, la 1839, călugărul rus Partenie, care a călătorit prin acele locuri, arată că tot malul dobrogean al Dunării era locuit de români. (*Din călătoriile ieromonahului rus Partenie prin Moldova în jumătatea întîii a veacului XIX*, trad. V. Puiu, Vălenii de Munte, 1910, p. 40).

⁷⁵ Victor Morfeș, *Monografia comunei Topalu*, p. 87.

⁷⁶ *Idem*, *Infiltrări românești...*, p. 130.

⁷⁷ *Idem*, *Monografia comunei Topalu*, p. 87.

Satul este totuși menționat încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Astfel, îl găsim în lucrarea cartografică austriacă „Plans der Moldau, Bessarabien und Walachey“ (1769—1774) : *Gasinesti*⁷⁸, într-o altă hartă austriacă din 1773 : *Gozanestij*⁷⁹, ca și în harta lui Schmidt (1774) : *Choseneti*⁸⁰. Este amintit apoi, la 1783, de austriecii Lauterer (*Hasambej*)⁸¹ și Mihanovici (*Hasambeg*), acesta adăugând că era un sat „închis de la deal într-un mal îngust, mlăștinos“⁸². Curînd după aceea, la 1786, este pomenit, sub forma *Hasson-Bei*, în jurnalul călătoriei pe Dunăre al germanului Jenne⁸³. Apare de asemenea într-o hartă a sud-estului Țării Românești și a unei părți a Dobrogei, datînd probabil din primele decenii ale secolului al XIX-lea : *Hasan*⁸⁴ și în harta lui Guillaume de Vandoncourt („Carte générale de la Turquie d'Europe“ — 1828) : *Kosinest*⁸⁵. În marea hartă statistică rusă imprimată în 1835 este trecut sub forma *Asanești*, fiind plasat chiar pe malul Dunării, puțin mai sus de Topalu, în dreptul insulei Balaban. Nu i se indică însă numărul caselor⁸⁶, ceea ce arată limpede că această localitate fusese distrusă în timpul războiului ruso-turc din 1828—1829.

La 1850, în lista satelor dobrogene care nu mai existau, întocmită de Ion Ionescu de la Brad, figurează și *Hassanesti*⁸⁷. Această așezare nu a mai fost refăcută niciodată, deși într-o hartă în concordanță cu realitatea, ca cea a lui D. Papazoglu, apare încă⁸⁸. Denumirea satului s-a păstrat însă⁸⁹ și chiar urmele lui s-au menținut multă vreme. Victor Morfei, autorul unei monografii a comunei Topalu, consemna, prin 1923, următoarele : „Bătrînul Marin Gidei îmi spunea că-și amintește că mama bătrînei Marina Vulpe obișnuia să se ducă la Hăsănești, unde plîngea la mormîntul mamei sale“⁹⁰. Este totodată un indiciu că, după distrugerea acestui sat, locuitorii lui, ca și cei din ostrovul Balaban, s-au mutat în așezarea vecină Topalu.

LOZOVA. Este un toponim româno-slav foarte vechi, întilnit și la stînga Dunării : un sat, o baltă, un pîriu și o vale din sudul Moldovei (fostul județ Covurlui) au acest nume⁹¹. Satul dobrogean omonim se afla cam în același drept, în părțile de nord ale provinciei. Este menționat la 1830, cu prilejul refugierii mai multor locuitori ai Dobrogei la stînga Dunării. Printre aceștia figurează și Vasile Mocanu și Simion Cîrciumaru, de fel din Lozova, care mergeau la Brăila⁹². Este aproape sigur că și acest sat a fost distrus în timpul războiului ruso-turc din 1828—1829, deoarece marea hartă statistică rusă nici nu-l înregistrează măcar.

⁷⁸ Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Hărți D. XXVII. 4.

⁷⁹ Arh. St. București, colecția Microfilme Austria, rola 3, c. 250.

⁸⁰ Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Hărți, D. VII. 12.

⁸¹ N. Docan, *op. cit.*, p. 652.

⁸² *Ibidem*, p. 671—672.

⁸³ Constantin I. Karadja, *Un călător pe Dunăre în anul 1786*, în „Revista istorică“, X (1924), nr. 1—3, p. 45.

⁸⁴ Arh. St. București, colecția Hărți, A. XX. 8.

⁸⁵ *Ibidem*, A. VI. 2.

⁸⁶ Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Hărți, D. XIX. 1.

⁸⁷ I. Ionescu de la Brad, *op. cit.*, p. 76.

⁸⁸ Arh. St. București, colecția Hărți, D. XIV, 1.

⁸⁹ Un ostrov dunărean, *Gișca Mică*, era numit și *Hasan Bei*; același nume îl purta și canalul care-l despărțea de ostrovul *Gișca Mare*. (Arh. St. Buc., fond Ministerul de Război, Departamentul ostășesc, dosarele 186/1857, f. 264, 115/1861, f. 7; *Marele dicționar geografic...*, vol. III, București, 1900, p. 691). Acest ostrov se găsea însă mult mai în josul Dunării, neavînd deci vreo legătură cu denumirea turcească a satului Hăsănești.

⁹⁰ Victor Morfei, *Monografia comunei Topalu*, p. 88.

⁹¹ *Marele dicționar geografic...*, vol. IV, București, 1901, p. 189.

⁹² Arh. St. București, fond Visteria Țării Românești, dosar 162 B/1830, f. 823—824. Vezi și Constantin Velichi, *Veselin Trajkov*, *op. cit.*, p. 224.

Amintirea acestei așezări s-a păstrat însă. La 1872, Mănăstirea Cocoșu cumpără, cu suma de 2000 de piaștri, o moară la punctul numit „Lozon“, lângă satul Meidanochioi⁹³. Peste mai bine de două decenii moara exista încă la „Lozova“, aflându-se tot în stăpînirea acelei mănăstiri⁹⁴. Este un indiciu sigur pentru a stabili locul unde a fost vatra localității Lozova. De altfel, în aceeași zonă se găsea și un pîriu numit Lozova, afluent al râului Taița⁹⁵, pe care, foarte probabil, fusese așezat satul avînd aceeași denumire.

MÎNJINA. Denumirea se întîlnește și la stînga Dunării; este bine cunoscut satul cu acest nume din ținutul Covurlui, unde a fost moșia lui Costache Negri. O așezare omonimă există însă și în județul Dîmbovița, în imediata apropiere a satului Manga. Minjina este, credem, un diminutiv al numelui Manga; așa se explică de ce toponimul dobrogean apare și cu variantele *Mangina* și *Manjina*. Satul numit astfel se afla în vecinătatea localității Cerna (județul Tulcea), de o parte și de alta a unui pîriu purtînd aceeași denumire⁹⁶.

La 1850, Ion Ionescu de la Brad menționează, printre așezările dispărute din Dobrogea, și „Mangina“⁹⁷. Într-o scrisoare către Ion Ghica din 2 iulie același an, el arăta că găsise, lângă dealul Prihobcea, „una din cele mai frumoase văi de Șvițera, unde sunt trei ciușmele vechi, apă de izvor limpede și bună ca de munte și în ea un lucru la care nu mă așteptam, siliștea numită Minjina“. Aceasta îi amintise de prietenul comun, Costache Negri, și, făcînd aluzie la proiectele revoluționarilor români în emigrație legate de Dobrogea, unde unii voiau să-și creeze ferme⁹⁸, își exprima dorința „ca aceste siliști locuite de români să vie tot românii să le ieie și Minjina tot a lui Negri, a bunului Negri să fie, ca așa și dincolo și dincoace de Dunăre, Minjina să înflorească“⁹⁹. Aceste proiecte nu s-au realizat însă¹⁰⁰, iar fosta așezare dobrogeană Minjina nu s-a mai refăcut niciodată. Prin deceniul al 4-lea al secolului nostru urmele acestui sat erau încă vizibile, suprapuse fiind pe numeroase vestigii din epoca stăpînirii romane¹⁰¹.

VALEA LUPULUI. Este un toponim curat românesc (ambele cuvinte componente fiind de origine latină), avînd o arie largă de răspîndire. În Dobrogea, un sat cu acest nume figurează, la sud-est de Măcin, într-o hartă austriacă din 1773: „Vale Lupa“¹⁰². Este pomenit din nou abia la 1850 cînd un român dobrogean, Costache sin Vasili Dombroveanu, fugit la Brăila, declară că era de fel din „satu(l) Valea Lupului, ținutul Măcinului“¹⁰³. A fost distrus credem, ca și alte localități din Dobrogea, în timpul războiului Crimeii. În harta Marelui Stat Major al Armatei Române, amintită mai sus, ridicată între 1880—1883, nu

⁹³ Ioan Dragomir, *Cîteva documente turcești necunoscute privitoare la Mănăstirea Cocoș*, în „Biserica Ortodoxă Română“, LXXXIII (1964), nr. 11—12, p. 1118.

⁹⁴ Grigore Gr. Dănescu, *op. cit.*, p. 159.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 297.

⁹⁶ G. Coatu-Cerna, *Manjina*, în „Analele Dobrogei“, XIII—XIV (1932—1933), p. 76.

⁹⁷ I. Ionescu de la Brad, *op. cit.*, p. 76. Vezi și Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 61, în notă, unde se consideră că *Mangina* „poate fi o transcriere greșită sau pentru Marginea sau pentru Minjina“. Prima ipoteză trebuie însă exclusă.

⁹⁸ T. Mateescu, *Projets roumains d'exploitation agricole en Dobroudja au milieu du XIXe siècle*, în „Revue roumaine d'histoire“, XI (1972), nr. 4, p. 660.

⁹⁹ Victor Slăvescu, *op. cit.*, p. 125.

¹⁰⁰ T. Mateescu, *Projets roumains...*, p. 662—663.

¹⁰¹ G. Coatu-Cerna, *op. cit.*, p. 76—77.

¹⁰² Arh. St. București, colecția Microfilme Austria, rola 3, c. 250.

¹⁰³ Tudor Mateescu, *Documente privind istoria Dobrogei...*, p. 157.

apare nici un sat cu acest nume, dar în zona situată la sud-est de Măcin este însemnată o vale denumită „Valea Lupului“¹⁰⁴. Toponimul, singura amintire, se pare, a fostului sat s-a păstrat și după aceea, desemnând o mică vale din apropierea localității Țiganca¹⁰⁵ (azi Nifon, județul Tulcea).

Date privind ecoul Memorandumului în opinia publică din România

TRAIAN RUS

În șirul luptelor duse de poporul român pentru unitate și independență, dreptate și libertate socială și națională, un moment de seamă l-a constituit mișcarea memorandistă din anii 1892—1894. Prin conținutul său, Memorandumul — care „n-a fost opera personală a unor oameni, ci a fost hotărârea fermă a tuturor românilor“¹ — a reprezentat o sinteză istorică, politică, juridică a situației românilor transilvăneni. În acest document, cu caracter politic precumpănit, înaintat în 1892 Curtii de la Viena, se cereau pentru românii din Transilvania, care reprezentau trei sferturi din populația acesteia, drepturi echivalente cu importanța lor în viața social-politică a țării.

Refuzul împăratului Francisc Iosif I de a primi memoriul și pe delegați, manifestațiile șovine puse la cale de oficialități împotriva memorandiștilor, arestarea frunțașilor politici transilvăneni, procesul intentat acestora² au provocat

¹⁰⁴ Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Hărți, C. XXXII. 1. Vezi și Const. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 62.

¹⁰⁵ Grigore Gr. Dănescu, *op. cit.*, p. 306.

¹ Arh. St. București, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 228/1939, f. 9.

² „În anul 1892, când apăsarea politică, socială și economică a românilor ardeleni, prin suirea la cîrma țării a teroristului renumit Banffy Deszô a trecut toate marginile — se arată într-un document semnat de un număr de 15 memorandiști — poporul român a hotărît ca toate prigonirile, relele și nedreptățile ce bîntuie acest popor să fie cuprinse într-un document numit „Memorand“ și acesta prezentat împăratului din Viena ca semn de protest al neamului românesc. Pelerinajul memorandist a durat din 29 mai pînă la 10 iunie. Deputația a avut 300 de membri, delegați ai județelor. Din fiecare județ erau aleși 5—6 delegați. La 29 mai delegațiile s-au întrunit în primăria veche — Altes Rathaus — a Vienei într-o manifestațiune impunătoare. Primirea românilor a fost admisă la început. În scurt timp a sosit la Viena contele Szapary, ministru de interne. Tot atunci baronul Banffy — în calitate de președinte al camerei maghiare — a mers personal la împărat și l-a amenințat cu detronarea și deslipirea Ungariei de către Austria, dacă dă ascultare valahilor. Bătrînul împărat a prins frică și a dispărut din oraș“ (Ibidem, f. 5).

Intr-un alt document se face următoarea subliniere : „Întorși înapoi memorandiștii, drumul lor a fost presărat de ruini și grozăvii. Ardealul a fost prefăcut într-un vast cîmp de închiziție, teroare, măceluri, temniți, omoruri și martirizări. Împotriva lor s-au deslănțuit prigoane înfiorătoare. În urma memorandumului, unii au fost umiliți și torturați, alții au fost insultați și loviți. Li s-au distrus casele, li s-au confiscat întregul lor avut, au fost sărăciți pînă la extrem. Au auzit în ei cu pietre. Au fost batjocoriți, au fost țîriți și în fața tribunalelor maghiare și condamnați pe capete. Au fost purtați în lanțuri“ (Ibidem, f. 9).

pe întreg cuprinsul țării noastre o mișcare de protest de o amploare și intensitate deosebite.

Mișcarea memorandistă, „simbolul unei colectivități românești“, se încadra organic în lupta de eliberare națională a românilor din toate provinciile subjugate, în amplele acțiuni de realizare a unui stat național unitar. „Neamul românesc din Ardeal fusese constrâns secole întregi la o viață de stat vitregă și exclusivă numai în folosul dinastiei habsburgilor și a magnaților unguri. În acele vremuri și împrejurări, ce nu sînt lipsite de interes, noi memorandiștii ne-am avîntat în vîltoarea luptelor pentru desrobirea și întregirea neamului... Pentru țara noastră — una și eternă — am luptat, am suferit întemnițări și pauperizări... Triumful neamului românesc l-am plătit cu chinurile robiei și cei mai mulți dintre noi ale morții“³.

La rîndul lor, românii din provinciile subjugate au apreciat la adevărata lui valoare sprijinul primit din partea opiniei publice românești din statul independent în lupta dusă pentru eliberare națională și unitate politică. Semnificativ, în acest sens, este răspunsul dat de Vasile Lucai unui ziarist cu ocazia vizitei făcute la București, la începutul lunii iunie 1892. La întrebarea privind impresia pe care i-au făcut-o marile manifestații din România, de solidaritate cu cauza românilor transilvăneni, secretarul Partidului Național Român a răspuns: „Mișcarea națională din țară a pătruns pînă prin cele mai ascunse colibe țărănești și pot să spun că nu este țaran român care să nu aibă cunoștință de cele ce s-au petrecut aici... Populația română, în special cea rurală, de la noi, a primit adîncă convingere, în urma mișcării naționale din țară, că identitatea sentimentelor și solidaritatea aspirațiilor se manifestă ca o forță îmbucurătoare la toți românii“⁴.

Solidaritatea opiniei publice din România independentă cu lupta dreaptă a românilor transilvăneni pentru drepturi politice și culturale s-a manifestat sub diferite forme: articole de protest în presa vremii, mitinguri și demonstrații de stradă, telegrame și scrisori de îmbărbătare trimise memorandiștilor, organizarea de colecte publice, intervenții la autorități etc. De pildă, întrunirea din 8 iunie 1892, din București, unde cei prezenți, „indignați de jосnicia și barbaria“ politicii autortăților dualiste, și-au manifestat solidaritatea cu memorandiștii, hotărîrea lor fermă de a sprijini, prin toate mijloacele, pe „frații lor pe care soarta îi ține încătușați“⁵.

În zilele de 11 și 12 iunie 1892 astfel de manifestații s-au organizat și în alte orașe din România. La Iași, din inițiativa studenților, s-a desfășurat la 11 iunie un impresionant miting în fața statuilor lui Ghica Vodă și Ștefan cel Mare la care au luat parte „o imensă mulțime de cetățeni“. Locuitorii Mehedințului, la întrunirea din ziua de 12 iunie, dezaprobau politica de asuprire națională la care erau supuși românii transilvăneni, manifestîndu-și deplinul lor sprijin față de cauza pentru care s-au ridicat la luptă memorandiștii. La rîndul lor, cetățenii din Slatina și-au manifestat încrederea în mișcarea memorandistă, în „cauza cea sfîntă și dreaptă“, fiind convinși că „Unirea și idealurile românismului tot vor învinge“⁶.

Manifestațiile de solidaritate cu memorandiștii au crescut în amploare în ziua de 14 iunie, cînd au avut loc mari mitinguri și demonstrații în toată țara, hotărîrea fermă a celor prezenți fiind „de-a duce la bun sfîrșit opera celor bătrîni, de a realiza unirea tuturor românilor“. La impresionanta demonstrație organizată în Capitală au fost prezenți, alături de miile de bucureșteni, și „români

³ Ibidem, f. 1, 4 și 22.

⁴ „Adevărul“ din 4 iulie 1892.

⁵ „Turda“ din 14/26 iunie 1892.

⁶ „Adevărul“ din 13 iunie 1892.

delegați din toate unghiurile țării libere“. Participanții, purtând tricoulul cernit, „căci în doliu erau inimile românilor“, au manifestat pentru gloria străbună și pentru „încrederea pe care tot acest neam trebuie să o arate în acea zi în viitorul său, care va să fie plin de glorie și măreție, manifestare puternică a trăinicieii lui de a vieții plin de demnitate și liber în viitor“. În sala „Orfeu“ unde a avut loc acest miting, vorbitorii, printre care Al. Orăscu, rectorul Universității, și Costa Foru, au subliniat dorința de pace ce caracterizează, din timpurile cele mai vechi, poporul român, dorința ca toate popoarele „liber să se dezvolte“, hotărîrea tuturor de a „face unitatea întregului neam românesc“.

În numele „păcii și al progresului popoarelor“, al sentimentelor „legitime ce ne leagă de frații noștri de peste Carpați“, participanții au denunțat în moțiunea votată „actele și măsurile de deznaționalizare“ ale imperiului austro-ungar și au protestat „contra acestor odioase atentate“, care constituie „o violare flagrantă a dreptului naționalităților“.

După terminarea mitingului, s-a depus o coroană de flori îndoliată la statuia lui Mihai Viteazul, a „acestui brav domn de odinioară al tuturor românilor“, în prezența a mii de bucureșteni. „Un popor întreg după trei veacuri se adună în jurul acestuia care, în lupta cu ursita dușmană, a reușit să realizeze visul urmărit continuu de poporul român“, nota cu entuziasm un martor ocular al acestei grandioase manifestații de solidaritate cu lupta românilor din Transilvania⁷.

Intruniri asemănătoare au fost organizate și în orașele Tg. Neamț, Tulcea, Pitești, Galați, Orșova, Ploiești, Rm. Sărat, Iași, Rm. Vilcea, Focșani, Bacău, Botoșani, Călărași, Cîmpulung, Constanța, Calafat și în alte localități, unde participanții au protestat „în numele celor mai sfinte drepturi, contra teroarei și vandalismului“ deslănțuite împotriva „fraților noștri care luptă pe căi legale și apără naționalitatea, familia și exercițiul celor mai sfinte drepturi“ și care „sînt stăpîni de drept“ în această veche provincie românească⁸.

În același timp, opinia publică românească a sprijinit și a fost de acord cu acțiunile întreprinse de Partidul Național Român în anul 1893. Avem în vedere, de pildă, hotărîrile Conferinței Naționale de la Sibiu, din 23—24 iulie 1893, cînd a fost acceptată, în unanimitate, moțiunea de solidaritate fără rezerve cu conținutul Memorandumului. În preajma convocării conferinței, a fost adresată Dr. I. Rațiu o scrisoare semnată de circa 10 000 de cetățeni din Regatul român în care aceștia își manifestau deplinul lor acord cu toate acțiunile întreprinse de Partidul Național Român și de fruntașii politici ai românilor transilvăneni⁹. Măsurile represive luate împotriva unor delegați participanți la conferință au prilejuit un alt val de proteste însoțite de manifestații pentru unitate. Amintim întrunirea publică de la Ploiești, la care Barbu Șt. Delavrancea, referindu-se la suferințele celor peste trei milioane de români din Transilvania și Ungaria, sublinia că „nici cărturari, nici negustori, nici bătrîni, nici tineri, nici copii lor chiar, din regatul nostru, nu pot rămîne în liniște, în nepăsare“, deoarece „durerea lor este durerea noastră“¹⁰.

Mișcarea de sprijin și solidaritatea cu memorandiștii care au cuprins cetățeni de toate categoriile (studenți și elevi, muncitori și țărani, cadre didactice și funcționari, ingineri și ofițeri etc.), au cunoscut o deosebită intensitate în preajma și în timpul procesului intentat memorandiștilor. La întrunirea publică din 20 februarie 1894 ținută în sala „Dacia“ din capitală, condamnîndu-se politica de asuprire națională, s-a reliefat rolul maselor în lupta pentru cucerirea și mențin-

⁷ „14 iulie 1892“ (număr unic); „Adevărul“ din 16 iunie 1892.

⁸ „Adevărul“ din 16 iunie 1892.

⁹ „Calendarul pentru toți românii pe anul 1895“, p. 33.

¹⁰ B. Delavrancea, *Rolul și drepturile românilor transilvăneni. Chestiunea națională*, București, 1894, p. 6.

nera libertății. „Dumneavoastră sînteți istoria, principiul, fundamentul ei“, sublinia un orator. La rîndul său, Barbu Șt. Delavrancea, printre altele, a spus : „Un singur cuvînt a făcut minunea de a ridica, din mormînt, un popor întreg, și acel cuvînt fermecător, acel cuvînt care a cuprins imaginația și inimile tuturor, care a ridicat frumos și mare pe poporul român, este cuvîntul sfînt de libertate. În acest cuvînt este istoria renașterii noastre“¹¹.

În ziua de 19 aprilie 1894, bucureștenii și-au ridicat glasul din nou în apărarea fraților lor de peste munți într-o adunare de protest unde „și-au dat pe față hotărîrea lor neclintită de a lupta cu inima pînă la definitivă dezlegare a războiului de rasă purtat... contra românilor“. În aceeași zi au fost organizate în 23 de orașe peste 40 de mitinguri la care au luat cuvîntul 136 de oratori, oameni de știință și cultură, oameni politici, țărani și meseriași etc.¹².

Din toate colțurile țării s-au trimis telegrame regelui, primului ministru și lui Ion Rațiu, precum și „martirilor ce luptă pentru libertatea lor, pentru naționalitatea noastră“¹³. În telegrama cetățenilor din Hirșova adresată regelui Carol I se arată : „Cînd limba, credința și originea fraților noștri de peste munți sînt prigonite, poporul român liber... nu poate sub nici un motiv să stea nepăsător“. Cetățenii din Rîmnicu Sărat, „în numele umanității și interesului păcii și pentru triumful dreptății“, au cerut regelui să intervină „în favoarea fraților noștri de peste munți amenințați în existența lor națională“¹⁴. La rîndul lor, cetățenii din Constanța adunați într-o impresionantă adunare populară au adresat suveranului român o emoționantă telegramă în care printre altele se arată : „Faptele ce se petrec peste Carpați au zguduit adinc simțurile tuturor românilor pînă în unghiurile cele mai departe. Înjungherile ce continuu se fac în corpul națiunii noastre prin întemnițarea, pînă acum pe alese, iar acum a tuturor frunțașilor frați ai noștri de dincolo... renaltă în gradul cel mai suprem toate inimile românești. Pustiirile ce se pot face acolo și împrejurime, flăcările aprinse cu atîta nesocotință sînt incomensurabile și ne umplu de jale și groază pentru viitorul patriei noastre“.

Cetățenii capitalei și delegații din toată țara, întruniți în mitinguri în sala „Eforie“, în ziua de 4 aprilie 1894, „în fața procesului fără seamăn, intentat de politica de maghiarizare“, adînc „îndignați de prigonirile răzbunătoare la care sînt expuși frații noștri“, în numele legăturilor de sînge „care sînt mai presus de orice hotare politice“, în „numele întregului neam românesc“ au protestat împotriva „atentatului comis împotriva naționalității române din Ungaria și Transilvania“. Exprimîndu-și simpatia și admirația față de mișcarea memorandistă, participanții le-au urat din tot sufletul românilor de peste munți „izbîndă cauzei lor care este cauza lumii“¹⁵.

Muncitorii din Ploiești în moțiunea votată cu ocazia unei întruniri au protestat „contra asuprii românilor din Transilvania și Ungaria de către clasele exploatare“¹⁶.

Procesul memorandiștilor prilejuește apariția la București a ziarului „Golgota“, o condamnare a nedreptăților la care erau supuși românii din Transilvania, o apoteoză a memorandiștilor, socotiți martiri ai neamului, o exaltare a libertății și dreptății care va încununa această luptă grea¹⁷. În ziarele „Golgota“ și „Viața“

¹¹ Idem, *Intrunirea naționalilor-liberali. Regimul personal*, București, 1894, p. 12—13.

¹² „Golgota“ din 24 aprilie 1894 (număr unic).

¹³ „Tribuna“ din 5/17 mai 1894.

¹⁴ Arh. St. București, fond Casa Regală, dosar 2/1894, f. 4—5, 11—12 și 34.

¹⁵ Ibidem, f. 13.

¹⁶ „Dreptatea“ din 25 aprilie/9 mai 1894.

¹⁷ *Desăvîrșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*, București, 1968, p. 65.

a apărut poezia lui Al. Vlahuță „Eroilor martiri“ însoțită de următoarea explicație: „Fruntașii unui popor batjocorit și asuprit s-au dus să implore îndurare împăratului. Iată crima pentru care vor fi osindiți la ani de pușcărie. Ceea ce se petrece acum în Transilvania este poate ultima rușine a veacului acesta. Trimitem, ca o salutare pioasă, fraților noștri versurile de mai jos, închinare Eroilor — Martiri“.

Știrea despre sentința pronunțată în procesul de la Cluj a indignat întregul popor român, organizându-se pretutindeni puternice manifestații de protest. „Eroii, martirii neamului românesc“ erau salutați, transmițându-li-se „expresia de iubire și admirație“, deoarece au dovedit cu bărbăție că „sînt hotărîți a stăruî în lupta pentru apărarea naționalității și credinței strămoșești. La 22 mai 1894 a avut loc la București o grandioasă demonstrație la care au participat peste 50 000 de cetățeni. S-a adoptat „Apelul de dreptate“ adresat întregului popor român, în care era demascată asuprirea românilor din Transilvania. O manifestare similară a avut loc în aceeași zi, la Iași, ai cărei protagoniști principali au fost studenții¹⁸.

Mitingurile, marile demonstrații, care s-au bucurat de participarea unor largi categorii sociale, ajutoarele materiale acordate familiilor prizonierilor din Transilvania, intensă campanie întreprinsă în presă sînt mărturii că românii din statul național independent și-au făcut un titlu de onoare din sprijinirea și solidaritatea cu lupta fraților lor din Transilvania.

Prin caracterul ei larg de masă, ca și prin amploarea manifestațiilor pe care le-a prilejuit, de solidaritate a tuturor românilor, mișcarea memorandistă a dat un puternic impuls luptei pentru eliberare națională a poporului român, pentru înfăptuirea statului național unitar, luptă ce a fost încununată de victorie la 1 Decembrie 1918“¹⁹.

¹⁸ Ștefan Pascu, C. Gh. Marinescu, *Răsunetul internațional al luptei românilor pentru unitate națională*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1980, p. 60—61; C. Căzănișteanu, Gh. Pîrvulescu, *Din ecoul procesului memorandist*, în „Revista Arhivelor“ anul XII (1969), nr. 1, p. 110—111.

¹⁹ „Procesul memorandiștilor a fost un proces de străduințe seculare, îmbogățind măreția supremă a istoriei noastre. Memorandiștii prin iubirea de neam și de patrie au făurit visul de aur, contribuind cu abnegația cea mai neprihănită la dezrobirea, întregirea și libertatea neamului românesc. Au contribuit la izbînda dreptății istorice. Au contribuit la înfăptuirea României Mari cu muncă statornică și nepregetată. Principiul național l-au ridicat la rang de dogmă... Prin campania de la Viena, ei au determinat puternice curente, cu caracter național-românesc în toate țările civilizate. Prin Memorand s-a făcut ca românii să se bucure în opinia publică străină de prestigiul pe care l-au meritat. Memorandiștii au creat curente și focare ale românismului, pe care le-au ținut aprinse pînă în ziua cea mare a Unirii tuturor românilor. Memorandul a triumfat, neamul s-a întregit“ (Arh. St. București, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 228/1939, f. 9).

Puncte de vedere privind fondarea în Arhivele Statului

VASILE NICULA

De la începuturile existenței lor, Arhivele de stat sau naționale din orice țară, cu funcția loc esențială de a aduna în depozite mărturii scrise ale istoriei societăților, au preluat de la instituții și întreprinderi, de la persoane fizice sau juridice, numeroase documente constituite în fonduri sau colecții arhivistice¹ bine organizate sau, datorită vitregiei timpurilor, în forme ce au solicitat arhiviștilor un ansamblu de măsuri potrivite pentru a le reconstitui în aceste structuri ori după alte criterii care să ofere cercetării de orice fel cunoașterea istoriei instituției, întreprinderii etc., a rolului lor social, precum și să înlesnească societății contemporane folosirea experienței sociale trecute. Preluarea documentelor și organizarea lor, așadar, s-a făcut după anumite criterii impuse și de cerințele activității arhivistice.

Un principiu de primă importanță a fost și este acela al *integrității fondului*². Principiul se definește prin aceea că toate documentele create în decursul vremii de o unitate — instituție, întreprindere obștească, persoană fizică — trebuie să fie grupate într-un tot unitar. Integritatea fondului arhivistic presupune totodată tratarea problemei fondării, adică a determinării apartenenței unui document, grupă de documente, serii de documente la unitatea care le-a creat și din care au făcut parte, cu alte cuvinte la emitent, în cazul în care documentul rămâne în interiorul instituției, întreprinderii etc. sau la destinatar, în situația în care îi este destinat pentru un scop. Problema fondării mai trebuie privită sub cel puțin două aspecte: 1. al *totalității documentelor ce compun fondul* și 2. al *unității fondului*. În mod normal, documentele își urmează cursul firesc al trecerii lor la fiecare creator de arhivă și se individualizează atât ca act în procesul activității oamenilor dintr-un micro-sau macrocolectiv, cât și ca document cu valoare documentar-istorică într-un fond de arhivă.

* N.R. Ampla activitate de perfecționare a evidenței și de prelucrare automată a datelor din documentele aflate în fondurile și colecțiile Arhivelor Statului, de preluare a fondurilor arhivistice de la organizațiile socialiste și celelalte organizații a reușit pe primul plan această importantă problemă de natură arhivistică. De aceea, începînd cu acest număr al „Revistei Arhivelor”, dorim, în scopul stimulării schimbului de idei utile perfecționării muncii profesionale și pregătirii cadrelor, să publicăm cît mai multe articole de teorie și practică arhivistică destinate elucidării tuturor aspectelor legate de fondare, „operațiune de stabilire a apartenenței documentelor la un fond sau colecție arhivistică în raport de caracteristicile interne, pe baza principiilor apartenenței, integrității, istorismului, pertinentei, provenienței”. Cf. *Dictionar al științelor speciale ale istoriei*, Edit. științifică și enciclopedică. București, 1982, p. 74 și 121.

¹ În legătură cu definirea fondului și colecției arhivistice vezi *Ibidem*, p. 741.

² *Ibidem*, p. 140. Datorită integrității fondului, specialistul care cercetează documentele depuse la Arhivele Statului poate releva partea din întreg, particularul de general. *Ibidem*, p. 121.

De obicei există un creator de documente care este în același timp, datorită raporturilor dintre oameni sau colective, și primitor și utilizator de documente. Acest creator și utilizator își organizează de regulă fondul arhivistic propriu potrivit cu legislația și normele arhivistice ale timpului dat. Mai rar există un creator al documentelor și un altul care după o perioadă de timp să le organizeze. Se mai găsesc însă din diferite motive documente adunate fără vreo organizare, adeseori legate în pachete, cazuri în care fondarea este cu desăvârșire ignorată. După experiența noastră am constatat că fragmentele unor fonduri au fost integrate în alte fonduri sau documente ale aceluiași fond se află dispersate la diferiți posesori. Fără îndoială că în toate cazurile se cer cunoștințe de istorie, social-politice, de istoria instituțiilor, de legislație și pricepere pe baza normelor tehnice pentru determinarea apartenenței documentelor la un fond. În cazul documentelor neconstituite în fonduri, determinarea aparteneței lor la fond și constituirea de fonduri arhivistice se realizează în procesul de ordonare, selecționare și inventariere, având în vedere regulile stabilite. Fragmentele de fonduri dezmembrate din unitatea lor se adună în entități arhivistice într-o acțiune de amplasare, în procesul sistematizării depozitelor și al perfecționării sistemului de evidență.

Intrucât operațiunea de definire a fondului, de articulare a fragmentelor unui fond, este cea care a creat probleme și continuă să fie discutată în sistemul Arhivelor Statului, să analizăm fondurile create în decursul vremii de câteva categorii de creatori, să stabilim orientările rezultate în această privință din experiența unor colective de muncă din Arhivele Statului.

Spre exemplu, despre fondurile create de comitate în Transilvania există unele opinii ca ele să fie asimilate cu fondurile create de prefecturi, pentru motivul că atât comitatele, cât și prefecturile au fost în esență instituții locale ale puterii, de regulă executive, care au funcționat într-o succesiune în timp.

Analizând câteva fonduri arhivistice de această natură la unele filiale ale Arhivelor Statului din Transilvania vom observa că există asemănare între comitat, scaun, district și prefectură în privința rolului de instituție locală a puterii de stat, fie că era de tip feudal, fie că era de tip capitalist. La fondul nr. 23 de la filiala Mureș constatăm că în decursul timpului instituția a funcționat sub următoarele denumiri: Nobilul scaun secuiesc Mureș (1301—1784); Comitatul Timava unit cu Scaunul secuiesc Mureș (1784—1790); Scaunul secuiesc Mureș (1790—1849); Comitatul Mureș (1849—1861); Scaunul Mureș (1861—1876). Deci în realitate, în cadrul unui fond apar două denumiri ale aceleiași instituții din domeniul administrației de stat, scaunul și comitatul. Fondul nr. 48 de la aceeași filială apare cu următoarele denumiri: Municipalitatea comitatului Mureș-Turda (1876—1918); Prefectura județului Mureș-Turda (1918—1924); Prefectura județului Mureș (1925—1940); Municipalitatea comitatului Mureș-Turda (1940—1944); Prefectura județului Mureș (1944—1949); Comitetul provizoriu al județului Mureș (1949—1950). Așadar, în cadrul fondului apare atât denumirea de prefectură, cât și cea de comitat.

Urmărind același fenomen și la filiala Arhivelor Statului județul Timiș, am observat că fondurile Prefectura județului Timiș și Sfatul popular regional Timiș sînt integrate în cel al comitatului. Astfel, la fondul nr. 69 apar Comitatul Timiș (1779—1849); Prefectura comitatului Timiș (1860—1919); Prefectura județului Timiș — Torontal (1919—1949) și Sfatul popular regional Timiș.

Tendențele de asimilare a documentelor create de comitat și de prefectură sub un singur fond le găsim la majoritatea filialelor din Transilvania.

Se pare că spiritul practic i-a condus pe unii arhiviști spre ideea unirii documentelor create de aceste instituții într-un singur fond, pornind de la argumentul că toate aceste instituții au fost organe locale ale administrației de stat,

care în general s-au continuat unele pe altele, au avut în bună parte aceleași atribuții chiar dacă competența lor teritorială și tipul relațiilor sociale erau diferite.

Ideea că prefecturile sînt organe ale administrației de stat românești și arhivele³ lor trebuie să stea separat de arhivele comitatelor și scaunelor, acestea fiind organe ale puterii feudale maghiare iar mai tirziu ale puterii executive austro-ungare nu este întemeiată.

Prefecturile ca organe locale ale puterii de stat au existat în Transilvania și în timpul dominației străine, respectiv al locotenenței cezaro-crăiești din anii 1854—1861, și au înlocuit activitatea comitatelor în această perioadă. Deci prefecturile nu sînt numai organe ale administrației de stat românești. Dar și primăriile din Transilvania sînt organe care funcționează atît sub administrația străină, cît și sub cea românească. După opinia noastră arhivele acestor instituții constituie un singur fond arhivistic, întrucît de la comitat la prefectură, spre exemplu, există continuitate. Pornind de la criteriul continuității unele filiale din Transilvania și-au organizat fondurile și evidența lor așa cum au procedat F.A.S. Mureș cu fondul 23 și F.A.S. Timiș cu fondul 69.

Împărtășim ideea că pentru unitatea arhivelor create de aceste instituții sub aspectul continuității în timp, pentru a nu dezmembra arhivele create deja într-un anumit timp după norme arhivistice din trecut, intrate în tradiția cercetării științifice la majoritatea filialelor din Transilvania, se impune păstrarea documentelor, sub aspectul fondării, așa cum s-au format ele.

Dacă arhivele create de către comitate, scaune sau prefecturi au ridicat probleme în privința fondării, de ce nu ar putea crea asemenea probleme și arhivele primăriilor, deoarece s-ar putea spune de pildă că Magistratul german al orașului Timișoara, care a funcționat între anii 1718—1781, nu este unul și același cu actualul Consiliu popular al municipiului Timișoara. Totuși, din motive lesne de înțeles arhiviștii au convenit de-a lungul timpului ca toate documentele create de o instituție din această categorie, indiferent că au fost și sînt orășenești, comunale, sătești, să fie considerate ca făcînd parte dintr-un singur fond. Este o rezolvare întemeiată, bazată pe o cunoaștere a documentelor și a istoricului acestei instituții.

Luînd în discuție alte instituții similare, dar create în Țara Românească și Moldova sau pe teritoriul României moderne, spre exemplu Prefectura județului Ilfov, care a funcționat în decursul timpului sub diferite denumiri: Ocîrmuirea județului Ilfov (1832—1864); Prefectura județului Ilfov (1864—1948) și Comitetul provizoriu al județului Ilfov (1949—1950), observăm că există aceeași continuitate de la ocîrmuiri (isprăvnicii) la prefecturi, ca și de la comitate și scaune la prefecturi. Atît comitatele sau scaunele, cît și ocîrmuirile sau isprăvnicile (starostiile în nordul Moldovei) sînt instituții feudale, care au continuat și în orînduirea burgheză, chiar dacă unele au fost instituții ale administrației străine în Transilvania. Fără îndoială că, după convingerea noastră, toate documentele create de o prefectură în Țara Românească și Moldova, cît și în Transilvania, indiferent de denumirile și de structurile avute în decursul timpului (ocîrmuiri, isprăvnicii, starostii, administrații, comitet provizoriu), aparțin unui singur fond și trebuie luate ca atare.

Dar și în legătură cu această problemă s-a pus o întrebare, ce facem cu unitățile administrative create după comitetele provizorii ale prefecturilor, respectiv sfaturile populare județene? Trebuie sau nu să le considerăm fonduri separate? Dacă unele filiale au introdus în comitate prefecturile dar și sfaturile populare regionale, de ce n-ar fi introduse în ocîrmuiri și respectiv isprăvnicii

³ În legătură cu înțelesul de *arhivă* aici vezi, *ibidem*, p. 34, I A. 1.

și sfaturile populare județene? Apoi specialiștii s-au mai întrebat, de ce comitetele provizorii se alipesc la vechile instituții administrative și nu la organele noi, cu caracter socialist. Argumentele că sfaturile populare au altă competență teritorială, mai mare sau mai mică față de prefecturi, că întregul conținut al activității este altul, nu sînt concludente și nu rezistă după părerea noastră la o analiză temeinică privită prin prisma istorică și cu atît mai mult a principiilor unității și continuității instituției și ale fondului pe care aceasta îl creează.

Să vedem și alte categorii de instituții, de fonduri, pe care le creează acestea. Școlile. Schimbările în domeniul învățămîntului au fost destul de frecvente și și-au pus pecetea pe profilul școlilor și pe gradul lor. Așa de pildă, școala profesională de fete gradul I Pitești, înființată în anul 1897, după aproape 40 de ani de activitate se transformă în Liceul industrial de fete, cu grad superior, sau Atelierul de industrie casnică Pitești, înființat în anul 1917, după cîțiva ani de activitate se transformă în Liceul sericicol. Deși documentele create de fiecare din aceste instituții ar putea fi considerate fonduri separate și închise, fiind vorba de școli de diferite grade, din consecvență față de principiul integrității fondului și al continuității activității de învățămînt în aceeași școală, modul nostru de a concepe fondarea ne conduce la concluzia că avem de-a face cu un singur fond.

O altă problemă. Sînt instituții care au funcționat o perioadă cu o anumită structură organizatorică, după care, datorită unor comandamente sociale un compartiment s-a desprins, trecînd într-o altă instituție, sau s-a întemeiat o instituție de sine stătătoare. Odată cu aceasta compartimentul a luat și arhiva pe care a creat-o în cursul activității sale, justificînd că îi este necesară activității curente. Evident, cel care creează o arhivă are nevoie de documentație și date din toate perioadele, dar aceasta nu trebuie să ducă la dezmembrarea fondului. Arhiva creată de compartimentul respectiv, în perioada cît a funcționat ca parte componentă a unei instituții ar trebui să rămînă la acea instituție. Teoretic da. Dar în activitatea practică este cu totul altfel. Să luăm de pildă fondul Ministerului Educației și Învățămîntului, care, în decurs de 122 de ani (1862—1984), a avut 19 denumiri. Partea predominantă a fost instrucțiunea publică și cultura, reflectînd și conținutul activității. Dar, în perioada 1892—1901, în structura Ministerului Educației și Învățămîntului apare și o activitate care nu are nimic comun cu specificul acestui minister, și anume cea judecătorească (Ministerul Justiției, Cultelor și Instrucțiunii Publice — 1892—1901).

Cum s-a realizat organizarea documentelor din acest fond și din altele în aceeași situație? Fără să se țină seama de principiile fondării, în trecut, s-au separat documentele referitoare la activitatea judecătorească iar partea structurală respectivă a fondului s-a trecut la fondul Ministerului Justiției. Iată deci că nu întotdeauna se pot respecta toate principiile fondării. Sînt situații cînd practica arată că este mai justificat să se organizeze fondurile sau părțile lor structurale în funcție de cerințele ei.

Mulți arhiviști ne-au pus întrebarea de ce documentelor create de o instituție le-am dat o anumită denumire de fond, iar altora create de aceeași categorie de instituții le-am dat altă denumire de fond? Să luăm de pildă Pretura plășii Oltenița. Documentele constituite de această instituție au fost grupate sub fondul Pretura plășii Oltenița, pe cînd documentele create de o instituție de aceeași natură, dar în altă zonă au fost cuprinse la Subocîrmuirea plășii Dimbovița. Exemplele s-ar putea numi. De regulă, s-a stabilit să se dea pentru fond ultima denumire a instituției care a creat fondul arhivistic, dar s-a convenit ca pentru instituții care au intrat sub o anumită nomenclatură în activitatea socială, cum este cazul de mai sus, să rămînă așa.

Faptul că fondul Subocîrmuirea plășii Dimbovița nu poartă denumirea de Pretura plășii Dimbovița, așa cum o găsim la fondul Pretura plășii Oltenița,

instituție existentă istoricește și la Dîmbovița, se explică prin aceea că documentele din păcate nu s-au mai păstrat. Socotim deci normal să păstrăm denumirea fondului păstrat după numele instituției care l-a creat.

Dar să analizăm și alte aspecte ale problemei fondării. De pildă, fondurile personale care cuprind actele create de o persoană în cursul vieții sale⁴. Între documentele personale pot fi și acte ce nu se referă la persoana respectivă și nici nu au fost create de ea, acte adunate, achiziționate sau ajunse prin diferite împrejurări între documentele sale personale. Pot fi considerate acestea documente ca făcînd parte din fondul persoanei respective?⁵ Potrivit regulilor arhivistice însă nu putem considera aceste documente ca făcînd parte din fond, ci trebuie apreciate ca o colecție personală⁶. În cazul cînd sînt foarte puține documente, încît constituirea lor în colecție personală nu ar avea sens și întrucît unitățile Arhivelor Statului au format colecții ale căror documente nu au putut fi integrate în fondurile personale, după opinia noastră, ele vor fi incluse în acele colecții.

După cum vedem sînt aspecte în situația fondurilor care ne creează dileme în stabilirea apartenenței la creator. De aceea considerăm că se impun cîteva reguli în această privință. La documentele ai căror creatori sînt bine stabiliți, nu și-au schimbat denumirea, profilul și structura, fondarea este o chestiune deloc dificilă, întrucît toate documentele create în acest cadru devin fondul celui care le-a creat, purtîndu-i numele. Documentele create de instituții care și-au schimbat denumirea, profilul, structura, aria de competență, uneori caracterul proprietății, prin naționalizare etc., în cazul cînd se gesc organizate este bine să le lăsăm așa cum au fost organizate, chiar dacă din punct de vedere al principiilor fondării se pot ivi unele rezerve.

Ar fi ineficient să se impună realității șabloane teoretice. Apoi, cercetarea, luată ca fenomen general, în scopul căreia se întreprinde toată această vastă activitate de organizare a documentelor, nu este cu nimic vitregită, dacă potrivit evidențelor pe care Arhivele Statului le au îi oferă la fondul prefectura documentele comitatului. Cercetarea se interesează de fenomenele sociale, politice, economice, culturale, așa cum rezultă din documente, și nu de modul lor de organizare în fondurile arhivistice, deși aceasta îi înlesnește studiul. Cercetătorului îi este necesară organizarea fondului numai în măsura în care are nevoie de ea pentru a face referire în aparatul științific.

Considerăm că este bine ca documentele de la un creator, desprinse din unitatea lor la un moment dat și integrate la documentele creatorului care a preluat și continuat activitatea primului să rămînă în fondul celui care i-a preluat activitatea, în cazul cînd se găsesc bine integrate și organizate, ca un tot unitar, în această grupare, deși potrivit principiului fondării ar trebui să revină la fondul creatorului de unde a plecat.

Cît privește denumirea care se atribuie fondului, în mod natural este cea a creatorului de fond. În cazul cînd de-a lungul vremii a avut diferite denumiri, corect este să se acorde ultima. Dar sînt și situații, destul de frecvente, cînd fondul nu are documente decît pentru una dintre aceste denumiri. În situația dată se dă denumirea pentru care există documente.

Nu am intenționat să dăm rețete în acest articol asupra modului cum trebuie să se constituie un fond de arhivă, deoarece principiile sînt sabiliate deja în normativele de lucru existente, care sintetizează experiența și tradițiile arhivistice în această privință. Fondarea în rețeaua Arhivelor Statului a ținut seama de con-

⁴ *Ibidem*, p. 121.

⁵ Formulările din dicționar le acceptăm. V. *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, definiția colecției arhivistice de la p. 74.

dițiile istorice, de experiența arhivistică la un moment dat și de situația foarte diferită a fondurilor în momentul preluării lor. O revenire acum cu probleme de fondare la ceea ce păstrăm în depozitele noastre nu ar fi indicată nici pentru faptul că ar duce la dezorganizarea arhivelor, a evidenței, care de-a lungul vremii s-a structurat într-un anumit fel, ar cere forțe de muncă în timp, costuri de producție ce nu și-ar găsi justificare. Dar ceea ce trebuie avut în vedere este viitorul, modul cum se îmbogățește baza documentară, cum se fac preluările la Arhivele Statului, astfel încât să se asigure respectarea principiilor fondării.

Avem convingerea că problemele viitorului vor sugera discuții și multe sugestii utile în „Revista Arhivelor“ pentru îmbogățirea teoriei și practicii arhivistice.

Experiențe prahovene

LA ORGANIZAȚIILE SOCIALISTE DIN DOMENIUL SANITAR

ECATERINA HANGANU

Îndrumarea și controlul muncii arhivistice în acest domeniu important al activității sociale au avut ca temei preocupările Arhivelor Statului și ale Ministerului Sănătății pentru îmbunătățirea muncii arhivistice din unitățile sanitare ale județului Prahova.

Bizuindu-se pe ordinele date de Ministerul Sănătății, filiala noastră a urmărit cu prioritate: a. constituirea, evidența, selecționarea, modul de păstrare și valorificarea documentelor create de toate unitățile din acest domeniu; b. instruirea individuală sau colectivă a personalului responsabil cu munca de arhivă de la spitalele, policlinicile și celelalte unități din domeniul sănătății publice; c. verificarea la fața locului și confirmarea lucrărilor de selecționare.

Controalele, ca și instruirile s-au realizat cu sprijinul acordat de Direcția sanitară a județului Prahova și au avut ca efect o preocupare mai serioasă a conducătorilor pentru aplicarea legislației și a normelor tehnice care reglementează munca în arhive; cunoașterea metodologiei privind constituirea dosarelor și evidența acestora, selecționarea documentelor fără valoare practică și documentară; păstrarea arhivelor în condiții care să le asigure împotriva degradării și distrugerii și valorificarea lor în scopul cercetării științifice și al activităților de urmărire a sănătății oamenilor.

Unitățile mari spitalicești, policlinicile, dispensarele comunale și de întreținere, unitățile farmaceutice, instituțiile cu profil sanitar, cum sînt stațiile de salvare, centrul antiepidemic, centrul de recoltare și conservare a sîngelui etc. au dat atenție documentelor create de secretariate, contabilitate, compartimentele de personal și administrativ-gospodărești, de evidența consultațiilor și a internărilor, de laboratoarele de analize.

În general, am constatat că există o mai mare grijă pentru documentele care privesc medicația bolnavilor sau reprezintă statistici medicale. Întregirarea tuturor actelor și constituirea arhivei curente se efectuează conform legislației arhivistice în vigoare, se folosește registrul unic pentru intrare-ieșire și se completează registrele pentru internarea și ieșirea bolnavilor. Cu unele excepții gru-

parea documentelor se face pe probleme și termene de păstrare. În prezent toate documentele unităților spitalicești sînt păstrate în ordine, pe compartimente, secții, ani și probleme.

Pot fi date ca exemplu pentru grija arătată arhivelor lor secțiile boli contagioase și dermato-venerice din cadrul Spitalului județean, sanatoriile TBC Florești și Drajna, Spitalele municipale nr. 1 și 2 din Ploiești, spitalele orașenești Vălenii de Munte, Azuga, Sinaia, Slănic ș.a.

Buna colaborare dintre Direcția Generală a Arhivelor Statului și Ministerul Sănătății s-a reflectat în activitatea comisiilor de selecționare. Stimulate prin ordinul Ministerului Sănătății nr. 175 din 1980 și prin participarea la instruirea ce s-au ținut la Filiala Arhivelor Statului din Ploiești, comisiile de selecționare au cooptat specialiști și cadre medii competente, capabile să aprecieze valoarea documentelor, și au realizat cu discernămint selecționarea foilor de observații.

Cu prilejul selecționării s-a constatat că indicatoarele cu termene de păstrare ale Ministerului Sănătății nu sînt suficiente de cuprinzătoare. Se creează multe categorii de acte care nu pot fi asimilate cu cele din indicator. Așa de exemplu, circumscripțiile creează fișe consultații, fișe decedați, cotoare certificate prenupțiale, rezultate de la analize, catagrafiile populației, fișe de registre boli transmișibile, adeverințe medicale vaccinări, triaj epidemiologic (vize medicale anuale la școli), planuri de muncă, centralizatoare de activitate zilnică, registru de educație sanitară, registru pentru evidența gravidelor, registru de chemări la domiciliu, rezultatele analizelor pentru căsătorie.

De asemenea, de la celelalte unități spitalicești nu sînt incluse în indica-tore registre de nașteri, cotoare adeverințe sanitare, copiile foilor de observații, rețete gratuite de la farmaciile spitalelor și duplicatele acestora, foi de observație clinică (din policlinica balneară), registre fizioterapie, centralizatoare statistice (tot de la fizioterapie), registre tratamente medicale de la camera de gardă.

Din județul Prahova s-au făcut propuneri pentru reducerea unor termene de păstrare ale documentelor create de Oficiul farmaceutic și unitățile din subor-dinea sa. O parte au fost înaintate Ministerului Sănătății, care a aprobat reduce-rea unor termene, deși în prezent mai există propuneri de reducere a termenelor de păstrare la următoarele categorii de acte: rapoartele de gestiune, inventare predare-primire, note de livrare pentru mărfuri ieșite, inventarele CFI, motivate de lipsa de utilitate și de volumul mare de documente ce se întocmesc.

Comisiile de selecționare au apreciat că și lista cu diagnostice înaintată orien-tativ pentru unități, cu termene de păstrare, mai poate fi revăzută, în sensul reducerii perioadei de păstrare a unor documente.

Operativitatea în luarea unor decizii ale organelor Ministerului Sănătății cu atribuțiuni în activitatea arhivistică proprie ar înlătura multe greutăți și înfrizieri în eliminarea maculaturii din fondurile arhivistice ale unităților sanitare din județe.

În ceea ce privește modul de lucru, la selecționarea foilor de observație medicală s-a stabilit ca pînă în anul 1950 acestea să nu fie selecționate avînd în vedere faptul că sînt puține la număr și cuprind o perioadă istorică deosebită. Ele prezintă deci importanță documentară deosebită.

Intrucît în majoritatea cazurilor foile de observație sînt cusute în dosare cu termene de păstrare diferite, s-a apreciat ca cele cu termene expirate să fie scoase din dosare pentru a intra imediat în circuitul economic, fără ca dosarul să fie descusut, iar pe restul foilor de observație să se treacă termenul de păstrare de către comisia de selecționare conform ordinului Ministerului Sănătății nr. 175/1980.

Pe parcursul selecționării foile de observație cu termen de păstrare perma-nent se constituie în dosare separate. Pe documentele din anii 1954 și respectiv

1969, depășind perioada de 30 și respectiv 15 ani s-a stabilit de comun acord cu membrii comisiilor de selecționare să se aplice o ștampilă cu termenul, urmînd să fie eliminate treptat pe măsura trecerii anilor, fără ca dosarele să fie discutate.

Pe foile de observație ce se creează în prezent, la indicațiile noastre, personalul medical care întocmește aceste documente aplică ștampila cu termenul de păstrare. Acest lucru se poate verifica la majoritatea spitalelor din județul Prahova.

Dosarele sînt constituite separat pe termene de păstrare în cadrul fiecărui an și secție.

Intrucît s-a constatat că aceste documente sînt cercetate cu prilejul reinternării bolnavilor, s-a stabilit ca în registrul de internări sau de ieșire a bolnavilor să se includă o rubrică cu termenul de păstrare, lucru care ar facilita regăsirea. Din discuțiile purtate cu personalul care se ocupă cu registratura medicală, a rezultat că este un lucru util și ușor de realizat. La selecționarea documentelor medicale a participat de regulă și un reprezentant al Arhivelor Statului.

Cu toate problemele noi apărute în munca comisiilor de selecționare și greutățile întîmpinate la stabilirea termenelor de păstrare, anual intră în circuitul economic, de la aceste unități, circa 25—30 tone maculatură, adăugîndu-se o cantitate mare de argint rezultată de la prelucrarea filmelor radiologice.

Documentele selecționate au fost în multe unități inventariate pe secții și termene de păstrare. Exemplu de unități model în acest sens sînt spitalele orășenești Sinaia, Slănic, Bușteni, spitalele municipale nr. 1 și 2 Ploiești, sanatoriile TBC Poiana Țapului, Florești, Drajna și altele.

Păstrarea și conservarea documentelor sanitare din județul Prahova sînt corespunzătoare în majoritatea cazurilor, fiind rare cazurile depozitelor neadecvate. Unde a fost cazul s-au efectuat dezinfecții. În prezent nu sînt în județ, la unitățile sanitare, documente neordonate. Depozite foarte bune există la Spitalul județean Prahova, spitalele orășenești Vălenii de Munte, Băicoi, Voila, Slănic, Sinaia, Bușteni, Azuga, la centrul de recoltarea și conservarea singelui din Ploiești.

Majoritatea aspectelor negative semnalate în anii din urmă în activitatea unităților sanitare au fost înlăturate. Comisiile de selecționare au fost numite prin decizie, arhivele s-au repartizat ca sarcini de serviciu unor salariați competenți, s-au acordat fonduri bănești pentru amenajarea depozitelor, s-a realizat dotarea depozitelor cu rafturi și alte obiecte de inventar necesare într-o arhivă.

OPINII DIN UNITĂȚI PRODUCTIVE

Punctul de plecare în realizarea acestui dialog*, la care au avut amabilitatea să participe tovarășii Aurel Tamaș, secretar al Comitetului P.C.R. al Întreprinderii de utilaj petrolier „1 Mai” și șef al serviciului administrativ, Iulian Coman, directorul Întreprinderii „Neptun” Cimpina și Tudor Vasile, directorul întreprinderii de stofe „Dorobanțul” Ploiești, l-au constituit frumoasele rezultate obținute în domeniul muncii arhivistice de întreprinderile socialiste din județul Prahova. I-am rugat pe interlocutorii noștri să ne prezinte pe scurt aspecte semnificative ale muncii de arhivă desfășurate în cadrul celor trei mari unități productive.

IULIAN COMAN: Astăzi, în condițiile extraordinarei dezvoltări a activității umane, documentarea științifică se face atît din dorința firească de cunoaștere, cît și din necesitate obiectivă.

* Interviu a fost realizat cu ajutorul colegei Florica Dumitrică, arhivistă la FAS Prahova, căreia îi mulțumim și pe această cale.

Pentru a folosi din plin cuceririle civilizației, pentru a economisi timp și bani, se impune pentru buna desfășurare a proceselor, atât din sfera producției de bunuri materiale, cât și spirituale, o mai bună cunoaștere a istoriei economice, politice, sociale și culturale a poporului nostru; iar istoria se scrie pe baza documentelor; unde nu sînt documente nu se face istorie, deducțiile logice și ipotezele singure nu ajung. Documentarea științifică trebuie să fie exactă, completă, precisă și rapidă.

Deși atestată documentar la 5 august 1911, Întreprinderea „Neptun” Cîmpina păstrează arhivă din anii 1948—1982 în cantitate de peste 700 m.l. Arhiva anterioară acestei perioade a fost depusă la Arhivele Statului județul Prahova. Documentele de arhivă sînt folosite atât pentru nevoile curente ale întreprinderii, cât și pentru rezolvarea cererilor oamenilor muncii.

Aplicînd întocmai prevederile legislației arhivistice în vigoare, respectiv ale Decretului 472/1971 privind Fondul Arhivistic Național, republicat în 1974, și ale normelor tehnice elaborate de Direcția Generală a Arhivelor Statului, întreaga arhivă deținută de întreprindere dispune de evidență, toate documentele sînt inventariate, pe ani și termene de păstrare, respectîndu-se prevederile decretului menționat, cu rezumate formulate clar și concis.

Toată corespondența întreprinderii se grupează în dosare, pe probleme, conform nomenclatorului. Această lucrare se rezolvă cu multă competență de compartimentul care are în subordine arhiva. Dosarele au pe copertă formularul nr. 4 din același decret menționat, iar dosarele cu termen de păstrare permanent au filele numerotate și sînt certificate. Inventarele sînt întocmite de fiecare compartiment în parte — cele permanente în patru exemplare și cele temporare în trei — iar evidența acestor inventare se ține în registrul de evidență curentă. În acest registru sînt înregistrate inventarele în ordinea intrării lor, precum și ieșirile de documente atunci cînd arhivele sînt selecționate.

Este firesc ca documentele create de întreprinderi și instituții ca urmare a activității lor să fie reținute un anumit număr de ani sau chiar permanent, în funcție de valoarea lor documentar-istorică și practică, urmînd ca la trecerea numărului de ani cele cu termene de păstrare expirate să fie introduse în circuitul economic.

În cadrul întreprinderii noastre funcționează, pe bază de decizie, o comisie de selecționare care anual sau bianual selecționează documentele cu termene de păstrare expirate. În componența acestei comisii am inclus economiști, tehnicieni, personal bine pregătit profesional, cu funcții de răspundere, care apreciază documentele sub toate aspectele: sînt oameni cu un grad înalt de competență profesională și responsabilitate socială. Comisia noastră de selecționare studiază inventarele și indicatorul termenelor de păstrare, propunînd selecționarea și predarea în circuitul economic a documentelor fără valoare.

Ministerul Construcțiilor de Mașini are elaborat indicatorul termenelor de păstrare încă din anul 1973; ulterior, adică în anul 1975, printr-o circulară, au fost modificate o serie de termene pentru unele categorii de documente. Din anul 1983 sîntem în posesia unui nou indicator care se pare că rezolvă o serie de probleme nesoluționate de celelalte indicatoare.

Parcurgînd însă acest indicator, constatăm că o serie de documente au termen de păstrare destul de mare față de valoarea lor documentară, iar unele termene de păstrare, este drept foarte puține la număr, trebuie majorate, în funcție de conținut, deci de valoare. Comisia noastră de selecționare a cerut atât Filialei Arhivelor Statului Prahova, cât și Comisiei centrale de selecționare din cadrul Ministerului Construcțiilor de Mașini reducerea unor termene.

Legat de valorificarea acestui tezaur, a acestei avuții pe care noi o deținem, trebuie să vă mărturisim că întreprinderea se pregătește să aniverseze un

număr de ani. De aceea va trebui să apelăm, pentru scrierea monografiei noastre, la sursa documentară. Pentru arhiva pînă la 1948 vom cerceta la sala de studii a Filialei Arhivelor Statului de la Ploiești, iar după această dată în arhiva noastră. Încercări în acest sens am și întreprins.

Este adevărat, avem o arhivă bine organizată, cu o evidență la zi, căreia îi asigurăm condiții optime de păstrare potrivit legislației arhivistice în vigoare. Cum am reușit aceste lucruri? Trebuie să recunosc că atît eu, cît și predecesorii mei, am înțeles pe deplin însemnătatea acestui tezaur al nostru, am înțeles că fără o documentație scrisă bine păstrată și cu o evidență bine organizată întreprinderea noastră nu putea exista.

AUREL TAMĂȘ : Întreprinderea „1 Mai“ Ploiești este una din cele mai mari întreprinderi din țară : aici lucrează aproape 20 000 de prahoveni, iar produsele realizate sînt de mult cunoscute în țară și peste hotare.

În acest context și fondul de arhivă creat prezintă o valoare aparte, nu numai din punct de vedere cantitativ, ci și calitativ.

În depozitele noastre păstrăm peste 2 000 metri liniari de arhivă, atît fondul propriu, cît și alte fonduri, ca de exemplu Centrala de utilaj petrolier, Industrial-export București etc.

Documentele create reflectă pe larg o gamă variată de aspecte ale economiei românești, drumul parcurs de industria constructoare de utilaj petrolier de la vechea sapă și sonda rudimentară la actualele sonde ce forează la adîncimi de pînă la 7 000 metri sau la platformele marine, o adevărată speranță a viitorului.

Cercetătorul care se va apleca cu mîgălă asupra hîrtilor îngălbenite ale vechii societăți „Concordia“, depuse de mult la filiala prahoveană a Arhivelor Statului, sau asupra actelor contemporane își va putea da seama ce distanță s-a creat între industria perioadei interbelice și perioada socialistă, îndeosebi cea a ultimelor două decenii. Despre valoarea practică și științifică a unei arhive nu se poate vorbi dacă documentele nu sînt ordonate și inventariate. Acesta a fost motivul pentru care s-au luat măsuri în urma cărora fondul de arhivă pe care îl deținem a fost ordonat și inventariat potrivit prevederilor legislației arhivistice în vigoare, respectiv ale Decretului 472/1971. Munca nu a fost deloc ușoară, deoarece cantitatea de arhivă este foarte mare.

Paralel cu aceste operațiuni s-a acordat o atenție deosebită selecționării documentelor. Problema „ce păstrăm și la ce renunțăm“ suscită multe discuții, deoarece istoricul are o anumită viziune, economistul alta, iar șefii de serviciu au alte preocupări.

Selecționarea valorilor prezintă importanță în toate domeniile dar parcă în arhive are alte dimensiuni și implicații întrucît un document original, odată eliminat, nu mai poate fi recuperat.

Comisia de selecționare este formată dintr-un număr de cinci tovarăși, președinte fiind subsemnatul. Principalul instrument de lucru al comisiei este indicatorul termenelor de păstrare. Ne exprimăm însă părerea că încă păstrăm o cantitate prea mare de arhivă : pentru anumite categorii de documente termenele de păstrare sînt prea mari în timp ce pentru alte categorii, ca de exemplu planuri, hărți, fotografii, nu avem încă stabilite termene de păstrare corespunzătoare.

TUDOR VASILE : Deși atestată documentar încă de la sfîrșitul secolului trecut, întreprinderea noastră păstrează arhivă datînd din anul 1943, arhiva mai veche fiind distrusă în timpul războiului.

Întreaga bază documentară pe care o deținem — de peste 600 m.l. — este ordonată pe ani iar în cadrul acestora pe compartimente și termene de păstrare.

Documentele de arhivă sînt folosite ca sursă de documentare atît pentru satisfacerea nevoilor noastre curente, pentru documentarea personalului muncitor, cît și pentru rezolvarea cererilor de vechime ale oamenilor muncii cărora noi le acordăm atenție deosebită.

Întreaga arhivă pe care o deținem dispune de evidență, toate documentele sînt inventariate, iar inventarele sînt realizate potrivit prevederilor decretului 472/1971 privind Fondul Arhivistic Național al R. S. România.

Și la noi, ca și la alte întreprinderi, se procedează la fel: inventarele se întocmesc pe ani și termene de păstrare, iar pentru evidența lor, la arhivă, se ține registrul de evidență curentă, în care se înregistrează atît intrările cît și ieșirile de documente.

Toată corespondența ce intră sau este emisă de noi este grupată în dosare, conform nomenclatorului pe care l-am realizat cu sprijinul filialei prahovene a Arhivelor Statului și pe care l-am îmbunătățit ori de cîte ori a fost sau este nevoie.

Legat de activitatea de selecționare dorim să vă împărtășim cîte ceva din experiența noastră:

În întreprinderea noastră există constituită, pe bază de decizie, conform art. 14 din decretul pe care l-am amintit, comisia de selecționare care acționează cu competență și responsabilitate socială, obținînd rezultate bune și foarte bune. Anual sau bianual comisia de selecționare selecționează documentele cu termen de păstrare expirat și lipsite de valoare documentară și practică; se predau în circuitul economic 2000—2500 kg maculatură. De asemenea, această comisie sprijină permanent munca de arhivă, face propuneri atît filialei din localitate, cît și Comisiei centrale pentru reducerea unor termene de păstrare pe care le apreciem noi ca fiind prea mari.

În acest sens, am colaborat cu Filiala Arhivelor Statului Prahova realizînd împreună propuneri pentru un nou indicator, am solicitat introducerea în noul indicator ce se va elabora a problemelor de informatică, care să cuprindă nu numai documentele referitoare la procurarea de echipament pentru mașinile de calcul, ci și pe cele create de aceste stații de calcul și care se predau la arhivă asemeni celor de la oricare alt compartiment. Exemplu: am transpus pe calculator retribuția — listarea veniturilor. Sînt documente pe care le creează stația de calcul, iar aceste documente se predau la arhivă de către compartiment, dar ele nu sînt prevăzute în indicator.

De asemenea, am discutat cu specialiști de la Arhivele Statului Prahova despre includerea în nomenclator a documentelor legate de plata în acord global. Am dat numai cîteva exemple, șirul lor poate continua.

Acționînd astfel, am înțeles să sprijinim sarcinile de valorificare a materialelor re folosibile, să sprijinim economia județului nostru, economia în general.

Deținem o arhivă bine organizată, cu spații corespunzătoare care asigură condiții optime de păstrare, dotate cu rafturi metalice, dispuse perpendicular pe sursa de lumină, în afara oricărui pericol provocat de instalații electrice și sanitare. În general, acest spațiu asigură documentele împotriva degradării, distrugerii sau sustragerii.

Conducerea întreprinderii și toți ceilalți factori de răspundere acordă o atenție deosebită arhivei pe care o consideră ca o avuție a noastră.

Cu filiala Arhivelor din localitate colaborăm foarte bine, specialiștii ei acordîndu-ne sprijin ori de cîte ori avem nevoie. Ne-au invitat la Arhive pentru instructaje și dezbateri pe probleme arhivistice, iar noi am răspuns invitației. De atunci ne-am simțit mai aproape de dînșii, am recepționat mai bine problemele legate de arhivă.

Convorbiri consemnate de ANA-CRISTINA HALICHIAS

Cu privire la preluarea în custodie. Opinie.

MARIN RADU MOCANU

Încă de la începuturile existenței sale, Arhiva Statului s-a confruntat — în relațiile sale cu instituțiile — pentru a aduna „bogăția arhivistică, doveditoare a drepturilor noastre istorice, în acest colț al Europei“¹, cu două mari probleme: modalitățile de preluare a documentelor și situația spațiului de depozitare.

În această perpetuă confruntare, Arhivele Statului și-au perfecționat metodologia, descoperind noi principii și formulind noi norme. Astfel, în 1865 se votează legea prin care toate documentele și arhivele privitoare la proprietățile „mănăstirilor zise brincovenesti“ se trec la Arhivele Statului², formulindu-se și modul de transmitere.

Regulamentele de organizare și funcționare a Arhivelor Statului din 1869 și 1872 prevedeau că „în Arhivele Statului se depun cu inventar actele de interes public, care nu mai sînt trebuincioase ministerelor sau autorităților dependente de ministere“³.

Legea de organizare a Arhivelor Statului din 1925 făcea precizarea că toate autoritățile statului, județelor și comunelor, civile, bisericesti și militare, aveau obligația de a depune la Arhivele Statului materialele arhivistice cu o vechime mai mare de 30 de ani⁴.

Decretul 353 din 16 iulie 1957 penru înființarea Fondului Arhivistic de Stat⁵, în baza căruia Arhivele Statului elaborează reguli de concentrare, sistematizare, păstrare, prelucrare tehnico-științifică și de folosire a Fondului Arhivistic de Stat, și H.C.M. nr. 1119 din 13 august 1957 stipulau că Direcția Generală a Arhivelor Statului „ia măsurile necesare pentru concentrarea și depozitarea materialelor documentare ale F.A.S.“. Această legislație dădea posibilitatea instituției noastre să concentreze fondurile instituțiilor, organizațiilor politice și profesionale, ale întreprinderilor de stat și particulare ce au funcționat pînă la 23 August 1944 și, respectiv, 11 iunie 1948. Aceste arhive au fost preluate în perioada 1955—1971 sub orice formă, adică inventariate sau neinventariate, scopul principal fiind în etapa respectivă acela ca, printr-un efort uriaș de inventariere, selecționare și conservare, să se sprijine cercetarea, scrierea tratatelor de istorie de pe pozițiile materialismului dialectic și istoric și introducerea în circuitul științific și al activității politico-ideologice a izvoarelor istoriei patriei prin importante colecții de documente.

¹ Dan Simonescu, *Bogăția arhivelor românești*, în „Hrisovul“ 1/1941, p. 459; Maria Dogaru, *Vechi instrucțiuni arhivistice pentru preluări de materiale documentare (Moldova 1832—1838)* în „Revista Arhivelor“ nr. 1/1966; Tudor Mateescu, *Aspecte ale relațiilor Arhivei Statului din Țara Românească cu instituțiile centrale pînă la 1862*, în „Revista Arhivelor“ nr. 2/1973.

² *125 de ani de activitate 1831—1956, Arhivele Statului*, București, 1957, p. 35.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. 39.

⁵ Vezi *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1982, p. 121.

A urmat apoi Decretul 472/1971 prin care s-a creat Fondul Arhivistic Național, conceput adecvat, prin formă și conținut, stadiului dezvoltării sociale a României și, implicit, al teoriei și practicii arhivistice din țara noastră.

Decretul a pus un accent deosebit pe acțiunile de îndrumare și control care aveau ca efect completarea bazei de documentare a Arhivelor Statului cu fonduri bine organizate, create în perioada construcției socialiste de unități socialiste și celelalte organizații.

Până în prezent s-au preluat majoritatea fondurilor de documente de la organele locale ale administrației de stat până la anul 1968 (sfaturi populare comunale, orășenești, raionale și regionale, ca și unele fonduri ale organizațiilor de orice fel pendinte acestora), dar și o serie de fonduri de la unități economice centrale sau subordonate lor.

Preluările masive din ultima perioadă — între 10 și 20 km liniari de arhivă pe an — au fost posibile datorită condițiilor deosebite asigurate securității documentelor de statul nostru prin construirea de localuri de arhivă și mărirea unor spații de depozitare.

Dar, pe lângă preluările efective în depozitele Arhivelor Statului, s-a mai utilizat în ultimii ani categoria de *preluare în custodie*. Această formă constă, practic, în preluarea inventarelor fondurilor (integrale, părți structurale sau perioade) și încheierea unui proces-verbal conform modelului celui de predare-primire (preluare efectivă) în care se motivează în unele cazuri faptul că, întrucât Arhivele Statului nu au spațiu de depozitare, arhiva rămâne în custodie la organizația respectivă.

Acest procedeu a avut darul să impulsioneze pe de o parte munca de îndrumare și control a Direcției Generale a Arhivelor Statului, a filialelor sale județene și a organelor competente din ministere și celelate organe centrale, iar pe de altă parte perfecționarea continuă, la organizații, a ordonării, inventarierii și păstrării documentelor din fondurile de arhivă pe care le creează, precum și a activității de pregătire a documentelor cu termen permanent de păstrare (Secțiunea IV art. 18) în vederea *preluării lor efective* la filialele aflate temporar fără spațiu de depozitare disponibil⁶.

Din experiența acumulată s-a constatat că, în majoritatea cazurilor, condițiile de arhivare și păstrare în general pentru documente „custodiate” s-au îmbunătățit, creatorii-păstrători dându-le o atenție mai mare.

Nefiind prevăzută în mod expres în Decretul 472/1971 aplicarea acestui procedeu rezultat din efectele legii — obligația organizațiilor de a pregăti pentru predare la DGAS, la scadența termenelor prevăzute (20 și respectiv 30 de ani), și sarcina de a prelua a Arhivelor Statului care nu au spațiul necesar în orice loc — s-a recurs la *contractul de depozit*, care este un contract real⁷.

Contractul de depozit se utilizează frecvent în raporturile dintre organizațiile socialiste, ca un principiu al colaborării dintre ele⁸.

Este vorba de contractul de depozit *voluntar* care, conform art. 1593 alin. 1 Cod civil, nu poate avea ca obiect decît bunuri mobile. Deponentul trebuie să aibă capacitatea funcțională de a încheia acte de administrație, iar depozitarul pe cea de exercițiu.

⁶ Din statisticile centralizate ale Arhivelor Statului rezultă că în 1982 erau preluați sub această formă 6.363 ml arhivă, iar în 1983 — 12.393 ml.

⁷ Presupune, pe lângă acordul de voință al părților, și predarea efectivă a bunului respectiv. Vezi Deak Francisc, *Drept civil*, Edit. didactică și pedagogică, București, 1963, p. 234.

⁸ *Ibidem*.

Depozitul voluntar este unilateral, născând obligații, în principiu numai în sarcina depozitarului⁹.

Pentru deponent se pot naște unele obligații extracontractuale ca atunci când, de exemplu, depozitarul a făcut cheltuieli pentru păstrarea (conservarea) bunului respectiv.

Analizând din punct de vedere juridic situațiile care există și se pot crea, regimul preluării de arhive documentar-istorice la Arhivele Statului, statuat de Decretul 472/1971, poate avea ca suport juridic, în cazul acceptării lui ca principiu de către părți pentru păstrarea documentelor cu termen de păstrare permanent — pe o anumită perioadă de timp limitată de către organizația creatoare (deținătoare) — contractul de depozit (voluntar)¹⁰.

Acesta poate fi utilizat și în situația în care documentele „nu pot fi preluate (de către Arhivele Statului) din cauza lipsei spațiului de depozitare necesar” (art. 21). Avînd caracter voluntar, implicit acordul de voință între depozitar (creator) și deponent (Arhivele Statului), obligațiile contractuale în cadrul contractului (de acest tip) de depozit pot varia în conținut de la caz la caz.

Regimul preluărilor de arhivă, ca orice regim de relații între doi (sau mai mulți) subiecți, presupune implicit și o formă juridică corespunzătoare, a cărei procedură să rezolve problemele de natură obiectivă și subiectivă, ce apar sau pot apărea la un moment dat.

Pentru toate cazurile (categoriile) de arhive menționate, nepreluate efectiv în administrația Arhivelor Statului, este necesar a se încheia contractul de depozit voluntar — singurul act (posibil) cu funcționalitate juridică în relațiile dintre D.G.A.S. și creatorii de arhivă, specifice situațiilor menționate și concretizate.

Toate aceste arhive, aflate dintr-un motiv sau altul la creator (sau deținător) trebuie să figureze — în baza contractului de depozit — în evidența Arhivelor Statului de vreme ce sînt inventariate și le-a expirat termenul de păstrare la organizațiile respective. Ele aparțin de drept Arhivelor Statului chiar dacă, de fapt, nu se află fizic în spațiul de păstrare al acestora.

⁹ Să se îngrijească de bunul primit în păstrare, să nu se folosească de el, să-l restituie (predea) la termenul stabilit sau la cererea deponentului ș.a.

¹⁰ Depozitul necesar, neregulat și sechestrat nu se utilizează în relațiile dintre organizațiile socialiste.

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

Colecția de documente a Muzeului din Odorheiu-Secuiesc

LIVIU BOAR, EUGEN ZEPECZANER

Colecția a fost preluată de la Muzeul din Odorheiu-Secuiesc de către Filiala Harghita a Arhivelor Statului.

Colecția are la bază documente adunate de Colegiul reformat din Odorheiu-Secuiesc, înființat în anul 1670. O parte din aceste documente au fost predate muzeului în anul 1949 împreună cu o serie de obiecte muzeistice colecționate de Colegiu. Un mare impuls a cunoscut activitatea de colecționare în primul deceniu al secolului nostru (1906), odată cu venirea profesorului de desen Rudolf Haáz, pasionat etnograf și istoric care, pe lângă colecționarea de obiective muzeistice, a strâns zeci de documente aflate la deținători particulari. După ce a trecut la Muzeu, colecția s-a îmbogățit cu o serie de documente manuscrise și tipărite.

Majoritatea documentelor din colecție se referă la activitatea breslelor din Odorheiu-Secuiesc și au fost depuse la muzeu, în anul 1952, de legatarii fostei Corporații a meseriașilor din Odorheiu-Secuiesc.

Documentele referitoare la activitatea unor familii care au jucat un rol marcant în viața socială, economică sau politică a ținutului Odorheiului au fost la rindul lor donate sau vândute muzeului de urmașii familiilor respective.

Așa cum reiese din inventarul general al muzeului, piesele arhivistice au fost înregistrate împreună cu obiectele muzeistice, specificându-se și proveniența lor.

Conform inventarului, colecția cuprinde un număr de 1376 u.a. grupate în 19 părți structurale, numerele de inventar fiind date în continuare. În cadrul fiecărei părți structurale, documentele sînt ordonate cronologic. Din cele 19 părți structurale, 9 se referă la diferite bresle din Odorheiu-Secuiesc, restul fiind fonduri personale, administrative și diverse.

Structura colecției, conform inventarului ei este următoarea¹:

¹ Partea structurală „Inventare muzeistice“ a rămas la Muzeul din Odorheiu-Secuiesc fiind necesară în activitatea curentă a instituției, cu toate că a fost cuprinsă în inventarul colecției, deci, efectiv, au fost preluate 1.353 u.a. Menționăm însă faptul că este în curs de definitivare inventarierea de către muzeograful din Odorheiu-Secuiesc a documentelor breslelor tăbăcarilor, măcelarilor și a asociației pantofarilor și pălărierilor, însumînd cca. 700 u.a. din perioada sec. XVII-XIX, care urmează apoi să fie depuse spre păstrare permanentă la Arhivele Statului Filiala Harghita.

Nr. crt.	Partea structurală	Anii extremi	Nr. u.a.	Numerele de inventar	File din inventar
1	Breasla tâmplarilor	1773—1927	35	1—35	1—5
2	Breasla olarilor	1613—1924	133	36—168	5—24
3	Breasla cojocarilor	1628—1942	286	169—454	24—58
4	Breasla cizmarilor	1635—1942	162	455—616	58—78
5	Breasla croitorilor	1613—1933	332	617—948	78—116
6	Breasla măcelarilor	1903—1908	3	949—951	116—117
7	Breasla lăcătușilor	1614—1779	2	952—953	117
8	Asociația comercianților	1771—1856	2	954—955	118
9	Statutele breslelor și asociațiilor meșteșugărești	1860—1893	18	956—973	118—119
10	Magistratura orașului Odorheiu-Secuiesc	1755—1851	8	974—981	119—120
11	Protocoale sătești	1724—2851	7	982—988	120—121
12	Familia Jakab	1728—1945	153	989—1141	121—140
13	Familia Szotyori	1590—1863	34	1142—1175	141—145
14	Familia Bod Carol	1868—1925	14	1176—1189	145—146
15	Familia Fosztó din Filia	1638—1859	23	1190—1212	147—150
16*	Inventare muzeistice	1862—1952	23	1213—1235	150—152
17	Familia Ambrus din Vlăhița	1741—1872	26	1236—1261	152—156
18	Medicul Szakács Ștefan	1808—1882	19	1262—1280	156—158
19	Varia	1649—1940	96	1281—1376	158—171

* Nu s-au preluat. Vezi nota nr. 1.

Breslele din Odorheiu-Secuiesc s-au format mai târziu decât în celelalte orașe ale Transilvaniei.

Prima breaslă din Odorheiu-Secuiesc, cea a olarilor — meșteșug cu vechi tradiții în această parte a Transilvaniei, dată fiind compoziția solului regiunii care dispunea de o argilă de calitate superioară — a luat ființă în anul 1572, când 6 meșteri olari au prezentat regulamentul lor județului orașului și căpitanului cetății din Odorheiu-Secuiesc, Bánffy Farkas. Textul acestui prim regulament îl cunoaștem din diploma privilegială a breslei, scrisă pe pergament, dată de principele Gabriel Báthori la 15 iulie 1613, la Sibiu².

Acest regulament a fost preluat, după cât se pare, și de breasla olarilor din Tîrgu Mureș. Privilegiile breslei olarilor din Odorheiu-Secuiesc au fost întărite și lărgite apoi de principele Gheorghe Rákoczi I printr-o diplomă dată la Alba-Iulia, la 1 octombrie 1643³.

Breasla tăbăcarilor a luat ființă în anul 1577, iar cea a cojocarilor în 1579⁴. Regulamentul breslei tăbăcarilor a fost dat de principele Cristofor Báthori care, întărind regulamentul tăbăcarilor din Tg. Mureș, l-a extins și asupra meșterilor din Odorheiu-Secuiesc.

Regulamentul și privilegiile tăbăcarilor au fost întărite apoi de Sigismund Báthori, la 15 martie 1584⁵. Tot în acel an, tăbăcarii și cojocarii au obținut de la principe o nouă diplomă privilegială în 5 puncte care reglementa problemele ce nu figuraseră în regulamentul inițial.

Regulamentul breslei cojocarilor, care datează din anul 1579, a fost întărit de magistratura orașului în anul 1606⁶.

² Arh. St. Miercurea-Ciuc, fond 249, Colecția de documente a Muzeului din Odorheiu-Secuiesc, document nr. 36.

³ Ibidem, doc. nr. 38.

⁴ Muzeul din Odorheiu-Secuiesc, Colecția de documente, doc. nr. 1377.

⁵ Ibidem, doc. nr. 1378.

⁶ Jakab Elek, Szádéczi Lajos, *Uđvarhel, Vármegye története a legriégibb időtől 1849-ig*, Budapest, 1900, p. 290.

Concomitent, și croitorii au cerut elaborarea unui regulament asemănător. Astfel, județele Andrei Sebestyén satisfac cererea croitorilor extinzând privilegiile cojocarilor și asupra croitorilor, formându-se astfel o breaslă comună a croitorilor și cojocarilor⁷. Starostele breslei era ales anual, alternativ, din rîndul meșterilor cojocari și respectiv croitori.

Acest regulament a fost întărit în anul 1613 printr-o diplomă emisă la Sibiu de principele Gábrriel Báthori⁸. Dar, în anul 1628 croitorii se desprind de breasla cojocarilor, fapt aprobat de Gábrriel Bethlen, printr-un ordin emis la 29 aprilie 1628 la Alba-Iulia⁹, validat apoi printr-o diplomă privilegială acordată separat cojocarilor, la 28 noiembrie 1628 la Alba-Iulia¹⁰. Această diplomă a fost confirmată și lărgită cu noi drepturi de principele Gheorghe Rákoczi I prin diploma emisă la Alba-Iulia, la 12 mai 1636¹¹.

În anul 1613 ia ființă breasla comună a lăcătușilor și armurierilor. Privilegiile acestei bresle au fost obținute, probabil, prin extinderea și asupra meșterilor din Odorheiu-Secuiesc a regulamentului aprobat pentru breasla comună a fierarilor, curelarilor, șelarilor și țimplarilor din Tg. Mureș¹². În anul 1638 intră în breasla comună a lăcătușilor și armurierilor și meșterii fierari, apoi, în 1761 sînt primiți țimplarii și curelarii¹³. Meșterii țimplari și curelari se desprind din breasla comună în anul 1779, constituindu-se într-o breaslă separată¹⁴.

Cu toate că la începutul secolului al XIX-lea, vechiul cadru de organizare a meșteșugarilor în bresle era anacronic și constituia o adevărată piedică în calea progresului economic, totuși în Odorheiu-Secuiesc iau ființă noi bresle. Astfel, ia ființă breasla săpunarilor, iar în anul 1818 din vechea breaslă a cizmarilor s-au desprins meșterii cordovani, constituindu-se într-o breaslă independentă, în ciuda protestelor breslei cizmarilor adresate atât oficialității scaunului, cît și Guberniului Transilvaniei¹⁵.

În anul 1872 breslele sînt desființate prin lege, locul lor fiind luat de asociațiile industriale pe meserii, de tip capitalist, ele fiind înglobate pe orașe în corporațiile meseriașilor¹⁶.

Documentele păstrate de la cele 7 bresle (olari, cojocari, croitori, cizmari, țimplari, lăcătuși), precum și părțile structurale „Asociația comercianților” și „Statutele breslelor și asociațiilor meșteșugărești” reflectă numai în parte organizarea și evoluția lor, în schimb sînt bogate în date referitoare la lupta lor pentru menținerea privilegiilor medievale, împotriva meșterilor clandestini care în majoritatea cazurilor își desfășurau activitatea sub ocrotirea nobilimii și a comunităților libere sătești, pentru asigurarea monopolului pieții într-o vreme cînd relațiile feudale erau în plină dezagregare¹⁷.

În legătură cu desfacerea produselor meșteșugărești, care era asigurată de membrii breslelor în localuri proprii, semnificativ este și faptul că la sfîrșitul secolului al XVII-lea, negustorii din Odorheiu-Secuiesc reușeau să se asocieze într-o breaslă care însă s-a destrămat destul de repede. Multe din documentele colecției reflectă activitatea breslelor de desfacere pe piață a produselor proprii¹⁸.

⁷ *Ibidem.*

⁸ Arh. St. Miercurea Ciuc, fond. 249, doc. nr. 617.

⁹ *Ibidem*, doc. nr. 618.

¹⁰ *Ibidem*, doc. nr. 169.

¹¹ *Ibidem*, doc. nr. 170.

¹² *Ibidem*, doc. nr. 952, 953.

¹³ *Ibidem*, doc. nr. 953.

¹⁴ *Ibidem.*

¹⁵ *Ibidem*, doc. nr. 565, 567, 568, 569, 570.

¹⁶ *Az 1872 évi Törvények gyűjteménye*, Budapest, 1908, p. 115—147.

¹⁷ Arh. St. Miercurea Ciuc, fond 249, doc. nr. 50, 94, 95, 178, 185 etc.

¹⁸ *Ibidem*, doc. nr. 82, 100, 145, 472 etc.

La destrămarea breslei negustorilor a contribuit și existența companiilor comerciale armenesti de la Dumbrăveni și Gheorgheni, acestea fiind mult mai puternice și mai bine organizate.

Cele două unități arhivistice din cadrul colecției încadrate în partea structurală „Asociația comercianților“ datează din perioade mai recente și credem că nu aparțin fostei asociații a comercianților din Odorheiu-Secuiesc, ci magistratului orașului¹⁹.

Cealaltă parte importantă a colecției, fondurile familiale, aparțin unor familii nobiliare din Scaunul Odorhei sau unor personalități (medici, juristi, politicieni, preoți) care au jucat un rol important în viața economică, socială sau politică a ținutului.

Documentele care provin de la familia Jakab (153 u.a.) se referă atât la această familie, cât și la o serie de alte familii nobiliare din Scaunul Odorhei cu care această familie era îndrudită (Ugron și Farkaș din Mărtiniș).

Aceste documente conțin informații prețioase referitoare la proprietățile acestor familii, la relațiile lor cu celelalte categorii sociale, la exploatarea apei sărate de către locuitorii unor comune de pe Valea Homorodului, încălcând astfel privilegiile Oficiului de sare de la Praid care deținea monopolul exploatareii și comercializării sării²⁰.

Familia Jakab a fost înobilată în anul 1649 de către principele Transilvaniei Gheorghe Rákoczi al II-lea²¹. De remarcat este faptul că în această parte structurală se află o scrisoare autografă a lui Orbán Balázs (1829—1890), etnograf și om politic, originar din localitatea Polonița, autorul cunoscutei lucrări monografice cu caracter etnografic și istoric, *Descrierea ținuturilor secuiești (A székelyföld leirása történelmi, ségészeti, természetrajzi és népismej szempontból)* apărută în șase volume la Pesta, în perioada 1868—1873.

Documentele provenite de la familia Szotyori din Odorheiu-Secuiesc includ o serie de date referitoare la istoria economică, socială și politică a unor localități din zona Cristurului-Secuiesc (Secuieni, Vinători, Bodogaia), dar nici un document nu se referă la această familie, care doar le-a adunat.

Documentele familiei Fosztó din Filia cuprind în primul rînd acte procesuale din care rezultă o serie de date valoroase privind relațiile agrare și sociale din localitatea Filia și împrejurimi, în secolele XVII—XVIII, lupta comunităților libere împotriva tendințelor de acaparare a pămînturilor lor de către familia baronului Daniel de Virghiș.

De la Bod Károly, jurist și preot reformat din Odorheiu-Secuiesc, se păstrează documente care reflectă în primul rînd activitatea sa în aceste domenii și certificate de studii eliberate de instituțiile de învățămînt mediu și superior din Tg. Mureș, Budapesta, Zürich și Marburg.

Date interesante privind istoria celor două localități privilegiate, Vlăhița și Căpîlnița, conțin și documentele familiei Ambrus din Vlăhița, din perioada 1741—1872.

Szakács István a fost medicul Scaunului Odorhei, obținînd licența în medicină în anul 1837 la Cluj²². A participat la revoluția din 1848—1849, dar documentele păstrate în colecție se referă în primul rînd la activitatea sa profesională.

În cadrul colecției trebuie să menționăm că se află „Magistratul orașului Odorheiu-Secuiesc“ (1755—1851), care cuprinde protocoalele orașului, izvor de mare valoare pentru studiul istoriei locale. De asemenea, trebuie să remarcăm cele

¹⁹ Ibidem, doc. nr. 954, 955.

²⁰ Ibidem, doc. nr. 1066, 1067, 1076, 1077 etc.

²¹ Pálmay József — *Udvarhely Vármegye nemes családjai*, Székelyudvarhely, 1900, p. 109.

²² Arh. St. Miercurea Ciuc, fond 249, doc. nr. 1263.

7 u.a. grupate sub titlul „Protocoale sătești“ care conțin date importante privind istoria socială, economică și politică a localităților Vlăhița, Orășeni, Petreni, Căpîlnița, Virghiș²³. De menționat este faptul că protocoalele consemnează și unele aspecte ale revoluției de la 1848—1849 pe aceste meleaguri.

Dintre aceste documente amintim privilegiile comunei Vlăhița confirmate de împăratul Carol al VI-lea, la 17 mai 1724, pe baza diplomelor date de Gabriel Báthori, în 1609, Gabriel Bethlen, în 1614, și Gheorghe Rákoczi I, în 1631²⁴.

Ultima parte structurală a colecției, „Varia“, conține diferite documente răzlețe, depistate după inventarierea celorlalte părți structurale, dar care aduc date noi privind viața economică, socială și politică a Scaunului Odorhei în perioada 1649—1940.

Documentele pe care am încercat să le prezentăm succint în rîndurile de mai sus conțin un deosebit de valoros tezaur de informații referitoare la viața ținutului Odorheiului-Secuiesc, acest colț al patriei noastre, unde de secole trăiesc înfrățiți românii și maghiarii care au luptat cot la cot pentru o viață mai bună, mai dreaptă și mai demnă.

²³ Ibidem, doc. nr. 982—988.

²⁴ Ibidem, doc. nr. 982.

ACHIZIȚII NOI

Fondul personal „Doctor Apostol Arsachi”

NATALIA TRANDAFIRESCU

Printre achizițiile anului 1983, care au sporit zestrea documentară a Arhivelor Statului, se numără și acest fond personal, care conține documente ce datează în majoritatea lor din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și care se referă atât la viața și activitatea doctorului Apostol Arsachi, cât și la ambianța economico-socială și politică a țărilor române din perioada amintită.

Documentele fondului cuprind date esențiale cu privire la viața și activitatea medicului Apostol Arsachi. Aromân, născut la Hotahovo în Epir (1789), vine la București împreună cu familia pe la anul 1800 și se stabilește la rudele tatălui său care trăiau mai de mult aici, agonisind o avere însemnată. Face studii gimnaziale cu Neofit Duca la Viena și apoi medicina în Germania, unde și-a dat doctoratul în domeniul anatomiei comparate, pe atunci o noutate în materie, fiind elogios apreciat de specialiștii vremii. La întoarcerea în Țara Românească este medic la diverse spitale. Activitatea lui A. Arsachi nu s-a limitat însă numai la medicină, el a avut funcții importante în stat. Grigore Ghica, cel dintîi domn pămîntean de după 1821, l-a numit secretarul său particular pentru chestiunile de politică externă. Ajunge membru în Obîșnuita Obștească Adunare, în Comisia Centrală de la Focșani și, afirmîndu-se ca unul dintre cei mai activi susținători ai Unirii celor două principate sub un singur domn, va fi numit ministru de externe în perioada domniei lui Alexandru Ioan Cuza. Mai tîrziu, Departamentul Vistieriei l-a cerut să facă parte din comisia care a organizat o expoziție agricolă cu produse românești, pe lîngă un institut de profil din Londra. Cu această ocazie s-a alcătuit și lista produselor ce urmau să fie trimise la expoziție.

Cele cîteva sute de documente care s-au păstrat și care au intrat de curînd în depozitele Direcției Generale a Arhivelor Statului relevă că medicul A. Arsachi a moștenit o mare avere de la unchiul său, pe care a sporit-o prin afacerile întreprinse. Devine proprietarul unor moșii întinse: Paraipan, Cucuruza, Călinești ș.a.

Afacerile lui nu se limitau însă numai la acest domeniu. Asociîndu-se cu Al. Villara, Gh. Oteteleşanu și firma „Frații Ghermani” a luat în antrepriză exploatarea oanelor de sare din Țara Românească și Moldova. Pentru istoricul economiei naționale socotelile, bilanțurile, polițele legate de afacerile lui A. Arsachi sau actele de la procesele cu creditorii, scrisorile privind relațiile comerciale cu Zenobie și Hagî Constantin Pop din Sibiu, cu Ștefan Moscu, Constantin Suțu, Al. Scufa, Polizache Dimitriu și alții, care au jucat un rol însemnat în viața economică a Țării Românești din secolul trecut, constituie izvoare de prim ordin.

Ajuns la o situație înfloritoare, și-a ajutat mult compatrioții în diverse împrejurări, așa cum au făcut-o tot de pe pămîntul românesc și Șt. Moscu, Șt. Meitani, I. Stamu, Hagî Ianuș Costa Petru și alții. A donat sume foarte mari, aproape 20.000 de galbeni, pentru înființarea unui institut de fete la Atena (el a plătit pentru construcția localului și pentru bursele elevelor sărace) numit „Arsakion”, pentru subvenționarea Universității „Othon”, fapt pentru care primește mulțumiri din partea rectorului acestui așezămînt de cultură și a regelui

Greciei, precum și o medalie din partea Societății „Prietenii Culturii“ (Liga Culturală din Atena), al cărei membru de onoare a fost ales.

În acest fond de documente mai există referiri la averile pe care le aveau Alexandru Villara, Zefhari, Const. Pavlovici și episcopul de Argeș, Ilarion. Tot atât de importante sînt și testamentele care au rămas de la diverse persoane decedate, în care se arată la cît se ridică averea fiecăruia și modul în care aceasta era distribuită.

Un aspect specific al perioadei pe care o trăiește Apostol Arsachi este procesul de acaparare a moșiilor unor boieri autohtoni înglobați în datorii de către negustorii străini, mai ales greci. Acumulînd averi importante, această categorie de afaceriști fie că voiau să le scoată în afara granițelor românești, fie că voiau să cumpere terenuri agricole pentru a se stabili definitiv în Țările Române. Gh. Vlahuți, venit în Muntenia, tindea să devină proprietarul moșiilor lui Ion Fălcoianu. Numeroase sînt zapisele de datorie și procesele pentru datorii între persoane particulare. Numărul mare de procese demonstrează pătrunderea continuă, în proporții tot mai mari, a capitalului în mediul rural și dezvoltarea unei intense activități economice bazate pe acesta.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, mai ales în deceniile care au urmat păcii de la Adrianopol, se constată o puternică dezvoltare a economiei de schimb bazată pe acumulări de capital, amplificarea comerțului intern și a exportului, exploatarea mai intensă a moșiilor în scopul valorificării produselor autohtone (grîne, legume, plante industriale, produse animaliere) pe diferite piețe externe. Exploatarea bogățiilor naturale ale țării, deși realizată sub grija administrației de stat, revenea după sistemul arendării, în mod practic, particularilor asociați între ei. Procedeeul era eficient și se practica încă din secolul al XVIII-lea în țările române pentru mai multe din veniturile statului. Documentul grecesc prezentat aici ilustrează stadiul la care ajunsese această modalitate de exploatare a unor bogății naturale, în speță sarea, în deceniile patru și cinci din secolul trecut. Exploatarea sării era concesionată unor asociații constituite într-o veritabilă societate pe acțiuni care funcționa pe baza capitalului depus de fiecare „acționar“ și în raport de care se împărțeau beneficiile sau pierderile. Direcția Ocnelor nou înființată, comună pentru ambele Principate, cu funcționari numiți de Al. Villara, concesiona exploatarea sării pentru cerințele interne și la export. „Frații Ghermani“ de pildă se ocupau cu exportul sării în regiunile sud-dunărene. Pentru exploatarea salinelor, acești întreprinzători afaceriști dispunînd de capitaluri importante foloseau mîna de lucru salariată pentru a obține producții mari. Asociații Al. Villara, Gh. Oteteleşanu, A. Arsachi și Frații Ghermani, maiorul Mișa Anastasievici, Maer Hoffer și alții au exploatat ocnele de sare muntene și moldovene mai bine de un deceniu. Ca să ne facem o imagine despre amploarea acestei afaceri, menționăm că în 1849 se exportau 2 milioane de ocale de sare iar în 1852 s-au extras 7.225.395 ocale, din care la export au mers 4.330.060. Din documente aflăm care erau taxele plătite la export, greutățile întîmpinate atât la exploatarea sării, cît și la transportul ei, motivele proceselor dintre participanții la asociație, pierderile nu rareori mari sau falimentele unora dintre ei, ca de exemplu cel al lui Al. Villara.

Notăm un lucru cu deosebire interesant și anume faptul că negustorii sesizaseră concurența din ce în ce mai mare pe piața balcanică la valorificarea producției de sare și necesitatea „înlăturării oricărei concurențe în regiunea de dincolo de Dunăre“, la vînzarea acestui produs. Concurența, crizele și falimentele demonstrau că relațiile capitaliste dominau cu legile lor viața economică a societății românești.

Documentele achizionate aduc noi date cu privire la mănăstirile românești închinat și relațiile lor cu statul român, datoriile contractate de acestea, donațiile

unor persoane particulare pentru întreținerea lor. Dintr-o copie după un raport din anul 1855 aflăm despre datoriile pe care le avea Țara Românească după anii 1848—49 și 1853—54 și modul în care puteau fi achitate.

Cercetătorii interesați să-și facă o imagine despre viața cotidiană din secolul al XIX-lea pot studia listele cu diverse obiecte casnice, foile de zestre, inventarele cu mobilierul unor case (a lui N. Crețulescu de exemplu) și altele.

Aici am semnalat numai o parte din posibilitățile de studiu viitoare pe care cercetarea fondului „Dr. Apostol Arsachi“ le poate înlesni.

1

1840 mai 26, București. Contract încheiat între Gh. Otetelesanu, doctorul A. Arsachi, firma „Frații Ghermani“ și Al. Villara, care au luat în arendă ocnele din Țara Românească și Moldova pentru a le administra pe o perioadă de șapte ani. Se specifică modul de organizare și funcționare a asociației și felul în care urma să fie exploatată și valorificată sarea.

Διὰ τοῦ παρόντος ἡμῶν ἐγγράφου δῆλον γίνεται ὅτι ἡμεῖς οἱ ὑποσημειούμενοι καμμινάρης Γιώργος Ὀτετελεσιάνος, ἰατρός Ἀρσάκις, καὶ Ἀδελφοὶ Α. Γερμάνοι, οἱ ἀγωράσαντες τὰς ὀκνάς τῆς Βλαχίας δι' ἐν ἑπταετῆς διάστημα καιροῦ, ἀρχομένου ἀπὸ (πρώτ)ης Ἰαννουαρ(ίου) τοῦ τρέχοντος ἔτους 1840 πρὸς γρόσια γερὰ 3.516.000 τὸν χρόνον, καὶ ἐγὼ ὁ λογοθέτις Α. Βελλαράς ὁ ἀγωράσας τῆς Ὀκνάς Μολδαβίας δι' ἐν ἑξαετῆς διάστημα καιροῦ, ἀρχομένου ἀπὸ (πρώτ)-ης Ἰαννουαρ(ίου) ἔτους 1841 ὁμοίως πρὸς γρόσια γερὰ 1.200.050 τὸν χρόνον συμφωνήσαμεν μεταξὺ ἡμῶν νὰ συντροφευθῶμεν ἐπίσης εἰς ἀμφοτέρω αὐτὰ τὰ κοντράκτα, κατὰ τὰς κατωτέρω θάσεις, ὥστε μὲ τοῦτο νὰ λείψῃ κάθε ἀμίλια εἰς τὴν πέραν τοῦ Δουνάβειος πώλητρον ἀλάτων, καὶ ἐπομένως νὰ εὐδοθῶσιν τὰ χισμέτια ἀμφοτέρων τῶν ἐπαρχιῶν κατὰ τὸ ὀφελιμότερον, ἐπὶ τοῦτω καὶ ὑποσχεούμεθα ὅλοι ἐπίσης καὶ ἀμοιβαίως.

Α. Ἡμεῖς οἱ ἀγωρασταὶ τῶν ὀκνῶν τῆς Βλαχίας εἰς τὸ νὰ μοιράσωμεν αὐτάς εἰς τριάκοντα ἴσα μερίδια δι' ὅλον τὸ ἑπταετῆς διάστημα τοῦ κοντράκτου μας καὶ ἀφ' οὗ κρατήσωμεν ἐξ' αὐτῶν τὰ εἴκοσι πέντε ἡμισυ διὰ λογαριασμόν μας, δηλαδὴ ἕνδεκα δι' ἡμᾶς τοὺς Ἀδελφούς Α. Γερμάνη, δέκα δι' ἐμὲ τὸν ἰατρὸν Ἀρσάκις, καὶ τέσσαρα ἡμισυ δι' ἐμὲ τὸν καμμινάρη(ν) Γ. Ὀτετελεσιάνον, τὰ ἐπίλοιπα τέσσαρα ἡμισυ νὰ δώσωμεν τῷ λογοθέτῃ Α. Βελλαρά ἀγωραστῇ τῶν ὀκνῶν Μολδαβίας διὰ λογαριασμόν τοῦ ἰδίου καὶ εἰς τὰ ὅποια, δι' ὅσα ἀνάγκαι εἰς τὰ συμφωνητικὰ μου ἐγγραφα εἰς καταβολὴν καὶ γνώσεις λογαριασμῶν ἔχει νὰ μετέχει καὶ ἡ εὐγενεία τοῦ ἐπίσης τῶν αὐτῶν δικαιωμάτων καὶ ὑποχρεώσεων, ἡ δὲ κυρίως διευθέτησις καὶ οἰκονομία τοῦ χισμετίου μνίσκει ὅλους διόλων μόνον ἐπάνω μας.

Β. Ἐγὼ ὁ ἀγωραστῆς τῶν ὀκνῶν Μολδαβίας εἰς τὸ νὰ μοιράσω ὁμοίως καὶ αὐτάς εἰς τριάκοντα ἴσα μερίδια ὡσαύτως δι' ὅλον τὸ ἑξαετῆς διάστημα τοῦ κοντράκτου μου καὶ ἀφ' οὗ κρατήσω ἐξ' αὐτῶν διὰ λογαριασμόν μου μόνον τὰ τέσσαρα ἡμισυ, τὰ λοιπὰ εἴκοσι πέντε ἡμισυ νὰ δώσω τοῖς ἀγωρασταῖς τῶν ὀκνῶν Βλαχίας διὰ λογαριασμόν ἰδίων καὶ διὰ νὰ τὰ μοιράσωσιν ὡς ἀνωτέρω ἀναλόγως τὰ μερίδια τοῦ κοντράκτου των δι(λ)α(δ)ῆ(ς) μερίδια ἕνδεκα διὰ τοὺς Ἀδελφούς Α. Γερμάνη, δέκα διὰ τὸν ἰατρὸν Ἀρσάκις, καὶ τέσσαρα ἡμισυ διὰ τὸν καμμινάρη Ὀτετελεσιάνον. Μετὰ δὲ τοῦτο ἡ διευθέτησις καὶ οἰκονομία τοῦ χισμετίου αὐτῶν τῶν ὀκνῶν τῆς Μολδαβίας μνίσκει ὅλους ἐπὶ τὸν ἀγωραστὴν αὐτῶν καὶ ἐπομένως ὅλοι οἱ ὑπάλληλοι τῶν αὐτῶν ὀκνῶν θέλουσι διορισθῆ κατ' ἐκλογὴν μου καὶ ὑπὸ τὴν ἀμεσον ἐγγύησίν μου.

Γ. Ὁ αὐτὸς ἀγωραστῆς τῶν ὀκνῶν Μολδαβίας ὑποχρεούμεν νὰ βαστάξω ἀλληλογραφίαν τακτικὴν καὶ κατάστιχα κατὰ τὸν ἐμπορικὸν τρόπον ἕκαστος τῶν συντρόφων μου νὰ ἡμπορῇ νὰ λαμβάνῃ τὴν ἀναγκαίαν πληροφορίαν περὶ τῆς στάσεως τῆς παρουσίας συντροφικῆς μας ἐπιχειρήσεως, καὶ νὰ τοῖς παραδίδω εἰς κάθε τριμηνίαν κορρέντε λογαριασμόν, ἐν δὲ τῷ τέλει ἐκάστου χρόνου γενικόν, ζέροντα ἐν αὐτῷ ὅλας τὰς κατὰ τῆς ἐπισημοῦς διαβεβαιώσεις ἐπὶ τοῦτω δι' ὅποιοι δῆποτε ἐκτακτὸν ἐπιχείρημα ἐναγόμενον εἰς τὸ ἰντερέσσον αὐτῶν τῶν ὀκνῶν. Καὶ δι' ὅσα ἐκτακτα ἔξοδα ἤθελον συμβῆ εἶσοθε κατ' ἀνάγκην τινὰ, θέλουσι προσαποφασισθῆ καὶ προθεαθρισθῆ ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς ἀποδόσεώς των μὲ ζιουρνάλι ὑπογεγραμμένον παρ' ὄλων τῶν συντρόφων, ἡ τῶν περισσοτέρων ἐξ' αὐτῶν.

Δ. Ἡ φροντίς τῆς πέραν τοῦ Δουνάβειος εἰς τὸ συμφερότερον πώλησεως τῶν ἀλάτων, καθὼς καὶ ἡ εἰσπράξις τῶν ἐν ταύτης χρημάτων καὶ τῶν ἐκεῖ διορισμένων τοπουργῶν ἐναποτίθεται εἰς ἡμᾶς τοὺς Ἀδελφούς Α. Γερμάνη, δι' ὅλας δὲ τὰς εἰς τοῦτο ἀναφερομένας πράξεις θέλωμεν συνεννοηθῆ τακτικῶς καὶ εἰς κάθε περίστασιν μὲ τὴν διευθέτησιν τῶν ὀκνῶν Μολδαβίας, ἥτις καὶ ὑποχρεοῦται νὰ διευκολύνῃ ὅλα τὰ εὐλόγα προβλήματα μας καθ' ὅσον σταθῆ δυνατὸν ταχύτερον προσφι(λ)έστερον μὲ τὸ συμφέρον τῆς συντροφικῆς ἐπιχειρήσεως.

E. 'Επίσης ὑποχρεούμεθα οἱ Ἄδελφοὶ Α. Γερμάνη συνάζοντες χρήματα ἐκ τῶν ἀλάτων Μολδαβίας ἕως ποσότητος πενήκοντα χιλιάδων, ἀμέσως νὰ τὰ στείλωμεν εἰς τὸ ἐν Βουκουρ(εστί) γραφεῖον τῆς διευθετήσεως ὀκνῶν Μολδαβίας.

S. "Ὅσα χρήματα χρειασθῶσι διὰ τὴν παροῦσαν μας συντροφικὴν ἐπιχείρησιν θέλωσι καταβληθῆ παρ' ὅλων τῶν συντρόφων ἀναλόγῳν μὲ τὰ μερίδιά των καὶ τὰς κατὰ καιροῦς προσδοκίσεις τῆς διευθετήσεως καὶ θέλουσιν ὀφελθῆ τὸν ἐτήσιον τόκον πρὸς δώδεκα τὰ ἑκατὸν.

Z. Εἰς περίστασιν ἀποθιώσεως τινὸς τῶν συντρόφων (ὁ μὴ δώσοι Κύριος) τὸ μέρος τοῦ ἀποθανόντος μνησθεὶς διὰ λογαριασμὸν τῶν κληρονόμων του μέχρι συμπληρώσεως τῆς προθεσμίας ἀμφωτέρων τῶν κοντράκτων, χωρὶς νὰ ἰσχύη εἰς ταύτην τὴν περίστασιν ὁ περὶ διαλύσεως ἐπιτόπιος νόμος, διότι ὑποτῶ συμφωνήσαμεν οἰκεία ἡμῶν θελήσει.

H. Τὸ συντροφικὸν κοντράκτον εἰς τὸ τέταρτον ἀναφορικῶς εἰς κέρδη ἢ ζημίαν ἐκ τῆς πωλήσεως τῶν ἀλάτων πέραν τοῦ Προῦτου τὸ ὅποιον ἔκμα εἰς Ἰάσιον ἐγὼ ὁ ἀγγρατῆς τῶν ὀκνῶν Μολδαβίας καθιεροῦνται καὶ ἀναγνωρίζεται παρ' ὅλης τῆς συντροφίας καθ' ὅλην τὴν ἔννοιαν του.

Θ. Μὲ τὴν πρὸς τὴν Βιστιαρίαν Μολδαβίας πρὸς ἀσφάλειαν τῆς παρακαταθήκην ὑποστατικῶν ἐπιφορτίζωμαι καὶ ὑποχρεοῦμαι ἐγὼ ὁ ἀγγρατῆς τῶν ὀκνῶν Μολδαβίας.

10. Κέρδη ἢ ζημίαι (ὁ μὴ γένοιτο) θέλωσι μοιρασθῆ ἀναλόγως μὲ τὰ μερίδια ἑκάστου τῶν συντρόφων.

Εἰς ἔνδειξιν οὖν καὶ ἀσφάλειαν ὑπερράφησαν τέσσαρα ὅμοια τοιαῦτα συμφωνητικὰ ἔγγραφα καὶ ἐτράβωμεν ἕκαστος ἀπὸ ἓν εἰς χεῖρας μας διὰ νὰ ἤθελον ἔχη τὸ κύρος των ἐν παντὶ καιρῷ καὶ τῷπῳ.

'Ἐν Βουκ(ουρεστί) τῆς 26 Μαΐου 1840.

A. Βελλαρ(άς)

Γ. Οτετελεσιάνον.

A. Ἀρσάκης.

Ἀυαδέλφ(ια) Α. Γερμάν(οι).

Arh. St. București, fond „A. Arsachi“, doc. nr. 690.

Prin prezentul nostru înscris se face cunoscut că noi, cei mai jos însemnați : căminarul Gh. Oteteleşanu, doctorul Arsachi și „Frații A. Ghermani“, care am cumpărat ocnele Valahiei pentru o perioadă de timp de șapte ani, începînd de la 1 ianuarie al anului în curs 1840 cu <suma de> 3.516.000 groși tari pe an, și cu logofătul A. Villara, cumpărătorul Ocnei Moldovei pentru o perioadă de timp de șase ani, începînd de la 1 ianuarie al anului 1841 de asemenea cu <suma de> 1.200.050 groși tari pe an, ne-am înțeles între noi ca să ne asociem pe baze egale, prin ambele aceste contracte, în conformitate cu cele stabilite mai jos, încît prin aceasta să înălăturăm orice concurență în regiunea de dincolo de Dunăre, la vînzarea sării și drept urmare huzmetul ambelor eparhii să prospere în chip cît mai avantajos, drept pentru care ne obligăm cu toții în general și fiecare în particular <să respectăm următoarele> :

1. Noi, cei care am cumpărat ocnele Valahiei, deoarece am împărțit <suma totală a veniturilor> acestora în treizeci de părți egale pentru întreaga perioadă de timp de 7 ani a contractului nostru și după ce am reținut din acestea douăzeci și cinci de părți și jumătate pentru socoteala noastră, adică unsprezece pentru noi „Frații A. Ghermani“, zece pentru mine, doctorul Arsachi, și patru și jumătate pentru mine, căminarul G. Oteteleşanu, restul de patru și jumătate să le dăm logofătului A. Villara, cel care a cumpărat ocnele Moldovei pentru socoteala sa proprie, și pentru aceste părți, care țin de contractele mele scrise, atît în ce privește plățile cît și cunoașterea socotelilor, domnia lui participă atît la drepturi cît și la obligații, dar dirijarea și în special administrarea huzmetului rămîne cu totul numai asupra mea.

2. Eu, cel care am cumpărat ocnele Moldovei, după ce am să le împart de asemenea și pe acestea în treizeci de părți egale tot pentru întreaga perioadă de timp de șase ani a contractului meu și, după ce am să rețin din acestea pentru socoteala mea numai patru părți și jumătate, restul de douăzeci și cinci și jumătate, să le dau celor care au cumpărat ocnele Valahiei pentru socoteala lor proprie și să se împartă ca mai sus proporțional cu părțile din contractul lor adică : unsprezece părți pentru „Frații Ghermani“, zece pentru doctorul Arsachi și patru și jumătate pentru căminarul Oteteleşanu. După aceea dirijarea și administrarea huzmetului acestor ocne ale Moldovei rămîn numai asupra mea, cel care

le-am cumpărat, și în consecință toți funcționarii acestor ocne vor fi desemnați după alegerea mea și sub directa mea garanție (cauțiune).

3. Eu, același cumpărător al ocnelor Moldovei, mă oblig să țin în ordine corespondența ca și catastihurile în conformitate cu uzanța comercială, încît fiecare din asociații mei să poată să aibă la îndemînă informațiile necesare în legătură cu situația întreprinderii noastre comerciale actuale, și să le predau la fiecare trei luni socoteala curentă, iar la sfîrșitul fiecărui an pe aceea generală, care să cuprîndă în ea, în ordine, toate confirmările oficiale din această perioadă în legătură cu orice fel de speculație extraordinară întreprinsă pentru profitul acestor ocne. Iar pentru cîte cheltuieli extraordinare au survenit pînă atunci, dintr-o necesitate oarecare, se vor aduce motivările necesare și vor fi înfățișate la vremea predării acestora însoțite de un jurnal (proces-verbal) semnat de către toți asociații sau de către majoritatea acestora.

4. Grija pentru vînzarea sării în regiunile de dincolo de Dunăre într-un mod mai avantajos, ca și încasarea banilor din aceeași <regiune> de către cei orînduiți acolo ne revine nouă, „Frații A. Ghermani“, iar pentru toate acțiunile întreprinse în legătură cu cele de mai sus ne vom înțelege de regulă și în orice împrejurare cu Direcția ocnelor Moldovei, care totodată are și obligația să înlesnească rezolvarea problemelor noastre, care survin <pe parcurs> cît mai repede cu putință și într-un chip cît mai avantajos pentru întreprinderea noastră tovarășească.

5. De asemenea ne luăm obligația noi, „Frații Ghermani“ ca, după ce strîngem banii de la sarea din Moldova pînă la suma de 50 000 <de groși> să-i trimitem la București la biroul Direcției ocnelor Moldovei.

6. Banii necesari pentru întreprinderea noastră tovarășească de acum vor fi depuși de către toți asociații în mod proporțional cu părțile fiecăruia și cu cererile suplimentare <formulate> pe parcurs de Direcție și vor beneficia de dobîndă anuală de 12 la sută.

7. În caz de deces al unuia dintre asociați (de care lucru să ne ferească Dumnezeu) partea decedatului rămîne în contul moștenitorilor pînă la împlinirea termenelor ambelor contracte, fără ca, în această împrejurare, să mai fie valabilă legea locală în legătură cu dizolvarea <asociației>, deoarece astfel ne-am înțeles prin propria noastră voință.

8. Contractul asociației noastre pentru a patra parte <din total> referitor la cîștigul și paguba legate de vînzarea sării dincolo de Prut, pe care l-am făcut la Iași eu, cel care am cumpărat ocele Moldovei, este sancționat și recunoscut de întreaga asociație printr-un acord unanim.

9. Eu, care am cumpărat ocele Moldovei, iau asupra mea obligația de a asigura la Visteria Moldovei depunerea moșiilor <drept cauțiune>.

10. Atît cîștigurile cît și pagubele (cea ce să nu se întîmple) vor fi împărțite proporțional cu părțile fiecăruia dintre asociați.

Pentru mărturie deci și asigurare s-au făcut patru înscrisuri de acest fel identice și fiecare ne-am luat cîte unul asupra noastră pentru a avea valabilitatea în orice timp și în orice loc.

În București la 26 mai 1840.

A. Villara

G. Oteteleșanu

A. Arsachi

„Frații A. Ghermani“

2

1819 mai 3, București. Călugării iviriți și proegumenii de la mănăstirea Radu Vodă adevăresc că s-au dat doctorului Apostol Arsachi două copii după două hrisoave referitoare la moșiile Buteneasca și Paraipani, deoarece originalele s-au pierdut*.

* După cum se poate observa asemenea documente apar foarte rar în arhive și de aceea am considerat că este util să vadă lumina tiparului. În cazul în care se pierdeau documentele originale, se proceda la eliberarea altor acte, cu valoare de original, după copii aflate în condicile mănăstirilor.

‘Ο Ούγγροβλαχί(ας) Διονύσι(ος) ἐπιβεβαίω.

Διὰ τοῦ παρόντος ἀποδεικτικῶς γράμματος δηλοποιοῦμεν ἡμεῖς οἱ ὑπογεγραμμένοι ὅτι δύο γράμματα, ἓνα τοῦ μακαρίτου Ἀντωνί(ου) β(οε)β(ό)δ(α) με ἔτος 7118 διὰ τὸ Ἰλκι Μπουτενιάσκα καὶ ἄλλο τοῦ μακαρίτου Ματαίη β(οε)β(ό)δα με ἔτος 7156 διὰ τὸ μούλκι Ἀραϊ-πάνι, μὴ εὐρίθεντα μεταξύ τῶν λοιπῶν γραμμάτ(ων) αὐτῶν τῶν ἀνα εἰρημένων μούλκιων, τὰ ἀντέγραψε κατὰ τὴν ζήτησι μας ὁ κύριος Κυρίτζας διδάσκαλος τῆς σλαβονικῆς διαλέκτου εἰς τὸ ἐδῶ σχολεῖον καθὼς εὐρίσκειται περασμένα εἰς τὸν κώδικα τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν μοναστηρίου ἐπικυρωμένα καὶ μετὴν βούλγα τοῦ ἐν μακαρία τῆ λήξει Ἀλεξάνδ(ρου) β(οε)β(ό)δα Μουρούζι καὶ αὐτὰ τὰ ἀντίγραφα ἐπιβεβαιωθέντα καὶ παρὰ τοῦ πανιερωτάτου ἁγίου Οὔγγροβλαχίας κυρί(ου) Διονυσί(ου) ἐνεχειρίσαμεν ἀντὶ τῶν παραπεσόντων πρωτοτύπων τῶ ἐξοχωτάτῳ ἱατρῷ κυρίῳ Ἀποστόλῳ Ἀρσάκη, εἰς τὸν ὁποῖον κατὰ τὴν δοθείσαν ἡμῖν πληρεξουσιότητα ἐπουλή-σαμεν τὰ εἰρημένα μούλκια, ὅθεν ἀν εὐρεθῶσι ποτὲ μεταξύ ἄλλων μοναστηριακῶν σινετιῶν ἢ ἄλλοις πουθενά περιπεσόντα αὐτὰ τὰ δύο γράμματα ἢ νὰ δοθῶσιν τῆ ἐξοχοτητί του ὡς ἰδιά του εἰς τὰ ἐξῆς κτήματα ἢ νὰ θεωρηθῶσιν ἄκυρα καὶ ὡς χαρτίον ἄγραφον νομιζομένα καὶ ἔστω εἰς ἐνδειξιν.

Τῆ 3 μαί(ου) 1819, Βουκουρέστιον.

Οἱ ἐν τῷ τοῦ Ῥαδου(λου)-β(οε)β(ό)δ(α) ἐξαρχικῶς καὶ πληρεξουσίως διατελοῦντες πατέρες Ἰβήριται ὑποβεβαίωμεν.

Προηγούμενος Ἰωασάφ.

Προηγούμενος Ἀνθιμ(ος).

Γέρωτ(ες) τ(ῆ)ς Ἰβήρων ἱεράς συνάξεως συνέσι(οι).

Κατεσπρώθη ἐν τῷ κώδικι τῆς

Μητροπ(ω)λλ(εως),

Νικόλα(ος) λογ(ο)θ(έτης).

Arh. St. București, fond „Apostol Arsachi“ doc. nr. 250.

Djonisie, <mitropolitul> Ungrovlahiei confirmă.

Prin prezentul doveditor înscris arătăm noi, cei mai jos iscăliți, că două înscrisuri, unul de la răposatul Antonie voevod cu anul 7118 pentru moșia Bute-neasca și altul de la răposatul Matei voevod cu anul 7156 pentru moșia Paraipani, ne mai găsindu-se printre celelalte înscrisuri ale moșiilor numite mai sus, le-a copiat, la cererea noastră domnul Chiriță, dascăl de limba slovească de la școala de aici, așa cum se găsec ele trecute în condica sfintei noastre minăstiri, întărite și cu pecetea voievodului de fericită răposare Alexandru Moruzi și aceste copii fiind autentificate și de către preasfinția sa mitropolitul de Ungrovlahia, kir Dionisie, le-am înminat, <ca să țină> locul originalelor pierdute, înălțimii sale, domnului doctor Apostol Arsachi, căruia, în conformitate cu împuternicirea ce ni s-a dat i-am vîndut numitele moșii, iar dacă vreodată s-ar găsi printre alte sineturi ce aparțin unor minăstiri sau rătăcite în oricare altă parte aceste două înscrisuri, ori să se dea înălțimii sale ca bunuri particulare, <pe care le va deține> de acum în colo, ori să fie socotite fără valoare și privite ca niște hirtii nescrise și <actul acesta> să fie drept dovadă.

3 mai 1819, București.

Călugării iviriți, care ne aflăm la m-rea Radul Vodă în calitate de exarhi și împuterniciți, adevărim.

Proegumenul Ioasaf

Proegumenul Anthim

Înțelepții călugări al sfintului sobor al Ivirilor

S-a trecut în condica Mitropoliei, Nicolae logofăt

La Filiala Arhivelor Statului Vaslui

COSTICĂ ION GĂRNEAȚĂ

Îmbogățirea bazei documentare prin achiziții, donații sau preluări de noi documente și fonduri de arhivă de la organizațiile socialiste sau persoane fizice constituie una din preocupările noastre de prim ordin.

În ultimul timp am preluat o serie de documente care completează informațiile pe care le deținem pentru perioada secolelor XVIII—XX referitoare mai

ales la drepturi de proprietate. Menționăm două pergamente emise de cancelaria lui Mihai Grigore Sturza, în anii 1840—1844, care atestă prima oară funcționarea unei spițerii în orașul Vaslui și obligația farmacistului de a acorda medicamente gratuite oamenilor săraci.

Îmbunătățirea condițiilor de păstrare a documentelor prin darea în folosință a noului local al filialei dotat cu aparatura necesară a oferit posibilitatea preluării unei mari cantități de documente, peste 2 000 ml, creată de organizațiile socialiste din județ.

O cantitate mare de documente provine de la fostele sfaturi populare raionale, orașenești și comunale. Acestea prezintă importanță mai ales în ceea ce privește informațiile referitoare la dezvoltarea economico-socială a meleagurilor vasluiene în perioada 1951—1967.

Procesul revoluționar de industrializare socialistă și de cooperativizare a agriculturii este amplu redat în fondurile instituțiilor administrației de stat amintite, oferind date și informații despre realizările obținute de oamenii muncii din regiune.

Documentele oferă posibilitatea realizării unor studii aprofundate privind eforturile oamenilor muncii pentru înfăptuirea politicii economice a partidului, pentru ridicarea nivelului economic și spiritual al tuturor zonelor țării, implicit al localităților din județ. Orice cercetare va remarca realizările obținute în creșterea condițiilor de muncă și trai, explozia urbanistică și a construcțiilor edilitar-gospodărești, care au dus la transformări structurale în modul de gândire și manifestare al oamenilor în fiecare zi. Pe aceste meleaguri unde cîndva „nu se întîmpla nimic“ acum pulsează o nouă viață tumultuoasă cu profunde rezonanțe în conștiință.

Altă serie de fonduri conține informații sintetice privind dezvoltarea economico-socială a fiecărei localități din județul nostru. Arhivele fostelor inspectorate raionale de statistică și ale unităților bancare, depuse la filiala Arhivelor Statului, prezintă interes pentru studiul politicii de investiții-construcții, care în ultima perioadă a cunoscut o amploare deosebită. În afara dezvoltării economice prin noi investiții și construirea noilor obiective economice, cercetătorul poate urmări folosirea forței de muncă și schimbările structurale intervenite în viața materială și spirituală a vasluienilor.

Au fost preluate, de asemenea, două fonduri (Întreprinderea de confecții Bîrlad și Întreprinderea de Rulmenți Bîrlad) care cuprind date sugestive despre activitatea de producție a acestor unități economice de prim rang ale județului, ele fiind cele mai vechi construcții industriale ale epocii socialismului pe aceste meleaguri. Documentele cuprind date relative la industrializarea socialistă și la efectele ei asupra oamenilor muncii din județ, la contribuția majoră a industriei locale la schimbarea calitativă a vieții oamenilor.

Schimbarea calității vieții în județul Vaslui, mutațiile profunde pe care le-a cunoscut și le realizează societatea noastră sînt atestate și de documentele păstrate în fondurile sanitare și școlare care au intrat în depozitele noastre. O dată mai mult se detașează modul cum s-a realizat obiectivul fundamental al partidului, creșterea neconținută a nivelului de trai material și spiritual al oamenilor muncii. Eforturile partidului și statului nostru pe linia asigurării unei asistențe medicale cit mai bune sînt ilustrate de arhivele preluate de la spitale iar procesul revoluționar de educare patriotică a tinerei generații este oglindit fidel de fondurile școlare create în perioada 1948—1970.

Fondurile prezentate mai sus preluate de Filiala Arhivelor Statului Vaslui asigură cercetării științifice și generațiilor ce vin cunoașterea în amănunt a momentelor revoluționare pe care le-a parcurs întregul popor român în construcția socialismului.

Cel mai vechi sigiliu inelar (matrice) de dregător moldovean (sec.XV), păstrat în Polonia *

— Al lui Toma logofătul (1468—1475) lui Ștefan cel Mare —

CONSTANTIN REZACHEVICI

În colecțiile castelului regal Wawel de la Cracovia se află un prețios inel sigilar de aur, necunoscut la noi, care a aparținut unui înalt dregător moldovean din veacul al XV-lea, reprezentînd cea mai veche matrice (tipar) sigilară de dregător din țările române de la sud și est de Carpați, păstrată pînă în prezent.

Se cunosc cîteva inele sigilare și talismane domnești din secolele XIV—XVIII, descoperite în mormintele voievodale de la Curtea de Argeș, Rădăuți, Putna, Trei Ierarhi-Iași, sau păstrate în vremile mai noi la urmașii respectivilor domnitori¹. Se cunosc de asemenea o seamă de impresiuni (peceți) ale unor

* Comunicare prezentată în cadrul Comisiei de genealogie, heraldică și sigilografie, Institutul de Istorie „N. Iorga”, la 15 decembrie 1983.

¹ Cf. V. Drăghiceanu, *Curtea domnească din Argeș. Note istorice și arheologice*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”, X—XVI (1917—1923), p. 63—66. Inelele domnești descoperite în mormintele din biserica Sf. Nicolae-Curtea de Argeș erau în majoritate inele talismane tipice, nici unul nefiind sigilar (cf. N. Vătămanu, *Medicină veche românească*, București, 1970, p. 91—93, 194—196). Tot talisman este și inelul provenit din lumea tătară, descoperit recent în mormîntul considerat al lui Bogdan I de la Sf. Nicolae din Rădăuți, căruia i s-a atribuit de către descoperitori o semnificație politică (Lia Bătrina, Adrian Bătrina, *O alianță moldo-tătară în vremea lui Bogdan I*, în „Magazin istoric”, XVII (1983), nr. 5, p. 13—14), mai puțin probabil în contextul materialelor de acel fel contemporane lui. Cf. și F. Mîrtu, *Reprezentarea florii de crin pe inelele din Țara Românească, în secolele XIV—XVI*, în „Studii și Cercetări de Istoria Artei”, Seria artă plastică, XVI (1969), nr. 1, p. 123—129. Pentru sigiliile inelare păstrate: la Snagov (D. V. Rosetti, *Săpăturile de la Snagov*, în *Publicațiile Muzeului Municipiului București*, II (1935), p. 18—19, p. 45, fig. 77) și cele ale lui Bogdan III de la Putna, Petru cel Tânăr sau Petru de la Argeș (Radu Paisie), Ion vîdă fiul lui Vasile Lupu și a mamei sale Tudosca de la Trei Ierarhi-Iași. Constanța Brâncoveanu, sau ale unor domni fanarioți, Cf. C. Moisil, *Inele sigilare domnești de aur*, în „Revista Arhivelor”. V¹ (1942), nr. 1, p. 212—219; N. Vătămanu, *op. cit.*, p. 198—199; E. Virtosu, *Din sigilografia Moldovei și a Țării Românești*, în *Documente privind istoria României, Introducere*, II, București, 1956, p. 385—390, și fig. 14—16. Despre alte inele domnești (sigilare sau podoabe) de la Petru Schiopu (N. Iorga, *Oameni și fapte din trecutul românesc*, București, (1915), p. 80; Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, XI, București, 1900, p. 456, 459—460) și Ieremia Movilă (I. Corfus, *Odoarele Movileștilor rămase în Polonia*, în „Studii”, XXV (1972), nr. 1, p. 38—39), s-au păstrat doar mențiuni documentare. Și alți voievozi, precum Alexandru Lăpușeanu la 1556, Mihnea Turcitul sau Mihai Viteazul etc. aveau sigilii inelare, amintite de amprentele lor (Paraschiva Victoria Batariuc, *Un document contrasigilat din secolul al XVI-lea*, în „Suceava”, IX (1982), p. 521—524; I. R. Mircea, *Pecetea inelară a lui Mihnea Vodă Turcitul*, în „Hrisovul” III (1943), p. 103—107; A. Sacerdoțeanu, *Autografe și sigilii de la Mihai Viteazul*, în „Revista Arhivelor”. IV² (1941), p. 15, pl. IX. Pentru epoca fanariotă cf. Gabriela Rădulescu, *Sigiliile cancelariei domnești a Moldovei între anii 1711—1821*, în „Revista Arhivelor”, XII (1969), nr. 2, p. 173—218; Maria Dogaru, *Sigiliile cancelariei domnești a Țării Românești între anii 1715—1821*, ibidem, XLVII (1970), nr. 2, p. 385—421.

dregători moldoveni începînd de la sfîrșitul secolului al XIV-lea, sau ale unor dregători munteni și moldoveni din secolele XVI—XVIII², dar cele mai vechi *matrici sigilare* boierești și de dregători *păstrate* și sigur folosite în chip de sigiliu datează din secolul al XVI-lea³. Ca atare, sigiliul matrice aflat la Cracovia fiind

² L. Șimanschi, *Cele mai vechi sigilii domnești și boierești din Moldova (1387—1421)*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»”, Iași, XVII (1980), p. 148—158 și Anexa, p. D-M. Din perioada cercetată, din 168 doar 31 de peceti boierești sînt bine conservate (p. 148). E. Vîrtosu, *op. cit.*, p. 501 și urm.; idem, *Mari dregători din Țara Românească și Moldova, în sigiliile secolelor XVII—XVIII*, în „Studii și Cercetări de Istorie Medie”, I (1950), p. 140—180; C. Moisil, *Studii de sigilografie românească*, în „Revista Arhivelor”, II (1927—1929), nr. 4—5, p. 126—139; A. Sacerdoteanu, *Contribuții la studiul diplomaticii slavo-române. Sfatul domnesc și sigiliile din timpul lui Neagoe Basarab (1512—1521)*, în „Romanoslavica”, X (1964), p. 419—422; M. Sturdza-Săucești, N. Nistor, *Sigiliile boierilor din sfatul lui Radu cel Mare de la convenția cu Sibiul din 1507*, în „Revista Arhivelor”, X (1967), nr. 1, p. 83—89; M. Regleanu, *Sigiliul iconografic al lui Cernica mare vornic*, ibidem, IX (1966), nr. 1, p. 119—122; E. Vîrtosu, *Sigilii cu insemnele dregătoriei (Țara Românească 1786—1829)*, în „Revista Muzeelor”, II (1965), nr. 2, p. 152—159.

³ Cf. Cristina Anton Manea, *Inele sigilare inedite din sec. XIV—XVIII aflate în colecția Muzeului de Istorie al R. S. României*, în „Cercetări numismatice”, III, București, 1980, p. 205—206. Observăm însă că inelul cu gemă descoperit la Retevoești, jud. Argeș, zis al lui „Vlaicu mare logofăt”, și datat din a doua jumătate a secolului XV (p. 205), după D. V. Rosetti, *Săpăturile arheologice de la Retevoești*, în „Materiale și Cercetări Arheologice”, VI (1959), p. 712, 713, fig. 14/4 a, b, c, nu este al unui mare logofăt cu acest nume, care n-a existat în veacul XV în Țara Românească, ci, cum arată inscripția de posesiune (nesigilară) de pe corpul inelului, a unui simplu „Vlaicu logofăt”, unul din ctitorii bisericii din Retevoești la 7024 (1515—1516), cum menționează pisania ctitorilor și poziția mormîntului său de aici. Și inelul sigilar anepigraf al celui de al doilea ctitor, socotit „Vilcu vel stolnic” (*ibidem*, p. 713, și fig. 14/2a, b) este în realitate al unui Vilcu stolnic, mic dregător de la începutul secolului XVI. Despre inelele sigilii ale doamnei Neaga, soția lui Mihnea Turcitul, ale familiei și apropiaților săi din mormintele de pe valea Buzăului, de la sfîrșitul secolului XVI, cf. V. Drăghiceanu, *Săpăturile de la Buda, Lapoș, Tisău-Buzău*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”, XXIV (1931), nr. 70, p. 171—175; N. Iorga, *Mormîntul doamnei Neaga și al neamului ei*, în „Analele Academiei Române”, M.S.I., S. III, t. XII, 1932, p. 189—193; N. Vătămănuș, *op. cit.*, p. 196—198. Pentru matricea cu mîner însă, a lui Zotu Țigara de pe la 1587, cf. O. Tăfalni, *O pecete interesantă a lui Zoty de Cigara, ginerele lui Petru Șchiopul (sec. XVI)*, în „Arta și Arheologia”, 1931—1932, nr. 7—8, p. 75; E. Vîrtosu, *Din sigilografia Moldovei și a Țării Românești*, p. 525—527, fig. 48—50; M. Ștephănescu, *O piatră de mormînt uitată și o pecete necunoscută*, în „Buletinul Monumentelor Istorice”, XL (1971), nr. 4, p. 58—62. Inelul cu gemă antică reprezentînd pe Esculap și Hygia, aparținînd lui Nan Udobă, boier al lui Mircea cel Bătrîn, atestat la 1388 și 1394 (*Documenta Romaniae Historica*, B, T.R., I, București, 1966, p. 27, 44) din mormîntul acestuia de la Sf. Nicolae-Curtea de Argeș (ca și cel cu diamant negru al aceleiași) e un talisman (cf. N. Vătămănuș, *op. cit.*, p. 194—195) nu unul sigilar (cf. pentru comparație inelele sigilare de dregători, contemporane, din Moldova, la L. Șimanschi, *op. cit.*, p. 154—157). Dacă am accepta din prudență o eventuală folosire a lui ca matrice, cazul ar fi cu totul singular; iar inscripția din legendă, lucrată, se consideră, ulterior confecționării inelului, indică sigur doar proprietatea (în chirilice: „† Nana Oudoba prăste(n)“ = Inelul lui Nan Udobă), cum se obișnuia și în Bulgaria, cf. V. Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 52—54, 65—66, fig. 48, p. 53, fig. 68 a-b, p. 67. Al. Odobescu reproduce inscripția slavă și traducerea ei de pe un inel aflat la mănăstirea Bistrița, din secolul XVI, indicînd tot posesorul (din a căruia poruncă a fost lucrat): „Acest inel l-a făcut Dumitru Balci” (?)” (*Acad. R. S. României*, ms. rom., 3265, f. 30). Cu valoare sigură de podoabă, dar unele și de sigiliu, sînt o serie de inele din secolele XVI—XIX (cf. F. Mîrțu, *Reprezentări ale «Pomului vechiu» pe inele românești din secolele XVI—XVII*, în „Studii și Cercetări de Istoria Artei”, Seria artă plastică, XVII (1970), nr. 2, p. 297—301; Cristina Anton Manea, *op. cit.*, p. 205—207, 209—211; Const. Moisil, *Inele sigilare boierești din colecția prof. Mihail Seulescu*, în „Buletinul Societății Numismatice Române”, XXIX—XXXVI (1935—1942), nr. 83—90, p. 180—184. Inelul probabil

de departe cea mai veche piesă de acest fel păstrată, prezintă o valoare deosebită. De altfel, și în cadrul colecției tezaurului Coroanei polone de la Wawel, el este socotit o piesă însemnată, una din puținele păstrate din secolul XV, fiind citat la loc de frunte⁴.

Sigiliul — matrice negativă — se prezintă sub forma unui inel masiv de aur (nr. inv. P.Z.S. 4824), veriga făcînd corp comun cu partea superioară, ambele bogat împodobite. Matricea de dimensiuni relativ mari (2,9/1,7 cm), destul de rar întâlnite în veacul al XV-lea⁵, este octogonală, avînd în cîmp o gemă antică, de asemenea octogonală, încastrată într-o ramă metalică de aceeași formă. Gema de agat înfățișează pe Hercule șezînd, jumătate profil spre stînga, sprijinit în măciucă⁶. Legenda slavă cu scriere capitală⁷, în bordură perlată, incizată cu deosebit meșteșug, începe cu o cruce greacă și se termină cu o siglă (în formă de S culcat), avînd următorul conținut: † печат пана тома логофета ~⁸ = *Pecetea lui pan Toma logofăt*. Se remarcă redarea lui ч în formă apropiată de γ, în tradiția legendelor pecetilor boierești din Moldova de la sfîrșitul secolului al XVI-lea și din veacul următor⁹, redarea literei A în mai multe forme (în cadrul numelui posesorului apropiată de cea latină), ca și apariția în inscripție a titlului de *pan* = domn, frecvent utilizat pînă acum doar în cuprinsul actelor domnești, referitor la boierii și dregătorii de seamă¹⁰.

Corpul inelului e împodobit artistic, sub matrice urmînd un șir des de linii verticale, urmat de un registru floral, și de arabescuri în triunghiuri rețezate, alternînd cu linii verticale, în cele trei planuri exterioare ale verigii.

Acesta este așadar, cel mai vechi inel sigilar de dregător din Moldova sau Țara Românească păstrat, care folosește matrice de gemă, în locul emblemelor, mult mai slab realizate, cu motive heraldice, animaliere, naturale, astronomice, geometrice etc., din perioada anterioară¹¹, marcînd din punct de vedere artistic și sigilografic un vizibil progres. De altfel sigiliile de gemă (*Gemmensiegel*) sînt rare în Țările Române, mai ales la sud și est de Carpați. În Transilvania ele au fost inițial folosite de înaltul cler (geme cu reprezentări antice-mitologice sau medievale), apoi în veacul XV temporar de către nobilime, pentru ca din secolul următor să fie adoptate și de orășeni¹². Influenței umaniste și renaștentiste italiene

pecete de lingă Iași, cu o mică cruce și cîteva litere indescifrabile în jurul acesteia, datează de la începutul secolului XVI, ante 1520 (Eugenia Neamtu, *Obiecte de podoabă din tezaurul medieval de la Cotul Morii, Popricani (Iași)*, în „Arheologia Moldovei”. I (1961), p. 287—288 ; fig. 1/8, p. 284, fig. 3/7, p. 287).

⁴ Cf. Jerzy Szablowski, *Zbiory Zamku królewskiego na Wawelu* (Colecțiile castelului regal din Wawel), Varșovia, 1969, p. 23.

⁵ Dintre pecetile boierești moldovene din 1387—1421, doar cele din 1407 și 1421, ale lui Ioan vornic de Suceava aparținînd familiei domnitoare, au 2,9 cm. (L. Șimanschi, *op. cit.*, p. 145, p. 154, fig. 2—3, și Anexa, tabelul nr. 2, p. H, K).

⁶ Cf. J. Szablowski, *op. cit.*, p. 384 și fig. 144 b.

⁷ Cf. D. P. Bogdan, *Paleografia româno-slavă. Tratat și album*, București, 1978, p. 192.

⁸ E puțin probabil ca această siglă să reprezinte un S latin („logofetas“). Pe inel mai apar și literele latine : „TO MA“ (cf. și J. Szablowski, *op. cit.*, p. 384), referîndînd numele posesorului.

⁹ Cf. L. Șimanschi, *op. cit.*, p. 147, nota 26, p. 154—157.

¹⁰ Cf. și N. Stoicescu, *Sfatul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova (Sec. XIV—XVII)*, București, 1968, p. 28. Titlul de „pan“ apare și pe pecetea (*impresione*) din întîmplare păstrată, a lui Toma stolnic („† *Pecetea pana Toma stol(nic)a*“), pe actul din 26 august 1474, ultimul în care mai e amintit și Toma logofătul (*D.R.H.*, A, II, p. 299).

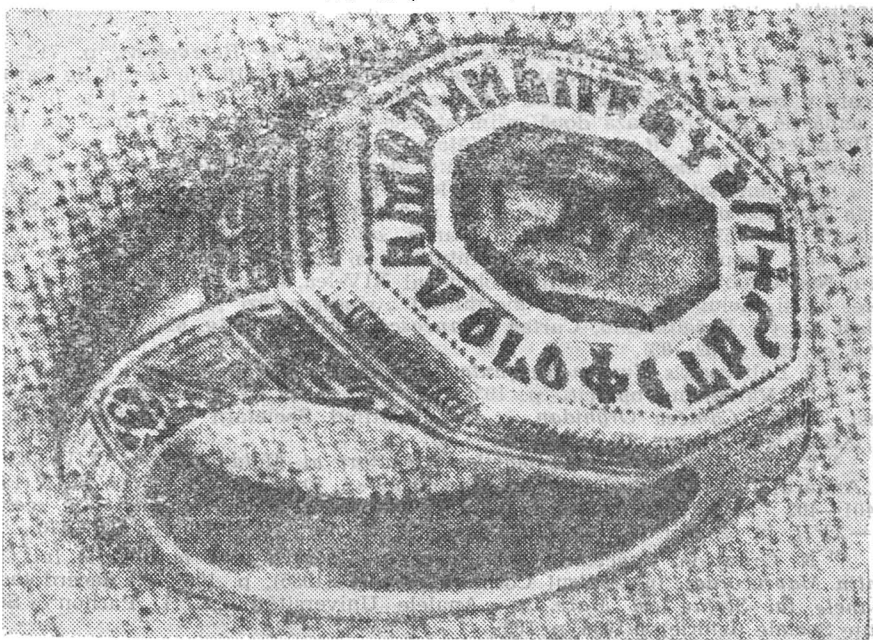
¹¹ L. Șimanschi, *op. cit.*, p. 150, 154—157.

¹² S. Jakó, *Sigilografia cu referire la Transilvania (pînă la sfîrșitul secolului al XV-lea)*, în *Documente privind istoria României*, II, p. 588 ; N. Vătămanu, *op. cit.*, p. 193—194.

Fig. 1. Matricea negativă a peceții lui Toma logofătul (Detaliu).

Fig. 2. Sigiliul inelar-matrice al lui Toma mare logofăt al lui Ștefan cel Mare, păstrat în tezaurul regal de la Wawel (Cracovia).

venite în Moldova în secolul al XV-lea, prin Polonia cît și prin Ungaria — Transilvania¹³, îi datorăm desigur și alegerea gemei pentru inelul sigilar al lui Toma logofătul. El a fost confecționat mai puțin probabil în Polonia¹⁴, ci mai degrabă la Brașov, centru meșteșugăresc cu care marii dregători moldoveni, între care și logofătul Toma, chiar de la începutul dregătoriei, se aflau în relații strînse¹⁵, și care a furnizat domnilor români meșteri pecetari sau tiparnici pînă în vremea lui Constantin Brâncoveanu¹⁶. În Țara Românească inele sigilare cu gema aparținînd sigur unor dregători sînt cunoscute însă doar din secolul al XVI-lea¹⁷.

Conform simbolisticii medievale europene, gемеle aveau și proprietăți magice¹⁸, agatului, din care era confecționată matricea sigilară a lui Toma logofătul, atribuindu-i-se puterea de protecție împotriva șerpilor veninoși, cum consemnează și *Îndreptarea legii* (Tîrgoviște, 1652), și a fiarelor, sporind fertilitatea pămîntului și bogăția posesorului său¹⁹.

E lesne de înțeles că stăpînul unui astfel de prețios inel sigilar de aur, remarcabil, cum aminteam, și ca realizare artistică, nu putea fi decît un înalt dregător. Într-adevăr acest personaj nu e altul decît cel de-al doilea mare logofăt al lui Ștefan cel Mare, din anii 1468—1475, singurul mare logofăt cu numele de Toma, nu numai din vremea lui Ștefan, ci chiar din întreaga epocă medievală a Moldovei și Țării Românești pînă în epoca fanariotă²⁰. Faptul că în inscripția pecetii sale nu apare determinativul „mare“ alături de titlul dregătoriei, se înscrie în practica vremii, amintitul determinativ fiind folosit în scris de regulă de-abia din a doua jumătate a secolului al XVI-lea²¹.

¹³ Cf. D. Ciurea, *Diplomatica latină în Țările Române. Noi contribuții*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»“, Iași, VIII (1971), p. 12. Reprezentarea lui Hercule este frecventă în heraldica italiană (G. C. Bascapè, M. del Piazzo, *Insegne e simboli araldica publica e privata medievale e moderna*, Roma, 1983, p. 419).

¹⁴ Cum presupune, cu semn de întrebare, J. Szablowski, *op. cit.*, p. 384.

¹⁵ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, București, 1913, p. 299.

¹⁶ E. Virtosu, *op. cit.*, p. 382—385. Și Bogdan III avea un sigiliu secret cu gemă de agat (*ibidem*, p. 386). Influențe transilvane în sigilografia moldoveană se constată încă de la sfîrșitul secolului al XIV-lea (L. Șimanschi, *op. cit.*, p. 145—146).

¹⁷ Cf. D. V. Rosetti, *Săpăturile arheologice de la Retevoiești*, p. 712, 713, fig. 14/4 a, b, c (inelul lui Vlaicu logofăt de la 1515—1516, cu gemă de carneol, pe care e reprezentat Zeus șezînd și zeita Nike), p. 711, 713, fig. 14/1 a, b (inelul cu gemă pe care figurează două miini strînse, al lui Albu logofăt, mort în 1630); V. Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 173; N. Vătămanu, *op. cit.*, p. 197 (inelul de la Buda (Aninoasa) al lui Radu paharnicul, unchiul doamnei Neaga a lui Mihnea Turcitul, din a doua jumătate a secolului al XVI-lea); E. Virtosu, *op. cit.*, p. 510 și fig. 51; Maria Dogaru, *op. cit.*, p. 131, fig. 106, p. 132 (inelul lui Dobromir mare ban al Craiovei, din 1577); Cristina Anton Manea, *op. cit.*, p. 205—206. Cum aminteam și mai sus, inelul cu gemă din mormîntul de la Sf. Nicolae din Curtea de Argeș al lui Nan Udobă, de la sfîrșitul secolului al XIV-lea, e un talisman nu un sigiliu, la fel ca și inelul cu gemă din mormîntul atribuit astăzi lui Vlaicu voievod din același loc (V. Drăghiceanu, *Curtea domnească din Argeș*, fig. 62, p. 64; N. Vătămanu, *op. cit.*, p. 92—93).

¹⁸ J. Baltrusaitis, *Evl mediu fantastic*, București, 1975, p. 24—25.

¹⁹ N. Vătămanu, *op. cit.*, p. 193, 196, nota 2; E. Virtosu, *op. cit.*, p. 385; Const. Moisil, *Cameea Orghidan...*, în „Buletinul Societății Numismatice Române“, XXXVII (1943), nr. 91, p. 12—13.

²⁰ Cf. N. Stoicescu, *Lista marilor dregători ai Moldovei (sec. XIV—XVII)*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»“, Iași, VIII (1971), p. 401—402; *Lista dregătorilor din sfatul domnesc al Țării Românești în secolele XV—XVII*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie“, IV (1960), p. 569—570.

²¹ N. Grămadă, *Cancelaria domnească în Moldova pînă la domnia lui Constantin Mavrocordat*, în „Codrul Cosminului“, IX (1935), p. 138; A. Sacerdoțeanu, *Divanele lui Ștefan cel Mare*, în „Analele Universității „C. I. Parhon“, Seria Științe Sociale (Istorie), 5/1956, p. 166.

Ca și înaintașul său, Ioan Dobrul (1457—1468), sau urmașul lui, Ion Tăutul (1475—1510), în această dregătorie cu cea mai mare stabilitate în vremea lui Ștefan cel Mare, deoarece necesita cunoștințe speciale²², Toma și-a început cariera foarte probabil ca diac în cancelaria domnească²³, unde apare în această calitate de scriitor al actelor domnești între 1452—1467²⁴. Ca atare, făcea parte din rindul boierimii — din păcate nu-i cunoaștem ascendența — alături de ceilalți dieci²⁵ care mai aparțineau cancelariei lui Ștefan cel Mare, personaje relativ însemnate în ierarhia vremii, în legătură cu funcția lor (spre deosebire de accepțiunea actuală a termenului), care îndeplineau uneori chiar misiuni diplomatice domnești, unul din ei ținând adesea locul marelui logofăt²⁶, și chiar urmându-i în dregătorie, cazul celor trei mari logofeți din domnia lui Ștefan cel Mare. Ca diac în vremea acestuia, până la înălțarea sa la rangul de logofăt (1457—1468), Toma scrie cele mai multe acte domnești, fiind și cel dintâi care apare astfel în documentele lui Ștefan²⁷, astfel că înălțarea sa ulterioară la dregătoria de logofăt apare cu totul firească.

Istoriografia epocii a trecut însă cu ușurință peste numele lui Toma logofătul, pe care lucrările cu caracter monografic dedicate marelui voievod nici nu îl amintesc între colaboratorii acestuia²⁸. Din documentele păstrate rezultă că Toma a devenit mare logofăt în cursul anului 1468, mai precis după 5 februarie, când această dregătorie e încă deținută de Ioan Dobrul, care ulterior nu mai apare în sfatul domnesc²⁹, și 10 iulie, când semnează alături de alți înalți dregători ai lui Ștefan creditiva unui sol trimis de aceștia la Brașov³⁰. În actele domnești însă apare de la 28 iulie, când Ștefan cel Mare acordă salv-conduct lui Mihai logofătul și însoțitorilor săi, la cererea regelui polon, pentru a reveni în Moldova, poruncind „*panului Toma logofăt să scrie și să atârne pecetea noastră la această carte a noastră*”³¹, formulă care se repetă aidoma, uneori și cu referire la „*pecețile boierilor noștri*”, în toate actele alcătuite sub supravegherea lui Toma logofătul, și care în ceea ce privește titlul și dregătoria apare întocmai în inscripția inelului său sigilar. În schimb, pecetea acestuia (impresiunea) nu s-a păstrat, se pare. în actele cunoscute pînă în prezent³², ca de altfel majoritatea sigiliilor din acea

²² N. Grămadă, *op. cit.*, p. 140. Cf. și A. Sacerdoțeanu, *op. cit.*, p. 163.

²³ Cum consideră și I. Bogdan, *op. cit.*, p. 542.

²⁴ *Documenta Romaniae Historica*, A, M, II, București, 1976, p. 18, 96, 128, 133, 154, 156, 160, 162, 166, 174, 180, 198, 218.

²⁵ Cf. D. P. Bogdan, *Contribuțiuni la studiul diplomatiei vechi moldovenești*, în „*Revista Istorică Română*”, IV (1934), nr. 1—4, p. 10.

²⁶ Cf. N. Grămadă, *op. cit.*, p. 147—152.

²⁷ Cf. A. Sacerdoțeanu, *op. cit.*, p. 163, nota 33.

²⁸ N. Stoicescu în *Dictionar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova. Sec. XIV—XVII*. București, 1971, p. 288, înregistrează, la rîndul său, doar pe Toma stolnicul (1471—1474), arătînd numai în notă că: „În același timp exista și un Toma logofăt (1468 sept. 12—1474 aug. 26)”. Dintre cei care s-au ocupat de sfaturile domnești, Th. Codrescu, *Boierii Moldovei (1400—1634)*, în *Uricarul*, XVIII, Iași, 1892, p. 447, îl amintește între logofeți perioadei de care se ocupă, iar A. Sacerdoțeanu îi menționează numele atunci cînd cercetează dregătoria sa în cadrul divanelor lui Ștefan cel Mare (*op. cit.*, p. 162, 163, 165, 169, 193, 201).

²⁹ D.R.H., A, M, II, p. 219—220; A. Sacerdoțeanu, *op. cit.*, p. 199.

³⁰ I. Bogdan, *op. cit.*, p. 299.

³¹ D.R.H., A, M, II, p. 221—222. N. Stoicescu, *loc. cit.*, și idem, *Lista marilor dregători ai Moldovei*, p. 402, consideră ca început al dregătoriei lui Toma 12 septembrie 1468, dată care trebuie deci corectată.

³² Actul din 26 august 1474, emis la Vaslui, ultimul în care mai apare Toma logofătul păstrează pecetea lui Toma stolnicul („*Peceati pana Toma stol(nic)a*”) și alături de ea, deteriorată, cea a unui alt „*Toma*” (?) (D.R.H., A, M, II, p. 299), care ar putea fi eventual (?), fiind vorba de o lectură problematică, logofătul Toma (cf. *Album paléographique moldave. Documents du XIVe et XVIe siècle, recueillis par Jean Bogdan...*, București-Paris, 1926, nr. 63). I. Bogdan, *op. cit.*, I,

vreme, astfel că inelul sigilar (matrice) pe care l-am prezentat rămâne singura mărturie *sigură* a acesteia.

Ca mare logofăt, Toma ocupă un loc însemnat în sfatul lui Ștefan cel Mare³³, avînd „primul loc de încredere“ pe lângă voievod, în calitate de conducător al cancelariei domnești, socotit chiar superior dregătorului aflat în „virful divanului“³⁴. Totuși într-un act care nu e domnesc, de la începutul dregătoriei sale, care ar putea fi eventual pusă în legătură cu primele schimbări efectuate în sfatul domnesc după campania lui Matias Corvin și înfrîngerea acestuia de la Baia (14/15 decembrie 1467), „Thoma cancelarius“ semnează al cincilea creditivă amintită din 10 iulie 1468, după Stanciul castelanul de Cetatea Albă, Vlaicul castelanul de Hotin, unchiul domnului, Goian pîrcălabul de Chilia și Isaia, mare vornic³⁵, poziția sa reflectînd se pare raportul personal, la aceea dată, față de primii sfetnici domnești. Nu avem însă informații despre activitatea politică³⁶ a lui Toma logofăt, în afara continuării acțiunii de supraveghere și redactare a actelor domnești interne³⁷, deși dregătoria sa se plasează tocmai în perioada luptei cu tătarii de pe Volga (1469) și a pregătirii înfruntării cu Imperiul otoman, din anii 1468—1475³⁸. I se atribuie însă o interesantă inovație în domeniul formulei de sigilare a actelor domnești, una din principalele sale atribuții; în actul din 10 septembrie 1471, o danie a lui Ștefan către mănăstirea Putna, înregistrîndu-se formula cea mai completă, care menționa pentru prima și ultima dată formal sigiliile mitropoliților, între cel al domnului și cele ale dregătorilor (sigilii care de altfel se atîrnau în mod obișnuit, fără a fi amintite în formula de sigilare): „Iar pentru mai mare putere a tuturor celor mai sus-scrite, am poruncit credinciosului nosru boier, pan Toma logofăt, să scrie și să atîrne pecetea noastră și pecețile mitropoliților noștri și ale boierilor noștri și la această carte a noastră“³⁹.

n. 193. consideră că acesta din urmă: „are ca emblemă, în lăuntruul unui scut, un cvadrat tăiat în două triunghiuri egale printr-o linie verticală; din legendă se distinge numai crucea la început și TOMA la sfîrșit, cu un T cursiv (III) și un M ce seamănă cu II; pecetea nu poate să fie decît a logofătului Toma“. În realitate, observăm că nici măcar lectura numelui Toma nu e sigură; ridică nedumeriri și prezența pe același act a unei peceți a lui „Tăutul logofăt“, „foarte clară“ după I. Bogdan, deși Tăutul nu era încă mare logofăt, nu scrie actul, nu apare între martori, iar pecetea sa nu avea ce să caute pe amintitul document. Cît despre pecetea lui „pan Toma“ de pe actul din 5 iunie 1472: o cruce terminată la ambele capete cu un virf lăjit de săgeată (I. Bogdan, *op. cit.*, p. 173), aceasta nu putea fi decît a lui Toma stolnicul, care pe actul din 26 august 1474 îi pare lui I. Bogdan, *op. cit.*, p. 193, „o furcă cu trei dinți“.

³³ N. Grămadă, *op. cit.*, p. 143: logofătul ocupa locul al doilea după vornic. Pentru atribuțiile specifice ale marelui logofăt în veacul XV, cf. *ibidem*, p. 141—142, 165—166; N. Stoicescu, *Sfatul domnesc*, p. 178; N. Grigoraș, *Instituții feudale din Moldova*, București, 1971, p. 245.

³⁴ A. Sacerdoțeanu, *op. cit.*, p. 165, 201.

³⁵ I. Bogdan, *op. cit.*, II, p. 299. În acest act, Goian apare pentru prima dată ca pîrcălab de Chilia, deci la 10 iulie 1468, dată care rectifică pe cea de 2 octombrie 1468 propusă de N. Stoicescu, *Lista marilor dregători ai Moldovei*, p. 407.

³⁶ În vremea lui Ștefan cel Mare logofătul îndeplinea deja un rol politic în conducerea statului (Leon Șimanschi, Georgeta Ignat, *Constituirea cancelariei statului feudal moldovenesc* (II), în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A. D. Xenopol“, X (1973), p. 146.

³⁷ I. Bogdan, *op. cit.*, II, p. 306, 308, 310—311; Hurmuzaki, II, 2. București, 1891, p. 705—708, nr. DXXVII—DXXVIII. Pentru scrisoarea lui Ștefan cel Mare din 1469 atribuită unor mari dregători, între care și Toma logofătul, care a dus la prinderea lui Petru Aron, cf. C. C. Giurescu, D. C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, București, 1976, p. 158.

³⁸ Cf. N. Grigoraș, *Moldova lui Ștefan cel Mare*, Iași, 1982, p. 89—131.

³⁹ D.R.H., A, M., II, p. 259—260; V. Virtosu, *op. cit.*, p. 417.

Ultimul document domnesc păstrat în care mai apare Toma logofătul este cel din 26 august 1474, emis la Vaslui⁴⁰, unde Ștefan cel Mare cerceta probabil terenul pentru înfruntarea cu turcii, care n-avea să întârzie. De la 14 aprilie 1475 în actele voevodului apare un nou logofăt: „pan Tăutul logofăt“⁴¹, destinat unei îndelungate cariere. Cum între cele două date a avut loc marea bătălie cu turcii de lângă Vaslui (10 ianuarie 1475), în care însuși Ștefan a fost nevoit să intervină pe cîmpul de luptă⁴², însoțit desigur de o seamă de înalți dregători și rude, dintre care unii, în frunte cu Toma stolnicul și Petru Iachimovici, fratele domnului dinspre mamă, știm sigur că și-au pierdut viața⁴³, considerăm *mai mult decît probabil* ca între cei căzuți în luptă să se fi numărat și Toma logofătul, aceasta explicînd *dispariția sa bruscă și definitivă* din viața publică și privată tocmai în intervalul amintit.

Așadar, inelul său sigilar, *cea mai veche matrice a unei peceți specifice de dregător din Moldova și Țara Românească păstrată pînă în zilele noastre*, datează din perioada (ante) 10 iulie 1468 —(ante) 10 ianuarie 1475, mai probabil din epoca de început a acestei perioade în care a deținut dregătoria de logofăt al marelui Ștefan.

Cum a ajuns inelul sigilar al lui Toma logofătul în Polonia nu se știe. Posesorul său căzînd desigur pe cîmpul de luptă — nici mormîntul nu i se cunoaște —, inelul a rămas probabil în stăpînirea familiei, de la care, fiind vorba de un obiect prețios de aur, prilejuri n-au lipsit în decursul veacurilor următoare spre a lua drumul Poloniei. În mod cert, inelul a fost cumpărat pentru completarea colecțiilor castelului regal Wawel de la Cracovia în 1967⁴⁴, fiind socotit de specialiștii poloni, cum aminteam și mai sus, una din piesele de valoare ale acestuia.

Ținînd seama că „despre soarta sigiliilor dregătorești și ale marilor boieri foști într-o dregătorie nu avem nici un fel de știre directă, precisă; de asemenea nu știm nimic despre soarta sigiliilor după moartea posesorilor lor, oricare ar fi fost ei“⁴⁵, că cele mai vechi matrici sigilare sigure de dregători din Moldova și Țara Românească cunoscute pînă acum, care s-au păstrat, datează din secolul al XVI-lea, rezultă că inelul sigilar de aur cu gemă antică al lui Toma logofătul lui Ștefan cel Mare, aflat la Cracovia, pe care l-am prezentat, constituie o piesă deosebit de prețioasă sub aspect sigilografic, dar și al realizării artistice, mărturisind rafinamentul unui înalt dregător, om de condei și oștean al marelui Ștefan.

⁴⁰ DRH, A, M., II, p. 297—299.

⁴¹ *Ibidem*, p. 299—301. După actul cu dată indoielnică din 11 martie 1475 (I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 196—199), care s-a dovedit a fi din 3 februarie 1495 (D.R.H., A, M, II, p. 547), N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători*, p. 287 și *Lista marilor dregători ai Moldovei*, p. 402, plasează începutul dregătoriei lui Tăutu la 11 martie 1475.

⁴² I. Ursu, *Ștefan cel Mare*, București, 1925, p. 90; N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 126.

⁴³ Cf. D. P. Bogdan, *Pomelnicul mănăstirii Bistrița*, București, 1941, p. 38; I. Minea, *Pomelnicul M-rii Bistrița*, în „Cercetări Istorice“, VIII—IX (1932—1933), nr. 1, p. 51, consideră că Ștefan cel Mare trimitea liste cu boierii căzuți în lupte pe la biserici, probabil, adăugăm la rîndul nostru, în legătură cu poziția respectivilor boieri față de anume biserici și mănăstiri, ceea ce ar explica lipsa lui Toma logofătul din pomelnicul păstrat de la Bistrița.

⁴⁴ J. Szablowski, *Zbiory Zamku królewskiego na Wawelu*, p. 384. Pentru istoria alcătuirii colecțiilor de la Wawel, cf. p. 5—54.

⁴⁵ E. Virtosu, *Din sigilografia Moldovei și a Țării Românești*, p. 385—386.

Un iubitor al istoriei: ing. Mihai Bălăianu și donația sa de documente

Inginerul Mihai Bălăianu face parte dintre oamenii care s-au pregătit profesional în domenii cu totul diferite de istorie, și cu toate acestea istoria a constituit pentru el un ideal cărui i-a rămas credincios și iubitor întreaga viață. S-a născut la 20 martie 1923 în comuna Dioști, județul Dolj, din părinți țărani. A învățat la școala primară (elementară) din acea comună, după care a urmat cursurile liceului teoretic, secția reală a liceului „Ioniță Asan” din Caracal. Studiile superioare le-a desăvârșit la Politehnica din București, Facultatea de Mecanică.

Roadele muncii sale pot fi apreciate prin documentele transcrise în volume dactilografiate și donate Direcției Generale a Arhivelor Statului, prin numărul mare de documente originale donate pe care le-a avut sau le-a adunat de la locuitorii satului natal pentru a nu se pierde.

Cu cele șase volume s-a înscris printre oamenii de creație. Monografia *Dioștii. Pagini de istorie* terminată în anul 1980, cu cele 300 de pagini care precedează vol. I

de documente, este, după aprecierea istoricului dr. Constantin Șerban, un instrument de lucru valoros în minile activiștilor din domeniul științelor sociale și un model pentru viitorii autori de astfel de monografii.

Al doilea volum din seria *Dioștii. Pagini de istorie* a fost subintitulat *Haiducul Mereanu*, luptător pentru dreptate socială, străbunic al autorului. Autorul a reușit să dovedească cu probe neîndoielnice, documente care fac parte din Fondul Arhivistic Național, existența reală a haiducului. Biografia acestuia, însoțită de schema genealogică a moșnenilor Dopani din Dioști (666 de persoane din care 18 ofițeri și 27 cu studii superioare), cuprindea 126 de pagini dactilografiate în 1982.

Celelalte volume, III—VI, având între 310—370 pagini, înglobează 1.805 documente originale și inedite, dateate între anii 1736—1860.

În legătură cu aceste ultime patru volume trebuie reținut că inginerul Bălăianu, cu decenii în urmă, și-a făcut o datorie de onoare din activitatea de a colecționa din Dioști și cu ajutorul profesorului Ilie Constantinescu, un număr impresionant de documente istorice: 2.552 donate începând din anul 1980 Direcției Generale ale Arhivelor Statului din București, care, pentru interesul patriotic de a aduna și a pune la dispoziția cercetării științifice prin Arhivele Statului asemenea izvoare, a creat „Colecția de documente inginer Mihai Bălăianu-Dioști”.

Documentele sînt hrîsoave domnești, hotărîri de la Înalțul Divan, Divanul Craiovei, Judecătoria Romanași, sau hotărnicii de moșii, zapise, acte de cumpărare-vînzare, foi de zestre etc. Toate aceste documente se referă la peste 178 localități, majoritatea din jurul comunei Dioști, județul Dolj.

Alte documente au fost donate Filialei Arhivelor Statului Dolj. Osîrdia inginerului Bălăianu este pusă în totalitate la dispoziția publicului larg și mai ales a consătenilor săi. Astfel, exemplare din volumele amintite au fost donate și autorităților din Dioști și Școlii generale din aceeași comună, însuflind copiilor și pe această cale dragostea pentru patrie și înaintașii lor.

Studiind aceste documente care datează începînd cu anul 1600, întreprinzătorul inginer a reușit să întocmească spițe de neam la aproximativ jumătate din familiile comunei natale.

Arhivele Statului care se mindresc cu donația și prietenia inginerului Mihai Bălăianu asociază aceste rînduri scrisorilor de confirmare și de mulțumire pentru strădaniile unui om de a face din izvoarele de istorie locală elemente de cunoaștere veridică a istoriei românilor din secolele trecute și pînă în zilele noastre.

O nouă etapă în perfecționarea profesională a cadrelor de conducere

În conformitate cu prevederile Legii nr. 2/1971, a dispozițiilor și ordinelor conducerii Ministerului de Interne privind perfecționarea pregătirii profesionale, de specialitate a cadrelor, Direcția Generală a Arhivelor Statului a organizat la București, în perioada 7 mai — 2 iunie a.c., cursul de reciclare a cadrelor de conducere din sistemul Arhivelor Statului, la care au participat 47 de șefi de compartimente din aparatul central și filialele județene.

Programul cursului a abordat o tematică amplă, structurată pe probleme politico-ideologice, știința conducerii, istorie, arhivistică, toate acestea aflându-se în deplină convergență cu domeniul nostru de activitate și asigurând transmiterea într-o succesiune logică a unui volum mare de cunoștințe și informații noi, deosebit de utile pregătirii și informării cadrelor cu funcții de conducere.

Temele abordate în prima parte a cursului au vizat cu prioritate problemele politico-ideologice, oferind participanților posibilitatea să ia cunoștință de pricipalele evenimente interne și internaționale, confruntările ideologice contemporane, funcția politică și principiile ideologiei socialiste. În cadrul dezbaterii conceptului și componentelor sistemului politic de organizare și conducere al societății socialiste s-au evidențiat rolul și locul Partidului Comunist Român — ca centru vital al societății socialiste românești; concepția și contribuția determinantă a secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, la dezvoltarea și îmbogățirea creației a teoriei și practicii construcției socialismului, a științei materialismului dialectic și istoric.

Totodată, cursanții, pe baza bibliografiei puse la dispoziție, au studiat și aprofundat conținutul ultimelor documente de partid, al cuvântărilor secretarului general al partidului, însușindu-și tezele și orientările noi ale acestor documente, participând în mod activ la dezbaterile organizate.

Problematika stabilită pentru știința conducerii a readus în actualitate aspecte deosebit de importante legate de organizarea și planificarea muncii, personalitatea și psihologia conducătorului, principiile controlului și auto-controlului, autogestunii și responsabilității îndeplinirii obiectivelor, necesitatea perfecționării continue a stilului și metodelor de muncă, a educării cadrelor în spiritul ordinei și disciplinei, a răspunderii față de folosirea și întreținerea bunurilor din dotare. Expunerile, dezbaterile, filmele documentare vizionate și demonstrațiile practice care au avut loc cu prilejul vizitelor efectuate la Institutul Central pentru conducere din cadrul Academiei „Ștefan Gheorghiu”, Întreprinderea de Mașini Grele București și Centrul de testări psihologice al Ministerului de Interne au completat substanțial bagajul de cunoștințe al participanților despre ceea ce reprezintă exercitarea actului de conducere.

Știința istorică s-a bucurat în cadrul cursului de reciclare de o atenție deosebită, ținând seama de formația participanților, în majoritate absolvenți ai Facultății de istorie, dar și de importanța pe care o au cunoștințele acestei discipline pentru activitatea cadrelor din sistemul Arhivelor Statului. Expunerile și dezbaterile au prilejuit contactul cu cele mai recente rezultate ale cercetărilor pentru toate momentele fundamentale ale istoriei patriei, începând cu civilizația traco-geto-dacă și pînă la contemporaneitate subliniindu-se aspectele controversate, atît în istoriografia națională, cit și în cea internațională. Vizitele organizate la Muzeul partidului, Muzeul de artă feudală Mogoșoaia și Complexul arheologic de la Cernica au completat informațiile istorice cu noi date în legătură cu istoria poporului român.

Activitățile desfășurate în cadrul cursului de reciclare au fost completate cu schimburile de opinii organizate pe probleme de filozofie a istoriei, relația dintre istorie și contemporaneitate, responsabilitatea socială a

istoricului, funcția educativă a istoriei și a conștiinței istorice, la care au participat filozofi, istorici, ziaristi și arhiviști.

Capitolului de arhivistică i-a fost rezervată cea mai mare parte din economia cursului care a tratat sub multiple aspecte întreaga gamă de probleme care fac obiectul științei și practicii arhivistice. Expunerile, debaterile, mesele rotunde și schimburile de experiență, lucrările practice, testele susținute și demonstrațiile făcute cu prilejul vizitării depozitelor Direcției Arhivelor Centrale, ale Filialei municipiului București și ale Marii Adunări Naționale, au pus în valoare principiile și idei noi, experiențe acumulate, preocupări și orientări ale dezvoltării științei și practicii arhivistice, metodologiei utilizate în păstrarea și conservarea documentelor.

Menționăm că toate activitățile desfășurate pe fondul acestei discipline au subliniat și au insistat pe larg asupra necesității și importanței cunoașterii, respectării și aplicării întocmai a legilor țării, a hotărârilor de partid și de stat, a ordinelor și dispozițiilor Ministerului de Interne, a tuturor reglementărilor existente în domeniul nostru de activitate.

Cursanții au audiat de asemenea o serie de prelegeri privind apărarea patriei, cauză și operă a întregului popor, despre bazele, structura și caracteristicile doctrinei militare naționale, informații care, coroborate cu cele despre politica externă a României, au realizat un tablou complex al acțiunii și concepției partidului nostru privind necesitatea dezarmării și asigurarea păcii, apărarea intereselor tuturor popoarelor, accesul la independența națională, suveranitatea statală și neamestecul în treburile interne.

Activitățile, organizate în cadrul cursului într-o varietate de forme și mijloace, s-au desfășurat la un nivel corespunzător, datorită participării unui număr de 23 profesori și conferențieri universitari, academicieni, doctori în științe a căror autoritate și competență științifică sînt bine cunoscute, activiști de partid și de stat, cu o îndelungată experiență în muncă: acad. Ștefan Pascu, prof. univ. dr. docent Ioan Ceterchi, prof. univ. dr. Ion Tudosescu, prof. univ. dr. Vlad Constantin, prof. univ. dr. Dumitru

Mazilu, prof. univ. dr. Gheorghe Zaharia, prof. univ. dr. Hadrian Daicovicu, dr. Nichita Adăniloae, prof. univ. dr. Dinu Giurescu, conf. univ. dr. Nicolae Ceachir, conf. univ. dr. Stana Buzatu, conf. univ. dr. Nicolae Popa, conf. univ. dr. Dumitra Popescu, conf. univ. dr. Viorel Cornescu, conf. dr. Iulian Cîrșină, dr. Florin Constantiniu, conf. univ. dr. Vasile Cristian, conf. univ. dr. Răzvan Teodorescu, lector univ. dr. Pavel Mușan, conf. univ. dr. Contantin Botez, cercetător pr. dr. Marin Badea, redactor Pamfil Nichițea, conf. univ. dr. Marin Nedelea, procuror dr. Grigore Scărlătioiu, Bogdan Teodorescu, Dan Matei, dr. Iulian Antonescu, precum și cadre de specialitate din Ministerul de Interne.

În concluzie, programul cursului de reciclare organizat pentru cadrele de conducere din sistemul Arhivelor Statului și-a atins pe deplin scopul, a fost reușit din toate punctele de vedere, constituind practic un veritabil curs post-universitar prin modul de organizare, de desfășurare a activităților, de abordare a tematicii, prin conținutul și valoarea informațiilor oferite, prin rezultatele obținute, toate acestea contribuind la îmbogățirea cunoștințelor, la lărgirea orizontului cu noi date și informații, dar mai cu seamă prin desprinderea a numeroase învățăminte de ordin științific și practic pentru întreaga activitate pe care o desfășurăm.

La analiza efectuată cu ocazia închiderii cursului, toți participanții au apreciat concepția după care a fost elaborat programul și conținutul științific al activităților.

De asemenea, în timpul analizei, dar și pe parcursul reciclării s-au formulat numeroase propuneri și sugestii, s-au ridicat o seamă de probleme pe care conducerea Direcției Generale și compartimentele de specialitate le vor urmări, asigurînd astfel eficiența practică a cursului de reciclare. Totodată, vom acționa în continuare pentru mobilizarea întregului potențial intelectual de care dispunem în vederea obținerii de noi rezultate în activitatea profesională, la cotele exigenței și răspunderii rezultate din documentele de partid.

MARIA PÎRVULESCU

A IX-a Consfătuire a conducătorilor de Arhive din țările socialiste (Vietnam, 18 — 23 iunie 1984)

La lucrările acestui forum de specialitate au participat delegații Arhivelor Statului din R. P. Bulgaria, R. S. Cehoslovacă, Cuba, R. D. Germană, R. P. D. Laos, R. P. Mongolă, R. P. Polonă, R. S. România, R. P. Ungară, U.R.S.S. și R. S. Vietnam.

Participanții au dezbătut următoarea ordine de zi :

1. Problemele asigurării securității documentelor arhiviste în țările socialiste. Referatul a fost prezentat de reprezentantul Arhivelor din R. S. Cehoslovacia ;
2. Experiența introducerii tehnicii de calcul în Arhivele din țările socialiste. Referatul a aparținut delegației Arhivelor din R. P. Ungară ;
3. Experiența perfecționării și ridicării calificării lucrătorilor din Arhivele țărilor socialiste, a constituit obiectul referatului reprezentantului R. D. Germane.
4. Perspectivele dezvoltării colaborării în muncă între Arhivele din țările socialiste. De această temă s-a ocupat referatul Arhivelor din U.R.S.S.

Discuțiile, avind ca punct de pornire referatele menționate, s-au remarcat prin accentele puse pe experiența fiecărei instituții naționale reprezentată și prin exprimarea punctelor de vedere proprii în domeniul respectiv al activității arhiviste. Schimbul de interesante opinii a dus la îmbogățirea experienței arhiviste internaționale cu privire la acțiuni, metode și procedee folositoare muncii instituțiilor în îndeplinirea funcțiilor lor. În domeniul asigurării-conservării documentelor s-a subliniat faptul că trebuie avuți în vedere mai mulți factori, care se referă atât la producerea documentelor (hîrtia pe care se scriu), circulația și păstrarea lor în instituții, cit și la condițiile de conservare în arhive, în sensul de clădiri, tehnică de prelucrare etc.

Astfel, delegația Uniunii Sovietice a prezentat consfătuirii realizarea obținută în domeniul fabricării unei hîrtii de bună calitate destinată scrierii documentelor cu termen de păstrare permanent. O primă sașă de zece tone, spunea delegatul sovietic, a și fost pusă la dispoziția instituțiilor centrale pentru experimentarea rezistenței hîrtiei. După doi ani se vor trage concluziile necesare producerii continue a unui asemenea sortiment de hîrtie.

Delegația R. S. Cehoslovacia, subliniind rolul construcțiilor și a aparatului moderne pentru asigurarea condițiilor optime de conservare și securitate a documentelor a prezentat fotografii și schițe ale noii clădiri a Arhivelor din Bratislava, cu depozite ce pot cuprinde cca. 80.000 ml de arhivă, înzestrate cu dotări tehnice moderne, aer condiționat etc. În intervențiile lor toate delegațiile au subliniat importanța modului de construire a spațiilor destinate arhivelor și a utilajelor, a mijloacelor necesare pentru păstrarea documentelor. În acest sens, reprezentantul R. P. Bulgaria a subliniat faptul că în țara sa există o hotărîre guvernamentală care stabilește obligația constructorilor noilor clădiri pentru instituții și întreprinderi de a prevedea în proiect o încăpere (sau mai multe), special destinată păstrării arhivei. Tot la punctul respectiv al ordinei de zi, participanții au subliniat, ca un capitol deosebit de important al muncii arhiviste de asigurare a securității documentelor, necesitatea de a se asigura restaurarea celor deteriorate. Pentru realizarea în condiții mai bune a acestui scop, arhiviștii din U.R.S.S. au arătat că în țara lor se creează centre de restaurare, utilizate cu tehnica cea mai modernă de redare a sănătății documentelor, pentru mai multe instituții de arhive dintr-o anumită zonă.

Mai multe delegații naționale au semnalat faptul că pînă în prezent nu s-a acordat suficientă atenție documentelor cine-fono-foto și celor rezultate din folosirea calculatoarelor. De aceea au propus ca această problemă să stea în atenția forului arhivistic, pentru a se recomanda utilizarea experiențelor pozitive în domeniu și luarea unor măsuri corespunzătoare. Dezbaterile au ajuns la concluzia că în rezolvarea problemei „asigurarea conservării documentelor” trebuie să se aibă în vedere : fundamentarea și prelucrarea problemelor teoretico-metodologice, rezolvarea complexă a tuturor cerințelor practice, inclusiv construirea de clădiri, crearea fondului de asigurare, restaurarea documentelor, preluorarea lor cu ajutorul tehnicii de calcul, atragerea specialiștilor în rezolvarea acestei probleme și publicarea rezultatelor obținute în revistele de specialitate, pen-

tru ca în acest fel să se poată realiza un util schimb de experiență.

Larg discutată și aprofundată a fost problema perfecționării pregătirii cadrelor, toate delegațiile subliniind în intervențiile lor necesitatea pregătirii la cel mai înalt nivel a viitorilor lucrători în arhive și mai ales perfecționarea pregătirii lor în procesul muncii prin organizarea de cursuri pe diverse specialități, prin schimburi de experiență și de publicații, în general prin orice metodă care ar avea drept rezultat creșterea continuă a nivelului de profesionalitate a cadrelor. La consfătuire au fost semnificate măsurile luate în unele țări (Bulgaria, Ungaria, Polonia) de a se pregăti elevii în școli medii speciale pentru munca de arhive sau în instituții, la registratură și secretariat. Delegația Mongoliei arăta că s-a cerut Ministerului Învățământului să se introducă în programele școlare ore pentru a-i învăța pe elevii modul în care se redactează diferitele categorii de acte (scrisoare, cerere, raport, proces-verbal etc.).

Toți participanții au fost unanimi în a recunoaște necesitatea de a se pune, în pregătirea și perfecționarea cadrelor, un accent mai mare pe problemele de istorie, legislație și instituții, fără a căror cunoaștere nu se poate vorbi de un bun arhivist, nu se poate lucra cu rezultate bune în arhive. În cadrul discuțiilor s-a subliniat, de asemenea, necesitatea pregătirii de cadre tinere capabile să ia locul arhivistilor cu experiență mai ales în ce privește cunoașterea limbilor vechi și a diverselor paleografii. De o deosebită importanță s-a apreciat a fi pregătirea cadrelor pentru mînuirea tehnicii noi în arhive, pentru cunoașterea modului de prelucrare a informației, de restaurare sau de multiplicare a documentelor (prin facsimilare).

Problemele de informatică au revenit în discuții și au fost amplu analizate. Participanții au scos în evidență marea diferență între țări în ce privește stadiul aplicării tehnicii de calcul, dificultățile ce apar în acest domeniu, în dotarea cu aparatură necesară și în introducerea și regăsirea informației. Unii delegați au considerat util un larg schimb de experiență între specialiștii din țările participante la consfătuire, precum și literatură de specialitate, concretizate printr-un acord în cadrul C.A.E.R. referitor la producerea echipamentelor și materialelor necesare aplicării teh-

nicii de calcul în arhive. S-a propus, în legătură cu aceasta, ca Arhivele de stat sau naționale să studieze posibilitățile din fiecare țară, iar la o viitoare consfătuire delegațiile să informeze asupra problemelor ce s-ar putea rezolva din punctul de vedere al fabricării aparatului sau materialelor utilizate în tehnica de calcul.

Cu ocazia discuțiilor, delegația U.R.S.S. a prezentat câteva procedee în tehnica fotografică de refacere a unei imagini deteriorate sau a unui document ilizibil, de fotografiere a textului inițial al unui palimpsest, precum și posibilitatea de datare a unui document prin reproducerea fotografică doar a filigranului acestuia.

Ultimul punct discutat — cooperarea în muncă între instituțiile de arhive din țările socialiste — a cuprins rezultatele obținute până în prezent. S-au pus la loc de frunte activitatea desfășurată pentru elaborarea *Dicționarului de terminologie arhivistică contemporană a țărilor socialiste*, precum și perspectivele acestei activități. S-a hotărât ca la viitoarea consfătuire să se prezinte planul de colaborare pe următorii cinci ani și planul de perspectivă până în anul 2000. sarcină ce va fi încredințată unui grup de experți care vor prezenta acest instrument de lucru țărilor, înainte de consfătuirea din 1987. Definitivarea planurilor urmează să se facă în urma acelei consfătuiri.

În ședința de încheiere s-a stabilit, la propunerea reprezentantului Cubei, ca cea de-a X-a Consfătuire a conducătorilor de arhive din țările socialiste să aibă loc la Havana în prima jumătate a anului 1987. Pentru oridnea de zi au fost propuse următoarele teme :

1. Dezvoltarea activității arhiviste în Cuba ; 2. Despre creșterea rolului social al arhivelor și ridicarea nivelului activității lor în etapa actuală (U.R.S.S.) ; 3. Metode și forme de participare a arhivelor la perfecționarea asigurării cu documente a conducerii (R. P. Bulgaria).

Delegația română nu a avut referat, dar a participat activ la dezbateri. Ea a avut intervenții de substanță, bine primite de participanți, la toate punctele ordinii de zi.

Lucrările s-au desfășurat în spiritul colaborării, prieteniei și ajutorului tot-vărășesc.

GABRIELA MĂRĂȘOIU

Simpozionul „23 August 1944 – 23 August 1984 – 40 de ani de libertate, independență și progres social“, București, 24 aprilie 1984.

În suta de manifestări dedicate celei de-a 40-a aniversări a revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă s-a înscris și simpozionul organizat de Filiala Arhivelor Statului Municipiul București.

Dr. Panait I. Panait, în comunicarea *Tradiții revoluționare bucureștene*, a reliefat faptul că, dintre orașele românești, Bucureștii oferă un exemplu concludent privind tradițiile revoluționare la români. Devenit reședință domnească la mijlocul veacului al XV-lea, în condițiile pregătirii și declanșării războiului antiotoman condus de Vlad Tepeș, Bucureștii au cunoscut în istoria lor multiseculară momente revoluționare de însemnătate majoră. Succesele dobândite de masele de bucureșteni au depășit cu mult semnificația locală. Autorul a insistat cu precădere asupra formei specifice de ridicare la luptă a „întregului norod al Bucureștilor“ împotriva nedreptăților sociale și a apăsării străine. Exenimentele la care capitala a fost martoră au determinat schimbări politice cu implicații pentru întreaga țară, orașul constituind un exemplu și, în același timp, un îndemn pentru toate localitățile țării.

În comunicarea *Rolul conducător al P.C.R. în pregătirea și înlăptuirea actului istoric de la 23 August 1944**, dr. Traian Udrea a subliniat rolul și meritul incontestabil al Partidului Comunist Român, care, dovedindu-se la înălțimea misiunii sale istorice, de conducător al națiunii în lupta de emancipare națională și socială, datorită clarviziunii și realismului său politic, în urma unei munci uriașe, demnă de cele mai strălucite pagini ale istoriei naționale, a reușit să găsească cheia colaborării cu toate forțele democratice și patriotice, să făurească coaliția antifascistă. Autorul, în incheiere, accentuează faptul că, prin contribuția la făurirea coaliției de forțe antifasciste, la elaborarea schiței generale și la pregătirea detaliată a planului insurecțional, Parti-

dul Comunist Român a jucat un rol hotărâtor în toate fazele pregătirii și înlăptuirii cu succes a actului istoric de la 23 August 1944.

Dr. Vasile Arimia, în comunicarea *Armata română în contextul evenimentelor de la 23 August 1944*, a analizat pe baza documentelor vremii intensitatea activității desfășurate de Partidul Comunist Român în rândurile armatei, de-a lungul anilor, prin intermediul acțiunilor organizatorice (crearea celulelor de partid în unitățile militare), ca și prin diverse mijloace de propagandă, în vederea pregătirii ei pentru atingerea obiectivului principal — răsturnarea regimului Antonescu, ruperea alianței cu Germania hitleristă și izgonirea hitleriștilor din țară.

Toate acțiunile comuniștilor au făcut ca armata să se transforme în una din componentele principale ale forțelor rezistenței antifasciste și anti-hitleriste din țara noastră.

În comunicarea *Consecințele politice ale actului de la 23 August 1944 asupra țărilor satelit ale Axei***, dr. Florin Constantiniu a relevat faptul că revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă a fost nu numai un moment de răscruce în istoria poporului nostru, ci și unul dintre evenimentele decisive ale celui de-al doilea război mondial. Ea a dezagregat sistemul militar german din Europa de sud-est și de nord, provocând un adevărat seism politico-militar, determinând sau precipitând declanșarea crizei politice în statele aflate în orbita Berlinului: Ungaria, Bulgaria, Croația și Finlanda. De asemenea, impactul actului de la 23 August 1944 asupra zonei de dominație a Reich-ului în Europa nordică și de sud-est a constituit un factor de pondere majoră în slăbirea controlului Germaniei hitleriste în aceste zone, contribuind cu certitudine la grăbirea sfârșitului celui de-al doilea război mondial.

Ultima comunicare, *23 August 1944 – 23 August 1984 o nouă etapă în*

* Comunicarea a apărut în „Revista Arhivelor“ vol. XLVI, anul LXI (1984), nr. 2, p. 121—130.

** Comunicarea a apărut în „Revista Arhivelor“ vol. XLVI, anul LXI (1984), nr. 2, p. 152—156.

istoria țării, în dezvoltarea României pe calea independenței naționale și a progresului social, a fost prezentată de Eleonora Mitrescu. Autoarea a insistat asupra realizărilor strălucite obținute de poporul român în perioada care a trecut de la 23 August 1944, și, în special, asupra perioadei istorice inaugurate de Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român, când, la conducerea partidului și statului a venit tovarășul Nicolae Ceaușescu.

În acest sens, a fost relevată remarcabila contribuție a tovarășului Nicolae Ceaușescu la fundamentarea conceptului de societate socialistă multilateral dezvoltată și de înaintare a

României spre comunism — împlinire a idealului atîtor generații de luptători pentru socialism pe pămîntul României.

În final, autoarea a subliniat locul și rolul conducător al partidului comunist în societatea românească contemporană ca exponent al întregii națiuni, asupra adevărului de necontestat că marile realizări obținute pînă în prezent demonstrează în mod concludent justetea și vigoarea politicii P.C.R., originalitatea soluțiilor adoptate în rezolvarea problemelor complexe ale organizării și conducerii societății.

MARIA MARIN

Simpozionul „A 40-a aniversare a revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă“

Sîmbătă 9 iunie 1984, a avut loc un simpozion organizat de serviciul Acte Administrative, Culturale și Feudale, din D.G.A.S., închinat aniversării a patru decenii de la declanșarea victorioasă a revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă în România.

Reuniunea a fost deschisă de dr. Vasile Arimia, directorul Arhivelor Centrale, printr-o alocuțiune despre semnificația istorică a zilei de 23 August 1944.

Prima comunicare, *Acțiuni ale P.C.R. pentru unirea forțelor patriotice antifasciste în vederea ieșirii țării din războiul antisovietic oglindite în documente de arhivă*, a fost susținută de Viorica Hostiuc. Pe baza unor documente din fondul Ministerul de Interne a fost reliefată activitatea desfășurată de comuniști în rîndul maselor în scopul ridicării la luptă împotriva dictaturii antonesciene, a războiului antisovietic, pentru independență și o viață mai bună.

Silvia Popovici, relatînd *Aspecte din activitatea desfășurată de organizația P.C.R. a capitalei în mobilizarea maselor largi populare pentru înfăptuirea actului de la 23 August 1944*, a subliniat sarcinile care au revenit organizației locale bucureștene

a P.C.R. în cadrul importantului detașament muncitoresc din capitală. Documentele prezentate atestă fermitatea muncitorilor bucureșteni, în frunte cu comuniștii, spiritul de abnegație și sacrificiu, capacitatea lor de a conduce acțiunile de masă.

În comunicarea *Agravarea condițiilor de viață ale oamenilor muncii în perioada 1940—1944*, Theodor Necșu și Ioan Roșca au adus noi date documentare despre modul în care teroarea instaurată, intensificarea exploatarea, excluderea maselor populare de la cele mai elementare drepturi cetățenești și subordonarea țării intereselor celui de-al treilea Reich au condus în perioada avută în vedere la ascuțirea extremă a contradicțiilor sociale din România.

În continuare, Tiberiu Potârcă, în comunicarea *Miercuri 23 August 1944 — la porțile Bucureștilor*, a analizat cronologic situația existentă la această dată, noua stare politică și socială a vremii, a evocat acțiunea de lichidare a ultimelor puncte de rezistență ale inamicului în zonele din jurul capitalei.

În studiul *Aspecte din participarea maselor populare la victoria revoluției democrat-populare reflectate în documente de arhivă*, Emilia Cohn

și Aurel Ghereg au marcat rolul organizațiilor democratice îndrumate de Partidul Comunist Român în marile bătălii pentru libertate politică, socială și națională în România post-belică.

Eveniment esențial al istoriei societății românești, revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă a reprezentat prin dimensiunile interne și internaționale, prin consecințele de ordin politic și militar, un proces de o deosebită importanță pentru istoria universală. În comunicarea *Ecoul în presa franceză al actului de la 23 August 1944*, Ielița Gămulescu a apreciat importanța evenimentului pentru prăbușirea dispozitivului de apărare german, ca și anihilarea influenței strategice, politice și morale a celui de-al III-lea Reich asupra țărilor din SE Europei, în special.

Abordând aceeași temă, dar pe un plan mai larg, Maria Doncea și Rodica Mușetoiu, în lucrarea *Mărturie documentare cu privire la ecoul internațional al actului de la 23 August 1944*, au relevat semnificația

intrării României în coaliția antihitleristă, fapt menționat în presa și emisiunile de radio străine, precum și în declarațiile unor personalități politice.

Moment hotărâtor în lupta poporului român pentru libertate și dreptate socială, ziua Eliberării a fost o dată mai mult abordată de Alecsenia Andone în ultima comunicare din program, *23 August în perspectiva istoriei*, ca act de incontestabilă demnitate națională pe calea afirmării plenare a voinței poporului, pentru înălțarea României pe noi culmi de progres și civilizație. A fost descris drumul parcurs de la istoricul eveniment, din acel August fierbinte al anului 1944, în cele patru decenii de eroism, abnegație și realizări în construcția societății socialiste, de strălucite înfăptuirii revoluționare în România socialistă modernă, în epoca inaugurată de cel de-al IX-lea Congres al P.C.R., sub conducerea partidului, a secretarului său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu.

TIBERIU POTĂRCA

Simpozionul „40 de ani de la victoria revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă”

Serviciul Arhive economice din Direcția Arhivelor Centrale a organizat în ziua de 14 iulie 1984, la Muzeul Arhivelor, un simpozion consacrat aniversării a patru decenii de la declanșarea revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă, la 23 August 1944.

Manifestarea a fost deschisă de Marcela Pîrvulescu, directoarea Centrului de perfecționare a cadrelor din sistemul Arhivelor Statului care, subliniind că actul de la 23 August a marcat o nouă etapă în lupta milenară a poporului român pentru independență națională și progres social, a apreciat că acest moment istoric s-a integrat în efortul popoarelor de a elimina primejdia pe care o constituiau pentru libera lor existență și dezvoltare, ideologia, politica de ex-

pansiune și de agresiune a statelor fasciste, în primul rând a Germaniei hitleriste.

Radu Ionescu, șeful Serviciului Arhive economice, a relevat acțiunile permanente ale Partidului Comunist Român, tactica sa justă și elastică pentru unirea forțelor patriotice și închegarea unei forțe populare capabile să se opună și să înlăture dictatura antonesciană și să asigure restabilirea libertăților democratice, alungarea crotopitorilor, scoaterea țării din război și instaurarea unui guvern democratic, într-un cuvânt victoria revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă în România.

Ioan Suciuc a prezentat *Știri despre activitatea comunistă în preajma actului istoric de la 23 August 1944 cu-*

prinse în buletinul rezumativ al Ministerului Justiției pe anul 1944. Buletinul menționat reflectă starea de spirit a populației, influența comunistilor în rândurile ei.

Pe temeiul unor note, rapoarte, informări și manifeste aflate în fondurile arhivistice ale Direcției Arhivelor Centrale, Elena Nicolaescu, pe de o parte, iar Olivia Strachină și Virgil Tatomir, pe de altă parte, s-au referit la *Aspecte privind starea de spirit a muncitorilor în perioada premergătoare actului de la 23 August și, respectiv, Înrautățirea situației populației orașului București în perioada 1940—1944.*

În comunicarea *Aspecte ale luptei maselor populare conduse de Partidul Comunist Român pentru instaurarea guvernului de la 6 martie 1945 în frunte cu dr. Petru Groza*, autorii, Nicolae Ajităriței și Ștefan Stănculescu, au relevat faptul că instaurarea acestui guvern și aplicarea reformelor preconizate prin programul de guvernare al Frontului Național Democrat au demonstrat că idealurile revoluției vor fi împlinite.

Prejudicierea gravă a intereselor vitale ale României, fapt care a determinat împotrivirea față de regimul de dictatură, față de alianța cu Germania nazistă, a unor clase și categorii sociale largi — muncitorii, țărani, intelectuali, numeroase cadre militare, unele cercuri ale burgheziei etc. — a fost analizată în detaliu de Tudor Bucur, în comunicarea *Aspecte ale împotrivirii poporului român față de dominația germană și față de războiul hitlerist oglindite în arhiva de război germană.*

Vorbind despre *Dezvoltarea și modernizarea continuă a agriculturii so-*

cialiste, Mihai Comșa și Dumitru Prodan au arătat că, pe drumul libertății și independenței deschis de actul istoric de la 23 August, clasa muncitoare în alianță cu țărăimea și cu celelalte categorii de oameni ai muncii conduse de Partidul Comunist au trecut cu toate forțele la lupta pentru eliberarea țării de sub dominația fascistă, la refacerea industriei și agriculturii, care au avut enorm de suferit de pe urma războiului.

Bogată în cifre și date, comunicarea a reflectat problemele noi ale agriculturii care au fost magistral sintetizate în orientarea fundamentală dată de Programul partidului spre înfăptuirea unei profunde revoluții în agricultura românească, obiectiv de primă importanță al partidului nostru.

În ultima comunicare a simpozionului, *Ecoul și importanța internațională a revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă*, Vasile Manole și Mihaela Bădescu au arătat că trecerea României de partea Națiunilor Unite a avut urmări adinci nu numai pe plan intern, ci și pe plan extern, grăbind victoria asupra Germaniei naziste cu peste o jumătate de an. Au fost evidențiate emisiunile acelor posturi de radio din lume care s-au ocupat pe larg de revoluția din august, subliniind semnificația evenimentului pentru conjunctura politică și militară din Balcani și pentru evoluția conflictului în ansamblu. În continuare, a fost menționată contribuția umană și materială a României la victoria asupra Reich-ului hitlerist.

RADU IONESCU

Simpozionul „A 40-a aniversare a revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă din august 1944“

Direcția Generală a Arhivelor Statului a organizat în ziua de 8 august 1984 o nouă manifestare științifică, simpozionul „A 40-a aniversare a revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă din August 1944“.

Lucrările reuniunii au fost deschise de directorul general al D.G.A.S., Vasile Moise, care a subliniat semnificația, locul și ponderea actului de la 23 August 1944 în istoria multimi-lenară a poporului român.

Prof. univ. dr. Gheorghe Ioniță a făcut precizări și a detaliat aspecte ale contribuției hotărâtoare a *Partidului Comunist Român — strălucit strateg al actului de la 23 August 1944*. Autorul a subliniat continuitatea, consecvența poziției P.C.R., care au culminat cu organizarea și participarea, ca forță de prim rang, la insurrecția din august 1944, început victorios al revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă, expresie elocventă a politicii sale anterioare. Cifre și date noi au argumentat teza conform căreia comuniștii români, cu toate piedicile ivite în cale — internări în lagăre, condamnări la moarte, emigrare politică, dar și momente de suspiciune, sectarism sau stîngism în propriile rînduri — au constituit singurul nucleu de împotrivire din țară. Partidul Comunist Român a fost cel care și-a asumat răspunderea istorică de a organiza insurrecția armată, reușind să ralieze toate forțele antifasciste. 23 August a constituit victoria unei concepții și a unei coaliții organizate de P.C.R.

Col. dr. Gheorghe Tudor, vorbind despre *Rolul armatei în pregătirea și desfășurarea revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă*, a relevat opțiunea armatei române, singulară și fără precedent în istorie — întoarcerea armelor de o manieră categorică. Totodată, a fost accentuată contribuția P.C.R. la atragerea cadrelor militare superioare, a întregii armate, prin variate forme de influențare, spre singura modalitate de rezolvare a situației grele în care se afla țara — insurrecția armată și trecerea de partea Națiunilor Unite.

Lupta țărănimii pentru înfăptuirea revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă a fost titlul comunicării prezentate de

Nicolae Nistor, care, în primul rînd, a adresat o invitație călduroasă pentru cercetarea unor fonduri de arhivă mai puțin cunoscute sau neglijate pînă acum: cele create de fostele prefecturi, preturi și primării. Folosind asemenea documente, autorul a surprins nenumăratele fațete ale stării de spirit a țărănimii din județul Sibiu și alte județe din SE Transilvaniei în anii 1940—1944. Nemulțumirile maselor țărănești împotriva exploataților, a regimului de dictatură militară și a Germaniei naziste s-au manifestat cu intensitate sporită, în diferite ipostaze, de la cereri și plîngeri pînă la ajutorul dat partizanilor și lupta cu arma în mînă.

Alexandru Matei, în comunicarea *Lupta forțelor democratice în frunte cu P.C.R. pentru refacerea integrității teritoriale a țării (1940—1944)*, s-a referit cu deosebire la Comunitatea Națională Română, organizație a românilor din Transilvania vremelnice ocupată. S-au făcut precizări necesare asupra înființării C.N.R., conducerea și scopul acesteia

Ultima comunicare din programul simpozionului, *Documente externe despre semnificația revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă din august 1944*, a fost susținută de dr. Vasile Arimia, care a remarcat bucuria și satisfacția cu care a fost primită în lume știrea despre insurrecția română. Sintetizînd din documente aprecieri contemporane, autorul a evidențiat o dată mai mult atît însemnătatea acestei acțiuni pe plan politic, economic și militar, cît și curajul românilor — Bucureștii au fost prima capitală europeană eliberată de forțe naționale fără ajutor aliat — și ponderea evenimentului în desfășurarea războiului.

ALEXANDRU NASTOVICI

DU IX-ÈME AU XIII-ÈME CONGRÈS DU PARTI COMMUNISTE ROUMAIN	
V. ARIMIA — Deux décennies de remarquables accomplissements dans le domaine de l'activité archivistique	241
40 ANNÉES DEPUIS LA RÉVOLUTION POUR LA LIBÉRATION SOCIALE ET NATIONALE, ANTI-FASCISTE ET ANTI-IMPERIALISTE	
A. CACIORA, M. TIMBUS — L'activité déployée par l'organisation d'Arad du Bloc pour la Défense des Libertés Démocratiques	249
I. MARIN, GH. RADU — La lutte antifasciste des masses du département Neamț (1940—1944)	253
N. NISTOR, V. CIOBANU — Les actions des paysans du département Sibiu dirigées contre le régime d'Antoneseo	255
V. BOBOCESCU — Le retentissement international de certaines actions patriotiques menées pendant l'été de 1940 pour la défense de l'indépendance nationale	262
M. COTENESCU — Quelques informations sur les luttes anti-nazies déroulées en août 1944 dans le sud-est de la Plaine du Bărăgan	269
P. ABRUDAN — Documents sur ce qui s'est passé le 24 et 25 août dans le sud-est de la Transylvanie et dans la région d'Arad	272
ÉTUDES ET COMMUNICATIONS	
V. STĂNICĂ — Les prix dans la Valachie et la Moldavie entre 1601 et 1626	282
T. GEMIL — Témoignage sur la fin tragique du prince régnant de la Moldavie Grigore Al. Ghica (1777) dans les archives de Turquie	289
T. MATEESCU — Villages de la Dobroudia disparus au cours du XIX-ème siècle	293
TR. RUS — Informations sur l'écho soulevé par le Mémorandum dans l'opinion publique de Roumanie	309
THÉORIE ET PRATIQUE ARCHIVISTIQUE	
V. NICULA — Points de vue sur la constitution des fonds aux Archives de l'État	314
EXPERIENCES EN PRAHOVA	
E. HANGANU — Chez les organisations socialistes de l'assistance médicale	319
A. C. HALICHIAS — Avis des entreprises de production	321
LÉGISLATION	
M. R. MOCANU — Sur les biens confiés. Une opinion	325
REVUE DES FONDS ET DES COLLECTIONS	
L. BOAR, E. ZEPECZANER — La collection de documents du Musée d'Odorheiu-Seuieș	328
NOUVEAUX ACCROISSEMENTS	
N. TRANDAFIRESCU — Le fonds personnel „Apostol Arsachi“	333
C. I. GĂRNEAȚA — À la F.A.E. Vaslui	338
SCIENCES SPÉCIALES	
C. REZACHEVICI — Le plus ancien sceau annulaire (matrice sigillaire) d'un haut dignitaire moldave (XV-ème siècle), gardé en Pologne	340
PRISEURS DES ARCHIVES	
G. D. IONESCU — Un passionné d'histoire : l'ingénieur Mihai Bălăianu et sa donation documentaire	348
CHRONIQUE	
M. PÎRVULESCU — Nouvelle étape dans le perfectionnement professionnel du personnel dirigeant	349
G. MĂRAȘOIU — La IX-ème Conférence des dirigeants d'Archives des pays socialistes (Vietnam, le 18—23 juin 1984)	351
*** — Manifestations dédiées au 23 Août par les Archives de l'État	353

BETWEEN THE IXTH CONGRESS AND THE XIIIth CONGRESS OF THE ROMANIAN COMMUNIST PARTY	
V. ARIMIA — Two decades of remarkable results in the archival activity	241
40 YEARS SINCE THE SOCIAL AND NATIONAL LIBERATION, ANTI-FASCIST AND ANTI-IMPERIALIST REVOLUTION	
A. CACIORA, M. TIMBUS — The activity of the Bloc for Defence of the Democratic Liberties — the Arad organization	249
I. MARIN, GH. RADU — The antifascist struggle of the popular masses in the Neamț county (1940—1944)	253
N. NISTOR, V. CIOBANU — Peasants' struggle in the Sibiu county against the Antoneseo regime	255
V. BOBOCESCU — The international echo of some patriotic actions in the summer of 1940 for defending the national independence	262
M. COTENESCU — Information as regards the anti-Hitlerite fights of August 1944 in the south-east of Bărăgan Plain	269
P. ABRUDAN — Records relating to the events happened in the south-east of Transylvania and the Arad region during 24 and 25 August 1944	272
SURVEYS AND PAPERS	
V. STĂNICĂ — Prices in Walahia and Moldavia between 1601—1626	282
T. GEMIL — Information from the Turkish Archives concerning the tragic death of the Moldavian prince Grigore Al. Ghica (1777)	289
T. MATEESCU — Villages in Dobrudja vanished in the 19th century	293
TR. RUS — Some data on the echo of Memorandum in the Romanian public	309
ARCHIVAL THEORY AND PRACTICE	
V. NICULA — Opinions relating to the fonds constitution in the State Archives	314
ARCHIVAL EXPERIENCES IN PRAHOVA COUNTY	
E. HANGANU — In the socialist organization from the hospital field	319
A. C. HALICHIAS — Opinions from the productive units	321
LEGISLATION	
M. R. MOCANU — View points on the taking over the archives into custody	325
PRESENTATIONS OF FONDS AND COLLECTIONS	
L. BOAR, E. ZEPECZANER — Records Collection of the Museum in Odorheiu-Seuieș	328
NEW ACCESSIONS	
N. TRANDAFIRESCU — The private papers of Apostol Arsachi	333
C. I. GĂRNEAȚA — The State Archives Branch of Vaslui county	338
SPECIAL SCIENCES	
C. RAZACHEVICI — The oldest annular seal (matrix) of a high official (15th century) preserved in Poland	340
ARCHIVES ADMIRERS	
G. D. IONESCU — A lover of history : the engineer Mihai Bălăianu and his donation of records	348
CHRONICLE	
M. PÎRVULESCU — A new stage in the professional training of the management staff	349
G. MĂRAȘOIU — The 9th Conference of the Archives Heads from the Socialist Countries (Vietnam, 18—23 June 1984)	351
*** — Actions organized by the State Archives for celebrating the Day of 23 August	353

DER IX. PARTEITAG — DER XIII.

PARTIEITAG DER RKP

V. ARIMIA — Zwei Jahrzehnte bemerkenswerter Errungenschaften in der Archivtätigkeit 241

40 JAHRE SEIT DER SOZIALEN UND NATIONALEN ANTI-FASCHISTISCHEN UND ANTI-IMPERIALISTISCHEN BEFREIUNGS-REVOLUTION

A. CACIORA, M. TIMBUS — Die Tätigkeit der Organisation aus Arad des Blocks für den Schutz der demokratischen Freiheiten 249
 I. MARIN, GH. RADU — Der antifaschistische Kampf der Volksmassen aus dem Kreis Neamt (1940—1944) 253
 N. NISTOR, V. CIOBANU — Der Kampf der Bauernschaft aus dem Kreis Sibiu gegen das Antonescu-Regime 255
 V. BOBOCESCU — Der internationale Widerhall einiger patriotischen Handlungen im Sommer des Jahres 1940 für die Verteidigung der nationalen Unabhängigkeit 262
 M. COTENESCU — Auskünfte über den Verlauf der antihitleristischen Kämpfe vom August 1944 im Südosten des Bărăgan-Gebietes 269
 P. ABRUDAN — Dokumente über die Ereignisse vom 24. und 25. August im Südosten Siebenbürgens und im Arader Gebiet 272

STUDIEN UND MITTEILUNGEN

V. STANICA — Die Preise in der Walachei und Moldau zwischen den Jahren 1601—1626 282
 T. GEMIL — Zeugnisse aus den türkischen Archiven über das tragische Ende des moldauischen Fürsten Grigore Al. Ghica (1777) 289
 T. MATEESCU — Im Laufe des XIX. Jahrhunderts eingegangene Dörfer aus der Dobrudscha 293
 TR. RUS — Daten über den Widerhall des Memorandums in der öffentlichen Meinung aus Rumänien 309

ARCHIVTHEORIE UND —PRAKIS

V. NICULA — Standpunkte zur Bestandaufnahme in den Staatsarchiven 314
 ERFABRUNGEN AUS DEM KREIS PRAHOVA
 E. HANGANU — Bei den sozialistischen Organisationen aus dem Gesundheitswesen 319
 A. C. HALICHIAS — Meinungen aus den Reihen der Produktivunternehmen 321

GESETZGEBUNG

M. R. MOCANU — Zur Frage der Übernahme zwecks Aufbewahrung. Meinungsäußerung 325

BESTANDS- UND SAMMLUNGS-VORFÜHRUNGEN

L. BOAR, E. ZEPECZANER — Die Urkundensammlung des Museums von Odorheiu 328
 N. TRANDAFIRESCU — Das persönliche Archiv „Apostol Arsachi“ 333
 C. I. GĂRNEAȚĂ — Archivzweigstelle Vaslui 338

HILFSWISSENSCHAFTEN

C. REZACHEVICI — Der älteste in Polen aufbewahrte Siegelring eines moldauischen Würdenträgers (XV. Jh.) 340

SCHÄTZER DER ARCHIVE

G. D. IONESCU — Ein Geschichtliebhaber, Dipl. Ing. Mihai Bălăianu und seine Urkundenschenkung 348

CHRONIK

M. PIRVULESCU — Eine neue Etappe in der fachlichen Vervollkommnung der Leitungskader 349
 G. MĂRĂȘOIU — Die 9-te Beratung der Archivleiter aus den sozialistischen Ländern (Vietnam 18.—23. Juni 1984) 351
 * * * — Die von den Staatsarchiven organisierten Veranstaltungen zu Ehren des 23. August 353

IX-PI СЪЕЗД — XIII-ИЙ СЪЕЗД РКП

В. АРИМИА — Два десятилетия замечательных достижений в архивной деятельности 241

40 ЛЕТ ОТ СОЦИАЛЬНОЙ И НАЦИОНАЛЬНОЙ ОСВОБОДИТЕЛЬНОЙ, АНТИФАШИСТСКОЙ И ANTIMПЕРИАЛИСТИЧЕСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ

A. КАЧОРА, M. ТИМБУС — Деятельность Арадской организации Блока для защиты демократических свобод 249
 И. МАРИН, Г. РАДУ — Антифашистская борьба народных масс уезда Неамт (1940—1944 гг.) 253
 Н. НИСТОР, В. ЧОБАНУ — Борьба крестьянства уезда Сибиу против режима П. Антонеску 255
 В. БОБОЧЕСКУ — Международный отклик на патриотические действия лета 1940 года за защиту национальной независимости 262
 М. КОТЕНЕСКУ — Информация о разрыве антихитлеристских боев августа 1944 г. на юго-восточной зоне Бărăгана 269
 П. АБРУДАН — Документы о происшествии на юго-востоке Трансильвании и в зоне Арада 24-го и 25-го августа 1944 года 272

СТУДИИ И СООБЩЕНИЯ

В. СТЭНИКЭ — Цены на товары в Цара Ромынеаскэ и в Молдове в 1601—1626 годах 282
 Т. ДЪЛЕМИЛЬ — Свидетельства турецких архивов о трагической кончине молдавского господаря Григоре Ал. Гика (1777 г.) 289
 Т. МАТЕЕСКУ — Добруджанские селения, исчезнувшие в течение XIX-го века 293
 ТР. РУС — Даты об отклике Меморандума в общественном мнении Румынии 309

АРХИВНАЯ ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

В. НИКУЦА — Точки зрения о фовдовании в госархивах 314
 ОПЫТ В УЕЗДЕ ПРАХОВА
 Е. ХАНГАНУ — В соорганизациях санитарной области 319
 А. С. ХАЛИЧИЯС — Мнения в продуктивных единицах 321

ЛЕГИСЛЯЦИЯ

М. Р. МОКАНУ — О преемственности в кустодии. Мнение 325

ПРЕДСТАВЛЕНИЕ ФОНДОВ И КОЛЛЕКЦИЙ

Л. БОАР, Е. ЗЕПЕКЗАНЕР — Коллекция документов Музея города Одорхею-Секуйеск 328

НОВЫЕ АКВИЗИЦИИ

Н. ТРАНДАФИРЕСКУ — Личный фонд „Апостол Арсахи“ 333
 К. И. ГЫРНЕАЦЭ — Финаль Васлуйских госархивов 338

СПЕЦИАЛЬНЫЕ НАУКИ

К. РЕЗАКЕВИЧ — Старейшая кольчатая печать молдавского сановника (XV в.), сохранившийся в Польше 340

ОЦЕНИТЕЛИ ДРХИВОВ

Г. ИОНЕСКУ — Любитель истории: инженер Михай Бэлэну и дарованные им документы 348

ХРОНИКА

М. ПИРВУЛЕСКУ — Новый этап в профессиональном усовершенствовании руководящих кадров 349
 Г. МЭРЭȘОИУ — IX-ое Совещание руководителей архивов социалистических стран 351
 * * * — Выступления, организованные Госархивами в честь 23-ьего Августовского дня 353

Abonați-vă la

REVISTA ARHIVELOR

Abonamentele se fac la oficiile și agențiile P.T.T.R. din toată țara și la filialele județene ale Arhivelor Statului.

Prețul abonamentului este 25 lei pe număr și 100 lei pe un an.

Revista poate fi cumpărată de la sediile Direcției Generale și ale filialelor județene ale Arhivelor Statului, precum și de la librării.

★

Revista Arhivelor publică studii și comunicări de teorie și practică arhivistică, de paleografie, diplomatică, sigilografie, heraldică, miniaturistică, izvoare, instituții și alte științe speciale ale istoriei, studii și articole de istorie bazate pe documente noi de arhivă, prezentări de fonduri și colecții arhivistice, recenzii și prezentări de reviste și cărți de specialitate, cronici, note și informații bibliografice.

Autorii sînt rugați să trimită materialele în două exemplare, dactilografiate la două rînduri, cu trimiterile infrapaginale numerotate în continuare și cu un scurt rezumat.

Articolele nepublicate nu se restituie.

ABONNEMENTS

ROMPRESFILATELIA

sectorul export-import presă.
P.O. Box 12—201, telex.
10376, prsfir București, Calea
Griviței nr. 64—66, telefon
17.60.10

R. M. ISSN 0034—7043

Articles appearing in this journal are
abstracted and indexed in HISTORICAL
ABSTRACT and AMERICA HISTORY
AND LIFE

C. 2483 — I. P. „INFORMAȚIA”
Republica Socialistă România
str. Brezoianu nr. 23—25 București

